CELLA SERGHI

pe firul de păianjen al memoriei

PORUS

CELLA SERGHI

PE FIRUL DE PĂIANJEN AL MEMORIEI

Ediția a doua revăzută, adăugită
— ***Ediție definitivă*** —
1991

Lui Liviu Rebreanu, Camil Petrescu
şi Mihail Sebastian

Cu recunoştință,
CELLA SERGHI

PARTEA ÎNTÂI

Ci doar minunea asta s-ar putea
Ca în cerneală neagră iubirea mea
Să strălucească totdeauna…

Shakespeare (sonet 65)

1

Cred că era în 1953, când, la Sinaia, într-o librărie, am dat peste o nouă ediție a romanului *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*. Emoție? După un sfert de veac? Am răsfoit cartea şi am început să-i citesc prefața. Am continuat lectura pe drum şi apoi pe prima bancă din parc. Se întunecase. Am reluat-o în camera mea care dădea pe terasa mare a Vilei Eminescu de pe Furnica. Am renunțat la masă şi până în zori am recitit – pentru a câta oară? – romanul lui Camil.

Nu-mi amintesc acum, după alt sfert de secol, nici prefața, nici scrisoarea pe care i-am scris-o atunci. Dar am în față răspunsul lui:

„Dragă Cella,

Eşti cea mai sentimentală dintre toate falsele cinice şi, ceea ce e mai grav, e că ai sentimentalismul contagios. Sau poate e de vină şi întâmplarea, ceasul. Am purtat scrisoarea două zile în buzunar şi am citit-o abia în seara de Anul nou, într-o linişte şi împăcare festivă… După obiceiul meu lucram, fiindcă simt nevoia să lucrez atunci când ştiu că tot oraşul îşi face siesta meselor copioase… Cum au trecut anii, Cella! N-am ştiut atunci când am scris prefața că ea va cădea sub ochii tăi muiați în pânza amintirii. Da, în vara aceea ne-am cunoscut şi urzeala romanului era un motiv al convorbirilor noastre dintâi. Vorbeam despre munca mea de acasă, tolăniți pe lespezile de la Lido. Pe urmă, după ce cartea a apărut, în noiembrie, eu am fost două luni bolnav… şi tu ai aflat şi mi se pare că te-ai speriat. Dar la urma urmelor, poate că n-a fost chiar aşa. Ceea ce e sigur, e că erai blondă şi abia terminaseşi liceul. Ne

cunoscusem tot la ştrand, la ştrandul Kiseleff, tu pe balustradă, cu părul auriu căzut pe jumătatea dreaptă a feţii, eu pe lângă duş. Dar să vorbim despre altceva…”

Nu, să nu vorbim despre altceva, Camil! Aş vrea să vorbesc tocmai despre ziua aceea, când mi se părea că lumea toată e a mea. Îmi luasem în ajun bacalaureatul. N-ai ştiut niciodată ce ascensiune grea a însemnat pentru mine fiecare zi de şcoală, fiecare an, ce cursă peste obstacole mereu mai înalte am câştigat, luându-mi bacalaureatul. N-am ştiut nimic unul despre celălalt.

„Sigur – scrie André Maurois în *Memoriile* sale – este o mare nebunie şi aproape totdeauna pedepsită, să te întorci şi să vrei să retrăieşti la patruzeci de ani tot ce ai iubit sau de care te-ai bucurat la douăzeci.”

Eu am depăşit demult anii maturităţii şi nu vreau să retrăiesc tot ce am iubit. Ar fi o pedeapsă. Ci să înţeleg ce am iubit, ce am trăit şi, mai ales, să mă înţeleg pe mine…

„Cella,

Mi-a părut extrem de rău că nu ţi s-a dat un premiu de stat. L-ai fi meritat, ţi-o spun cu toată sinceritatea.

Ai avut împotriva ta faptul că nu ţi s-a citit cartea şi nu s-a citit în cercurile scriitoriceşti (căci altfel s-a citit) din cauza echivocului de carte pentru copii.

S-a răspândit o părere superficială de la om la om şi tocmai cei mai preţioşi cititori ai tăi s-au văzut dispensaţi s-o citească.

Nu e nimic, sper că lucrurile se vor îndrepta cu cartea nouă la care lucrezi acum.

Eu n-am început încă lucrul. Caut să mă adaptez la noua locuinţă. Nu pot aranja biblioteca. Să vedem ce aduc zilele care vin.

Ghighi a avut o nouă premieră pe oare a trecut-o bine.

Copiii sunt la fel de neastâmpărați.

Te îmbrățișăm cu toții, Cella, şi îți spunem

La mulți ani

CAMIL”

Coincidențe! Primul meu roman şi chiar cele ce au urmat au avut ca titlu inițial *Coincidențe.* Mi s-a părut totdeauna că, ieşind din casă, soarta se decide dacă traversezi sau nu strada, dacă o iei la dreapta sau la stânga.

Cu o seară înainte, la o sindrofie în vecini, îl cunoscusem pe actorul Finți, viitorul regizor. Ştiam că zeii coborau uneori din Olimp şi se amestecau printre muritorii de rând, dar nu-mi închipuiam că un actor!... Juca în *Les enfants terribles,* piesa lui Cocteau, în care avea un succes imens. Toate colegele mele erau îndrăgostite de el. Eu îi rămâneam fidelă lui Storin. Dar acum Finți mă invita la dans şi dansul a continuat în vis.

A doua zi la ştrand, la Kiseleff, îmi scosesem pantoful şi-l scuturasem de nisip pe balustrada cabinelor de sus, când cineva de lângă duş s-a dat un pas înapoi şi mi-a făcut semn cu degetul arătător, de parcă ar fi spus: „Nu eşti cuminte!” Era Finți, „copilul teribil”. Dar peste umărul lui au apărut nişte ochi albaştri, albaştri cum parcă nu mai văzusem. Am coborât în grabă cu pantoful în mână, încercând să mă scuz. Ochii albaştri mă priveau cu un fel de mirare şi încântare.

— Scriitorul Camil Petrescu! mi l-a prezentat Finți, cu importanță, teatral, de parcă l-ar fi anunțat pe Ludovic al XIV-lea.

Era un nume pe care-l auzeam pentru prima dată, deşi capul mi-era tobă de cărți şi de autori. Nu-l căutam printre scriitorii clasici de care avusesem nevoie pentru

bacalaureat, ci printre cei pe care-i citeam pentru sufletul meu: Panait Istrati, Ionel Teodoreanu şi alţii. Când cineva, acasă, întreba: „Bate cineva la poartă?", eu răspundeam ca în *Medeleni:* „Nu-i nimeni, se scutură castanii!" Citisem toate romanele lui Duiliu Zamfirescu, şi *Jean Cristophe,* zece volume. Dar îmi închipuiam că scriitorii sunt morţi şi au statui, sau că trăiesc departe, într-o lume ireală.

Un scriitor la ştrand?! Era de neconceput! Şi apoi ce nume! Nu-l cunoşteam decât pe Camil Desmoulin, ghilotinat pe vremea lui Danton! Puteam să ghicesc că tânărul bronzat, cu ochi albaştri, scrisese o piesă de teatru *Danton,* pe vremea când eu învăţam abecedarul?

„În ce clasă eşti?" mă întrebau parcă toţi ochii albaştri, pierduţi odată cu copilăria, când a început războiul.

— Şi-a luat bacalaureatul! a răspuns în locul meu actorul.

Deci, nu uitase. Ce bine-mi părea!

„Unde-ai stat ascunsă până acum?" întrebau ochii celuilalt, atenţi şi uimiţi. Parcă spuneau: „Cunosc toate fetele frumoase din lume, cum de mi-ai scăpat?"

Eram gata să răspund: „pe Calea Moşilor", dar Finţi m-a salvat:

— Vrea să se înscrie la Conservator.

Scriitorul s-a încruntat, de parcă n-ar fi auzit bine.

Aş fi vrut să-l asigur că am talent, că lucrul acesta îl ştiu toate profesoarele, toate colegele, că am jucat în toate piesele, la sfârşit de an şcolar, din clasa întâia primară, cu un succes nebun!

— Şi ce rol ai vrea să joci, dacă ar fi să alegi?

— *Nora* de Ibsen! am răspuns prompt, atât de prompt, încât a zâmbit şi a întinerit cu zece ani.

Numai de nu m-ar întreba ce am citit din cărţile lui!

— Ştii să înoţi?

— M-am născut la Constanţa! am strigat, fiindcă era zgomot şi lume multă împrejur. Chiar pe Strada Mării! am precizat cu mândrie.

Şi ca să nu scap prilejul de a-l cuceri, am plonjat de pe marginea bazinului în apă şi am început să înot. Eram, în sfârşit, în elementul meu. Şi sigură de succes, aşteptam să culeg aplauze. Dar ochii albaştri au dispărut…

În zilele care au urmat, am colindat străzile, tulburată, cu un dor fără nume, poate dorul de mare, vechea mea nostalgie, poate presimțirea fericirii care, de când mă ştiam, speram să apară după un colț de stradă. Şi am intrat în librării şi am cerut o carte de Camil Petrescu.

— Poate de Cezar Petrescu! se întrebau vânzătoarele şi-mi recomandau *Întunecare* sau *Calea Victoriei.*

Dar mie îmi suna în urechi vocea aceea uşor guturală, plină de farmec şi importanță, cu care Finți, actorul, rostise numele unui scriitor: Camil Petrescu.

Aveam să fiu mereu întrebată cum de n-am auzit de Camil Petrescu, care avea o activitate literară atât de cunoscută? Dar suntem în 1927, primul lui roman avea să apară trei ani mai târziu, iar polemicile literare, piesele de teatru ajungeau greu la marele public. „Până la apariția acestui roman, Camil Petrescu nici nu exista în conştiința unanimă a criticii, scrie Ieronim Şerbu *(Viața Românească,* nr. 5, mai 1972). Cu atât mai puțin a publicului, numele lui fiind acoperit de gloria lui Cezar Petrescu, şi nu o dată operele lui Camil erau puse din oficiu pe seama lui Cezar Petrescu."

În cartea *Au bal avec Marcel Proust,* Martha Bibescu îşi arată regretul de a nu fi ştiut nimic despre autorul lui *Swan,* ocolindu-l la acest bal, unde a preferat să danseze. Şi, ca o scuză, îl citează pe ambasadorul de la Trémoille, care, luând masa într-un cerc de diplomați, la Ritz, spune: „Je m'apperçus alors que personne á cette table n'avait jamais entendu parler de Proust, dont ils répèterent avec surprise, le nom pour eux tout à fait inconnu. C'etait en 1916."{1}

Deci asta se întâmpla în 1916 şi *Du coté de chez Swan* apăruse în 1913. Nu e deci de mirare că eu, în 1927,

după bacalaureat, nu ştiam nimic despre Camil Petrescu, al cărui roman *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război,* va apărea în 1930. Şi vor trece aproape cincizeci de ani, ca din *Note zilnice* să aflu că în ziua aceea, la ştrandul Kiseleff, când mie mi se părea că toate porţile mi se deschid şi fericirea poate să apară pe oricare din ele, lui, după căderea *Mioarei,* i se închideau toate porţile: „Sunt exclus de la toate posibilităţile vieţii", notează în *Jurnal.*

În acelaşi an, la 13 ianuarie 1927, când împlinea treizeci şi trei de ani, Camil spune despre *Jurnalul* său: „Caietul ăsta rămâne un registru al clipelor când gândul sinuciderii mi-a apărut absolut de neînlăturat"

Ca în toţi anii, şi în vara aceea am plecat la Mangalia. Şi ca în fiecare început de vacanţă, aşteptam o minune. Speram să apară pictorul de care fusesem îndrăgostită la şaisprezece ani, sau, cine ştie, poate scriitorul Camil Petrescu. Dar într-o zi m-am pomenit cu Puiu Seni, tânărul inginer care de trei ani venea la noi în casă şi în care familia mea vedea un pretendent. Urmase liceul *Louis le grand,* la Paris, şi mă impresiona cultura lui, cărţile pe care mi le împrumuta. Îi plăcea literatura modernă şi-mi dăruise de ziua mea *Fermina Màrquez* de Valéry Larbaud şi *Caietele lui Malte Laurids Brigge* de Rilke. Îmi împrumutase *la psichopathologie de la vie quotidienne* a lui Freud, *La vie de Jesus* de Renan şi *L'atheisme* de Felix le Dantec. Voia să mă convingă că Dumnezeu nu există şi că nu trebuie să mă înscriu la Conservator. Conservatorul era, după el şi după mentalitatea de atunci, Sodoma şi Gomora.

Îl lăsam să vorbească. Vorbea grăbit, împleticit. Eu ascultam zbuciumul mării. Ştiam că mă voi izbi mereu de viaţă, ca marea de stânci, că voi purta în mine toate nostalgiile ei şi un veşnic dor de libertate. Dacă inginerul mă cere de nevastă, îmi pierd libertatea, dar scap de multe griji. Nici marea nu e liberă, încercam să mă

consolez. E îngrădită de țărmuri. Poate că-i furioasă că şi-a pierdut libertatea. Parcă se izbeşte cu capul de pereți, se loveşte de stânci şi face spume la gură!

Acasă auzeam:

— Dacă nu te poți întreține singură, va trebui să te întrețină cineva.

Şi fratele meu mă amenința:

— Te strâng de gât. Ce, vrei să fii o femeie întreținută? Azi unui, mâine altul?

În toamnă, tânărul inginer, alarmat şi el sau temându-se că mă pierde, şi-a luat inima în dinți şi mi-a aruncat un colac de salvare:

— Mă însor cu tine. Dar familia mea nu trebuie să ştie. Deocamdată.

— De ce?

— Vor să mă însoare cu o fată cu zestre. Eu n-am capital şi un inginer-constructor fără capital nu poate să construiască. Înțelegi?

Nu voiam să înțeleg.

— Niciodată nepotul meu n-o s-o ia de nevastă, declarase la o masă, unde juca pocher, mătuşa inginerului.

Să fi fost destul ca să vreau să mă mărit cu el? Dădeam târcoale Conservatorului şi aveam trac de parcă m-aş fi urcat pe scenă. Ştiam că mă aşteaptă o viață de emoții şi mă temeam. La şcoală aveam trac, îmi sărea inima când trebuia să ies la tablă, oricât de bine pregătită aş fi fost. Şi apoi, cum să rezist patru ani, fără să-mi câştig existența? Facultatea de Drept era fără frecvență, puteam să lucrez ca secretară de avocat, să continui să dau meditații.

În fața Universității, mi-am amintit de eroina *Vieții la țară,* Saşa, care în adolescența mea fusese un stimulent şi un exemplu. Şi când, elevă de liceu, treceam prin fața Universității, priveam cu jind cele patru trepte tocite pe care urcau studenții. Şi mi se părea curios că râdeau şi vorbeau între ei, nepăsători, inconştienți de înălțimile la

care duc acele trepte.

În toamnă, m-am înscris la Drept.

În vara următoare, când coboram pe strada Câmpineanu, plină de încredere în mine – eram arsă de soare, purtam o rochie albă de organdi şi o florentină cu panglici care atârnau pe spate şi care parcă spuneau: „Suivez-moi, jeune homme" – l-am întâlnit pe Marcel Breslisca, fratele fostei mele colege şi cea mai bună prietenă, Tița. Mă aşteptam să fie impresionat de apariția mea. Nu ne văzusem din ziua bacalaureatului, pe care l-am dat la liceul de băieți Sfântul Sava, împreună cu sora lui. Nu se poate să nu fi aflat, chiar la Paris, unde-şi pregătea doctoratul, de succesele mele răsunătoare printre studenții de la Drept şi de rumoarea pe care o stârneam în tribunal. Dar iată că, scăpând puterii mele de seducție, viitorul poet Breslaşu îmi arată clădirea cenuşie de peste drum şi-mi spune cu importanță:

— Mă duc la cenaclu, la „Sburătorul". Am întârziat.

Şi cât ai clipi, îmi înşiră câteva nume: Lovinescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu…

— Camil?! am întrebat, cu respirația tăiată.

Deci exista un scriitor Camil Petrescu!

Am rămas pe loc, cu sentimentul unei înfrângeri…

Clădirea cenuşie îmi amintea ziua când am intrat pe acea poartă cu un buchet de trandafiri. Îl vedeam pe bărbatul care mi se păruse atunci un fel de Guliver în țara piticilor, oprindu-mă în prag, de parcă ar fi spus unui pitic: „pe aicea nu se trece". Eram atunci în clasa întâi de liceu. Amintirile se învălmăşeau. Tata striga:

— Nu-i ajung patru clase? Eu n-am terminat nici pe întâia!

Eu stăruiam să-mi dea 40 de lei ca să-mi scot certificatul. De ce era nevoie de 40 de lei, nu-mi amintesc, ci numai scena aceea în care, înfruntându-l pe tata, înfruntam soarta. Vreau, trebuie să învăț mai departe! Şi iată-mă în drum spre Institutul model de domnişoare.

— Directoarea mi-a fost profesoară la şcoala profesională, îmi explica mama pe drum, bunicul îi repara ceasul, bunica îi pregătea loțiunea şi crema de față, săpunul cel mai curat…

Aveam emoții. Mă va primi fără bani sau măcar cu taxa redusă? Trebuia să-mi cuceresc profesoarele, colegele, pedagoga, femeia de serviciu şi portarul. Şi reuşeam. Numai Mireille m-a privit peste umăr. Mireille! În urechile mele suna ca Matei. Era înaltă, pistruiată şi spunea, ridicând nasul:

— Tatăl meu e capul scriitorilor români.

Ce înseamnă „capul”? La teatru, o văzusem pe Salomeea dansând pe vârfuri, în voaluri fumurii şi cerând capul lui Ioan. Capul lui Ioan pe tipsie mă înfiora, dar capul scriitorilor?!

— Tata e scriitorul George Caïr, capul scriitorilor români. Cel mai mare peste toți scriitorii…

Totuşi, când o delegație de eleve a fost aleasă să ducă flori profesoarei de franceză, de ziua ei, şi să țină un discurs, eu am fost „capul”! Cu florile în brațe, repetând în gând discursul, m-am oprit în fața soneriei şi am citit: „E. Lovinescu”. Am sunat. Un bărbat impunător, cu ochi negri, îmi zâmbea cu bunăvoință.

— Pentru doamna! am spus, hotărâtă să nu-i încredințez buchetul; cum să dau florile fără discurs şi fără poezie?!

Atunci am simțit mâna lui E. Lovinescu pe creştetul capului şi, luându-mi florile, i-am auzit vocea blândă:

— Mulțumesc, am să-i transmit!

— Mulțumesc! a repetat profesoara, a doua zi. Îmi pare rău, la noi duminică e cenaclu…

Era în 1919, sau 1920. Camil îşi citea poate în duminica aceea versurile scrise în plin război. Eu eram în clasa întâia de liceu.

— De ce nu te-ai înscris la Litere? mă va întreba într-o zi fostul meu profesor de română, Garabet. Ce cauți la Drept? Făceai cele mai bune compoziții.

— Şi cu cele mai bune compoziții la română, unde poți să ajungi?

Dar el repeta dezamăgit, supărat:

— Aveai talent…

Poate că aş fi ajuns la cenaclu, la „Sburătorul”! mă gândeam acum privind poarta pe care dispăruse fericitul Marcel. Dacă nu plonjam în bazin la ştrand, ca să arăt ce grozav ştiu să înot, nu-l pierdeam pe Camil Petrescu.

— Dumnezeu îți dă, dar nu-ți pune în sac! mă certa bunica.

— Prea eşti cochetă, prea vrei să fii admirată, prea vrei să cucereşti! îmi imputa Tița Breslisca, modelul meu pentru Ilinca, în *Pânza de păianjen.*

Inginerul Alfio Seni – i se spunea Puiu, şi va fi Miky în romanul meu şi în aceste pagini – a şovăit mult între familia lui, care se opunea la această „mezalianță” şi teama de a mă pierde, dacă nu se însura.

— Alfio, ce nume ciudat!

Numai atât mi s-a părut ciudat în drum spre ofițerul stării civile.

— Mama era la operă, se cânta *Cavaleria rusticană.* Câteva ceasuri după ce a ajuns acasă, m-am născut. Seni e un personaj din Wallenstein. Astrologul, nu ştii?!…

Pe Camil l-am reîntâlnit un an mai târziu, într-una din cele mai frumoase zile de toamnă şi tot la ştrand, la Lido.

— Nora! Te-am căutat peste tot. Şi la Conservator. Credeam că ai să dai examenul de producție cu *Nora* lui Ibsen.

— M-am înscris la Drept, am intrat în anul doi. M-am măritat! am spus cu un sentiment de vină.

Dar el n-a auzit. Credeam că din cauza valurilor artificiale şi a aglomerației de lângă bazin.

— Te-am căutat la toate premierele.

— N-am fost niciodată la o premieră.

— În toate restaurantele, seara după spectacol, în toate barurile.

— N-am fost niciodată într-un bar.

Numai de nu m-ar întreba dacă am citit vreuna din cărțile lui!

Dar soțul meu apărea întotdeauna când mă simțea în primejdie. I l-am prezentat lui Camil.

— Inginer? Tocmai de un inginer aveam nevoie! s-a bucurat scriitorul. Fac acum corecturile în şpalt la romanul meu şi mi-ar trebui câteva amănunte tehnice.

Şi îi explică foarte precis împrejurarea în care cineva cere un instrument.

— Ce s-ar potrivi?

— O bormaşină, a precizat soțul meu.

Camil a fost încântat.

Pe vremea aceea, luam prânzul la părinții mei, oare locuiau tocmai lângă Obor, pe strada Vaselor. Din banii pe care-i dădeam pentru masă, mama gătea pentru toți. Tata nu avea nici de tramvai. Soțul meu, necunoscând motivul pentru care făceam atâta drum până acolo, era încântat să mâncăm din când în când la restaurant, unde ne întâlneam cu Camil Petrescu.

Când mi-am dat seama că nu aude bine, mi s-a strâns inima. De ce se înfuria atât de uşor? Dar cât de repede îi trecea şi ce greu e să-ți explici farmecul lui! „Are omul acesta, mic, iute, au toate bruscările lui, cu toate violențele şi egotismele lui, un farmec oare ne subjugă pe noi tinerii”, scria Dan Petraşincu, în *Rampa,* din 28 martie 1936.

Eram şi eu acum dintre tinerii subjugați şi căutam să înțeleg de ce. „De o mobilitate de mercur, de o limpezime de cristal, de o energie delicată, dar incasabilă, iubitor de luptă, fiindcă nu există ordine, simetrie şi armonie fără luptă, aşa s-a înfățişat Camil Petrescu”, scria Felix Aderca în *Viața literară,* în 1926.

Nu era înalt şi asta îl supăra poate tot atât de mult cât şi surzenia. Avea un mers sacadat. Umerii înțepeniți, ochii apropiați, atenți, vrând parcă să audă cu ei şi

protestând permanent, vehement, împotriva a tot ce se întâmpla în jurul lui, în țară, în lume. Nu înțelegea de ce soțul meu, inginer, care în promoția lui fusese cel dintâi, renunțase la construcții pentru un salariu la o societate de asigurare.

— Ca să construieşti îți trebuie capital sau un antreprenor oare să te angajeze.

— Şi ca să fii actriță, am spus.

Camil m-a privit cu o afecțiune care m-a tulburat.

— Să nu-ți pară rău.

Asta nu era posibil. Regretul va dăinui până în ziua când *Pânza de păianjen* va apărea în vitrina librăriei. Dar ziua aceea era departe. Acum nici prin gând nu-mi trecea că am să scriu un roman. Mă mulțumeam să fiu admirată la facultate, la patinaj, în tribunal – unde lucram ca secretară de avocat – şi, mai ales, fără să mi-o mărturisesc, să-i plac lui Camil.

De ce? se întrebau unii şi alții, văzându-ne mereu împreună. O fată atât de frumoasă?! De ce l-a ales pe Camil, „omulețul iritabil, pururi grăbit şi arțăgos, plin de talent şi de fatuitate", cum îl va descrie E. Lovinescu. Şi cei ce nu îl iubeau aşa îl vedeau pe Camil.

Eu îl vedeam cu alți ochi. Paşii mă duceau întotdeauna acolo unde ştiam că-l voi putea zări. Îi găseam la masă cu Mihail Sebastian, Ion Cantacuzino şi Petru Comarnescu, cu Mircea Eliade şi cu trei prieteni înalți, subțiri, nedespărțiți: Eugen Jebeleanu, Radu Boureanu, Cicerone Theodorescu. Nu mă interesa decât Camil. Nu era frumos ca Vraca, n-avea succesele şi verva lui Victor Eftimiu. Portretul pe care îl face Lovinescu e destul de exact: „Omulețul pripit, iritabil, pururi grăbit. Arțăgos, plin de talent, dar şi de fatuitate".

Nu, Camil nu era infatuat. Dar vanitos, orgolios, da, fiind prea contestat. Din oroarea de a fi bagatelizat, minimalizat, exagera importanța a tot ce era el, ceea ce-l va face pe Lovinescu să spună cu răutate şi exagerare: „Când strănută, Camil Petrescu priveşte în jur cu

satisfacția unei acțiuni inedite. Orice ai face a fost făcut înainte de către dânsul, şi orice idee ai exprima a fost exprimată de el într-un vechi articol de cel puțin cinci ani."

Vehemența cu care-i va răspunde Camil măsoară nu numai orgoliul lui, ci şi forța polemică, curajul şi talentul de a se apăra. *Fals tratat pentru uzul autorilor dramatici* m-a entuziasmat mai mult decât *Mioara,* piesa pe care o apăra, ca pe cea mai iubită dintre femei. Iar vehemența pamfletului *Din zodia seninătății imperturbabile,* prin care-i răspunde lui Lovinescu, ştergând cu buretele prietenia maestrului, recunoştința pe care i-o datora, cred că n-are egal.

„N-am cunoscut, în toată experiența mea literară, un singur autor român atât de sigur (cel puțin în aparență), cum era Camil Petrescu, pe tot ce făcea, spunea şi scria, şi totdeodată atât de susceptibil la cea mai mică rezervă critică şi atât de dornic de publicitate literară cât mai superlativă", va afirma Şerban Cioculescu în *Memorii.*

Dar eu nu ştiam atunci nimic despre Camil. Picasem în lumea lui fără să cunosc această lume, fără să ştiu ce răfuieli avusese cu ea. Nu ştiam nimic despre bătălia care s-a dat pentru *Mioara,* despre *Fals tratat pentru uzul autorilor dramatici.* Şi parcă tot nu eram convinsă că omul cu ochi albaştri, care-mi spunea „moft năzdrăvan", este într-adevăr un scriitor.

Şocul s-a produs când i-am văzut fotografia în ziar: se anunța premiera piesei *Act venețian.*

„Căci dragostea este o realitate şi nimeni nu-i poate împiedica pe oameni să aibă pasiuni", spune André Maurois, în *Memorii.*

Priveam afişul lipit de zidul Teatrului Național, fascinată de numele autorului tipărit cu litere groase. Camil m-a prins de braț:

— Mă duc la repetiție, vrei să vezi piesa?

L-am urmat fără un cuvânt, dar cu o stranie emoție.

În sală, întuneric. Actorii jucau în costume. Cu sufletul la gură, urmăream încordată acuzațiile lui Pietro Gralla, replicile Altei, găsindu-i femeii toate circumstanțele atenuante. Eram la Veneția în palatul Dogilor şi pledam alături de Alta, când o voce, ca un tunet, m-a trezit brutal:

— Întrerupeți! Prost! Lumina!…

Camil nu mai era lângă mine. Am întors capul şi l-am văzut în fundul sălii, înalt, puternic, un zeu al mâniei.

— Dida, fii isterică, Dida! De zece ani treci drept o mare actriță, fiindcă se confundă talent cu temperament şi temperament cu isterie. Fii măcar isterică, Dida!

Credeam că actrița, care avusese succes răsunător în *Iulia* lui Strindberg – fusese una din marile iubiri ale lui Ion Vinea şi se măritase de curând cu un nume răsunător – va părăsi scena, ca o prințesă ultragiată. Dar spectacolul s-a reluat, cu totul firesc.

Şi a urmat premiera. Eram emoționată, de parcă s-ar fi jucat piesa mea. Purtam pentru prima oară o rochie în care intram ca o sabie în teacă. Nu, comparația nu e bună, pentru că presupune rigiditate, pe când eu, pe atunci, eram subțire, zveltă, cu o grație de lujer care se îndreaptă spre soare.

Până la premiera *Actului venețian* n-am ştiut că o premieră se deosebeşte de o seară obişnuită. Eram fericită să văd o piesă, fie şi în matineu, mulțumindu-mă cu ultimul loc la galerie. Şi iată-mă descoperind lumea premierelor, la fel de îndepărtată ca *Le coté de Guermantes* a lui Proust, sau ca spectacolele de gală la Scala din Milano. Actori, actrițe pe care nu-i văzusem decât pe scenă, scriitori, gazetari, femei elegante în rochii decoltate, parfumate, strălucind de bijuterii, parcă nu aşteptau ridicarea cortinei, ci deschiderea unui bal la Curte. Camil nu era nicăieri. Dar îi simțeam încordarea, neliniştea. Mi le transmitea la distanță. În antract, m-am pomenit adulmecând ca un câine dresat pe cei care-i erau prieteni, pe cei care-i erau duşmani şi am înțeles că

prietenii lui vor fi şi ai mei, duşmanii lui sunt de pe acum ai mei.

Piesa a avut succes, dar Camil era veşnic nemulţumit: nicio cronică nu era destul de entuziastă, orice rezervă îl scotea din sărite. El, care nu auzea bine, sesiza orice nuanţă, orice intenţie; orice „bunăvoinţă" îl jignea. În ochi apăreau fulgere albastre:

— Ai văzut? Mă bate pe umăr ca un boxer de categorie grea pe unul de categoria muscă: bravo, băieţaş, la mai mare!

— Dar te apreciază, Camil.

— Îmi pune note, imbecilul, îndrăzneşte să-mi pună note!

— Îţi pune zece!

— El la catedră, eu în bancă.

Îl scoteau din sărite şi prietenii cei mai buni, când nu erau cu totul alături de el, de părerile lui, împotriva lumii întregi, când nu simţea adeziunea şi admiraţia lor totală.

Eram, aşa cum îşi dorea, mereu aproape de el. Îi dădeam sugestii pentru rochiile pe care urma să le poarte eroina din *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război,* romanul la oare adăuga mereu amănunte şi chiar pagini şi capitole întregi.

— Dar ar trebui să ştiu cum e eroina, Camil.

— Când avea optsprezece ani, semăna cu dumneata. Pe urmă s-a schimbat. Să rămâi cum eşti acum!

Parcă mă ruga să rămân aşa!

„O epocă destul de fericită! voi mărturisi prin personajul Agatei (romanul *Genţiane).* Eram înconjurată de oameni care mă admirau, mă doreau, mă iubeau. Eram cochetă, frivolă, atât cât îi stă bine unei femei, atât cât e necesar ca să se simtă bine. Cu câtă inconştienţă te-am lăsat să intri în viaţa mea! Am îndepărtat, am lovit fără milă tot ce mă mai lega, tot ce-ţi stătea în cale. După cât de egoistă am fost, după cât de nepăsătoare de anumite dureri, pe care le dezlănţuise schimbarea mea,

înțeleg azi cât de fericită eram pe atunci. Multă vreme nu te-am iubit… Iubeam elanul tău, gelozia ta, dorințele şi grijile tale, adunate în jurul meu, nevoia ta de a mă vedea mereu. Tot ce spuneai avea un sunet nou, era original fiindcă altfel gândeai decât tot ce auzisem înainte. Iubeam capacitatea ta de a fi pasionat, preocupat de mine."

Camil mă privea uneori ca de pe alt tărâm, alteori parcă era gata să mă îmbrățişeze. Într-o clipă mă tachina, începea să se joace cu mine, să mă chinuie şi să mă descompună ca pe o jucărie, ca să-mi cunoască toate rotițele, să fie ale lui. Dar el, nu al lor, nu al meu, el al nimănui. Nici măcar nu se teme, nu se apără. E sigur de el, sigur şi uşor ironic. Sigur şi puțin trist. Ca un om în fața unei vitrine, admirând o bijuterie care-l fascinează. Ar vrea s-o aibă, dar ştie bine că asta nu se poate. Îl desparte o vitrină, adică o lume. E durere şi furie în privirea lui. E şi ceva îmbietor şi bun. Va pleca din fața vitrinei cu o uşoară nostalgie. Are alte treburi, alte socoteli. Lumea e mare. Nu-i cât vitrina. Dar pentru mine pământul s-a micşorat. E atât cât îl înconjoară pe el. Lumea e toată el.

La mare, Camil era de nerecunoscut. Ochii mai albaştri, mai senini decât cei mai luminos cer, decât marea cea mai liniştită! Era la el acasă. Cuta dintre sprâncene dispăruse, obrajii erau în nuanțele aramei, pielea întinsă pe pomeți. Zburda ca un copil. Se bucura de tot ce-l înconjura. Intra mereu în apă şi-şi vira fața în ea şi plescăia de plăcere. Înota fără stil, fără spor, dar mândru şi mirat că e în stare de astfel de ispravă. Glumea cu fetişcanele din jurul lui, le tachina, le dădea lecții de înot.

— Nimic nu-i mai important decât pluta. Dacă poți să te odihneşti cât vrei şi când vrei, nu mai ai nicio grijă, întinde-te pe apă, uite aşa, capul pe apă, aici, pe brațul meu, ca pe o pernă. Cu celălalt braț te țin de mijloc. Nu crispată, surâzi. Ei, n-am ştiut că surâzi aşa de frumos!

În preajma lui, pe plajă, se strângeau codanele, femeile foarte tinere, ca în jurul pictorului de care fusesem îndrăgostită când aveam şaisprezece ani, la Mangalia. Diferența de vârstă dispărea inexplicabil între Camil şi şcolărițele din jurul lui.

Eu aveam douăzeci şi trei de ani şi mi se părea că nu mai sunt tânără, că am trăit o sută. Camil, sigur de el, orgolios, era încântat de soare, de mare, de mine. Uneori, mă căuta îngrijorat.

— Moft, pe unde umbli? Unde-ai fost?

— Era prea mare înghesuială aici.

— Moft, nu fii bosumflat! Cum te scap, cum o iei razna.

Ochii îi scânteiau, fața-i strălucea, totul în jurul nostru strălucea, scânteia, vibra. În razele soarelui, coasta era într-adevăr de argint, marea liniştită părea un imens cobalt. Camil era destins, fericit. Dar uneori, din senin, se întuneca.

Era mândru când mă vedea cât de departe înot, dar şi îngrijorat. Îi arăta lui Vraca un punct în depărtare:

— Uite scufița albastră, uite unde a ajuns! E o nebunie!

Nu ştiau – am divulgat mult mai târziu secretul – că după mine, la oarecare distanță, vine totdeauna o barcă. Deci nu aveam nevoie să-mi păstrez forțele pentru înapoiere. Cu barca alături, înotam până la oboseala care-mi dădea plăcerea şi liniştea sufletească de care aveam atâta nevoie. Era un climat de destindere, o vacanță pe care nu ştiam cât de greu o obținuse Camil.

Citesc, după patruzeci de ani, în *Note zilnice,* însemnările lui din vara aceea:

5 iulie 1931: „Sunt obosit, descurajat, lipsa oricărei perspective mă abate. Săptămâna care vine mă nelinişteşte, nu ştiu cum mă voi descurca. Aş vrea să fac teza la Balcic.”

12 iulie: „Imposibil să găsesc bani ca să pot pleca”. Şi în aceeaşi zi: „Sebastian s-a întors de la Paris.”

14 iulie: „Nimic nou, totul stupid şi fără perspectivă;

sunt profund descurajat."

18 iulie: „La cinci rendez-vous-uri, Corteanu nu vine, la cinci rendez-vous-uri, Slătineanu nu vine. Nu pot pleca la Balcic, pentru că nu am bani."

Şi eu îl aşteptam, îl suspectam, bănuiam că-şi petrece timpul la Snagov, unde o prietenă a lui avea o vilă.

La 19 iulie, Camil notează: „Totul mi-e indiferent. Cred că nu voi putea ieşi la capăt."

20 iulie: „O după-amiază întreagă acasă, în căutarea unei soluții."

21 iulie: „Absolut nicio perspectivă. Un furuncul în dreptul rinichiului drept mă deprimă şi mai mult. Proprietarul nu a plătit apa şi nu avem, pe căldura asta, apă (de altfel, nici eu nu i-am plătit chiria). Mi-e silă nesfârşită de tot. Nu pot găsi, de trei zile caut foile manuscrise ale romanului început anul trecut."

Este vorba de prima versiune a romanului *Patul lui Procust,* care o să apară în 1933 şi care la început se numea *Patul lui Procust, femeia.*

22 iulie: „Am încheiat cu «Cartea Românească», în condiții lamentabile."

Probabil că aconto-ul mizerabil pentru contractul semnat şi cele două conferințe pe care le va ține i-au dat posibilitatea să vină la Balcic.

„Am fost de la 23 iulie la 13 august la Balcic. Două conferințe la Universitatea liberă. Cineva care mă prețuia mi-a spus că, după aceste conferințe, mă prețuieşte de două ori mai mult."

Acest „cineva" eram eu!

„Am fost trist – notează Camil – ce gust stupid pentru cei ce se dau în spectacol: actori, conferențiari etc. M-am odihnit, am înotat, am petrecut chiar. N-am lucrat nimic serios. Ezit, nu ştiu ce să fac, teza de doctorat, volumul Cărții Româneşti, revista la toamnă, un teatru, o piesă de teatru?"

N-am bănuit că s-a frământat atât ca să vină la Balcic, dar nici el nu ştia cu cât dor l-am aşteptat. Şi, mai ales,

n-avea să ştie nimic despre drama pe care a declanşat-o prima lui conferinţă.

În *Pânza de păianjen,* conferenţiarul e un personaj cu totul secundar şi de aceea scena are o rezonanţă mult mai puţin gravă decât a avut-o în realitate. Susceptibil, orgolios, bănuitor cu complexul de inferioritate al omului care aude prost, nu trebuia să-i dau motive lui Camil, îndoieli în privinţa sentimentelor şi a sensibilităţii mele. Era atunci, pentru prima dată, destins, şi pentru prima dată aveam încredere unul în celălalt. Şi cred că e singura dată când Camil s-a odihnit, a înotat, a petrecut…

Dar clipele bune durează puţin.

În *Pânza de păianjen,* găsesc ecoul palid al conferinţei de care pomeneşte Camil:

„Conferenţiarul părea că vorbeşte pentru mine, cum obişnuiesc profesorii când au în clasă o elevă favorită. Îl ascultam încordată, când am simţit împrejur o oarecare mişcare, mai multe capete s-au întors spre uşa de la intrare. Intrase tânăra Doamnă Balş – «blonda suedeză», care-şi făcea loc s-ajungă până la mine.

— Vino afară! mi-a şoptit.

— De ce?

— Ai să vezi, o surpriză!

Am răspuns, încruntată, că mi-e cu neputinţă. A stăruit. Mi-era penibil că tocmai eu nu sunt atentă şi din pricina mea nici alţii nu ascultă. Dar frumoasa blondă n-a renunţat. În picioare, aplecată peste umărul meu, repeta:

— Vino să vezi, n-o să regreţi.

— Nu pot!

— Cum vrei. Soţul dumitale te aşteaptă. M-a rugat să nu-ţi spun. Voia să-ţi facă o surpriză! şi a plecat îmbufnată.

M-am întrebat dacă nu cumva e o farsă, dar tot eu mi-am răspuns. Şi dacă ar fi adevărat, tot nu pot ieşi acum.

Atâta lume ne-a văzut venind împreună şi cine ştie

dacă nu sunt în sală unii care nu înțeleg mare lucru, se plictisesc şi abia aşteaptă să iasă. Exemplul meu ar fi fost urmat de alții. Sala ar fi pierdut încordarea."

Închei aici citatul, pentru a spune că n-am realizat în carte, prin Diana, lupta mea sufletească între înțelegerea pentru sacrificiul pe care îl făcuse soțul meu, venind pentru o singură zi prin hârtoapele de atunci, la o distanță atât de mare, şi oroarea de a-l jigni pe Camil, ieşind din sală. Îmi imaginam pe unii şi pe alții, ridicându-se în urma mea de pe locurile lor, imaginam sala goală, spre stupoarea lui Camil, care n-ar fi înțeles nimic şi nu mi-ar fi iertat-o niciodată.

Pe Camil, destins, fericit, nu trebuia să-l dezamăgesc, dar cum să-l umilesc pe soțul meu față de prietenul care-l adusese cu maşina, față de tânăra doamnă care venise să mă cheme?

Alegerea a fost grea. Am rămas, bineînțeles, pe loc, dar pe ghimpi, până la sfârşitul conferinței.

Camil n-a ştiut nimic despre sacrificiul meu şi, dintr-o solidaritate masculină, nici nu l-ar fi aprobat.

Întâmplarea pare de mică importanță, dar poate că în ziua aceea gândul că mă voi despărți de soțul meu a încolțit. Fiindcă, dincolo de mila mea, când l-am văzut transpirat, palid, obosit, era tristețea – şi de asta îmi dădeam seama, când mergeam alături de el – uimirea de a nu fi avut nicio emoție în clipa când am aflat c-a sosit.

„N-am să mai simt niciodată nicio emoție dacă rămân lângă el, mi-era frică şi frig", va spune Diana, eroina romanului meu. Aveam aceeaşi vârstă. Puteam să mă resemnez, la douăzeci şi trei de ani, să duc o viață fără pasiune, fără emoții, lângă un om bun şi cinstit, numai fiindcă era bărbatul meu?

La 15-16 august, Camil notează în *Jurnal* că s-a întâlnit la Snagov – sau că a fost invitat – cu L.R. În ziua aceea, eu îl aşteptam la ştrand la Lido şi-mi puneam întrebările atât de banale, dar de chinuitoare, ale femeilor îndrăgostite. E ziua când Camil, în notele lui zilnice, se

întreabă: „Ce să fac? Dacă mă ocup de studiile de filosofie, mor de foame.”

Iar în ziua următoare, 1 august: „Am reluat azi munca pentru teza de doctorat. M-a obosit îngrozitor.”

Şi la 24 august: „Mă resimt de lipsa unei biblioteci.”

28, 29, 30 august: „Aceeaşi preocupare de a găsi bani. O tristeţe enervantă, nu pot lucra la filosofie.”

31 august: „Am scris în Franţa şi Germania, cerând cataloage pentru aparate de auzit. „Costă 8-10.000 de lei. De unde bani?

2

La 12 iulie 1931, Camil notează
în *Jurnalul* lui:
„Sebastian s-a întors de la Paris.”

Când a apărut Mihail Sebastian printre noi nu-mi amintesc, dar parcă n-ar fi lipsit niciodată.

În colțul care coboară din Calea Victoriei spre Câmpineanu era restaurantul, atât de cunoscut pe atunci, „Elysée”. La alte mese: George Vraca (idolul femeilor de toate vârstele), Victor Eftimiu („eu sunt *Cocoşul negru* în noaptea întunecată”), gazetari (poate cunoscuți, dar despre care eu nu ştiam nimic), şi mereu, singur la o masă, un aviator care într-o vacanță la Mangalia dansase o seară întreagă numai cu mine, dispărând misterios a doua zi.

Masa cea mai însuflețită: a noastră. Mihail Sebastian vorbea cu atâta putere de evocare despre sonata lui Vinteuil, despre pantofii roşii ai ducesei de Guermantes, despre Françoise şi Charlus, încât mă aşteptam ca dintr-o clipă într-alta oricare din personajele lui Proust să se ivească între noi.

Uneori, părăsind restaurantul, mă pregăteam să dau de copacii din Roussainville, de reflexele roz ale cărămizilor acoperişurilor acelui sat, de briza mării din Balbec. Mihail Sebastian, la douăzeci şi patru de ani, nu părea să aibă mai mult de optsprezece, când bucuria de a afla un nou amănunt îi lumina chipul. Când tăcea, bănuiam că la această lume visează, când se încrunta ştiam că nu-şi aminteşte unde, bunăoară, a întâlnit un fotoliu cu incrustații de Wetgwood, ce flori creşteau pe o anumită alee, cine purta o rochie bleu de mousseline în opera lui Proust.

Camil îi sărea în ajutor. Ochii lui, mărgele albastre, lustruite, curioase, scăpărau şi era tot atât de tânăr ca

oricare dintre noi, deşi, când se supăra, ne amintea că a scris *Jocul ielelor* pe vremea când noi învățam abecedarul.

Cel mai tânăr din grup, caricaturistul Sell, îşi dădea bacalaureatul în vara aceea şi noi aşteptam cu emoție rezultatul fiecărui examen.

— La română m-am făcut că n-am înțeles întrebarea şi am vorbit despre *Ultima noapte de dragoste...* La teză, ne-a dat Şcoala latinistă şi, ca să nu dau foaia goală, i-am făcut profesorului caricatura. Am văzut, după cum a zâmbit, că i-a plăcut.

Sebastian râdea cu poftă. Aceste explozii de veselie, ca şi însufleţirea şi ridicarea tonului în unele discuții, alternau fermecător cu reticența lui obişnuită. De obicei, învăluit în discreție şi vorbind în surdină cu acea vagă ironie a zâmbetului, cu oarecare nepăsare, conştientă, voită, căutând parcă penumbra, avea ieşiri entuziaste care ne surprindeau.

— În Cişmigiu a înflorit magnolia, să mergem s-o vedem.

Până şi un meci de fotbal era pentru el un prilej de a evada din forfota oraşului. În *Jurnal* notează: „Sâmbătă 14. M-am dus la O.N.E.F. la un meci de fotbal (Venus - C.F.R.), nu pentru meci, ci pentru peisaj, pe care îl bănuiam dinainte, strălucit. Nu m-am înşelat. O lumină obosită, pudrată, tandră, în depărtare o ceață uşoară, argintie, aburită, din care oraşul se desprindea ireal, ca într-o pânză de pictură, ca într-o fotografie reliefată. Şi câte culori! Nu ştiam că sunt atâtea case în Bucureşti. De acolo, de la O.N.E.F. se văd ca nişte construcții de Baukasten şi pomii desfrunziți, ieşind din ceață, ca într-un abur pe care l-ar fi făcut propria lui respirație. Totul era de un desen foarte delicat, dar de o bogăție de culori explozivă. Peluzele roşii, firmele de reclamă multicolore, iarba verde crud, tricourile pestrițe, negre-albe- albastre, o lume imensă, totul era amețitor. La începutul reprizei a doua, arbitrul a fluierat un minut de tăcere, pentru un jucător mort de curând. S-a făcut brusc o imensă tăcere,

tăcerea a douăzeci de mii de oameni. Se auzea doar din depărtate rumoarea oraşului.”

Nu există un rând în scrisul lui Sebastian să nu întâlnim această căutare de frumos, de care avea nevoie, această fugă de viața cenuşie, măruntă, de hărțuiala zilnică…

Când isprăveam masa, porneam împreună să descoperim Bucureştii. Bulevardul Brătianu, care azi se numeşte Bulevardul Bălcescu, atunci se tăia. Iubeam cu toții oraşul. Primele blocuri atunci se iveau.

Pe Camil îl interesa urbanistica. Îi punea soțului meu tot felul de întrebări despre şosele, despre rezistența betonului armat. Şi fiecare ne alegeam casa care am fi vrut să fie a noastră. Sufeream toți de lipsa unei case şi de lipsă de bani. Dar nu vorbeam despre asta. Eram la fel de nepricepuți în a trage acele sfori pe care alții le mânuiau cu dibăcie, eram la fel de indignați de acele afaceri şi venituri pe care alții le realizau cu cinism: „Încă o dată prilej să mă gândesc cu resemnare la inaptitudinea mea în ordine practică – scrie Sebastian în *Jurnalul* său – şi la facilitatea, la abilitatea celorlalți. Nu voi reuşi niciodată să trec de o mizerie mai mult sau mai puțin suportabilă şi nu voi face niciodată carieră şi nu voi avea bani.” Iar Camil, după apariția *Ultimei nopți…* care avusese un indiscutabil succes, notează: „3 mai 1930. Zilele acestea va trebui să plătesc chiria. Tragedia mizeriei începe din nou. Sunt descurajat, dezgustat, nespus de obosit. Nu-mi rămâne decât marea durere, impresia de deznădejde până-n prag.” Iar la 28 iunie 1931 însemna: „Cum e posibil să mă fi îngrozit atât de mult gândul morții, astă-iarnă când eram bolnav şi să mă împac acum atât de mult cu gândul sinuciderii?”

Aptitudinea mea la fericire, verva şi buna mea dispoziție, dar mai ales sinceritatea, spontaneitatea mea îi minuna.

— Unde ai locuit la Brăila când v-ați refugiat? mă întreabă Sebastian.

— La început într-un bordel.

Sebastian făcea ochii mari, Camil e convins că n-a auzit bine. Soțul meu, când nu înțelegea, avea un tic nervos, clipea prea des.

— O casă deochiată. Când mama a descoperit că vecinele sunt prostituate, a scos un țipăt de parcă ar fi văzut un şoarece.

— Câți ani aveai? mă întreabă Camil.

Absurd cochetă, eludez răspunsul, ca să pot jongla cu vârsta.

— Terminasem clasa întâi primară.

N-avea cum să ştie că am fost dată la şcoală cu un an mai târziu şi nu, cum îi lăsam să creadă, cu un an mai devreme.

La facultate, cursurile anului I de Drept se țineau în clădirea Fundațiilor, unde e azi Biblioteca centrală. În acel an, 1927, când eu duceam cu mândrie servieta maestrului sau purtam pe umeri patinele şi-mi continuam succesele pe patinoarul Oteteleşanu, Sebastian, la aceeaşi vârstă, ba chiar înainte, la nouăsprezece ani, polemiza cu Aderca despre descompunerea romanului, scria despre Proust şi publica la *Cuvântul,* semnând alături de Tudor Vianu, Ion Vinea, Perpessicius şi alții.

Dar eu nu citeam *Cuvântul* şi nici alte ziare sau reviste. Nu simțeam nevoia să mi se explice o carte. Mă tulbura sinceritatea lui Gide şi a lui Panait Istrati, climatul romanelor englezeşti, şi *Caietele* lui Malte Laurids Bridgge. Şi aveam curajul să spun că după cerebralul *Contrapunct* îl prefer pe Knut Hamsun şi recitesc cu plăcere *Pecheurs d'Islande* de Pierre Loti.

— Şi cum ați nimerit în casa deochiată? vrea să ştie Sebastian.

— Provizoriu. Tata, în orice situație complicată, spunea „provizoriu". Provizoriu n-a găsit altceva: Aici e ieftin, e cald, e bine! Proprietăreasa – asta însemna patroana – avea interes să arate, când venea un control, că are

chiriaşi onorabili, o familie cu copii. Şi ca s-o calmeze pe mama, tata a desfăcut pachetele pe care le-a adus: caşcaval de Dobrogea. Pentru mama, Dobrogea era un cuvânt magic. „Caşcaval de Dobrogea, ne îmbia tata, struguri tămâioşi, o franzelă caldă.” Şi a început să rupă pâinea şi s-o împartă. Dar mama şi-a revenit, îngrozită: „Eu nu rămân aici, între stricate”. „Asta nu-i o boală care se ia, stai la locul tău”, o liniştea tata. „Eşti nebun, avem fete, nu te gândeşti?” „Sunt mici” (sora mea avea trei ani) …

— Ne-am fi putut întâlni la Brăila, spune Sebastian amuzat.

— Erai prea mic ca să frecventezi anumite case.

Râd toți în jurul mesei. Dar Camil e obosit.

— De ce nu scrii? Am să-ți aduc un caiet, să-ți aşterni acolo verva. N-o mai risipi.

Pentru Camil, care auzea prost, din ce în ce mai prost, atenția la care îl obligam, teama de ridicol, când îşi dădea seama că vorbesc prea tare ca să mă audă, îi exasperau.

— Prefer să citesc cărți bune, decât să scriu cărți proaste.

Citeam atunci *L’Immoraliste* de Gide şi descopeream plăcerea de a patina, de a merge seara la meciurile de hochei, la galele de box, la filme, la teatru. Şi mi se potrivea versul lui Neruda: „Aş mânca întreg pământul. Aş bea întreaga mare.”

Când recitesc *Jurnalul* lui Sebastian şi *Notele zilnice* ale lui Camil – care afirmă că „singura soluție pentru a scăpa de mizeria vieții e sinuciderea” – înțeleg ce sursă de vitalitate eram pentru ei, cât de stenică era prezența mea, nu numai prin ceea ce ei numeau „aptitudine la fericire”, dar prin atâtea idei şi imagini, atâtea sugestii pe care le dădeam şi pe care le regăsesc în opera lor. Nu păstram nimic pentru mine. Nu-mi trecea prin minte că am să scriu.

— Eşti, într-adevăr, atât de fericită cât pari? m-a întrebat Sebastian în primele zile ale întâlnirii noastre.

— Sunt fericită că m-am născut. Între miliardele de posibilități de a nu fi venit pe lume, a existat una care mi-a fost favorabilă şi am apărut. Nu-i un miracol?

— Dumneata eşti un miracol, a surâs Sebastian.

Ce trist a surâs!

F. Aderca, în *Revista Fundațiilor,* îl descrie cu fidelitate: „Chipul lui oval, cu fruntea mare ca un fragment de continent, privirea lui în fotografie atât de greu adâncă, aşa cum nu avea decât în singurătate sau atunci când scria, capul lui surâzător, grațios, isteț... Duhul lui desprins de materialitatea noastră, forța, farmecul lui transcendent prin care mi-era atât de superior."

Contrastul între apariția lui modestă şi strălucirea conversației, între prospețimea chipului şi oboseala gestului – mai ales această oboseală – îi dădeau un farmec la care nu rămâneai insensibil. Sub calmul aparent, simțeai o febră, din vorbirea măsurată țâşnea uneori o flacără, din dominarea aceea socotită se degajau exuberanțe intempestive. Dar în privirea directă, de un verde clar, fără nesiguranțe, apăreau umbre.

Şi pentru a-l descrie mai exact, mă voi folosi de felul în oare Mihail Sebastian îl vede pe Gelu, eroul romanului *Oraşul cu salcâmi:* „Nu. Gelu nu era frumos. Avea însă una din acele fețe cu trăsături nesigure şi schimbătoare, din care o lumină căzând oblic, un surâs, o umbră, o încruntare, poate să facă orice, ca două mâini abile dintr-o bucată de mătase moale."

„Obraz anonim", observase răutăcios Guță odată, şi Adriana, cu oarecare amărăciune (căci era vremea în care despărțirea lor părea definitivă), îl corectase „obraz trădător".

Ce i s-a întâmplat adolescentului din *Oraşul cu salcâmi* pentru ca să noteze în *Jurnalul* său intim cu zece ani mai târziu: „Aveam atâtea lucruri în mine, ca să fiu fericit, aveam o facilitate extremă, fără complicații, fără drame şi toate acestea rupte groaznic la şaptesprezece ani şi jumătate. Mi-e silă uneori, mi-e milă câteodată. De ce,

Doamne, de ce? Aş fi vrut atât de mult să fiu fericit şi aş fi cerut atât de puține lucruri de la viață!" Această mărturisire o face la 15 aprilie 1935, deci la douăzeci şi opt de ani, cu toată maturitatea, neobişnuita lui maturitate şi în perspectiva timpului, a celor zece ani care au trecut peste acea misterioasă întâmplare. Iar un an mai târziu, de ziua lui, notează: „Încep un an nou de viață. Oare mai mi-e dat să încep ceva?"

Care din paginile *Oraşului cu salcâmi* a trecut peste cumplita întâmplare, fără să dea alarma? Ce s-a petrecut în ziua în care Gelu, venind acasă, şi-a legat şervetul de gât şi a mâncat cuminte supa cu găluşti sau orezul cu lapte, pentru ca Mihail Sebastian să afirme, douăzeci de ani mai târziu, că atunci s-a sfârşit viața lui, că atunci l-a lovit nenorocul lui iremediabil. Era în afara lui, sau era în el acest nenoroc?

De ce nu a rămas lângă niciuna din femeile pe care le-a iubit? Îi semăna lui Camil. Le doreau liniştite, odihnitoare, înțelegătoare, cuminți şi bune camarade, dar dacă erau aşa, nu-i atrăgeau, nu le alimentau fantezia, nu le stârneau interesul, dorința, emoția. Amândoi le voiau inaccesibile, elegante, cu nimbul gloriei, cu iradierea pe care o dă succesul, dorința mai multor bărbați şi apoi le imputau tocmai ceea ce la început îi atrăgea.

Poate că prezența lui Sebastian, maturitatea lui intelectuală, la vârsta care era şi a mea, mă vor face într-o zi să mă întreb:

— Ce am realizat până acum? Încotro merg? Unde vreau să ajung?

3

Va trebui să vorbesc şi despre mine, cu detaşarea pe care mi-o dau anii care au trecut de atunci. Se spune acum că eram tulburător de frumoasă. Cred că se exagerează. N-am crezut niciodată că sunt frumoasă. Şi poate tocmai fiindcă eram nesigură de fizicul meu, nemulțumită, eram atât de cochetă, de preocupată să plac. Şi reuşeam, fiindcă eram vie, neliniştită, vibrând ca o frunză la cea mai uşoară adiere, permeabilă la tot ce e viață.

Am căutat să mă descriu în Diana şi nu ştiu cât am reuşit. Mă regăseam uneori în personaje descrise de alți scriitori sau în anumite filme. Fleur din *Forsyte Saga* e un rol care mi s-ar fi potrivit.

Preocupată să plac, dorind o mare iubire împărtăşită, dar viața, refuzându-mi tocmai ceea ce căutam, aveam neliniştea cenuşăresei care şi-a pierdut pantoful. Poate că îmi căutam pantoful vrăjit, poate copilăria, poate pe mine, poate un alt destin decât cel pe care în mod obişnuit femeile îl acceptă. Poate că nu semănăm cu nimeni, fiindcă mi se părea că trebuie să iau mereu totul de la început şi totul să înceapă cu mine: „Dacă refuzăm ca moştenirea, ca obiceiurile să ne impună anumite acțiuni – spune Ortega-Y-Gasset – înseamnă să situăm în noi înşine, şi numai în noi înşine, originea actelor noastre. Când eroul vrea ceva, nu străbunicii vor prin el, ci el însuşi, şi această voință a sa, de a fi el însuşi, constituie eroismul."

Nu ştiu cum am înțeles, sau am simțit, că numai săvârşind ceva neobişnuit voi fi eu însumi. Dar căutam, mă căutam…

Era o căutare care mă ținea într-o permanentă stare de veghe, într-o nelinişte pe care o transmiteam, parcă mă opream şi întrebam pe cei dimprejur pe unde s-o iau şi fiecare simțea că ar fi un ghid posibil şi se apropia. Dar

eu, ca în jocul în care cineva te îndrumă ca să găseşti obiectul ascuns, spunând doar „rece”, „călduț”, „cald”, „fierbinte” – după cum te apropii sau te depărtezi – căutam „focul”. Dacă nu eram pe scenă, unde atât de mult dorisem să ajung, şi nici în tribunal, nu mai speram să strălucesc, ce fapte neobişnuite mă aşteptau, cum puteam săvârşi ceea ce nu ți se iartă, dacă nu reuşeşti să fi tu însuți? Pe vremea aceea eram „o fată de o excesivă feminitate, printr-un amestec de frivolitate şi de sensibilitate”, cum va scrie Lovinescu despre Diana, eroina *Pânzei de păianjen,* care-mi semăna. „Nevoia de a străluci, de a-şi cultiva micile ei succese şcolare şi sociale se complică de la început cu ipocrizia jocului dublu al unei vieți duse pe două planuri, al realității şi al aparenței” *(Aqua Forte).*

Camil, pe volumul *Ciclul morții,* după ce scrie: „Domnului Moft, care a fost knock out, lui Puiu Seni – versurile astea, al căror ritm le-a ştiut şi auzit la Câmpulung”, completează dedicația: „Bietele versuri de război, judecate de o cochetă frivolă încântătoare şi insuportabilă, cine ar fi crezut asta în 1916, două zile după Momâia! Cine ar fi bănuit că povestirea lor va fi apreciată cu un astfel de surâs infernal!” Dar semănam şi cu Mirona – eroina romanului care se va numi: *Cad zidurile, Cartea Mironei* şi în cele din urmă *Mirona* – căreia Ştefan îi scrie: „Mă uit la fotografia ta de câte ori sunt singur. Spune-mi, cărei realități sau ficțiuni dinăuntrul tău, cărei imagini din adâncul meu răspunde chipul acesta suav numai vis şi simțire, numai emoție, interiorizare şi patos?” Şi desigur, că aşa mă vedea Camil uneori. „Cred că acest curent continuu se cheamă gândire”, va spune despre Doamna T. Trăisem departe de viața literară, dar citisem prea mult, ca să nu am încredere în mine. Mama avea pasiunea teatrului: nu lăsa să-i scape o piesă, intram amândouă pe un singur bilet, pretinzând, până la doisprezece ani, că sunt mică. Eram îndrăgostită de aceiaşi actori, de Storin în *Dimitrie*

Karamazov, de Aristide Demetriad în *Stane de piatră,* de Manolescu în *Cadavrul viu.* Nu-mi amintesc cine interpretase pe Doctorul Tokeromo în *Taifun.* Văzusem *Hoții* şi *Don Carlos,* fără să ştiu că autorul e Schiller.

Aproape de Podul Izvor, unde locuiam şase într-o singură odaie, am descoperit, pe Splaiul Independenței, Biblioteca Socec. Acolo, când aveam zece-unsprezece ani, citeam *Adolphe* de Benjamin Constant, *Yvette* de Maupassant, *Elena* de Bolintineanu. Criteriul după care ceream cărțile era numele proprii, care-mi plăceau. În fața oglinzii, mă credeam Vidra şi, cu voce de tragediană, declamam: M-au pângărit păgânii! Da! Dar fecioara din Soveja tot fecioară o rămânea!

La treisprezece ani, în tren, citeam cu importanță *Sonata Kreutzer* şi m-am simțit jignită când cineva m-a întrebat:

— Ce înțelegi din carte asta, fetițo?

La paisprezece ani citeam pe nerăsuflate *Jean Cristophe,* romanele lui Duiliu Zamfirescu, pe Panait Istrati, *Portretul lui Dorian Gray* şi tot ce apărea de Sadoveanu.

— De ce trebuie să ne învețe filosofii cum să trăim, cum să iubim? întrebam la masă. Ce, filosofia e un şperaclu cu care se deschid uşile, fără filosofie nu mă pot bucura de o picătură de ploaie care luceşte pe o frunză sau îmi cade pe nas?!

— N-ai nelinişti, incertitudini? mă întreabă Camil.

— Neliniştile le-am moştenit. Incertitudini? Nu, slavă Domnului! Trăiesc între două certitudini. M-am născut şi am să mor.

Camil e dezarmat.

— Moft solipsist!

Nu ştiam ce înseamnă solipsist, dar nu întrebam. În 1915, când eu învățam alfabetul, Camil nota în *Jurnal:* „Cred că schema gândirii mele era complet fixată în clipa când am conceput *Jocul ielelor* în 1915, odată cu descoperirea că timpul e a patra dimensiune a spațiului

şi în acelaşi timp cu analiza apriorismului kantian, expusă în *Ultima noapte."*

E deci uşor de imaginat stupefacţia lui în faţa „certitudinilor mele". Trăisem departe de viaţa literară, de discuţiile de la „Sburătorul", din cafenele şi redacţii. Dar la cincisprezece ani îl citeam pe Dostoievski şi afirmam cu toată certitudinea că e mai mare decât Tolstoi.

— Nu vreau crime în casa mea! a strigat tata, într-o noapte, când m-a găsit cu lampa aprinsă, sticla afumată, fitilul ars.

Citeam *Crimă şi pedeapsă.*

Succesele la patinaj, în tribunal, lecturile mele îmi dădeau o siguranţă şi o vervă, care mă făceau să mă consider egală cu cei din jurul mesei.

Văzusem multe spectacole, dar nu cunoşteam opiniile criticii. Nu citeam ziare şi reviste. Eram departe de vâlva pe care o stârnise *Craii de Curtea-veche*, şi nu ştiam că apăruse o pagină omagială pentru Mateiu Caragiale, la care „au colaborat Ion Barbu, Ion Pilat, Emanoil Bucuţa, Barbu Brezeanu şi cu mine", cum spune Petru Comarnescu. Nu mă impresiona că „Mateiu Caragiale a scris cu îndelungă febră, şlefuindu-şi stilul cu răbdarea şi rafinamentul lui Brâncuşi sau Flaubert". Nu ştiam nimic despre această răbdare şi nu l-am înţeles pe Camil, fiindcă nu cunoşteam munca de ocnaş a scriitorului.

— Moft năzdrăvan! exclama, când dimineaţa la opt mă întâlnea lângă chioşcul de unde îşi lua ziarele. Ce cauţi la ora asta pe străzi?

Îl conduceam până la Capşa. Simţeam că abia aşteaptă să rămână singur să-şi răsfoiască ziarele. Totul îl interesa. Pe mine, doar el. Nu mă chema să intru, să stăm de vorbă. Despre ce am fi putut vorbi acolo, în auzul, în văzul tuturor?

Odată m-a întrebat, cu totul neaşteptat:

— Când vii la mine?

Am plecat fără să răspund. Am fugit

Eram, la douăzeci şi trei – douăzeci şi patru de ani – cu

toată verva cu care discutam despre Huxley, Proust şi Gide – o adolescentă, pentru care dragostea însemna nu numai preliminarii lungi, ci o legătură până la capăt platonică. „Cât de plăcute sunt începuturile dragostei, observă Goethe, când tinerei fete îi place să învețe şi tânărului să explice."

Poate că generația care va citi această carte să găsească neverosimilă atitudinea femeii care fuge de împlinirea fizică a iubirii. „Pe vremea noastră, în oraşele de provincie – spune André Maurois în *Memoriile* lui – domnişoarele erau păzite cu străşnicie, iar căsătoriile precoce erau aspru condamnate, încât un tânăr se găsea aruncat, vrând-nevrând, în brațele profesionistelor… Trupul şi inima căpătau deprinderi nefericite. Inima, negăsind ecoul pasiunilor sale în viața reală, se refugiază în ficțiune, iar corpul se obişnuieşte să despartă dorința de admirație. Unii se obişnuiau chiar să nu dorească decât femeile pe care le disprețuiau. Toate acestea erau experiențe nesănătoase şi înşelătoare. Dimpotrivă, femeile tinere se îndrăgosteau şi voiau să fie iubite cu sufletul şi imaginația."

Cu toată degajarea şi cochetăria mea şi chiar frivolitatea pe care o afişam, aveam față de soțul meu scrupulele Lottei pentru logodnicul ei. Dar Camil nu era tânărul Werther. La treizeci şi şapte de ani era un om care-şi trăise viața între mici actrițe, care acceptau orice compromis ca să ajungă mari, aşa cum se vede în *Proiect de roman nerealizat (Manuscriptum,* nr. 3 (16) 1974) şi ieşea jupuit, ca Ladima, dintr-un mediu Verdurin, patronat de mama unei fete planturoase, o Junonă cu brațele albe, probabil modelul Emiliei din *Patul lui Procust.* Şi toate astea, după un război în care se amestecase „cu pământ şi cu sânge în tranşee":

Cu greutate lunecând
Îmi smulg picioarele
Şi înțeleg înfiorat

Că pământul mă vrea
Mă smulge lacom
Cu buze vâscoase de noroi…

Cunoscuse foamea în prizonierat, umilința de a purta în timp de pace hainele uzate de pe front, bocancii de soldat, iar eu, ca o şcolăriță îndrăgostită de profesor, ieşeam în calea omului care trecuse „prin noaptea mocirloasă cu paşii nu cumva să mi se audă". Şi dacă e adevărat – şi cum ar putea să nu fie?! – ceea ce afirmă fostul său coleg de şcoală şi cel mai bun prieten, Constant Ionescu, în cartea pe care o intitulează Ca*mil Petrescu, Amintiri şi comentarii,* Camil trăise şi experiența unei căsnicii: „care s-a terminat lamentabil, prin sinuciderea soției". Să fi fost ea femeia pe care a iubit-o atât de pătimaş, încât să-i smulgă versurile din *Ciclul morții,* atât de pătimaş, încât să nu rămână

Nici un colț din trupul tău de nea
Nici unul dintre darnicile gesturi
să nu-i apară acum chinuitor de clar…

Camil n-a vorbit niciodată despre căsătoria lui. Dar nu-i va cere Ştefan Gheorghidiu din *Ultima noapte…* nevestei sale să țină căsătoria secretă? De ce o prezintă „logodnica mea?"

În *Patul lui Procust,* Ladima îi spune Emiliei: „Emy, nu-ți închipui ce cald mi se pare şi înflorit *logodnica mea."* (pag. 144, ediția l). Octav, din *Proiect de roman nerealizat (Manuscriptum, Nr.* 3, 1974), vrea să ştie că ea e logodnica lui – şi toți visează – ceea ce în lumea aceea pare un ideal intangibil ca femeia pe care o iubeşte, soția pe care o adoră, să fie „numai a lui". El vrea o nevastă „numai a lui", se plânge Emilia despre Ladima (*Patul lui Procust,* ediția I, pag. 251). „Vrea să merg cu el la Râmnicu-Sărat sau mai ştiu eu unde…: Octav vrea ca Ela să fie numai a lui, „visul lui de a avea o căsuță la țară" (*Manuscriptum,*

nr. 3. 1974).

Lumea pe care o frecventam, datorită lui Camil, mi se părea suspectă, stridentă, imorală.

„Am resimțit aproape fizic imoralitatea nebună a luxului celor puternici şi bogați, sărăcia şi opresiunea săracilor. Sufăr aproape fizic din cauza conştiinței participării la această nebunie şi acest rău" (din *Jurnalul* lui Tolstoi).

Ne întâlneam la curse, la teatru, la cinematograf, când erau premiere, cu actrițe elegante şi actori de renume, şi chiar la noi acasă, unde accepta să joace nesfârşite partide de table cu soțul meu, ca să fie aproape de mine. Dar mie nu-mi ajungea. Aş fi vrut ca acest bărbat, care în imaginația mea era şi Gralla şi Danton, să închidă deodată cutia de table cu un zgomot care să dărâme zidurile şi să-i spună:

— Aşa nu se mai poate! Vreau să fie a mea, nevasta mea!

Dacă nu e în stare de un gest definitiv, hotărât, înseamnă că nu mă iubeşte!

„Tot ce nu înțelege un bărbat, sau ce nu vrea să înțeleagă, devine misterul femeii, afirmă Simone de Beauvoir. În realitate, de îndată ce resorturile actelor lor sunt dezvăluite cititorilor, ele apar ca nişte foarte simple mecanisme: una era spioană, alta hoață. Oricât de abilă ar fi intriga, există totdeauna o cheie, şi nici n-ar putea fi altfel, chiar dacă autorul ar avea tot talentul şi toată imaginația pe care i-am dori-o. Misterul nu este decât un miraj, dispare de îndată ce încerci să-l înțelegi."

În *Pânza de păianjen,* Diana e misterioasă, fiindcă nu se cunoaşte sărăcia. Când Ilinca o descoperă, intrând în casa ei, misterul dispare.

Cred că singura femeie care nu e misterioasă, care are o meserie avuabilă, în romanele lui Camil, şi curajul de a iubi fără să mintă, e Doamna T. Dar atunci misterul trece asupra bărbatului, fără să fie vreodată explicat. De ce fuge Fred Vasilescu, de ce se sinucide?

— Ce-i, Moft, de ce te-ai întristat?

Nu puteam să răspund: „Fiindcă nu te-am văzut două zile, şi nu ştiu pe unde ai umblat. La ştrand, omul de la vestiar mi-a spus că ți-ai luat costumul de baie şi ai plecat la Snagov."

— Îi stă mai bine când râde! e de părere soțul meu.

— Aşa crede ea. Crede că trebuie să fie veselă, să aibă haz, să râdă. I se spune mereu că are dinți frumoşi. Ei şi?! Crezi că-i mare ispravă să semeni cu o reclamă de pastă Clorodont, sau cu poza de pe cutia de pudră Germandrée? Numai tristețea înnobilează. Dacă ai şti ce bine-ți stă zâmbetul ăsta trist, enigmatic!

Se vorbeşte la masă despre surâsul Mona-Lisei.

— Veniți la mine, să vă arăt cel mai frumos surâs din lume! propune Camil.

— Trebuie să ai o colecție! răspund acru.

— Sunt contra colecțiilor de fotografii şi nu chem femeile acasă să le arăt stampe japoneze, răspunde sec.

În fața casei unde ne oprim, o văd iar pe fetița care urcă scările ca să ducă profesoarei de franceză un buchet de flori.

— Aici locuieşte Lovinescu şi se țin şedințele „Sburătorului", spune Camil, când ajungem la etajul doi.

Niciodată nu mi se va deschide uşa asta! gândeam altă dată. Dar acum mai important mi se părea – şi mi-era grea inima – că există o femeie despre care Camil poate să spună că are cel mai frumos zâmbet din lume!

Am urcat mai sus, până la ultimul etaj, mansardat, am trecut printr-o cameră întunecoasă, cu un birou vechi, urât, uzat, în fața unei ferestre care dădea într-o curte de lumină, şi a unor biblioteci cu uşi de sticlă, ocupând un perete întreg, şi am intrat într-o cameră mai luminoasă. Pereții zugrăviți cu imitație de tapet roşu şi deasupra divanului un tablou în ulei, o femeie culcată, cu sânii plini, dezgoliți de cămăşuța care-i cade pe umeri. Un cap de păpuşă brună. Mi se părea vulgară şi nu-i găseam

zâmbetul.

Femeia de serviciu, despre care Camil ne vorbise cu afecțiune, dar nemulțumit că nu renunță la fusta de paisprezece metri şi la basma, fiindcă „aşa-i portul pe la noi”, nu ştiu când a apărut.

— Cafelele, Maria. Paisprezece turceşti.

Şi, binedispus, Camil povesteşte că la Capşa, la masa de lângă draperia de catifea roşie, se întâlneau Caragiale, Anghel, Iosif, toți ceilalți, şi fiecare voia altfel cafeaua.

— Chelnerul, cu morga lui de senior, care, după ce te invită, se interesează cine eşti şi ce cauți acolo, notează: o cafea amară şi tare, una subțire şi dulce, una potrivită şi aşa mai departe. Dar când păşeşte dincolo de draperie spre bufet, transmite comanda: Paisprezece turceşti!

Ceilalți se amuză, dar eu descopăr pe celălalt perete, care încadra divanul spre fereastră, agățat de un şnur gros, capul de ghips al unei fete tinere, cu cel mai dulce, mai suav surâs ce se poate imagina.

— Celebra mască „L’inconnue de la Seine”[2]! spune Camil. Avea şaisprezece ani şi s-a aruncat în Sena, s-a sinucis. Cei care au scos-o din apă, toți cei care au văzut-o au fost uimiți de surâsul ei liniştit, împăcat, fericit. Ce s-a putut întâmpla, pentru ca la şaisprezece ani să fie atât de împăcată cu moartea, să-i surâdă cu atâta prietenie? Niciun regret. I s-a scos masca, pentru ca să i se imortalizeze surâsul.

O rază de soare intra acum pieziş şi-i lumina chipul, zâmbetul proaspăt şi cald.

— Drama ei rămâne o enigmă.

Peste tot unde s-a mutat, Camil a luat-o cu el. În piesele lui, în romane, Camil a căutat cu înverşunare să se analizeze să se explice. În *Mioara,* în *Act venețian,* în *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război,* drama se petrece în cadrul unei căsnicii. Eroul însurat, soția îl dezamăgeşte, îl înşală. E altfel decât a gândit-o, e alta.

A trăit Camil sau a imaginat conflictul soț-soție în opera lui? Sigur că importantă e realizarea artistică –

magistrală – tensiunea, poate unică în literatura noastră, a realizării acestui conflict. Dar fiindcă în aceste pagini nu-i vorba despre operă, ci despre autor, nu pot trece peste tulburătoarea destăinuire pe care o face Constant Ionescu, fost coleg de şcoală, de care în toți anii liceului Camil a fost nedespărțit. Despre sentimentele care-l leagă de acest prieten vorbesc dedicațiile calde pe care i le scrie. Pe fotografia plutonierului T.R. din 1915 citim: „Eu trebuie să cred în ceva. Scumpului meu Constant Ionescu, în care cred nestrămutat, cu aceeaşi dragoste şi recunoştință." Şi Constant Ionescu în cartea *Camil Petrescu, Amintiri şi comentarii,* afirmă: „M-a rugat să fiu martor la întâia lui căsătorie, care s-a sfârşit lamentabil, într-un deznodământ incomprehensibil de absurd: soția s-a aruncat în Dâmbovița, lângă Serviciul de ecarisaj. L-am prevenit afectuos că face o greşeală. El însuşi presimțea că va fi nenorocit şi totuşi a stăruit, hotărât să facă acest mariaj, negăsind în fața argumentelor mele decât formula stereotipă: «Vreau să sufăr prin ea şi numai prin ea! Experiență înseamnă luciditate.» Multe, prea multe pagini ale romanului sunt adiacent autobiografice. Fac pentru prima oară această destăinuire, căci am fost lângă el, pe parcursul celor trei ani cât a durat convieţuirea lor."

Despre această destăinuire uluitoare n-am citit niciun comentariu, n-am auzit niciun ecou. Trebuie să existe totuşi un act de stare civilă care a consemnat căsătoria. Constant Ionescu nu spune *am auzit, am citit,* ci afirmă textual: „m-a rugat să fiu martor". Iar la pagina 187 din aceeaşi carte – redând o replică din *Iată femeia pe care* o *iubesc:* „Vreau să sufăr prin Bella şi numai prin Bella" – susține în continuare: „Sunt textual cuvintele spuse de Camil în preajma primei lui căsătorii, cu vreo cincisprezece ani în urmă. Lamentabila amintire a acestei fraze l-a obsedat într-atât, încât a pus-o în gura eroului. Experiența proprie nu l-a împiedicat să lase pe alții să-şi trăiască propria lor experiență."

Şi, dacă prin absurd, aceste afirmații nu ar fi adevărate, mă întreb încă o dată, cum de n-au curiozitatea cei ce se ocupă de istorie literară să lămurească această taină: prima căsătorie a lui Camil?! Căci cuvintele atribuite lui Camil poartă pecetea personalității sale, a felului lui de a gândi şi simți, de a fi consecvent cu el însuşi, de a nu-şi concepe viața în afara acestei consecvențe.

„Despre război şi despre căsnicie nu poți să spui niciodată adevărul întreg", afirma Camil. Eu cred că mai ales despre Camil nu poți să ştii adevărul întreg.

Căsătoria lui Camil nu poate fi situată, după părerea mea, decât în timpul studenției, deci între 1914 – 1918. Şi dacă a durat trei ani, doi s-au consumat pe front, oarecum ca în *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război.*

În 1919, Camil a funcționat ca profesor la Liceul Lazăr. S-ar fi putut însura în 1918, când, după eliberare, mai avea de dat examene. În 1920, poate, după năprasnicul sfârşit al căsătoriei, îi scrie lui Rebreanu, de la Timişoara: „Literatura e un fel de baricadare într-o fortăreață. E pentru mine o rezultantă numai, un fel de esență de viață trăită."

Literatura nu e oare un refugiu ultim şi sigur din această «viață trăită» despre care nu vorbeşte, ci o foloseşte în opera lui? Din această „esență de viață" va scoate Camil versurile de dragoste *Un luminiş pentru Kicsikem* (1922) şi *Mioara,* şi romanele lui.

Cred că pe eroina *Ultimei nopți* a întâlnit-o prin 1923 – 24, când ea avea nouăsprezece ani şi el douăzeci şi nouă. Era elevă la Conservator, după ce scurtă vreme fusese dactilografă. Marea lui iubire, gelozia şi suferința le găsim notate în *Proiect de roman nerealizat,* pe care-l publică revista *Manuscriptum* nr. 3 (16), anul V, 1974.

Şi de aici, din această viață trăită şi transmisă în notații sumare, va scoate romanul atât de realizat, care este *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război.*

Eroina romanului, Ela, seamănă până la identitate cu tânăra studentă de Conservator, pe care o iubeşte în *Proiect de roman nerealizat,* eroul care se numeşte Camil, uneori, Octav alteori, iar drama geloziei o va trăi Ştefan Gheorghidiu.

Dedicația pe versurile de război e din 1928. Dar nu era în 1929, când l-am întâlnit la ştrand, la Lido şi când făcea corecturi la *Ultima noapte?* Când a început episodul Emilia şi cât a durat? Desigur că în 1929 – 1930, când a început prietenia noastră, era obosit sufleteşte, sceptic şi, mai ales, ceea ce nu ştiam, obsedat de lipsa banilor, exasperat.

Într-un articol, publicat în 1918, despre care aveam să aflu mult mai târziu, Camil scria: „Şi oricât ar protesta filistinismul burghezo-intelectual, banul e un determinant real, bun sau rău, după cum îl fac oamenii, al acțiunilor de azi, o rațiune suficientă în sensul strict al cuvântului. Banul e un permis spre regiunile libertății şi ale frumosului."

Acum citesc în *Caietele* lui Camus: „Orice viață preocupată de bani este o moarte. Renaşterea e în dezinteresare. Dar să avem tăria de a alege ceea ce preferăm şi a rezista în această alegere."

Proiectul de roman nerealizat a fost scris probabil între 1919 – 1921, deoarece Camil notează aproape cuvânt cu cuvânt ceea ce mi-a povestit despre actrița care va deveni eroina din *Ultima noapte.*

În *Manuscriptum,* nr. 3, 1974, apare sub titlul *Per aspera* un articol despre laboratorul de creație al operelor lui Camil Petrescu şi importanța manuscriselor lui. „După părerea noastră, susține Al. I. Bojin, *Proiectul de roman nerealizat* a fost început îndată după apariția romanului *Patul lui Procust,* adică prin 1934 – 1937. Manuscrisul de față ar fi deci o continuare a *Patului lui Procust."*

Eu am toate motivele să fiu convinsă că manuscrisul datează dinaintea apariției romanului *Ultima noapte,* eroina acestui *Proiect de roman nerealizat* semănând până

la identitate cu Ela din *Ultima noapte* şi cu o cunoscută actriță, de care a fost îndrăgostit. De altfel, autorul articolului recunoaşte că în primul capitol al proiectului din manuscris apare mențiunea „Lectura *Actului venețian* întreruptă". Ori, se ştie, că un act din această piesă a fost scris în 1919. Întregirea până la trei acte s-a făcut în anii 1945 – 1946 (vezi addenda la *Falsul tratat.)*

În ceea ce mă priveşte, n-am îndoieli, convinsă fiind că e vorba de prima versiune, deoarece recunosc amănunte şi episoade oare apar în primul roman. Camil mi-a povestit cum s-a îndrăgostit de actrița care va deveni eroina din *Ultima noapte:* „Nu la început, când nici măcar nu-i plăcea, ci mai târziu, când a fost bolnavă şi i-a fost milă de ca". „Era atâta tinerețe, atâta frângere, atâta nesocotință în trupul ei bălai şi atâta seninătate în ochii ei înlăcrimați de albaştri, că a trecut biruitoare", notează în *Proiect de roman nerealizat,* întocmai cum va scrie şi în *Ultima noapte.*

„Impresia de fragedă nevinovăție, tinerețe, loialitate de optsprezece ani... prietenele care-i iau rochiile, îi iau masa, dar îi cumpără ciorapi. Generozitatea ei... pasiunea. El o iubeşte (o lasă să doarmă). Întârzie..." sunt amănunte notate în *Proiect*, pe care le foloseşte în Ultima noapt*e* „Nataşa era o brună de şaptesprezece-nouăsprezece ani şi mai bine formată decât celelalte două". «Eşti cu familia dumitale aici?» «Nu. Mama e la Berlin. Stau singură, adică împreună cu ea (mi-o arăta pe Nataşa).» El se gândi că ar putea fi o amantă preferabilă din cele trei, notează Camil în *Proiect de* r*oman nerealizat.* Cea mai mică de statură, o brună care țipa prea tare când îi vorbea şi căuta cu intenție să frazeze, îi displăcea şi prin asta şi fiindcă era prea aspră. Cea blondă era prea fină (fără să i se pară prea frumoasă în acelaşi timp). Privirile lui întârziau asupra Nataşei, ale cărei brațe pline de la umărul rotund promiteau nişte şolduri frumoase. Este exact ceea ce repetă în Ultima noapt*e.* „Sunteți nişte mofturi toate trei, nişte admirabile mofturi!" le tachinează

eroul *Proiectului de roman nerealizat.*

Zece ani mai târziu, mie îmi va spune „Moft”, moft apodictic, moft solipsist, moft năzdrăvan.

Capitolul care în *Proiect de roman nerealizat* e intitulat „Boala”, ca şi „Superstiţiile ca să n-o găsească mai bolnavă”, se găsesc şi în roman, la fel ca şi toate celelalte însemnări. „El ştie bine, sau îi e teamă că e vorba de o boală îndelungată. Teama de tuberculoză, de peritonită.” (pag. 121).

Despre actriţa care a devenit eroina *Ultimei nopţi* Camil îmi spusese:

— Am început s-o iubesc când s-a îmbolnăvit. A avut peritonită. Mi se părea de neconceput, mă înnebunea gândul că ar putea să moară. La început mi-a ascuns că e bolnavă.

„Ştiu că nu-ţi plac bolnavele”, îi spune Ela lui Gheorghidiu.”

„Trenul”, notează Camil în *Proiect de roman nerealizat,* „Slabă de abia se ţinea pe picioare… Dimineaţa când ea, cu rochie roz şi şalul alb, e pe targă”.

Iar mie, despre actriţa care devenise o vedetă, vrând parcă să se justifice:

— Nu, nu de femeia asta sigură de ea şi prea gătită, prea fardată, care vrea cu orice chip să placă, am fost îndrăgostit, ci de o fată slabă, care, într-o dimineaţă, cu rochie roz şi cu un şal alb, era dusă pe targă în sala de operaţii. Îi ţineam punga cu gheaţă. Toţi mă considerau logodnicul ei.

„Toţi ştiau că sunt prietenul ei, logodnicul ei”, spune Gheorghidiu în *Ultima noapte.*

„Visul lui de a avea o căsuţă la ţară. S-o vadă sănătoasă, să alerge prin rouă, să mulgă vaca de lapte. O căsuţă curată, să stea cu ea în ceardac”, aşa cum notează în *Proiect de roman* a fost probabil visul lui Camil, când, la douăzeci de ani, student, s-a însurat cu o colegă de facultate, exact cum se însoară Ştefan Gheorghidiu. Şi e visul lui Ladima, din *Patul lui Procust,* îndrăgostit de

Emilia.

„Minciuna că nu se petrece nimic. Poate că el e bătrân şi mai ales neputincios (aluzia perversiunii)" şi toate întrebările pe care le iscă aceste minciuni şi „servitoarea enigmatică" – notate în *Proiect* şi transmise *Ultimei nopți* – ajung până la nefericitul Ladima din *Patul lui Procust.*

Inconştientă de tot ce însemna şi mai ales, ce avea să însemne Camil Petrescu în cultura şi literatura românească, discutam romanul *Ultima noapte* cu o dezinvoltură care uneori îl amuza, alteori îl scotea din sărite.

— Eroina e prea vulgară în partea a doua a cărții. Autorul trădează un spirit de revanşă prea vizibil, o prea evidentă pledoarie „pro domo".

Dar actrița, care avea acum mult succes şi mult farmec, să fi fost singurul model? Ce alte modele mai puțin favorabile, mai puțin avuabile se ascundeau în spatele acestei încântătoare femei?

— După câte ştiu, te-a iubit, Camil.

— Numai după zece ani o femeie are dreptul să spună că te iubeşte. Numai după zece ani sunt şanse să fie adevărat.

— Şi în timpul ăsta bărbatul trebuie să fie suspicios? S-o bănuiască la tot pasul de infidelitate? Nu cumva se înşală eroii tăi în alegerea lor?

Într-o zi, mi-a adus la masă manuscrisul unui roman cu titlul *Patul lui Procust, femeia.* E manuscrisul despre care în *Note zilnice,* spune că l-a pierdut şi apoi că l-a găsit şi a semnat pentru el un contract cu editura Cartea Românească, în condiții penibile, dar luând un acont care l-a ajutat să vină la Balcic. În această versiune, Doamna T. nu exista.

Camil nu mărturiseşte nicăieri că ideea de a introduce scrisorile Doamnei T. în roman şi a crea acest personaj, care nu exista în manuscrisul pe care mi-l dăduse să-l citesc, a fost a mea. Dar ce bine îmi amintesc discuțiile noastre aprinse de atunci – erau totdeauna aprinse –

când, după ce i-am înapoiat manuscrisul citit într-o noapte, i-am spus hotărât:

— Nu-mi place! Emilia e prea vulgară!

— Ce înseamnă „prea”? Eu aşa am gândit-o!

— E totuşi prea vulgară.

— E ca şi când ai spune despre *Avarul:* e prea avar.

— Ai vrut să ştii părerea mea şi îți răspund: nu-mi place. Emilia e prea dezgustătoare. Amorul lui Ladima prea orb.

Am reluat discuția în zilele următoare.

— Cartea am scris-o destul de repede, pentru că am nevoie de bani, recunoştea Camil, scuzându-se parcă.

— Şi Balzac avea nevoie de bani.

— Moft infernal! Nimeni n-o scoate la capăt cu tine. Cartea, aşa cum este, e vie şi țin la ea.

— Mie nu-mi place.

— Îmi place, nu-mi place, nu sunt argumente.

— Pentru cititor e singurul argument. De-abia după ce i-a plăcut îl interesează uneori părerile criticii. Dacă nu-i place, nicio critică nu-l convinge. Şi apoi, Ladima. Acest personaj mi-e profund antipatic. Suferă, suferă, se umileşte şi nu închide un ochi ca să fie fericit, îi închide pe amândoi şi e nefericit.

— N-ai înțeles nimic!

— Nu e o carte de chimie, Camil, nu e matematică, nu e filosofie, e un roman. Trebuie să înțelegi uşor şi trebuie să-ți placă. Să-ți placă eroina.

Pe Mihail Sebastian îl uimea dezinvoltura mea, ciudata degajare cu care discutam de la egal la egal.

— Dacă ai cunoaşte valoarea lui Camil, dacă ai vedea în perspectivă locul pe care îl va ocupa în istoria literaturii, ai fi cel puțin intimidată.

„Camil Petrescu este unul dintre scriitorii care au contribuit într-o măsură hotărâtoare la formarea romanului românesc modern”, va scrie Ov. S. Crohmălniceanu despre *Ultima noapte.* Iar George Călinescu, despre autorul *Patului lui Procust:* „Nu este al

doilea sau al treilea în literatură, ci unicul, pe un drum lăturalnic, într-o junglă virgină. Meritul lui de inovator este incontestabil."

Dar eu nu eram critic literar, ci o fată îndrăgostită şi nu de talentul lui, nici de inteligența lui, ci de o anumită intensitate a privirii, a vocii, de acea tensiune în care trăia, pe care o transmitea, la care te obliga să participi. Spre deosebire de Proust, despre care Martha Bibescu spune: „Il prèfere d'être aimé ce qui est plus difficile, que d'être admire"{3}, Camil prefera să fie admirat, convins că o admirație totală nu e posibilă fără o mare iubire.

Lipsa mea de entuziasm pentru *Ultima noapte,* cu toată admirația pe care o manifestam pentru paginile de război, îl intriga.

— De ce-ți place *Pan?* mă întreabă.

— Mai întâi poezia numelor: Diderik şi Iseline. Mi-ar plăcea să scriu o carte care să înceapă aşa: „Era târziu, când am ajuns la Sirilund." Sau: „Mă aflam în drumul ei, într-o zi când trecea. Soarele abia-şi muia discul în ocean şi se urca din nou roşu, reînnoit, ca şi când ar fi coborât să bea apă. Iseline, sub rochie, goală din cap până-n picioare: «Vreau ca paznicul ăsta să-mi lege şiretul pantofului. Stai aici, Diderik, şi leagă-mi şiretul pantofului, spune cu obrazul în flăcări»". Şi într-o scenă mai tulburătoare ca orice scenă erotică: „Glahn îi aruncă pantoful în apă, fără să ştie de ce: de bucurie că-i lângă ea, sau de necaz că l-a uitat. Pantoful e salvat de dibăcia unui vâslaş. Glahn, ruşinat, caută să usuce pantoful cu batista lui."

— Ştii cartea pe dinafară?! zâmbeşte Camil ironic, dar şi contrariat.

— Aş vrea să am şaptesprezece ani, să fiu capricioasă, cochetă, matură, iubită, cum o iubea Glahn pe Edwarda.

— După tine, trebuie să introduc în romanul meu o cochetă odioasă.

— Un personaj care să compenseze vulgaritatea Emiliei. O eroină trebuie să placă, aşa cum ne place Anna

Karenina şi Greta Garbo în rolul ei.

— Înseamnă să scriu altă carte.

— În *Ultima noapte* ai introdus, fără să-ți ceară nimeni, încă un volum în corecturile din şpalt. Cât despre Proust, ştii câte modele a folosit pentru ducesa de Guermantes.

Şi atunci mi-a venit o idee. Pe vremea aceea scăpăram de idei şi nu păstram nimic pentru mine!

— O idee genială, Camil!

Nu-l mira entuziasmul meu, pasiunea pe care o puneam în tot ce susțineam, cuvintele mari şi convingerea că am totdeauna dreptate. Emoția îmi tăia răsuflarea:

— *Scrisorile Doamnei T., Camil!* Din tot ce am citit, din tot ce ai scris, scrisorile astea îmi plac cel mai mult. Îmi plac la nebunie. Şi *Danton.* Scrisorile pe care le-ai publicat în *Cetatea literară.* Revista nu mai apare. Scrisorile astea se pierd. Nu e păcat? Doar le-ai scris tu. Din cauză că ai tot aşteptat nişte pagini pe care ți le promisese Rebreanu. Le-ai scris, pentru că ți-a mai rămas spațiu liber şi revista trebuia să apară. Dar ce frumoase sunt! Numai prin cele trei scrisori şi personajul există. Doamna T. există, Camil.

Mă asculta concentrat, tulburat. Nu mi-a răspuns afirmativ, dar n-a respins ideea.

Şi după ani de zile, găsesc mărturisirea lui la Conferința care apare în *Manuscriptum* (Nr. 2 (7) 1972). „Dificultatea mare a fost pentru mine când am integrat în *Patul lui Procust* acest capitol". E vorba de *Scrisorile Doamnei T.*

Într-una din acele zile de vară, când ieşeam de la restaurantul Elisee, un tânăr care tocmai intra s-a oprit să schimbe câteva cuvinte cu mine. La început am ezitat să i-l prezint lui Camil. Nu-i plăceau noile cunoştințe, prezentările întâmplătoare.

— Mă obligi să salut treizeci de ani, sau să răspund la salutul unor oameni pe care nu mai ştiu nici unde i-am cunoscut, nici cum îi cheamă.

Totuşi, de data asta mi s-a părut că nu pot evita prezentările.

Şi după câțiva paşi, îmbufnat:

— Cum ai spus că-l cheamă?

— Fred…

Fără să-l intereseze numele întreg, a repetat:

— Fred?! Chipeş bărbat. Cu ce se ocupă?

— Fecior de bani gata. Sportiv.

— Care din ei îți place mai mult?

— Nu înțeleg.

— Moft suspect! De obicei înțelegi foarte repede!

— Aviatorul?

— Pui întrebări ca şcolarii care vor să câştige timp.

Pe aviatorul Coceaşu îl cunoscusem, cu ani în urmă, într-o seară la Mangalia şi dansasem pe terasa de scânduri putrede a unei case părăsite. Acolo aducea „banda veselă" – pe care o voi descrie în *Pânza de păianjen* – un patefon şi dansam la lumina lunii. În seara aceea ne luminau numai stelele. Aveam şaisprezece ani şi eram îndrăgostită de un pictor care în romanul meu se va numi Petre Barbu. Poate că aviatorul mă va ajuta să-l uit. Dar a doua zi a dispărut. O telegramă îl anunța că i-a murit un unchi şi i-ia lăsat o moştenire.

Camil ştia povestea, dar nu-mi închipuiam că îl interesează.

— Nu v-ați mai întâlnit de atunci?

— O dată, într-o librărie. Purtam uniforma de scoală şi nu mai eram arămie. Prea slabă, prea palidă, verzuie la față. Cred că l-am dezamăgit, pentru că a trecut fără să se oprească.

— Dar acum nu mai eşti nici slabă, nici prea verzuie, vine în fiecare zi la masă, la aceeaşi masă, e totdeauna singur şi te priveşte ca un motan amorezat.

— Mă salută, îi răspund.

— Şi dacă ar fi să alegi?

— Între cine şi cine?

— Între chipeşul Fred şi discretul aviator?

— Pe tine te-aş alege, Camil!

— Ce frumos ştii să minți!

În conferința reprodusă în *Manuscriptum,* mărturiseşte că „într-o după-amiază de august apare alt tânăr pe care l-a identificat şi care se numeşte Fred Vasilescu". „Observăm – spune Şerban Cioculesou – că nici scrisorile Doamnei T. cu care se deschide cartea, nici cele două epiloguri nu fac corp comun cu opera sau mai bine cu capitolul central: într-o după amiază de august" *(Amintiri,* pag. 182).

Până şi „rabla lui Ionel", cum mă exprimasem despre superba maşină a unui prieten, a folosit-o în *Ultima noapte.* „Propriu-zis nu este niciun incident în toată lumea asta care să nu fie luat dintr-o întâmplare din viață, afirmă Camil, în aceeaşi conferință. Însă distribuția acestor incidente este făcută după legile de organicitate ale personajelor."

Ne vedeam zilnic. Când lucra? Îşi drămuia timpul, îl împărțea cum se cuvine, îl respecta cu strictețe. Dimineața la opt îşi lua gazetele, ziarele de la chioşcul din Calea Victoriei, aproape de fostul Teatru Național, în gangul clădirii vechi de lângă Café de la Paix, peste drum de Capşa, toate câte apăreau. Cu ziarele sub braț, se ducea să le parcurgă la masa la care lua cafeaua neagră. Uneori îl însoțeam cei câțiva paşi. Alteori treceam numai prin fața vitrinelor imense ca să-l zăresc la masa unde-şi sorbea cafeaua, cufundat în citirea unui articol sau de vorbă cu un gazetar. Încercam aceleaşi sentimente ca pe vremea când, la Mangalia, eram îndrăgostită de pictorul căruia i se spunea Alibaba. Şi tot aşa mă întrebam de ce tocmai el nu se îndrăgosteşte de mine şi tot aşa căutam să mă vindec. Nu-i frumos ca Vraca, nu seamănă cu Rudolf Valentino, de ce nu-l emoționează apariția mea? Dar atunci aveam şaisprezece ani şi pictorul avea ceva din poezia şi vraja Mangaliei, înota noaptea, era de o nonşalanță atrăgătoare. Pe când Camil, care umbla repede, uşor adus din spate, cu umerii înțepeniți, cu

privirea atentă şi fruntea încruntată, de ce mă atrăgea? Şi era irascibil! Trebuia să-i vorbeşti tare. Se enerva că-i vorbeşti tare, convins că n-are importanță ce-i spui şi că oricum numai el are dreptate. Îl supăra că lumea observă că nu aude şi susținea lucruri care mi se păreau absurde. (Dar foarte multe sunt confirmate de evoluția evenimentelor şi evoluția mea.) De ce fugea de mine, de ce mă căuta? Şi eu îl căutam, dar îi rezistam. Camil se temea de mine şi nu înțelegeam de ce. Fiindcă nu înțelegeam scrupulele lui, groaza lui de a mă scoate de sub acoperişul casei mele, de sub ocrotirea solidă a soțului meu. Ştia că în jungla, pe care o cunoştea atât de bine, voi fi dezarmată. Femeile în mijlocul cărora trăia purtau uneori etichete onorabile şi totuşi erau de vânzare şi cumpărători se găseau. La ce preț? Asta era singura întrebare şi ceea ce le deosebea. Prețurile variau, nu după frumusețea femeii, ci după posibilitățile ei de a rezista nevoilor vieții, tentațiilor ei, şi deveneau exorbitante pentru cele care aveau şi viața de toate zilele şi chiar un anume lux asigurate. Dar cele care goneau după chirie, după o pereche de pantofi, după o masă îi inspirau milă, şi Camil ținea prea mult la mine, ca să mă imagineze în vreuna din aceste situații. A înțeles, desigur, că singura mea familie e soțul meu, acest inginer care mi-a asigurat o situație socială, o protecție solidă. Şi dacă-mi permiteam unele cochetării, anume alunecări sentimentale, era fiindcă un om tânăr, un inginer capabil şi cinstit, îşi luase răspunderea mea. Camil îi era recunoscător şi avea parcă nevoie de el ca să mă apere. Şi înțelegea că, dacă soțul meu îmi ierta fantezia de a fi amorezată de un scriitor sărac şi, după părerea lui, destul de neînsemnat, era gata totuşi să se răfuiască pentru mine cu o lume nedreaptă, până la abjecție, şi el, Camil trebuia să-l ajute.

Toate acestea le-am înțeles foarte târziu, privind în urmă, fără mânie. Dar atunci nu aveam în față *Notele zilnice* şi nu bănuiam lupta lui pentru chirie, pentru

masă, pentru o zi de soare la mare, pentru răgazul de a-şi scrie teza de doctorat, de a se adânci în singura lui pasiune care, după cum mărturiseşte, era filosofia, şi de a deveni scriitorul care ştia că este, de a mişca din loc stâncile, de a smulge din rădăcini copacii care-i stăteau în cale.

Jean Grenier spune despre fostul său elev şi prieten: „Albert Camus nu se înşela asupra valorii propriilor sale puteri, el era printr-o excepție deosebit de rară judecătorul exact al valorii sale. Trebuia în schimb să se facă recunoscut de alții. Iar poziția sa de plecare era atât de umilă încât trebuia să se afirme cu riscul de a fi strivit. Strivit era deja. Trebuia cu orice preț să iasă la liman, era o problemă de viață şi de moarte". (Revista *Secolul 20,* 4 – 5 , 1976).

E întocmai cazul lui Camil. Convins că poartă în el energia atomului şi că, odată eliberată această energie, se va mişca lumea din loc cu 180 de grade, era prea lucid ca să-şi ia obligații cărora nu le putea face față, şi să mă lase în drum. Prea egoist ca să renunțe la mine, prea gelos ca să lase liberă altuia calea.

Când şi-a dat seama că riscurile unei despărțiri între mine şi soțul meu au început să existe. A ținut – şi m-a îndemnat – să-mi creez acea personalitate proprie, pentru care premizele existau. Mai rămânea să am acea putere de muncă, acea seriozitate, perseverența şi conştiința de a o realiza. Convins că aş putea să scriu o cronică feminină, o cronică pe marginea unor spectacole, îmi repeta furios:

— De ce te risipeşti în conversații? De ce vrei neapărat să străluceşti ca artificiile pe pomul de Crăciun?

Şi mă tot întreba:

— Ce scrii? Cine-i modelul tău literar?

Era convins că e el, dar mă tachina.

— Trebuie să fie Colette sau George Sand.

Nu cerea niciodată să-i dau câteva pagini să le citească şi cred că nu-l interesa dacă am talent sau nu.

4

Mihail Sebastian şi-a dat seama de la început de sentimentele care mă leagă de Camil şi nu mi-a arătat decât prietenie.

— Camil e un celibatar convins! Mi-a spus într-o zi, îngrijorat. Să nu crezi că se va însura vreodată.

— De ce-mi spui asta?

— Fiindcă mă tem să nu faci o greşeală. Da, ar fi mai mult decât o crimă, ar fi o greşeală să te desparți de soțul dumitale.

— Totuşi, în piesele lui Camil, în *Ultima noapte,* eroul se însoară, şi chiar la început.

— Asta-i altceva.

— De ce altceva?

— Citeşte-i piesele şi mai citeşte încă o dată romanul şi ai să înțelegi.

— Femeile astea. Mioara, Ela, Alta îşi înşală bărbatul fiindcă bărbatul s-a înşelat în alegerea lor. E ca şi cum din greşeală te-ai urca într-un mărfar în loc să iei un tren internațional. Crezi că ai să ajungi la Paris, că locomotiva a pornit la drum lung şi, când colo, începe să pufăie între Breaza şi Câmpina.

Sebastian râde.

— Eşti periculos de inteligentă şi comparația i-ar plăcea lui Camil. Mă laşi să i-o transmit? Dar să ştii că nimic nu-i mai primejdios decât să te însori cu o femeie inteligentă. Eşti pentru Camil o primejdie şi el ştie asta. Ascultă-mă pe mine! Camil trăieşte pentru opera lui.

Femeile modifică destinul bărbatului, mai ales dacă e un artist.

— Totuşi sunt atâția scriitori mari, atâția pictori însurați…

— Ai văzut portretul nevestei lui Petraşcu? O femeie planturoasă, voinică. Dedesubt, scrie cu toată convingerea şi cu mândrie: *Nevasta mea.* Nevasta lui

Arghezi, Paraschiva, îi ducea sufertaşul la închisoare, ținându-şi pantofii în mână să nu-i uzeze. Mergea desculță, lipăind prin noroi, îi ducea mâncarea. Când Arghezi scrie, se retrage într-o chiliuță la Mărțişor, unde are numai un pat de fier şi o masă. Paraschiva deschide binişor uşa şi, fără un cuvânt, îi lasă tava cu tot ce trebuie şi dispare. L-am vizitat într-o zi la Mărțişor şi, când a apărut Paraschiva, cu chiseaua cu dulceață, Arghezi mi-a prezentat-o cu un ton de tandrețe pe care nu pot să-l uit: „Nevasta mea, Paraschiva". Cezar Petrescu s-a însurat de patru ori. Tonitza stătea câte trei zile în cârciumă şi nevasta îl aştepta, cuminte. Astea sunt nevestele! Celelalte nu sunt făcute decât pentru a ne complica existența: „Les femmes sont faites pour detourner le destin des hommes"{4} spune Stendhal. Ai citit *De l'Amour?* Se pare că sunt patru feluri de a iubi: l'amour passion, l'amour gout, l'amour physique, l'amour vanité. Eroii lui Camil iubesc cu pasiune.

— Nu ştiu dacă şi în viață e în stare, sau poate că a iubit în studenție, ca Ştefan Gheorghidiu. Sau poate că e încă prins de Emilia, l'amour physique. Eu cred că sunt pentru el amorul vanitate. Îi place să fim văzuți peste tot împreună. Mă iubeşte pentru galerie.

— Nu e tocmai aşa, dar eşti prea cochetă, prea frumoasă şi prea inteligentă, ai toate cusururile, care pot nenoroci un bărbat.

— Glumeşti?

— Vreau să te împiedic să faci o greşeală.

— Dar dacă aş divorța numai ca să fiu liberă?

— Camil nu s-ar simți liber!

— De ce?

— Fiindcă e scriitor, sau pentru că e Camil! Crezi că să iubeşti un scriitor înseamnă să priveşti peste umărul lui când scrie, să-ți sprijini obrazul de umărul lui? Sau să-l ții îmbrățişat pe după umeri, lăsându-i mâinile libere şi posibilitatea de a respira? Crezi că poți măcar să te aşezi pe jos, şi să-ți pui capul pe genunchii lui, şi el să-ți umble

prin păr, ca prin blana unui câine credincios? Sau să stai cuminte într-un colțișor, să nu vrei nimic decât să respiri? Dacă i-ai spune asta lui Camil, ar râde cu poftă sau s-ar înfuria şi ți-ar trânti: „Eşti o proastă!" Sau te-ar privi cu răutate ca pe cel mai aprig duşman. Să-l iubeşti pe Camil înseamnă să dispari când vrea el, să-l ajuți să uite că exişti, să te topeşti în neant. Ca să scrii, ai nevoie să nu simți pe nimeni la câțiva kilometri împrejur. Nu-i vorba de femeia de serviciu, care ți-e indiferentă. Îți aduce un pahar cu apă când ai nevoie, sau se duce să-ți cumpere țigări şi te lasă acolo în fața hârtiei, să te chinui, să mori, să învii, să mori şi să scrii, fără să-i pese. Nu-i aşa că n-ai admite, chiar dacă n-ai fi nevasta lui, să nu ai o cheie ca să vii la el când vrei? Ei bine, după ceasuri de încordare, poate că el vrea să-şi aducă o femeie oarecare, o femeie care nu pune întrebări. Ai accepta?

— Dar atunci ce înțelege Camil prin iubire absolută?

„Ce voluptate poate fi în afară de aceea a iubirii absolute, prin care restul se valorifică?" se întreabă Gheorghidiu.

Mai târziu, în *Proiect de roman nerealizat* vom citi: „De multe ori femeile ştiu bine că ele nu vor da nimic mai mult decât surâsul, atingerea de mână, o vagă pipăire pe sub masă. Mie, procedeul mi se pare mai dezgustător, însă, chiar decât prostituirea completă. Căci adaugă jocului murdar şi trişajul, tragerea pe sfoară, ca să folosesc cuvântul vulgar cerut aici şi încă nu cel mai vulgar."

Şi totuşi, eroii lui Camil au îndoieli: „Dar dacă nu-i adevărat?" îndoieli puteau să aibă doar în privința posesiunii totale, fiindcă priviri, atingeri de mână se petreceau sub ochii lor.

Am găsit multe din cele ce mi-a spus în ziua aceea Sebastian în *Memoriile* lui Thomas Mann, în scrisorile pe care le scrie Katiei, viitoarea lui soție: „Îmi dau seama că nu sunt omul care să trezească simțiri simple şi de o nemijlocită certitudine. Ştii că un talent poate acționa ca

un vampir, sugându-ți sângele, absorbindu-te?”

Nu ştiam, nu bănuiam, nu înțelegeam nimic din preocupările, munca lui Camil.

„Talentul nu e uşor şi jucăuş. Nu e pur şi simplu pricepere fără alte complicații, spune Thomas Mann. E o exigență veşnic nesatisfăcută, care abia îşi creează şi îşi dezvoltă, nu fără chin, priceperea.” „Eram nervos şi istovit”, se plânge Thomas Mann în scrisorile sale.

Iar Andre Maurois, în *Memorii* (pag. 140): „Ah, nu mai doream decât să mă pot izola pentru a citi, a scrie. Să trăiesc o viață de scriitor, pe oare s-o pot popula cu personajele imaginației mele.”

Dar cu pe atunci nu înțelegeam nimic din viața unui scriitor, mai ales când e sărac şi disperat că nu se poate izola, exasperat că nu se poate consacra filosofiei.

Întrebările în legătură cu Camil deveneau din ce în ce mai dureroase. De ce stăruia să scriu?

— O cronică mondenă pe marginea unei premiere de teatru sau de cinema, a unui meci de fotbal, a unei gale de box. Trebuie să fii independentă, să ai un nume, al tău. Îmi dau seama că avocatura nu te interesează. Dar o rubrică la o gazetă?

— Ca Duduia Grădinărița, ca Fulmen, sau ca Lucreția Carnabat?

— Vreau să fii independentă.

Nu-l întrebam de ce. De ce era atât de fragilă buna lui dispoziție şi echilibrul lui, ca o balanță prea sensibilă, gata să se aplece într-o parte sau în alta? De ce drama căsătoriei era la baza celor mai importante opere ale sale?

— Ce ştii despre căsătorie, Camil?

N-a auzit, sau n-a vrut să răspundă.

Reciteam dedicația pe volumul *Ciclul morții.* Erau aproape cinci ani de când îl cunoscusem la ştrandul Kiseleff şi-mi puneam întrebarea: Ce-am realizat în timpul ăsta? Lui Camil i-a apărut *Ultima noapte de*

dragoste, întâia noapte de război, în 1930, când eu mi-am luat licența în Drept. În 1931, a început să scrie *Teze şi antiteze*, iar acum îşi refăcea romanul care se va numi Patul lui *Procust.*

Lui Sebastian i-a apărut romanul *Femei.*

Eu, în tribunal, ca secretară de avocat, ceream „un termen mai scurt" şi pierdeam ore întregi ca să spun: „Maestrul pledează la Secția a treia, vă roagă să lăsați procesul mai la urmă."

Cum izbutea Sebastian să facă avocatură şi să scrie?

Femei este o carte de lichidare a unor prime experiențe sentimentale, bilanțul unui capitol de viață, dar şi întâia verificare a unor resurse scriitoriceşti.

Ce sunt resursele astea?

Mai mult decât în *De 2.000 de ani* şi mai târziu în *Accidentul,* romanul *Femei* reflectă sufletul autorului, cu indolența şi oboseala lui prematură, cu nepăsarea lui melancolică în fața vieții, cu supunerea la întâmplările ei, dar şi cu un zâmbet uşor cinic în care, cu pudoare, îşi învăluia tristețea. Sunt aici înseilări de impresii subțiri, de lucruri cu siguranță văzute, de bucurii şi amărăciuni trăite, a căror prelucrare e mai curând timidă. Şi totuşi nu e opera unui cronicar credincios şi uscat, a unui observator care notează faptele cu exactitate şi uneori cu vervă. *Femei* este o carte care afirmă un scriitor, un scriitor sensibil, care povesteşte calm, nuanțat, care nu eludează greutățile. Narația lui are vibrație, forță, culoare. Cadrul are atmosferă, viață, mişcare. Înțelegerea – la vârsta pe care o are autorul, douăzeci şi cinci de ani – a sufletului femeii este surprinzătoare şi nu se explică decât prin temperamentul lui de confident, prin acel umăr pe care ştie să-l ofere, prin interesul cu care ştie să asculte şi sensibilitatea cu care ştie să înțeleagă cele mai tulburi situații.

Şi totuşi a iubit la rândul său, a fost iubit. Dar dramele lui s-au desfăşurat pe plan interior şi au primit derivativul suprem al creației literare.

Prietenia noastră n-a cunoscut scăderi sau eclipse. Vechea lui rană sufletească n-o bănuiau nici prietenii cei mai dragi, cei mai buni. Mama şi fratele lui n-au ştiut niciodată până unde a mers dramatica lui luptă cu viața, necazurile lui permanente pentru bani, chinurile lui sentimentale, până ce nu i-au închis ochii şi nu i-au deschis paginile *Jurnalului* intim.

Cu un atare fond de tristețe, cu o sensibilitate atât de supusă descurajărilor, Sebastian nu putea trăi izolat. E drept că-şi organiza aproape cu pasiune refugiile, dar în aceeaşi măsură îşi cultiva prieteniile.

A fost, cred, unul din puținii scriitori, la noi, care au ştiut să dea prieteniei un sens atât de adânc, de estetic. Nimeni nu a pus mai mult rafinament, mai multă căldură, mai multă poezie în raporturile de prietenie, o mai ascuțită notă prouistiană. Şi poate niciun alt scriitor nu a dat prieteniei savoarea, adâncimea şi sensul acelor cuvinte ale lui Montaigne, care, întrebat de ce este prieten cu La Boétie, sau de ce s-au despărțit, răspunde: Parce que c'estoit luy, parce que c'estoit moy"{5}. Prietenia este un capitol de prim-plan în viața lui Sebastian. El relevă un aspect al climatului moral în care a trăit. Sensul prieteniei e mai curând aspirație de comunicare cu altă conştiință decât nevoia de a suporta în comun duritățile vieții.

Nu era un dezarmat, un spirit refractar adaptării. Avea, dimpotrivă, sensul eroic al existenței, şi era în stare, cu toată oboseala şi lenea de care pomeneşte mereu, să muncească, să lupte, să se străduiască. Dar această încordare se petrecea pe un plan exterior, străin de suferințele lui intime, de viața lui sufletească.

Simțea nevoia pe acest din urmă tărâm a unor comunicări intelectuale cu spirite înrudite, sau era tot o fugă de el însuşi pe care o căuta în numeroasele sale prietenii? N-aş putea spune! Dar între marile contraste din care era plămădit era şi această risipire în felurite legături sociale ale omului care, totuşi, de câte ori putea,

se izola la Breaza, la Lacul Roşu, la Balcic. Pentru a fugi de oameni şi pentru a se apleca asupra hârtiei de scris.

„Dacă am consimțit să duc după mine zdrențele acestui trai trist, a fost pentru că eram sigur că nimeni n-are să ştie şi că, ştiind, nimeni n-are să priceapă că până la urmă eu am să rămân singur, mai singur decât un astru în cor, mai singur decât un bou în staul." *(Fragmente dintr-un caiet găsit)*

Sebastian era un spirit muncit, nemulțumit, frământat. Suferința şi viața interioară îi dădeau conştiința vieții lui singulare, a unicității pe care o reducea la semnificația unui principiu general. „A fi unul singur, unul în absolut, dincolo de orice raport, deasupra oricărei realități, esențial unul, ireductibil unul." (*Fragmente dintr-un caiet găsit)*

Şi pe oameni îi accepta oarecum sub condiția esenței lor singulare. Nu era reținut decât de cei ce aveau ceva de spus şi aduceau cu ei o realitate de gând originală. „Nu cer nimănui să fie bun sau rău, frumos sau urât, canalie sau înger. Îi cer numai să fie ceva care să nu existe decât o singură dată." *(Fragmente dintr-un caiet găsit)*

Această situație l-a îndreptat uşor către un anumit orgoliu de solitudine şi satisfacție puțin amară, dezamăgită. Dar era, spre deosebire de cei mai mulți colegi de generație, retras, discret, fără niciun fast, fără nicio atitudine de ostentație. Aprobarea şi admirația celorlalți, notorietatea sau chiar celebritatea nu-l încântau. Era destul de concentrat în el însuşi, depărtat de opinia confraților, îşi exagera, îşi căuta un fel de voluptate în această stranie, rece fericire de a-şi regăsi singurătatea.

Pe Camil nu l-am văzut câtva timp, dar nu din vina lui. Căuta în chip şi fel să mă întâlnească. Într-o zi, a venit şi mi-a adus o carte: *Rapid Constantinopol-Bioram.* Am citit-o şi mi s-a părut că-mi este adresată mie. „Scriu aici însemnări pentru prietenii de acasă, anume şi această cunoaştere dă şi măsura şi întorsul de pană." Ba chiar de

la început, în prima pagină, am citit înduioşată: „Nu există în lungul lumii un drum mai plin de emoții şi de zig-zaguri mai năzdrăvane, decât sufletul femeii”. Iar primele fraze, aş fi putut să le semnez eu, atât de bine’ mi se potriveau: „Nu-mi plac deloc călătoriile. Sunt superficiale toate şi uneori vulgare, ca nişte vise ratate”.

Îi semănăm lui Camil. Aveam aceeaşi reticență față de orice proiect de a călători. Un fel de angoasă. Şi sunt de părerea lui Ortega I. Gasset care spune: „Nu am văzut bine decât acele oraşe în care am fost îndrăgostit”.

Dar excursia mea în Bucegi n-a fost o călătorie, a fost descoperirea unei alte lumi, a unor măreții nebănuite, a unor orizonturi neaşteptate. Pornisem cu doi tineri sportivi, Toldi G. (modelul meu pentru Geo, în *Pânza de păianjen)* şi George, fiul verişoarei mele, a cărei fugă de acasă „cu un grec frumos şi bogat” făcuse pe vremuri mare scandal la Constanța. Căsătoria secretă care a urmat şi băiatul, care era acum student la medicină, era încă obiect de discuție în familie.

Geo – cum îl voi numi pe Toldi şi în aceste pagini – de o inteligență scăpărătoare, sigur de el, era la nouăsprezece ani celebru în Cartierul Latin şi secretarul unui mare avocat. Deşi în bocanci şi cu rucsacul în spinare, am reuşit să intrăm în Cazinoul luminat de uriaşul candelabru, de feeria cristalelor lui şi de bijuteriile femeilor elegante. Privirea mi-a căzut asupra unei frumuseți planturoase, un fel de Mae West, cu părul platinat, o junonă cu brațele albe. Tinerețea ei şi acel blond autentic, ochii de păpuşă, inexpresivi, atrăgeau toate privirile.

De ce m-am gândit la Emilia din *Patul lui Procust* şi de ce păpuşa prea mare, prea albă nu s-a sfiit să atragă atenția asupra mea vecinei cu părul roşu, strident, şi obrazul veştejit de fard, care şi-a pus *face-amain*-ul la ochi să mă măsoare? Erau, am aflat foarte uşor, soția şi fiica unui inginer antreprenor la modă, aveau o foarte frumoasă casă la Bucureşti şi vilă la Snagov.

Ce legătură am făcut dintr-o dată între casa sărăcăcioasă a Emiliei şi aceste mondene, deschizând parcă din mediul Verdurin? Ersylia Rudaşcu apărea în toate *compte-rendu*-urile mondene. De această fată bogată, care-şi completase pensionul la Paris, luând lecţii de pian cu profesori vestiţi, era mai verosimil să se îndrăgostească Ladima sau Camil şi să sufere când, în compania prea îngăduitoare a mamei, ieşea cu alţi bărbaţi. E poate femeia despre cane Camil va spune cu nostalgie: „albă, plină, calmă, voluptoasă", şi era destul de bogată ca el să se poată ocupa numai de filosofie.

Am ieşit de acolo înţepată parcă de o viespe, şi de la Buşteni am urcat treptele până la casa Schill, de parcă aş fi cărat pietroaie în rucsac. Am ajuns la cabană tremurând.

— Febră musculară! auzeam ca prin vis. Ceaiuri fierbinţi, ceaiuri cu rom şi încă o pătură!

Dar nimic, nici chiar privirea aprinsă a îndrăgostitului Geo n-au reuşit să mă încălzească…

A doua zi am continuat urcuşul, eliberată de povara unui sentiment pe care-l credeam neîmpărtăşit.

Văzut de sus, de la Crucea de pe Caraiman, cazinoul de la Sinaia părea o jucărie, o casă de cuburi, iar lumea de la ruletă, femeile, cum mi le aminteam, măreau impresia de manechine care prezintă modele de rochii şi bijuterii false în casele de modă.

Cheile Zănoagei, lacul de la Scropoasa şi noaptea cu lună din valea Horoabei păreau o lume supraterestră, o lume de vis.

Geo îmi vorbea însufleţit despre viaţa studenţească de la Paris:

— Ai putea să te înscrii la Drept la doctorat.

De ce nu i-am spus: sunt măritată? De ce am început să fac proiecte?

În noaptea aceea cu lună plină m-am întrebat, cu libertatea pe oare mi-o dădea depărtarea de lume, apropierea de stele, dacă aş fi în stare să-mi părăsesc

bărbatul.

5

Într-o zi, în vitrina Sălii Haseffer – librăria unde pictorii avangardişti Marcel Iancu, Maxy, Victor Brauner, Corneliu Mihăilescu îşi expuneau pânzele – pe strada care coboară din Calea Victoriei spre chelul Dâmboviței, am dat neaşteptat de Plaja Mangaliei. Câteva bărci gata să fie împinse spre mare de un barcagiu, care se apleca să scoată ramele, un turc cu şalvari albaştri, sprijinit de un zid alb, în plin soare. Semnătura pictorului mi-a tăiat respirația.

Oare destinul meu s-a hotărât când aveam şaisprezece ani, la Mangalia? Oare nu m-am măritat cinci ani mai târziu, convinsă că niciodată n-am să mai pot iubi?

În seara aceea am luat caietul, pe care mi-l dăduse Camil, şi am vrut să descriu Mangalia, marea şi fata care înainta pe digul pustiu. Purta o rochie albă, era subțire ca o trestie şi prea albă între oamenii aceia prea tuciurii. O fată care nu-mi mai semăna. Nu fiindcă nu eram tot atât de subțire şi tot atât de tânără, dar ea era altfel. Totul, în liniile ei neprecise, în grația mişcărilor ei, era nădejde, încredere în viață. La capătul digului, în fața mării, un pictor desena. Purta pe umeri o flanelă de pescar decolorată, înnodată de mâneci. Nu s-a sinchisit de mine şi n-a întors capul. Valurile prea mari se loveau de stânci de fața lui. El nu se mişca…

De ce n-am reuşit să scriu ce a urmat?

Fiindcă n-a urmat nimic!

Ei, cum nimic?! Am fost îndrăgostită de el! De ce nu m-a iubit?

— Eşti prea tânără! mi-a spus într-o zi.

Cu câtă tristețe îmi vorbea.

Şi Camil se înduioşa uneori şi-mi spunea:

— Ce tânără eşti!

— Prea tânără? întrebam.

— Nu, dar altfel. Ceri prea mult de la viață.

— Tot, înseamnă prea mult?

A doua zi, elegantă, tot într-o rochie albă, dar doamnă, cu tocuri înalte şi pălăria de panama cu boruri mari, m-am dus să vizitez expoziția. Inima îmi bătea ca în urmă cu ani, când coboram pe digul Mangaliei, cu dorința nebună de a-l întâlni.

Era singur şi acum, singur ca pe vremuri, când în capul digului privea ore în şir marea.

Marea era acum în pânzele agățate pe pereți şi îşi schimba culorile. Soarele dogorea ca pe plaja Mangaliei.

El a venit spre mine, eu am mers spre el, de parcă ne-am fi dat o întâlnire peste un veac la oră fixă. Era ars de soare, de vânt. Tot ce purta era decolorat şi el parcă venea de departe, gata să plece departe şi, ca pe vremuri, mi-era teamă să articulez primul cuvânt. Mai bine să înceapă el.

— Ai mai crescut!

„Ai mai îmbătrânit!" aş fi vrut să răspund.

Părul decolorat parcă era presărat cu nisip şi cu sare.

— Vreau să văd tablourile.

— Ai timp, nu se înghesuie lumea.

În clipa aceea, a intrat un grup de tineri, băieți şi fete.

— Vezi, port noroc, am spus.

— De mine nu se prinde.

Unii şi alții îi puneau întrebări şi el răspundea incolor:

— Marrakech!

La Mangalia, în ultimii ani, de câte ori întrebam de el, mi se răspundea că e la Marrakech în Maroc sau la Saint Tropez.

Am luat de pe masă un program şi am privit nu tablourile, ci prețurile din dreptul fiecărui număr. Cel mai ieftin era un desen în cărbune, cu oameni în şalvari, fesuri şi turbane care stăteau la taifas în plin soare. Pictorul era acum lângă mine.

— Am ales! am spus, vrând să par degajată. Poți să scrii reținut.

— De ce ți-ai ales un desen?

— Fiindcă îmi place.

— Tot copil ai rămas. La Mangalia tot aşa îmi răspundeai: „fiindcă-mi place”.

— N-ai uitat?

A zâmbit cu o infinită tristețe.

— E adevărat că te-ai măritat? Mi-a spus Ginette.

Era atâta amărăciune în colțul gurii şi în privire, că m-am simțit vinovată.

Grupul de tineri s-a apropiat.

— Am să vin să-mi iau tabloul.

— Mâine se închide expoziția. Ți-l trimit. Unde?

Pe stradă, mi-am imaginat că mă însoțeşte. Ca în vis, sau ca pe digul Mangaliei – îi simțeam brațul, umărul alături, cadența aceloraşi paşi. Şi împreună am ajuns pe cheiul Dâmboviței şi, mai departe, am trecut de Podul Izvor, pe Splaiul Independenței.

În fața Facultății de Drept m-am aşezat pe o bancă, dar în închipuirea mea el era lângă mine.

— De ce te-ai măritat?

— Eşti însurat?

— Am fost îndrăgostit de tine la Mangalia.

— Eu te-am iubit.

— Nu cred. Erai prea cochetă.

— Ca să nu se vadă că sunt nefericită.

— Ai fost nefericită vreodată?

— Mereu.

— Dacă aş fi ştiut…

— S-ar fi schimbat Ceva?

— Nu ştiu.

— De ce? Dacă mă iubeai? Dacă m-ai fi iubit…

— Eu… trebuie să fiu liber ca marea.

Dar acasă, în versiunea pe care am scris-o în caiet, pictorul, care se va numi Petre Barbu, mărturiseşte că e însurat. Şi pentru romanul pe care l-am început în noaptea aceea, trebuie să fi trecut zece ani. Eroina are

douăzeci şi şase de ani. El treizeci şi şase. Sunt iremediabil bătrâni şi nefericiți. Vina e a lui. Dacă m-a iubit, de ce nu mi-a spus: „Vreau să fii pentru totdeauna a mea, soția mea, iubita mea!”

Şi până în zori am scris povestea a doi tineri care şi-au ratat viața, fiindcă n-au avut curajul să-şi mărturisească iubirea şi să-şi ia toată răspunderea.

A doua zi m-a îngrozit platitudinea acelor pagini. Ce catastrofă! Care era secretul scrisului? Cum să povesteşti o întâmplare care a fost totuşi adevărată?

Dar adevărată a fost Mangalia. Mangalia a existat. Şi în paginile mele tocmai Mangalia lipsea. Unde e soarele, unde-i căldura nisipului, unde e vibrația aerului, mirosul de alge, gustul de sare? Unde e marea? Speranța şi angoasa mea? Unde sunt iubirile celorlalți tineri, febra acelor zile?

Am rupt foile şi caietul l-am aruncat pe dulap.

Lui Camil nu i-am spus nimic despre această încercare nereuşită de a scrie un roman. Nici lui Mihai Sebastian.

Am început iar să alerg de la o secție la alta, ca să văd al câtelea e procesul nostru pe rol. Am răsfoit dosarele pline de praf şi de nefericiri. Avocații mari aveau totdeauna dreptate. N-am să fiu niciodată un avocat mare. Şi dacă aş fi, tot nu m-aş bucura că am dat afară un chiriaş, c-am divorțat o femeie, că am băgat în închisoare un hoț. Am greşit când mi-am ales meseria asta, am greşit când m-am măritat, am greşit când m-am îndrăgostit de Camil. Am greşit, pierzându-mi atâția ani ca să-mi iau licența în Drept, pentru ca acum să-mi pierd vremea în arhive, să zâmbesc arhivarului şi, ruşinată, să-i strecor un bacşiş. Să plătesc citații, să am emoții când spun: „Vă rog să lăsați procesul mai la urmă”. Eram sigură că voi greşi în continuare, dacă voi scrie articole, reportaje şi cronici.

Nu ştiam cum e o iubire împărtăşită, o iubire care inspiră romanele mari. Nu ştiam cum se realizează, într-o

carte, poezia aceea care înfruntă timpul, poezia amară din *Poussière* de Rosamond Lehman, din nuvelele Katherinei Mansfield, din *La Renarde* de Mary Webb, din *Fermina Márquez* de Valery Larbaud. Reciteam mereu *Pecheur d'Islande, Pan şi Cuore,* şi căutam să înțeleg forța lor de seducție.

Nu ştiu la ce mă gândeam în clipa când, traversând bulevardul, m-am pomenit între două maşini. Am închis ochii, ținându-mi respirația, ca să ocup cât mai puțin loc în spațiu. Totul depindea parcă de asta. Subțire pe atunci ca o trestie, am scăpat neatinsă.

Dacă muream? Şi ziua întreagă am repetat: Dacă muream? Şi mi-a fost frică să nu adorm, ca să nu mor în somn. Dacă aş muri, n-aş şti ce-nseamnă dragostea adevărată, n-aş şti ce a simțit Anna Karenina în brațele lui Vronsky, n-aş şti cum arată Parisul, altfel decât în romane şi filme. N-aş lăsa nimic în urma mea. Pentru ce m-am născut, dacă nu pot răspunde la întrebarea: pentru ce am trăit?

Sebastian spunea în legătură cu *Jurnalul* lui Jules Renard:

— Uite singurul fel de eternitate care contează. După douăzeci şi patru de ani să fii mai viu decât un om viu, iar memoria ta să fie tot atât de reală ca o prezență fizică!

O astfel de eternitate îmi doream.

În ziua aceea, a apărut Zizi. Era verişoara lui Michi, locuia la Paris şi în casa socrilor mei se vorbea despre ea cu admirație şi invidie.

— E măritată cu un francez, trăieşte la Paris.

Probabil că Zizi înțelesese, din veştile primite, că menajul nostru n-o să dureze. Îşi închipuia că o fată care n-a avut zestre trebuie să spele rufe, să gătească, să cârpească. Şi atunci nu poate să semene, la patinaj, cu Sonia Henie şi când dansează cu Ginger Rogers. Sau, dacă seamănă, n-o să stea mult cu un ingineraş care are un salariu de administrator la o societate de asigurări.

Oricum, apariția mea a impresionat-o aşa de mult, încât, ca să nu mă supăr că nu mi-a adus niciun cadou, m-a invitat la Paris.

— Când? am întrebat prompt.

— Oricând! mi-a răspuns zâna cea bună.

Nimeni n-a luat în seamă invitația, nimeni nu-şi închipuia că aş îndrăzni să sper. Dar pe mine tocmai asta m-a ajutat să rezist în viață şi să urc câte o treaptă: îndrăzneala de a spera.

Când i-am spus lui Camil că plec la Paris, aş fi fost fericită să se împotrivească. Îmi imaginam că va spune: „Nu pleci nicăieri! Dacă ți-ai făcut valiza, vino cu ea la mine, rămâi la mine! O să plecăm împreună într-o zi." Dar Camil mi-a spus că va vorbi la *Gazeta,* unde publicasem reportajele, să-mi dea un carnet de ziaristă, şi la *Realitatea ilustrată:*

— Ca să intri gratis la toate muzeele şi la teatru, cu jumătate de preț.

Şi m-a întrebat dacă am o valiză.

Mi s-a părut că mă înghite pământul, ca în clipa când m-am pomenit pe bulevard între două maşini care veneau din sens invers şi în mare viteză.

Reciteam, pentru a câta oară, romanul lui Gide, *l'Imnoraliste.* Eroul cărții descoperă viața. Plaja, soarele, trupurile bronzate ale tinerilor, viața în aer liber, fără remuşcări, fără regrete.

Dar viața ştie să te ia de ceafă cu trompa ei de elefant şi să te zvârle la pământ. Ca o pedeapsă a dorinții mele de a fi fericită cu orice preț, s-a îmbolnăvit tatăl meu, a murit tatăl meu. Trebuia să salvez din naufragiul, care e moartea, imaginea lui care abia acum mi-era dragă. Trebuia să salvez din naufragiul, care era viața mea, toate bogățiile pe care le purtam cu mine: dugheana bunicului, antichitățile ciobite, cioburile copilăriei mele şi tot ce a urmat. Mi-l aminteam pe tata intrând pe uşă, fericit, de parcă ar fi găsit o comoară:

— Am găsit o slujbă, la Sofia! Plecăm…

Şi îl văd adunându-ne grămadă şi înjurându-l de mama focului pe unchiul care l-a chemat la Sofia.

— Plecăm înapoi la Constanța. Plecăm…

Suntem iar înghesuiți în casa bunicului. Dar tata apare într-o zi, fericit:

— Am găsit o casă, un palat, la malul mării. Pe strada Mării!

— Un palat?!

— Palatul e al prințului Şuțu. Casa noastră e alături lipită de palat…

Moartea tatălui meu să-mi fi dat deodată sentimentul maturității? Sentimentul vinei de a nu-l fi înțeles? Măsura egoismului meu?

Pusă deodată față în față cu egoismul feroce oare m-a depărtat de ai mei, am simțit că i-am trădat! În timp ce tata îşi căuta, greu, cum a căutat totdeauna, bucata de pâine, eu îmi căutam „fericirea”.

Acum, când a căzut răpus în lupta cu sărăcia şi cu morile de vânt, iremediabil visător şi naiv, m-a cuprins remuşcarea că l-am părăsit, ca o mamă care-şi părăseşte copilul. Abia acum, când nimic nu se mai putea îndrepta, revedeam drumurile pe care m-a ajutat să urc, drumurile pe care mi le-a deschis, în care m-a purtat în cârcă. Trebuia să le regăsesc, să-l regăsesc pe tata. Ce ştiam despre el, despre noi?

— Suntem get beget dobrogeni! se spunea acasă la noi, cu mândrie.

Bunica s-a născut la Măcin. Şi a fugit de turci. Fiecare a fugit cândva de turci. Bunicul era din Callatis. Pentru el Mangalia rămăsese Callatis. Şi la Callatis se găseau antichitățile cele mai frumoase, vase de pământ, figurine, sticluțe, monede cu inscripții dinainte de romani, când pe aici trăiau dacii şi geții şi de mai târziu de la genovezi. De la tatăl lui a luat bunicul pasiunea să scotocească pământul, ca să găsească tot ce era „antic vechi şi

demult". Şi să repare ceasornice:

— Meseria e brățară de aur…

Cum au ajuns la Constanța? Moaşa Maria, străbunica, era atât de vestită, încât un bogătaş a trimis după ea, când a trebuit să-i nască nevasta. Şi oraşul n-a mai lăsat-o să plece. Ba i-au adus şi familia.

Mai mult n-am aflat. Tata era din Cadrilater, dintr-un sat de lângă Silistra. Deşi cetățean bulgar, a învățat la şcoala românească. O şcoală românească exista încă din 1848 la Silistra, „la timpul său una dintre cele mai moderne", afirmă Ion Ionescu de la Brad *(Secolul 20,* 4 - 5, 183 - 185). Când a ajuns la şcoală, avea 13 ani. N-a terminat clasa întâi primară şi a fugit în lume.

Pe unde a umblat? Avea treizeci de ani când a apărut la Constanța. Ce-a făcut până atunci? Era văduv. Pe nevasta lui o chemase Irina.

Atâta se ştie. Fata ceasornicarului, Carolina, avea 15 ani şi mergea la şcoala profesională. Era nespus de frumoasă, mândria oraşului. Cum de a izbutit s-o ia de nevastă un om venit din toată lumea – fără meserie – dar harnic, ingenios, scoțând bani din piatră seacă, şi risipindu-i cu generozitate şi entuziasm?! Cum a reuşit să le vrăjească rând pe rând pe coana moaşe, bunica fetei, pe mama ei, pe surorile mai mari măritate, şi pe fiicele lor, prefăcându-se că nu-i pasă de şcolărița şuie şi blondă, dar ieşindu-i la tot pasul în cale?! Când a împlinit 16 ani a luat-o de nevastă!

Sunt fiica lor!

„Cu cât înainta în vârstă, spune Jean Grenier despre fostul său elev şi prieten, Albert Camus, cu atât mai mult se gândea la originile sale – aşa cum se întâmplă de obicei – căuta urmele trecutului şi le găsea, dar era de parcă nu le-ar fi găsit, căci era un trecut personal care n-avea nimic dintr-un trecut istoric. Familia din care se trăgea, țara din oare se născuse păreau că vin dintr-o generație spontanee." *(Secolul 20,* acelaşi număr).

Se încrucişau în Dobrogea, ca şi în Alger, neamuri şi

rase diferite: „Lucrurile se adunaseră acolo cu o lungă răbdare”, spune Iorga *(Secolul 20,* nr. 4 - 5, şi precizează „Faţă de etniile din jur, asumam astfel o fizionomie particulară care constă în a privi lumea cu acea înţeleaptă doză de scepticism ce o conferă acea organică osmoză cu mişcarea perpetuă a naturii.”

A venit o zi, când nu mi-am mai pus întrebări, şi o noapte de insomnie, când am scris în acelaşi caiet: „Am avut o copilărie tristă, fără jucării. Nimeni nu mi-a dat vreodată o jucărie. Nimeni n-a luat în seamă prezenţa mea. Doar rar de tot observa mama că-mi curge nasul şi mi-l ştergea, fără menajamente, şi frecătura mă ustura. Mănuşile, de cele cu câte un singur deget, le purtam cu un şiret pe după gât, să nu le pierd, şi cum şiretul mi-l nimerise prea scurt de la început, am umblat cu mâinile suspendate toată iarna, încât după aceea am continuat să le ţin ca un căţel când face sluj.”

„Este o mare deosebire între a-ţi aminti un fapt oarecare al trecutului, păstrat în depozitele memoriei, şi altceva să simţi erupţia în conştiinţa trecutului tău pulsând încă vie viaţa de altădată”, spune Tudor Vianu.

Moartea tatălui meu a produs această erupţie, şi credeam că am găsit începutul romanului. Dar de câte ori aveam să-l încep, şi de câte ori trebuia să mă izbească viaţa, pentru ca să pot să scriu cartea!

Camil venea acum zilnic la noi. Descoperise un joc numit Battle-sheep, lupte navale. Ele se dădeau pe nişte cartoane împărţite în coloane şi pătrate, pe care fiecare mişca piesa, ca pe o tablă de şah. Şi de câte ori rămâneam singuri o clipă, se apropia de mine şi, cu o tandreţe intensă, răscolitoare, îmi şoptea: Moft!

Până în ziua când a apărut adevăratul moft. Coboram strada Câmpineanu în grup, soţul meu, Camil, prietenii lui, un negustor bogat şi un gazetar netalentat, Sebastian şi eu, când am văzut de departe un câine care părea dezorientat, rătăcit. Negru, lăţos, o corcitură fermecătoare

de puddle cu zulufii încâlciți, cu ochii care scânteiau ca niște mici faruri. L-am ridicat în brațe, murdar şi greu cum era, şi i-am simțit bătăile inimii.

— Vreau să-l iau, am spus.

Dar Michi s-a opus îndârjit. Locuiam într-o singură odaie. Nu făceam menajul acasă, n-aveam bucătărie. Cine o să aibă grija lui?

Camil a acceptat să mi-l țină în gazdă până ce voi căpăta consimțământul marital. La început mi-l trimitea zilnic cu femeia care se ducea după cumpărături sau mi-l aducea el, când ieşea pe seară să-l plimbe. Cu timpul s-au legat atât de mult unul de altul, că n-am mai îndrăznit să-i despart. Mi-am dat seama atunci ce imense rezerve de afecțiune ascunde Camil, ce nebănuită capacitate de dăruire. Pentru Moft renunța la multe invitații şi uneori se scula brusc de la o masă, unde era poftit, lua o maşină, poate cu ultimii bani din buzunar, dacă-şi amintea că nu i-a lăsat lui Moft apă, sau că nu are cine să-i dea drumul pentru nevoile lui. Din toată sărăcia, îi cumpăra câte o cutie de biscuiți Huntley Palmers, fiindcă Moft nu mânca din cei obişnuiți. Şi ca să-mi demonstreze, Camil fărâmița biscuiți englezeşti şi-i amesteca cu ceilalți şi Moft îi alegea numai pe cei dintâi, spre satisfacția şi bucuria lui Camil.

— Nu-i e foame, Camil. Dacă i-ar fi foame, i-ar mânca pe toți.

— Te înşeli. Nu e lacom. E selectiv. Îmi seamănă.

N-am să uit disperarea lui Camil, când Moft s-a pierdut. L-a căutat la mine, apoi, împreună cu Maria, l-am căutat peste tot. Soțul meu, supărat, a venit şi m-a luat acasă.

Moft a apărut în zorii zilei, spăşit, murdar, însetat. Camil nu l-a certat, nu l-a bătut, dar nu i-a vorbit câteva zile, nu l-a băgat în seamă şi se pare că asta la durut pe Moft mai mult decât orice pedeapsă.

La fel a procedat şi soțul meu cu mine. „Bănuieşte! mă gândeam îngrozită. Ştie!” Am aflat pe urmă că era atunci

foarte preocupat de o lucrare. Într-o zi a picat acasă fericit, clipea des, se bâlbâita.

— Spune-mi, ce vrei să-ți cumpăr? Am primit un acont pentru o lucrare de beton. Se va construi un mare cinematograf. O sală modernă. M-a recomandat rectorul. N-am vrut să-ți spun, până n-am fost sigur. Dar acum, dacă am semnat contractul şi am banii în buzunar, vreau să-ți fac un cadou: o vulpe argintie.

— Mai bine dă-mi banii, să fac ce vreau cu ei. Hai, spune da!

— Parcă-ai fi un copil: „Hai, spune da!" Tu ştii că eu spun totdeauna da, când îmi ceri tu ceva.

Mă uitam la el înduioşată: N-am să-l părăsesc niciodată. Am să plec, am să uit, are să-mi treacă, am să mă întorc vindecată. Dar trebuie să plec.

— Vreau să-mi dai bani să plec la Paris. Zizi m-a invitat. Ştii că într-o zi era să mă calce o maşină? N-aş vrea să mor fără să văd Parisul.

Şi am început să plâng în hohote.

Soțul meu, impresionat, n-a ştiut cum să mă liniştească.

Camil s-a ocupat de plecarea mea până în cele mai mici amănunte. Mi-a cerut fotografii pentru un carnet de colaboratoare la *Realitatea ilustrată* şi la *România literară.* (Găsesc cu emoție legitimația semnată de Liviu Rebreanu).

— Am vorbit să trimiți de acolo note, cronică, ce vrei. Şi când ai să te întorci, ai să colaborezi. Ai o valiză ca lumea? O femeie nu trebuie să călătorească cu o valiză urâtă.

Când a auzit că plec cu clasa a treia, s-a înfuriat:

— Nu. Asta nu!

S-a informat cum se poate călători decent şi totuşi cu bani puțini şi l-a însoțit pe soțul meu când s-a dus să-mi ia biletele de tren:

— Cu vagon de dormit şi clasa a treia până la graniță,

clasa a doua în străinătate, fără vagon de dormit. Dacă rămâne două zile la Viena înseamnă că doarme o noapte la hotel.

Plecarea o dată hotărâtă, am avut curaj să-i telefonez.

— Parcă am înțeles că vrei să-mi împrumuți o valiză şi aş veni s-o iau.

— Ştii că simt superstițios, nu-mi place să împrumut.

— Cărți, da, ştiu. Dar o valiză?

— Sunt superstițios.

— Îți dau cinci bani, ca pentru o batistă sau pentru un săpun. Pot să viu s-o iau?

A urmat o clipă de tăcere. „Are pe cineva!" m-am gândit eu inima strânsă.

— Bine, vino!

Mi-a deschis el. Şi-a dat seama că sunt emoționată sau poate că urcasem prea repede scările.

— Şezi unde vrei. Alege-ți un loc. Ştii, în prima noapte, când l-am adus pe Moft la mine, i-am spus: caută-ți un loc unde vrei tu. Alege-ți un loc unde-ți place.

— Ce n-aş fi dat să fiu în locul lui!

— De ce ai complicat lucrurile? Ai venit azi, fiindcă mâine pleci la Paris. Ai venit ca să fugi. Distanța, care-i de pe acum între noi, ți-a dat curaj. Puteai să vii oricând, ştii bine. Nimic nu s-ar fi întâmplat între noi din ceea ce n-ai fi vrut.

— Dar tocmai asta mi-ar fi fost greu: să nu vreau.

Camil m-a luat în brațe…

Târziu, când dezmeticită am văzut valiza, am intrat în panică.

— Trebuie să plec.

Mi-aş fi dat viața să-mi spună: „Rămâi, rămâi aici, rămâi pentru totdeauna". Dar el continua să-mi facă reproşuri:

— De ce ai ales ziua asta? Crezi că-i mai romantic aşa? Abia acum mă interesează sufletul, inteligența ta, abia acum eşti frumoasă. Spune-mi, de ce eşti tristă şi de ce eşti frumoasă acum? Ai zâmbetul ei.

M-a prins de umeri şi m-a întors cu faţa spre masca necunoscutei din Sena.

— Spune-mi, de ce eşti tristă?

— Fiindcă trebuie să plec.

Camil nu mi-a spus rămâi!

Pe stradă mă voi gândi, întocmai ca Mirona după întâlnirea cu Ştefan: De ce nu mi-a spus rămâi, îmi iau toată răspunderea!

Dar în *Cartea Mironei* – care o să apară peste foarte mulţi ani – Ştefan e însurat. Camil era liber şi nu mi-a spus rămâi! Mă privea şi tăcea. Era o tăcere care mă atrăgea ca o prăpastie. Ca într-un vis în care cazi de la înălţimi ameţitoare.

Acum eram trează şi mă gândeam la Michi. Niciodată n-am simţit o mai tiranică afecţiune pentru el, oroarea de a-i face rău. Mi se părea de neconceput să mă despart de Camil, dar la fel de inuman să mă despart de Michi.

Am ajuns într-un suflet acasă. Am aprins lumina. Am privit în jurul meu odaia, cum priveşti dinafară o casă în care ai locuit de mult, în care acum nu ştii cine stă, ce se petrece înăuntru.

În gară, multă lume: familia lui Geo – care pleca o dată cu mine – făcuse cerc ocrotitor în jurul lui să-l ferească, atât cât se putea, de această primejdie, această vampă corupătoare de minori, acest pojar de care nimeni, după părerea lor, nu scăpa.

Familia lui Michi, indignată, ofensată de „emanciparea" mea – o fată săracă n-are dreptul să fie emancipată – nu-şi imagina că voi veni la gară însoţită de Camil:

— Îi lasă pe amândoi şi pleacă cu al treilea!

Mi-era silă de această lume, la care făcusem atâtea eforturi să ajung şi de care nu ştiam cum şi când am să scap. Mi-era nespus de drag Michi, oare o înfrunta şi prin dragostea lui mă ocrotea, dar dacă un singur cuvânt ar fi şoptit Camil, aş fi rămas! Dar „rămâi", pentru Camil însemna „îmi iau toată răspunderea".

Şi acest om, care avea aproape patruzeci de ani şi afirma prin Pietro Gralla: „Suntem alcătuiți din faptele noastre, unde şi cum sunt, dragostea înseamnă alegerea exclusivă sau nu înseamnă nimic”, mă privea trist şi tăcut, atât de trist, încât mă apropia de el parcă şi mai mult, iremediabil. Privirea lui mă căuta peste tot. Buzele erau strânse, amare, ferecate tocmai ca să nu rostească acel cuvânt pe care îl aşteptam. Şi atunci am înțeles că e ceva care-l reține, un secret care-l leagă şi-i ține mâine legate şi dinții încleştați. Nu lumea aceea ne despărțea, nici soțul meu, ci taina lui.

Şi nu ştiu dacă am fost vreodată mai tristă ca atunci când trenul s-a pus în mişcare. Camil nu mai era acolo. „Plec la Paris – repetam – plec la Paris!” Încercam să mă bucur, dar era scris undeva pe răbojul destinului meu ca, atunci când mi se împlineşte un vis, să-l privesc din afară, rece şi îndepărtată ca o stea.

În drum spre Paris am început să citesc *Les faux monnayeurs*{6}. Geo, făcându-mi grafologia cu puțin timp înainte, îmi spusese:

— Ce tristă eşti! Cine şi-ar închipui ca sub înfățişarea asta prea veselă, prea exuberantă, se ascunde atâta tristețe! Şi nu e o tristețe de azi, de ieri, e o tristețe moştenită, la care fiecare generație şi-a adăugat tristețea ei şi a lăsat urme, cum lasă anii în inima copacului. E un scris la care nu te poți uita fără să-ți dea lacrimile.

— Exagerezi.

— Nu, sunt uimit, emoționat.

Şi pe mine mă emoționa descoperirea pe care o făcea acest tânăr care nu împlinise douăzeci de ani. Bănuiam că nu numai cunoştințele lui grafologice, ci marea lui sensibilitate, poate dragostea lui îl ajutau să coboare atât de adânc în sufletul meu.

— Toate aparențele sunt împotriva a ceea ce ai mai bun în tine. S-ar zice că ți-ai croit cu voință o imagine. O imagine pentru lume.

E ceea ce spune Anaïs Nin în *Jurnalul* ei. O imagine

care-mi permitea să înfrunt lumea. În timp ce lumea era fascinată de o Anaïs încântătoare, veselă, inteligentă, misterioasă, cealaltă femeie, femeia timidă, dar puternică, practică, nesigură, dezinteresată, copilăroasă, striga pentru a fi auzită în paginile jurnalului. Era locul unde se regăsea ființa ei împrăştiată, unde scăpa de înfrângerile vieții. „Au fost totdeauna în mine cel puțin două femei – mărturiseşte ea cu sobrietate, la vârsta de douăzeci şi nouă de ani – o femeie rătăcită şi disperată, care simțea că se îneacă, şi cealaltă, care aborda o împrejurare aşa cum s-ar fi suit pe scenă, ascunzându-şi emoțiile adevărate, fiindcă nu erau decât slăbiciune, neputință, disperare, pentru a înfățişa lumii un surâs, o curiozitate, entuziasm şi interes pentru ea."

Tot aşa vorbea Geo despre mine, uimit de ceea ce descoperea.

— E în tine o imensă aptitudine la fericire şi o tot atât de teribilă disperare. Nu ştiu cum se explică asta. Eşti angoasată, de parcă te amenință cineva.

Trăiam amenințarea. O simțeam. Cine mă amenința? Cine era duşmanul? Poate provizoratul în care trăiam de când m-am născut.

— De cine ți-e frică?

— De ziua de mâine. Şi totuşi o aştept. Şi cred în ea. Şi aştept un miracol.

Mai târziu, nu ştiu la ce pagină din romanul lui Gide, am dat peste o frază la care, ceea ce m-a impresionat, era tocmai ceea ce descoperea Geo, făcându-mi grafologia: tristețea mea. „Je crois que le secret de votre tristesse, (car vous êtes triste, Laura) c'est que la vie vous a divisée, l'amour n'a voulu de vous qu'incomplète, vous répartissez sur plusieurs ce que vous auriez voulu donner à un seul."{7}

Mi s-a părut că această frază concentrează atât de bine starea mea sufletească, toată situația mea, încât mi-am dorit să scriu o carte cu acest motto. Geo citea dintr-un Esseu despre Kayserling: „Il avait la nostalgie de l'action."

— Asta ți se potriveşte. Cred că ai nostalgia acțiunii.

Nu m-aş fi gândit niciodată să dau nemulțumirii mele explicația asta, dar îmi plăcea cum sună: nostalgia acțiunii.

Da, sosise momentul să acționez. Cum! Nu ştiam încă. Dar această nostalgie a acțiunii trebuia să fie şi ea veche cât tristețea mea, cât Dobrogea, cât oraşul cu străzile bolovănoase, cum era pe atunci Constanța, cât casele cu geamuri înguste şi zăbrele, prin oare generații de femei au privit marea, vapoarele, pescăruşii care veneau şi plecau, fără să poată acționa, dezarmate şi triste, ca Ovidiu pe soclul său.

PARTEA A DOUA

De câte ori am refăcut drumul de la început?

Unde e începutul?

Începutul memoriei sau începutul suferinței…

Anaïs Nin

1

Trei zile la Viena se va intitula un capitol din *Cad zidurile,* care va apărea în 1950, şi care, într-o ediție revăzută, se va numi *Cartea Mironei,* şi în cele din urmă *Mirona.* Dar acțiunea romanului începe în 1936.

Eu am trecut prin Viena în 1934. Povestea lui Ines o voi afla cu doi ani mai târziu de la o refugiată din Austria ocupată de Hitler şi, din păcate, este adevărată, cum adevărate erau Schombrun-ul, goana mea până la Glorieta, ca să văd în perspectivă palatul, Augustinerkirche, Wotiwskirche, Stefans-Dom-ul, cu mormintele regilor, şi celebra sculptură a lui Canova.

La cofetăria Sacher, pomenită în multe romane, am mâncat prăjituri, dar n-am reuşit să văd un spectacol în regia lui Reinhandit, cum aş fi dorit atât de mult. Nu ştiam că biletele se rețin cu multe zile şi săptămâni înainte. Priveam uimită catedralele dantelate cu vârfurile aproape de cer şi, nu bănuiam că vor îngădui cuptoarele de la Auschwitz, unde milioane de oameni vor fi exterminați, şi nu înțelegeam de ce mi-e sufletul greu.

La Paris, în gară, nu mă aştepta nimeni. Sosisem cu o zi mai târziu decât anunța telegrama. Zizi locuia pe rue La Boètie.

— Strada e cunoscută prin consignațiile şi expozițiile de tablouri, prin sala de concerte, celebra Salle Pleyel! îşi continua Geo rolul de ghid. Uite şi blocul Révillor, casa cu faimoasele blănuri!

Aici locuia Zizi. Încurcată, mi-a zis:

— Ştii, soțul meu e un om ciudat. Ți-am găsit o cameră, aici la doi paşi, la Hotel Rochambeau. *Très comme if faut.*{8}

Nu ştiam cum s-o liniştesc. Era mai mult decât în visul meu: să fiu singură!

— Îl înțeleg foarte bine pe soțul tău, crede-mă, şi nu sunt supărată deloc. Dimpotrivă.

— Îmi iei o piatră de pe inimă. Mi-am dat seama că eşti o fată deşteaptă şi totuşi…

— Fără „totuşi”, sunt încântată.

— Micul dejun poți să-l iei pe socoteala mea. La prânz, bineînțeles, vii la noi.

— Îți mulțumesc. Am să umblu mult. Vreau să fiu liberă, să iau unde s-o nimeri micul dejun şi chiar masa. Am câțiva prieteni studenți. Ei se descurcă foarte bine. Numai valiza, dacă pot s-o las aici până mâine dimineață. În trusa asta am tot ce-mi trebuie.

Zizi m-a condus la hotel.

— Uite, camera e mare şi fereastra dă pe Place Saint-Augustin. Ai baia alături. Era singura odaie liberă cu baie. Cu zgomotul o să te obişnuieşti.

Nu m-am obişnuit şi nu am dormit toată noaptea. O noapte întreagă am stat la fereastră. Sunt la Paris! repetam, cu o stranie mulțumire. Şi parcă mă miram că trăiesc. Mai mulțumită că trăiesc, decât că sunt la Paris. Nu îndrăzneam să spun fericită. Dar era tot o formă de fericire. Poate fericirea pe oare o simt cei care, după ce au luat doza de otravă necesară, ca să-şi curme viața, se trezesc nevătămați. Cred că puțini sunt cei care regretă că au scăpat, sau nimeni. Eu eram fericită. Nu-mi dădeam seama de ce-am scăpat, ce mi se întâmplă. Eram departe de cei pe care-i iubeam, nefericită că-i iubesc, departe de remuşcări şi regrete. Departe de îndoieli. Trei mii de kilometri mă despărțeau de tot ce a fost viața mea până atunci. La picioarele mele, Parisul! Nu mă puteam despărți de fereastră, fiindcă prin fereastră intrau zgomotele, luminile, agitația, fascinația oraşului despre care citisem atât de mult, pe care îl imaginasem şi-l dorisem atâta. Dacă aş avea curaj, aş coborî, m-aş amesteca în aglomerația străzii. Nu m-aş depărta, ca să nu mă pierd, dar curajul e tocmai ce-mi lipseşte. L-am pus la încercare destul.

Pe măsuța de noapte am descoperit telefonul. Puteam să-l chem pe Geo, dacă voiam. Nu l-am chemat.

Parisul nu m-a ajutat să mă vindec. Distanța mă apropia de Camil. Prietenilor mei le vorbeam despre el. Pe Geo l-am rugat să-i facă grafologia.

— Mi-ar trebui texte mai multe, mi-a spus.

Îi dădusem doar bilețelul în care-mi scria, într-una din acele zile în care eram gripată, sau poate doar supărată şi nu voiam să-l întâlnesc:

„Doamnă,
Câte grade azi?
Ceaiuri uşoare, multe, calde.
Cuminte, frumoasă.
Camil Petrescu”.

Nu ştiu prin ce miracol am mai păstrat biletul. Îl am şi acum.

— Ce se vede într-o fugară aruncătură de ochi, mi-a spus Geo, e un narcisism profund, inconştient, naiv, agresiv, care resimte orice opoziție, orice negație ca o intenție ostilă. Umilința pe care i-o pricinuieşte surzenia s-a transformat în orgoliu, complexul de inferioritate în complex de superioritate. I se potriveşte perfect ceea ce spune Martha Bibescu despre Proust: „Decepția şi renunțările au devenit forțele generatrice ale operei sale”.

Geo mi-a adus *Au bal avec Marcel Proust* şi, răsfoind cartea, am dat peste pagina însemnată: „La drept vorbind, Marcel Proust n-a încetat niciodată să devie Marcel Proust. Numai el ştia că e el. Dar clipa trecând de la cunoaşterea lui la conştiința universală nefiind încă sosită, toate felurile de a proceda păreau insolite. *Il est le mal aimé.*[9]”

În cele treizeci de zile cât am stat la Paris, am văzut treizeci şi patru de spectacole: În fiecare seară şi de patru ori în matineu. Locurile cele mai ieftine, piesele cele mai bune. Geo îmi ținea adevărate prelegeri, ca să înțeleg regia lui Baty, sau jocul lui Dullin în *Richard al III-lea.* Era

îndrăgostit de Marguerite Jamois şi de mine. Am vizitat împreună muzee, biserici şi străzi, Notre Dame-ul la apusul soarelui, Sacré-Coeur-ul în lumina lunii. Am luat ceaiul la Wikings şi în acele celebre Salons à thé, care erau şi librării de cărți de artă. Istoria Franței se simțea la tot pasul.

În Cartierul Latin, studenții îl citeau pe Maiakowski, Geo mi-a dăruit *Le deuxième jour de la création,* un roman de Ilia Ehremburg. Discutau despre mişcarea gardistă, despre primejdia unui război.

E Parisul pe care-l va cunoaşte Mirona doi ani mai târziu. Climatul în oare tinerii din Brigăzile internaționale vor trece Pirineii ca să Lupte pentru Spania republicană, Parisul în care ajungeau ecourile nazismului dezlănțuit, climatul pe care-l voi crea Mironei pentru anii când, studentă, va trăi la Paris.

„Creația artistică, departe de a ne depărta de drama epocii noastre, este unul din mijloacele ce ni s-au dat pentru a ne apropia de ea", spune Camus.

În ultima zi am cunoscut-o pe Tessa. Geo îmi vorbise mult despre ea. Era grecoaică, dar îşi petrecuse copilăria în România. S-a măritat cu un indian şi trăia la Londra. Dar era mai frumoasă decât mi-o închipuisem. Era aşa cum o voi descrie pe Giulia, în *Cartea Mironei:* curajoasă, independentă, cum aş fi vrut să fiu, câştigătoare în meciul cu viața, cum îmi închipuiam că este, în sfârşit, o femeie fericită. Deci fericirea există. Venise la Paris pentru o zi cu banii cu care trebuia să-şi scoată nişte fotografii de la developat. Soțului ei i-a lăsat câteva rânduri: „Plec la Paris. Mi-e dor de familie şi de prieteni".

Câtă încredere între soți, mă gândeam, câtă lipsă de prejudecăți şi ce libertate!

Geo voia să-mi taie elanul:

— Fericirea ei s-a clădit pe nefericirea prietenului meu Codin. Îl pasiona medicina şi şi-a întrerupt studiile, a dispărut. E în țară, bolnav, nu se îngrijeşte, nu vrea să

vadă pe nimeni.

Dar mie mi se părea important că Tessa e fericită.

Cât mă înşelam! Şi dacă va intra în *Cartea Mironei* capitolul Giulia, e ca să arăt cât de mult mă înşelam. Dar atunci plimbarea pe cheiurile Senei şi petrecerea care a urmat m-au prins ca într-o plasă vrăjită de care cu greu voi scăpa.

„Ceaiul era gata. Giulia ni l-a servit într-un pahar de apă, într-unul de coniac, într-o ceşcuţă de cafea. Toate cu numele cafenelelor de unde erau «luate»! va povesti Mirona. Pe linguriţă, o singură linguriţă de care ne serveam cu toţii, era gravat «Wikings». Şterpelisem fursecurile pe care unul din băieţi le primise de acasă. Dansam cu gura plină, fără ca el să-şi dea seama că sunt ale lui, şi după radioul luat de încercare. Urmară cafelele turnate într-un ouar pe oare scria «Capoulade», într-un pahar de la «Rotonde», într-o farfurioară de la «Coupole». Până şi lampa era un felinar «găsit» şi, e adevărat, că în dezordinea aceea ameţitoare, când am descoperit calapoadele în papuci, gazda s-a simţit ofensată şi a început să jure că nu are nicio vină, că e o înscenare perfidă, o farsă.”

Deci, fericirea există! mă gândeam. Şi dialogul care urmează între noi, cu puţine modificări, e cel dintre Mirona şi Giulia:

— Tu pe care din ei îl iubeşti?

Nu m-a surprins că-mi spune „tu”. Orice i se potrivea şi-i stătea bine.

— Pe niciunul.

— De ce? Cum se poate?

— Iubesc pe cineva oare nu-i aici.

— Şi care te iubeşte?

— Nu ştiu.

— Ei, asta nu cred. Noi ştim totdeauna.

— Câteodată e mai complicat.

— E însurat?

— E scriitor.

— Şi asta-i un motiv?

— Poate că da. Scriitorii îşi iubesc libertatea, îşi iubesc meseria. Poate că au nevoie de mai multe iubiri, de mai multe modele…

— Dar şi tu ai talent.

— Nu ştiu.

— Ai să fii scriitoare?

— Vreau să scriu o carte. O singură carte. Asta-i altceva.

— Despre ce?

— Despre mine. Şi poate despre fericire. Despre oameni care vor să fie fericiți. Am crezut că aici am să găsesc numai tineri fericiți. Nu-mi puteam închipui să fii la Paris, să fii tânăr, să fii student, să fii liber şi să nu fii fericit. Şi totuşi…

Ochii i s-au umezit.

— N-ai descoperit de ce?

— Nu. Dar sper că scriind am să înțeleg şi poate să am să mă înțeleg mai bine pe mine.

Credeam că n-am s-o mai întâlnesc niciodată. Ea se întorcea a doua zi la Londra, urmând să plece apoi cu soțul ei în India. Eu mă întorceam la Bucureşti.

Dar n-a trecut mult şi am întâlnit-o pe Lipscani.

— Ce faci aici, Tessa?

— Îmi cumpăr nişte nasturi.

— Nasturi?! Şi pentru asta ai venit de la Londra sau de la Bombay?

— N-am mai plecat în India.

Şi lacrimile au început să-i curgă, rotunde ca nişte picături mari de ploaie, când cerul rămâne senin. Nicio cută între sprâncene, nicio încrețitură pe lângă ochi. Pometii rămâneau cu pielea întinsă, numai genele prea grele şi prea lungi luceau de lacrimi.

— M-am despărțit de Pit.

De la Paris i-am adus lui Camil 34 de programe de la toate spectacolele pe care le văzusem seară de seară şi, de

patru ori, în matinee.

— Am picat ca musca-n lapte la o retrospectivă Renoir, fără să ştiu nimic despre Renoir.

Camil zâmbeşte amuzat de incultura mea.

— Ei, cum, chiar aşa?

Poate de aceea va afirma în *Jurnalul* lui, dar fără bunăvoinţa cu care mă asculta acum, că sunt incultă.

— O retrospectivă Renoir! Îţi dai seama, Camil?! Eram ameţită. De la muzeul Rodin am plecat bolnavă.

— Nici de Rodin nu auziseşi?

— Ba da. Ştiam că Brâncuşi a lucrat în atelierul lui Rodin şi mi se pare că s-au certat.

— Ştiai cam puţin.

— Şi c-a fost foarte bun prieten cu Rilke. Rilke a locuit la Rodin. Poate că acolo şi atunci a scris acel roman nemaipomenit, *Caietele lui Malte Laurids Brigge.* Dar la Charles Boyer habar n-aveam. Juca cu Ivonne Printemps într-o piesă în care ea era avocat şi-l apăra. Bineînţeles că a dovedit că-i nevinovat şi s-a măritat cu el. Aşa îmi închipuiam pe vremuri avocatura. Văzusem un film – *Themis* – cred că aveam zece-doisprezece ani şi mă credeam, ca de obicei, eroina din film. Când colo, uite! Plătesc citaţii, înghit praf în arhive, alerg de la o judecătorie la alta şi cer un termen mai scurt.

— Am auzit că obţii termene atât de scurte, încât nu se poate completa procedura, spune Camil, răsfoind programele.

— I-am scris lui Charles Boyer o scrisoare, pe care nu i-am trimis-o. Pe urmă m-am îndrăgostit de Jouvet. Juca în piesa *Tessa,* de Giraudoux, după romanul lui Margareth Kenedy. În rolul Tessei, Madeleine Ozeray. Palidă, transparentă, cum eram eu la paisprezece ani, parcă n-atingea pământul. De n-aş fi văzut decât *Tessa* şi tot ar fi meritat oboseala unui drum de trei zile şi trei nopţi.

— Ce-ai căutat la Casino de Paris?

— Am vrut s-o văd pe Cecile Sorel coborând treptele.

Mi s-a spus că este extraordinară.

— Şi fata asta cine e?

— Care?

Mi-a arătat o fotografie.

— E din balet. N-am remarcat-o.

Camil mă priveşte atent.

— Seamănă cu tine, cum eşti uneori.

Aş fi vrut să-mi pipăi inima să văd cât e de vindecată. Mi-am dat seama că între Charles Boyer, Jouvet şi omulețul ăsta care auzea greu şi parcă nici nu dorea să audă şi nu-i păsa de ce-i spun, încruntat, irascibil, tot pe el l-aş alege. Aş fi vrut să ştie că tocmai preferința asta absurdă înseamnă să iubeşti. Ideea asta fixă, vraja care se destramă greu şi se reface uşor. Şi nu tot ce scrie el şi crede el despre iubire.

— Seamănă cu Michele Morgan, am spus, privind fotografia.

— Ce bine-ți stă când eşti tristă!

Aş vrea să înțeleg de ce mă răscoleşte vocea lui.

— Sunt tristă întotdeauna, dar nu se vede decât uneori.

— Asta e norocul meu! a încercat să glumească, pentru ca Michi, care privea tolănit pe divan nişte reproduceri după tablourile pe oare le văzusem la Luvru, să creadă că mă tachinează ca de obicei. Dar, spre surprinderea mea, Michi era atent.

— S-o văd şi eu, a spus. Cum o cheamă?

— Vera Rahmaninova.

— Seamănă cu Doamna T.! spune Camil.

— Când apare romanul?

— Eu am muncit, nu m-am plimbat, îmi răspunde ocolit.

— Şi ea a muncit, mă apără soțul meu. Crezi că e uşor să vezi treizeci şi patru de spectacole în treizeci de zile? În fiecare seară, şi de patru ori în matineu? De trei ori a fost la Luvru, de patru ori la Rodin, şi câte biserici, cartiere, străzi!

Dar eu mă gândesc cu inima strânsă: „Poate că scrisorile Doamnei T. n-au fost inventate. Poate că i le-a trimis chiar ea.”

— Seamănă mai curând cu Maria Ventura, spune Michi despre fotografia balerinei.

— La şcoală, directoarea îmi ridica părul de pe frunte, furioasă: „Ce-i ciuful ăsta? Vrei să semeni cu Maria Ventura?”

Câteva zile mai târziu, Camil ne-a chemat la el acasă în birou. Uşa cealaltă era închisă. Sprijinit de un teanc de cărți pe masa de scris, un portret, un desen în creioane colorate.

— O recunoşti? m-a întrebat. E Doamna T. Am dat fotografia de pe program să mi-o mărească şi am retuşat-o după cum vezi.

— Ai urâțit-o.

— E aşa cum o gândesc.

— Acum seamănă şi mai mult cu Maria Ventura, observă soțul meu.

Camil părea încântat de descoperirea lui Michi.

— Da, seamănă.

— E mai urâtă.

— Frumoasă, urâtă, pe muchie de cuțit.

Îmi aduc aminte că înainte de plecarea noastră, Camil ne-a arătat câteva manuale de matematică din ultimele clase de liceu, subliniate apăsat cu creioane de toate culorile.

— Am în vedere o lucrare vastă. Dar ca să nu umblu pe nisipuri mişcătoare, am luat-o de la început. Vreau să-l combat pe Einstein.

Pe drum, Michi mi-a spus, îngrijorat şi foarte convins:

— E nebun!

Asta m-a apropiat iar de Camil.

Mă apropiam şi mă depărtam, fugeam de el şi mă întorceam. Mă căuta, venea la mine. Într-o zi m-a găsit singură. Eram foarte neliniştită, dar, stăpânindu-mă, l-

am întrebat, ca dintr-o curiozitate oarecare:

— Camil, te-ai gândit vreodată să te însori?

— Să te însori înseamnă să-ți iei răspunderea unei femei.

— Şi a unui copil. Dar dacă sunt gemeni?

S-a încruntat.

— Eu n-am să mă însor niciodată.

— Copiii nu te întreabă dacă vrei să te însori sau nu, şi nici nu se nasc odată cu primul țipăt.

— Sunt situații care trebuie evitate.

A spus cuvintele acestea cu o duritate care m-a înghețat. Şubreda mea nădejde s-a destrămat. Parcă un duh rău ar fi suflat într-un castel de joc de cărți.

Camil mi-a luat mâinile, de parcă ar fi ştiut că sunt înghețate şi trebuie să mi le încălzească. Mi-am lăsat mâinile într-ale lui, ca să văd ce mai simt pentru el, ce a mai rămas. Dar paşii, pe care urechea mea se ascuțise să-i audă de departe, erau foarte aproape. M-am repezit să aprind lumina, am pus mâna pe clanță şi am deschis:

— Camil tocmai pleca, i-am spus lui Michi. A venit să ne ia la cinema, dar sunt prea obosită.

— Nu arăți bine! şi, îngrijorat, mi-a pus mâna pe frunte. Ce te doare?

— Tot.

— Ei, cum tot?

Târziu, când am văzut că nu pot adormi şi când Michi era gata să ațipească, l-am întrebat dacă s-a gândit să avem un copil.

— Într-o singură cameră? Asta ne mai lipseşte! E tocmai ce-mi spunea mama azi: ai grijă, un copil e un condei.

În *Cartea Mironei* voi folosi expresia asta.

— Un condei? am întrebat.

— O cheltuială. O răspundere. Sigur, situația asta n-o să dureze.

— Da, sunt situații care trebuie evitate…

Michi a adormit cât ai clipi. Respira egal, uşăr, ca un

om cu conştiinţa împăcată.

Eu am rămas până în zori cu ochii deschişi. Citeam pe atunci *L'ordination* de Julien Benda. Cartea parcă îmi vorbea mie: „Ah, l'éternelle inégalité de la femme dans les parts de la souffrance. Et il irait vers les forts – spune Benda – vers les hommes, vers ceux qui pensent, vers ceux qui créent, vers ceux qui ne vous attendent jamais."{10}

Asemenea unui jucător de cărți, care îşi dă seama că, dacă nu se ridică de la masa de joc, pierde tot, am hotărât să mă vindec. Ca un animal care-şi caută buruiana de leac, ştiam că nu trebuie să mai îmi pun întrebări. Trebuia să-i dau impresia că-i liber, şi totuşi nu mă puteam împiedica să-mi pun întrebări. Simțeam că-mi ascunde ceva.

Camil nu-şi putea ascunde surzenia, dar ceea ce ascundea cu orgoliu era suferința pe care i-o pricinuia. Teama de ridicol era poate „drama secretă pe care n-a îndrăznit s-o dezvăluie, focul secret care-l devora." „De când vreau să ajung la această spovedanie, de aproape doi ani". „Era singurul om pe lume – spune Fred Vasilescu despre Ladima – căruia i-aş fi încredințat taina, pe care n-o ştiu nici părinții mei, faptul cumplit care era cancerul vieții mele, care mă făcea să fug de o femeie iubită. Aş fi vrut să-i spun că de un an şi jumătate viața mea e o viață de condamnat. Aş fi vrut să-l rog să-mi ceară să-i povestesc, căci, deşi era atât de tăcut şi îndepărtat, îl ghiceam în stare de o mare prietenie." *(Patul lui Procust)*

Şi fiindcă există o controversă între George Călinescu şi Tudor Vianu, în ceea ce priveşte influența lui Proust în opera lui Camil *(Arta prozatorilor români),* voi aminti scena în care Swann e ros de gelozie din pricina ferestrei luminate, unde-şi închipuie că Odette petrece cu De Forcheville, pentru ca a doua zi, în zori, să-şi dea seama că fereastra luminată nu era a Odettei.

În *Patul lui Procust,* Fred Vasilescu, în fața ferestrei

Doamnei T., îşi pune aceleaşi întrebări: „poate că este cu un bărbat, poate că e singură, citeşte, poate să fi uitat lumina aprinsă.”

Urmează o scenă în care Doamna T., la fel de inocentă ca şi Odette, apare la fereastră, îşi aprinde o țigară şi fumează cu coatele sprijinite de pervazul ei.

Ca regizor, şi autor dramatic, trăind pe scenă în mijlocul actorilor, Camil a trăit întocmai drama lui Dorcea din *Cei ce plătesc cu viața.*{11}

„Obsedat de teroarea surdității şi la capătul nervilor, mi s-a întâmplat să nu mai aud nici din cele ce-mi spuneau camarazii mei pe scenă, mai ales când erau obligați să-mi vorbească încet. Ar ajunge să dau o singură dată replica anapoda ca să mor de disperare.”

În *Note zilnice,* Camil îşi mărturiseşte suferința: „Ca să merg pe stradă, trebuie să cheltuiesc un capital de energie şi atenție cu oare alții citesc un volum”.

Teama de ridicol îşi găsea, fie la repetițiile pieselor lui, fie în discuții cu prietenii, sursa celor mai cumplite disperări.

Iată răspunsul – prin Dorcea – la întrebarea pe care mi-o pun după atâția ani: de ce nu eram destul de conştientă de aceste disperări? „Poți foarte bine să auzi perfect o întreagă seară. O vâjâială fără importanță, remediabilă într-o simplă conversație amicală, ar fi o calamitate în fața unor străini. Iată de ce orice apropiere a unei persoane necunoscute, care vrea să-mi vorbească, mă face irascibil ca o meduză. Urechile mele încep să vâjâie şi nu mai aud absolut nimic, paralizat tocmai de trac.” „Înaintea acelei zile, n-a îndrăznit, nu îndrăznise să dezvăluie nimănui drama lui secretă, focul interior care îl devora. Acea cută la rădăcina nasului n-o am decât de aproximativ şase luni. O simt ca pe o rană. Niciodată nu voi putea să mă debarasez de ea.”

Cât coincide această istorică dată de 13 decembrie 1918, sau numai anul, cu începutul dramei lui Camil? Nu ştiu, dar cu siguranță că ea s-a dezvăluit tot cu

prilejul uneia din primele repetiții ale uneia din piesele lui. Poate prima repetiție a *Actului Venețian* (1919). „Această dată funestă – se destăinuie Dorcea – va fi marcat cotitura capitală a existenței mele. Pentru prima dată, ascultând interpreții unei piese, voi fi avut impresia că scena se depărtează de mine ca o voce devenită deodată un murmur indistinct la celălalt capăt al unui fir de telefon stricat."

Mă simțeam ciudat atrasă de această suferință şi aveam naivitatea să vreau să-l ocrotesc.

Dar pentru Camil suferința devine sursă de energie. E prezent peste tot, pe străzile oraşului, în paginile ziarelor, la masa de lucru şi în neobositul efort de a stârni atenția în jurul lui. „S-a priceput să-şi organizeze faima", afirmă Mircea Zaciu în admirabila prefață la *Note zilnice.*

2

Primul meu reportaj – *Weekend în Bucegi, toamna* – a apărut în *Gazeta.* Camil mi-l prezentase pe Ion Pas, directorul ziarului, şi pe Ciacîru, secretarul de redacţie.

Reciteam articolul emoţionată şi încântată de pseudonimul meu. Semnam Cella Marin – cu primele trei litere ale numelui Marcoff, cum mă numeam ca fată – şi credeam că toată lumea ştie cine e Cella Marin şi mă priveşte altfel.

Au urmat alte reportaje. *La baia de abur* şi mai ales *Match de foot-ball* au avut mare succes. Camil era mulţumit.

— Vezi, nu-i mai bine să-ţi plasezi verva, spontaneitatea şi hazul în scris?

— Dacă ai ştii cât de mult am muncit, Camil, de câte ori am refăcut textul pentru ca să am vervă, spontaneitate şi haz!

— Asta înseamnă că ai talent.

Şi, mirat, tachinându-mă în glumă:

— Te pomeneşti că ai talent!

— Aşa mi-a spus şi profesorul de română. Făceam cele mai bune compoziţii.

— Înseamnă că n-ai talent, a declarat convins.

Asta nu-l împiedica să mă îndemne să scriu. Dar eu aveam o penibilă senzaţie că bat pasul pe loc.

— Şi la urma urmei, unde am să ajung dacă am să scriu mai departe reportaje sau o cronică despre un film sau despre o piesă de teatru? Mi se pare că Marcel Schwob spune despre ziarişti: „Aceşti oameni care scriu pentru ca să aibă intrare liberă la spectacole, bilete gratuite pe calea ferată”.

— Ei, şi? Ce-i de colo? m-a întrebat foarte serios.

Dar eu mă întrebam ce s-a ales din noaptea de vrajă de pe Valea Horoabei? „Timpul trecea pe lângă oră” fără să pot să-l prind. Cum a reuşit Irene Nemirowsky să scrie la

nouăsprezece ani *David Golder,* un atât de puternic portret al tatălui ei?

Moartea tatălui meu îmi readucea în minte copilăria. Amintirile nu-mi dădeau pace, dar se risipeau, ca nisipul printre degete, când mă jucam pe plaja Mangaliei.

Scriitorul, care trebuia să devin, refuza, fără să ştie de ce, să se risipească în reviste, gazete şi – păstrând proporţiile – înţeleg regretul lui Proust când spune despre celebrele cronici ale lui Sainte Beuve: „Timp de 10 ani, în fiecare luni, el a introdus substanţa de aici înainte pierdută a cărţilor mai trainice".

Într-o zi, când mă simţeam la pământ, iremediabil învinsă, mi-a ieşit în cale un afiş care anunţa o excursie în Grecia, cu „Transilvania", vaporul care pleca cu echipa de fotbal pentru Balcaniada de la Atena. Mai erau locuri.

Mergeam grăbită spre casă ca să-i spun soţului meu că aş vrea să luăm bilete, când l-am întâlnit pe Camil.

— Ei, Moft, încotro?

— Rapid Constantinopol-Bioram, am răspuns, şi mai departe!

— Cât de departe?

Voia să intre în joc, să glumească, dar se vedea că e îngrijorat, nedumerit, mâhnit.

— Cât mai departe!

— Ai să fii cuminte?

— Am să dansez desculţă pe treptele Acropolei, şi poate că am să-l întâlnesc pe Serghei Esenin.

— Eşti în stare să-l inventi, mi-a replicat atât de sumbru, că aş fi fost în stare să rămân, să renunţ la excursie, dacă mi-ar fi cerut.

Dar Camil nu cerea nimic din ceea ce i-ar fi creat obligaţii.

— Eu n-a trebuit să-mi invent poetul. Poetul meu a existat, şi am să-l revăd când trec prin Constanţa.

— Te pomeneşti că-i Ovidiu?!

— A fost primul meu iubit.

— Şi cine a urmat?

— Gheorghiță, băiatul bucătăresei de la palatul Şuțu. Avea şase ani, ca şi mine. Eram vecini.

— Ei, cum, după Ovidiu?

— Poetul era prea sus, pe soclul lui.

— Poate că aştepta să ajungi până la el.

— Poate. Dar când îți dă drumul de acolo, te faci țăndări.

Îmi simțeam sufletul țăndări. Marea urla când am ajuns la Constanța.

În caietul pe care-l luasem cu mine am scris:

Pământ izbit de valuri
Bântuit de furtuni,
Pământ ars de soare.
Bătătorit de pietre,
Albit de scoici şi de sare,
Pământ la încrucişare de drumuri.
Ispită pentru nesațul de bogății şi glorii,
Sunt straturile tale, tăbăcite de vremuri.
Sunt îngropate oase,
Civilizații vechi,
Case frumoase,
Podoabe care au strălucit pe gâtul
Iubitelor mândre.
Uluitoare piețe, imense covoare de mozaic
Din pietre nestemate, sclipind
Viață stinsă, taine îngropate,
Ies acum la lumină…

Pe acest pământ, când nu ştiam să vorbesc, am învățat să ascult durerile mării, când nu ştiam să citesc, am aflat din cioburi poveşti cu daci şi cu geți. În limba pe care o înțeleg numai învățații şi copiii, stăteam de vorbă cu cioburile bunicului, cu scoicile mele. Pe aici a umblat Ovidiu, aici şi-a strigat amarul şi şi-a săpat în piatră *Tristele.*

Aici am învățat să văd şi să iubesc ce mă înconjoară,

aici am învățat abecedarul şi tot ce nu se poate scrie şi povesti în cuvinte, de aici am luat tot ce am păstrat şi voiam să se păstreze.

După ce am trecut de Constantinopol, a început furtuna. Toți sufereau de rău de mare şi stăteau întinşi în cabină. Eu rezistam pe covertă la distanță de un bărbat care nu se sinchisea că valurile îl izbeau în față.

În rada portului Pireu, pe când luam masa în sufrageria comună, un marinar a intrat cu o scrisoare în mână şi a rostit numele meu. Toată lumea a ridicat capul spre mine. Mai surprinsă decât toți eram eu. Nu ştiam că se poate primi o scrisoare în largul mării. Am devenit dintr-o dată o persoană importantă. Scrisoarea era de la Tessa. Şi Geo adăuga: „Fereşte-te de Danai, chiar când aduc daruri".

Toți ceilalți semnau, în ordinea alfabetică, descoperindu-şi fiecare încă un nume de botez. Tessa descoperea că o cheamă şi Despinna. Sora ei, Daisy, intervenea la litera „b", pentru că i se spunea Boby şi aşa mai departe. Se pregăteau pentru o mare sindrofie internațională, unde fiecare trebuia să pregătească o mâncare specific națională. „Ție îți revin sarmalele – îmi scriau – adu-le gata făcute. Vino cu ele din Grecia, ca să nu mai pierzi timp. Mămăliga o faci aici."

Când am pus scrisoarea deoparte, am întâlnit privirea omului de pe covertă. Era grea, cenuşie ca marea. Cu atât mai ciudat mi s-a părut când l-am reîntâlnit pe treptele Acropolei. Fața tuciurie, ochii rupți parcă din albastrul cerului senin.

Într-un roman, aş sucomba ispitei de a spune: „L-am reîntâlnit la Balcic". Dar aici, am să aleg adevărul. Am întâlnit într-o zi, în fața unui cort, un bărbat care-i semăna. Dar care, ciudat, îmi amintea mai mult de pictorul de care fusesem îndrăgostită la Mangalia. Într-o dezordine de casă care se mută, şedea pe un cufăr şi vorbea unei cățeluşe. Apoi, dându-şi seama de prezența

mea, începu să-mi dea explicații:

— Dumneaei a lipsit toată noaptea. Şi-a găsit un iubit. De o săptămână şovăie între el şi mine. A învins el. Uitați-vă, dumnealui e urâtul de colo! îmi spuse, arătându-mi un dulău, care se ținea la o distanță destul de mare, înțepenit ca o statuie. Hai, Grivei, ce mai stai, ce mai aştepți? Vrei să plec eu întâi?

— Cine-i Grivei? întreb.

— Ea.

— Grivei nu-i nume de fată.

— Se scrie cu „iile", Griveille.

Am râs, am mângâiat cățeluşa şi mi-am amintit de Mireille.

— Sunt un prost. De o săptămână îmi amân plecarea, ca să n-o fac să sufere.

În clipa aceea am fost înconjurați de o bandă de fete, care cântau *Cara-cîz*.

— Am auzit că vrei să ridici ancora, a spus una din ele.

— Ce, eşti de capul tău? a intervenit alta.

— Ți s-au înecat corăbiile?

Iar ultima, filozofând:

— *Une de perdue, dix de retrouvées*![12]

— Eu semăn cu bunicul. A iubit o singură dată.

Fetele râdeau ca de o glumă bună şi, către mine, crezând că ne cunoaştem:

— Diseară avem mare zaiafet. Dați-ne voie să vă invităm.

Zaiafetul a avut loc pe terasa vilei Storck. Cecilia Crutzescu, soția sculptorului, îmi arăta Balcicul din superba loggie a vilei. Gabi şi Lita, fiicele lor, împreună cu celelalte codane, se amuzau şi îl tachinau pe tânărul taciturn, care în cartea mea se va numi Alex.

O fată, în trening – Clody – privea spre mare, tăcută şi gravă. Credeam că e de vârsta mea: Era mai tânără. În vara aceea îşi luase bacalaureatul. Am întrebat-o la ce facultate vrea să se înscrie.

— La Arta dramatică.

N-avea nimic dintr-o vedetă. Intrigată, i-am pus întrebarea, pe care altădată mi-o pusese Camil:

— Şi dacă ar fi să-ți alegi un rol…

— Ioana d'Arc! mi-a răspuns, cu o voce de neuitat. Douăzeci de ani mai târziu, o voi vedea pe Clody Bertola în *Ioana d'Arc*.

Să fi fost o simplă coincidență, sau avea nevoie Camil de acumulări sentimentale ca să-şi dea seama că e îndrăgostit? Nu, era mai curând extrem de sensibil la primejdia de a pierde ceea ce se obişnuise să aibă, convins că i se cuvine. Avea poate sensibilitatea animalelor care simt, cu mult înainte, un cutremur de pământ. De ce tocmai atunci am devenit pentru Camil o preocupare atât de exclusivă, încât a simțit nevoia, înainte de a pleca la Viena, să i-o împărtăşească lui Sebastian?!

Din aceasta călătorie, Camil s-a întors într-un suflet la Balcic şi chiar direct la noi acasă, unde, în prezența lui Michi, mi-a adus tot felul de daruri: o bluză albă de lână, o beretă croşetată, albă, un costum de baie, altele.

— Era prea complicat să mă descurc cu atâtea culori câte găseşti în magazine. Dar nici nu mă aşteptam să fii atât de neagră.

— Am să fiu ca musca-n lapte! glumeam, înduioşată şi tristă.

— Şi valiza e tot pentru tine, mi-a spus. Văd că ai devenit *Madona din tren* (era titlul unui roman la modă, de Maurice Dekobra).

O valiză din piele de porc – o şi am şi acum – era visul meu. Dar toate clipele acelea erau de vis, un vis care se realiza prea târziu. Şi-a dat seama? Nu ştiu. Voia să fie mereu lângă mine. Era, în sfârşit, destins, fericit. Mă lua de mână:

— Hai să ne odihnim!

— Nu, acum vreau să înot.

Sau când voia să înotăm:

— Acum vreau să mă odihnesc.

Pe bordul vasului, în excursia pe care o făcusem în Grecia, Puia Rebreanu îmi spusese:

— Camil te iubeşte! Ştie şi tata că divorțezi pentru el.

— Camil te iubeşte, îmi spunea acum Sebastian.

— Ei, cum ai ajuns la concluzia asta? Ți-a făcut confidențe?

— Pe biletul de avion e o rubrică de asigurare pentru caz de accident. Acolo completezi numele persoanei, pentru care semnezi polița de asigurare. Eram cu el, lângă el. Când şi-a luat biletul de avion pentru Viena, a completat rubrica de asigurare cu numele dumitale.

Mi s-a strâns inima.

— Sigur că nu s-a gândit la un accident de avion! Refuz să-mi închipui.

— Totuşi, alegerea lui „în caz de deces”…

— Aş fi vrut să mă aleagă pentru viață! încercam să glumesc.

— Pe mine m-a impresionat. Mai ales că mi-a arătat biletul, că a ținut să ştiu. Mi-a cerut să nu-ți spun, i-am promis, dar cred că e bine să ştii. Mai ales că a făcut-o împotriva superstiției lui. Se temea că dacă prevede accidentul, se poate întâmpla. Şi a lipsit puțin să se întâmple. Avionul era gata să se prăbuşească. S-a redresat în ultima clipă.

Înconjurată de prietenii care de la Paris au venit direct la Balcic să-şi petreacă vacanța, găseam greu clipe de evadare. Şi totuşi izbuteam să cutreier cu Alex dealurile cartierului tătărăsc sau să plec cu el la pescuit dimineața la cinci.

E anul în care i-au apărut lui Camil *Transcendentalia, Patul lui Procust, Teze şi antiteze, Eugen Lovinescu sub zodia seninătății imperturbabile*. Anul în care admirația mea pentru Camil creştea, luând locul unui sentiment chinuitor, tiranic. Îmi dădeam seama că timpul a trecut

în defavoarea mea. Ce am realizat, încotro merg, ce am să devin?

Mă simțeam prinsă ca o muscă într-o pânză de păianjen. Caietul era alături. Voiam să-i spun ce mă doare, ce mă nelinişteşte, ce simt. Scriam multe pagini sub forma unor scrisori. A doua zi îmi era ruşine de platitudinea lor. Rupeam foile din caiet, le mototoleam, le aruncam, după ce, cu ciudă, le făceam bucățele. De ce nu reuşeam? În ce străfunduri stătea adevărul la care voiam să ajung? Ce sonde, cât de adânc trebuie să intre în straturile de pământ care ascund petrolul? La Mamaia, când eram mică, săpam o groapă în nisip ca să dau de apă. Dar ce adânc trebuia să sap şi cât de convinsă trebuia să fiu că am să reuşesc dacă sap mereu mai adânc, cu răbdare!

Copilăria venea mereu cu tot felul de mărunte întâmplări care aveau strălucirea şi întunecimile mării, atracția şi spaimele ei. De ce nu reuşeam să le aştern pe hârtie? „E tot atât de greu să scrii o carte – care să fie carte – ca pentru un om fără experiență să ridice o casă, singur, cu mâinile", spune Alain Fournier. Dar poate tocmai fiindcă presimțeam cât e de greu, fugeam de caietul meu, de mine, fugeam de răspundere.

Amintirile din copilărie ieşeau uneori la iveală ca spiriduşii, îmi dădeau târcoale. Dar ceea ce refuzam să accept era munca la care urma să mă înham.

„Munca zi de zi, năuceala de a purta pe cap prezențe, învălmăşite şi totuşi individualizate, un număr enorm de multe personaje, atâta vreme, mă făceau incapabil de orice altă încercare de a-mi câştiga viața de toate zilele, mă declasa, pur şi simplu notează Camil în *Jurnal."*

E vorba de *Danton,* la care, din 1924 până în 1925, lucrase câte 18 ore pe zi.

„Lupta cu blocul de fişe, lupta de a reconstitui documente."

Constant Ionescu afirmă în cartea lui despre Camil: „Sunt scriitori care muncesc mult ca să scrie. Camil

muncea mult ca să pregătească ceea ce avea de scris.”

Noi ştim că muncea şi când manuscrisul avea „bun de tipar”.

Dar talentul?

„Aveam discuții cu Sfântul Duh, pretinde Sartre *(Cuvintele):*

— Tu vei scrie! îmi spunea el, iar eu îmi frângeam mâinile.

— Ce am, Doamne, de m-ai ales?

— Nimic deosebit.

— Atunci, de ce tocmai pe mine?

— Fără vreun motiv oarecare.

— Am măcar uşurința condeiului?

— Nicidecum. Crezi că marile opere se nasc din condeie uşoare?

— Doamne, fiindcă sunt atât de nedăruit, cum aş putea să fac o carte?

— Străduindu-te.

Eram ales, însemnat, dar fără talent. Totul va veni după urma îndelungatei mele răbdări, a nenorocirilor pe care le voi încerca.”

3

Patul lui Procust nu mai semăna cu prima versiune. Am citit romanul, l-am recitit fără să-mi dau seama că numai datorită stăruinței mele obstinate a intrat în literatură unul dintre cele mai interesante personaje feminine, că un mare roman ar fi fost ratat fără prezența Doamnei T. Şi cu toate că autorul nu mărturiseşte nicăieri că ideea de a rescrie romanul, începând cu scrisorile Doamnei T., a fost a mea, recunoaşte în conferința publicată în *Manuscriptum* că a refăcut romanul adăugând la prima versiune alte trei personaje.

Şerban Cioculescu e singurul critic care observă că „nici scrisorile Doamnei T., cu care se deschide cartea, nici cele două epiloguri, nu fac corp comun cu opera, sau mai bine zis cu capitolul central".

Mi-am dat seama că lui Camil nu-i reuşea – cum nu-mi va reuşi, în urmă, nici mie – lucrul de mântuială, graba. Nu avea dexteritate, nu putea să scrie superficial, nechinuit, chiar dacă ar fi vrut, şi-mi aminteam rezistențele lui.

— Nu înțelegi că sunt grăbit, că am nevoie de bani?

— Şi Balzac avea nevoie de bani.

— Scria mai uşor, scria mult, avea o forță fizică uriaşă. Şi totuşi a fost doborât.

— Ca să ajungi Balzac, merită să fii doborât.

I-au trebuit lui Camil doi ani de muncă stăruitoare ca să refacă romanul. Nu mă aşteptam să mă regăsesc în noua versiune.

Scrisorile Doamnei T. apăruseră în *Cetatea literară* înainte de întâlnirea noastră. Cine le-a inspirat?

Ştiam de la Sanda Movilă că a existat cu ani în urmă, în viața lui Camil, o femeie care avea un atelier de croitorie. Răsfoind un album, Sanda Movilă îmi arătase, într-o mică fotografie, un grup de scriitori.

— Ne întâlneam într-un foarte simpatic salon, pe care-l

conducea o femeie interesantă, îndrăgostită de Camil. Uite-o aici…

Fotografia era decolorată. Epoca îndepărtată.

Atelierul de croitorie în care am nimerit într-o zi, peste drum de Biserica Albă, nu avea mobilă cubistă. Şi n-am făcut nicio legătură între ce-mi povestise Sanda Movilă şi croitoreasa care îmi vorbea acum despre modă, despre rochii, despre preț. Dar la prima probă, mi-a vorbit de *Patul lui Procust.* Cita din carte sau erau cuvintele ei?

— „Lumea rareori admite că o femeie frumoasă e şi inteligentă.” Sunteți aşa cum vă descrie în roman! „Are un surâs care se vede de departe”. Şi ochii! „Apropiați puțin, lucesc de departe împreună cu albul dinților de sus, căci gura e mai curând mare.”

— Eu nu mă recunosc.

— Cum? Până şi mantoul de top, castaniu-verzui, v-am văzut iarna asta. V-am văzut de multe ori cu Camil Petrescu.

— Scriitorii culeg tot felul de amănunte din viață şi le combină după nevoile personajului imaginar, am spus.

Dar toată ziua aceea, când Camil a venit la noi ca să-i arăt haina de blană de care avea nevoie pentru eroina romanului, îmi venea în minte cu lumina, cu vibrațiile şi emoțiile ei. Mă vedeam învârtindu-mă în fața lui, ca un manechin la o expoziție de mode, şi-i simțeam mâna pe umărul meu. „Când am trecut pe lângă ea şi am pus mâna pe mantoul de top, castaniu-verzui, şi i-am simțit umărul rotunjit, am avut o pornire nebună să-l mângâi!” spune Fred Vasilescu.

Romanul avea succes şi, din rumoarea publică, şi croitoreasa îşi închipuia că eu sunt Doamna T.

Dar acasă am recitit frazele pe care le subliniam: „Iubirea noastră trebuie să fie acum numai pe drumuri”. Eroul lui Camil nu explică de ce. „Ca şi când ne-am fi descoperit o vocație nouă, am vizitat, în cele două săptămâni care au urmat, toate expozițiile şi muzeele din Bucureşti.” Inversând datele reale, în carte Fred Vasilescu

este cel care evită o întâlnire între patru pereți.

Eram uluită să văd cum se poate jongla cu adevărul din viață. Desigur că recunoşteam unele amănunte şi împrejurări. Dar personajul creat e prea complex, prea viu ca să mă identific cu el. Şi, desigur, că „sufletul alterat de sentimentul irevocabilului" nu era în legătură cu mine. Şi nu ştiu în urma cărei scene s-ar fi simțit „resemnat după nădejdi contradictorii şi înfrângeri definitive".

— Ce înseamnă o iubire care nu durează? îl întrebasem cu mult timp în urmă.

— Ce înseamnă o iubire care se refuză? Din câte femei care mi-au spus „te iubesc" câte m-au iubit?

— De câte ai meritat să fii iubit?

Mi se părea, în continuare, neplauzibilă pasiunea lui Ladima pentru Emilia. Ceea ce m-a şocat în prima versiune continua să mă nemulțumească.

Nici în situația clară; când Emilia e cu Nae Gheorghidiu în camera de alături şi aşteaptă două ceasuri pe divan, Ladima nu renunță şi nu e sigur că l-a înşelat. După două luni revine la ea, exact ca Ştefan Gheorghidiu care s-a despărțit de Ela. Amândoi au „îndoieli", amândoi trimit flori după două luni de suferință. Ladima o vede pe Emilia ieşind dintr-un local cu camere separate. În *Proiect de roman:* „Ea ieşea mult în locuri în care el nu putea s-o urmeze. Restaurante. Supeuri."

Cauza tragediei lui Ladima e aceeaşi ca a lui Octav din *Proiect de roman:* nici el, din pricina sărăciei, nu putea s-o urmeze pe actrița de care era îndrăgostit (Ela din *Ultima noapte)* în lumea pe care o frecventa.

„Nu m-ai înşelat, ci m-am înşelat", spunea orgolios Pietro Grala. Dar asta nu l-a împiedicat să sufere ca un jupuit de viu. Şi pentru Camil, care avea patima adevărului şi era în veşnica lui căutare, e ciudat că personajele lui caută până la ultima picătură de suferință dovada că sunt înşelați.

Sebastian notează în *Jurnal*: „Iubirea este în viața mea ocupație secundară şi de aceea înfrângerile în această ordine sunt fără consecințe. Ce-i pasă unui campion de fugă dacă cineva îl învinge la un meci de box?”

Amândoi se leagă la ochi, ca în jocul de-a baba oarba, dar, nepăstrând regulile jocului, îşi smulg legătura şi atunci lumina li se pare prea crudă, îi doare prea tare. Vinovată e totdeauna femeia!

„Eu am gândit-o altfel”, spune Pietro Grala, când Alta vrea să-l convingă că totuşi îl iubeşte.

Concepția lor despre dragoste era, desigur, alterată de mediul în care trăiau. Care m-a atras şi pe mine, unde am vrut să ajung, de unde. Am vrut să fug – şi am fugit.

„Arta devine o revanşă, spune Camus, un mod de a birui o soartă dificilă, impunându-i o formă. Învățăm din ea matematica destinului. Astăzi înțeleg că a acționa, a iubi şi a suferi înseamnă, într-adevăr, a trăi în măsura în care eşti transparent şi-ți accepți destinul ca reflex unic al unui curcubeu de bucurii şi de pasiuni.”

4

În 1934 îi apare lui Mihail Sebastian romanul *De 2.000 de ani.* Discuția ivită în jurul prefeței lui Nae Ionescu e prea cunoscută, ca să mai am ceva de adăugat şi n-am fost de partea lui Sebastian în această împrejurare. Dar romanul mi-a mers la inimă. Scrisă la persoana întâi, cartea a suscitat şi ea discuții bătăioase. Acest pronume *eu* irită. Tonul confesional nu e agreat şi, totuşi, aşa cum voi răspunde cu peste 30 de ani mai târziu, în *Gențiane:* „nu acel *je,* din cărțile lui Proust, o împiedică pe doamna Verdurin să fie atât de viguros vie, atât de viu colorată, atât de agresiv cabotină, de strident superficială, atât de mic-burgheză. Niciuna din ticurile clasei pe care o reprezintă nu-i lipseşte şi nimeni nu trece prin viață fără a o întâlni măcar o dată, undeva."

Ceea ce ar fi putut împiedica o carte ca *De 2.000 de ani* să devină un roman ar fi fost situația paradoxală a eroilor ei, care, deşi bine conturați, par a rămâne pe plan artistic fixați în cadrele hotărâte de voința autorului, faptul că nu se mişcau dincolo de ce a stabilit el, regizorul. Viața lor e cea pe care i-o împrumută observația moralistului şi atunci, deşi atât de bine prinşi, ei nu au poate densitatea şi iradierea eroilor de roman, care sfârşesc prin a trăi o existență independentă de a modelelor de la care au purces. Ele rămân într-o mare măsură admirabile portrete.

Şi totuşi, *De 2.000 de ani* nu e numai o galerie de portrete şi un pretext pentru examinarea diverselor fațete ale unei vaste probleme, fiindcă substanța cărții izbuteşte a se organiza într-o lume proprie, şi dincolo de faptul notat, sau tocmai din aceste fapte, cu profund tâlc alese, cu nu ştiu ce halo în jurul lor şi un parfum, care le e specific, se naşte un climat, o armonie, se simte fiorul unei deveniri.

E drept că Mihail Sebastian îşi ține în frâu imaginația,

îşi diriguie prea lucid povestea, e prea muncit de probleme, prea intelectualizat. Totuşi, paginile cărții au o poezie, un sens al tragicului, al prăbuşirii, paleta sensibilității autorului dându-i lumini şi umbre de legendă:

„Trăia afară între vânturi, cu picioarele de piatră şi pământ, scrutând zarea inundată a bălții, vorbind tare ca să acopere cu glasul lui vuietul fluviului, sirena vapoarelor, uruitul elevatorului. Un om de la Dunăre." Iată, în câteva cuvinte, portretul bunicului, un bunic adevărat şi în acelaşi timp un bunic de legendă.

De 2.000 de ani înfățişează procesul de conştiință al unui om care trăieşte un moment de răscruce al orgoliului său, în care înțelege că destinul lui e legat de al poporului şi totuşi încearcă să i se opună, să-şi apere individualitatea. „Bucuria de a trăi prin forțele mulțimii, ca un copac prin forțele latente ale pădurii, sentimentul de a participa, de a împlini cu viața ta un cerc de viață mai mare, ce trece şi prin tine mai departe, spre puterile difuze, obscure, biologice ale speciei. N-am cunoscut niciodată asta. N-am să cunosc niciodată. *Eu!* Tot ce fac, tot ce gândesc, tot ce sufăr rămâne sub această bară fixă: *Eu!"*

Cu cât spirit autocritic mărturiseşte Sebastian: „Eram ridicul, fără pereche de ridicul, cu mica mea criză de conştiință, acolo în plină stradă, între nişte oameni care fiecare, bătăuş sau bătut, avea un rost, o chemare, o datorie de plătit. M-am simțit singur, dezarmat, inutil, într-un val de viață care trece pe lângă mine implacabil, aruncându-mă departe, la margine, şi luându-i pe toți ceilalți cu ea, înainte."

Şi încercând să explice ceea ce nu i se va ierta, prefața lui Nae Ionescu: „Steaua aventurii se lumina singură pe acest cer european sumbru. Guvernul Hitler din primăvara anului 1933 încorona catastrofal seria de disoluții şi prăbuşiri europene... Nu puteam crede – spune mai departe Sebastian, vorbind despre Cuvân*tul* –

că va suporta multă vreme groaznica ceață ce acoperea politica românească. Eram sigur că-mi va scrie prefața din 1931, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat de atunci, căci orice s-ar fi întâmplat, nu aveam dreptul să-i modific gândirea asupra unei drame, ce nu e nici de azi, nici de ieri, ci de totdeauna. Această gândire o cunoşteam şi orice surpriză mi se părea exclusă.

Trebuie să recunosc azi că m-am înşelat."

Mihail Sebastian s-a înşelat, fiindcă nu şi-a dat seama că Nae Ionescu nu crede în ceea ce gândeşte, ci gândeşte şi crede în ceea ce vrea, în ceea ce-i foloseşte, că era un om politic, în sensul peiorativ al cuvântului, dar nu era un om. Şi autorul romanului *De 2.000 de ani* era prea curat sufleteşte, prea fascinat de acrobațiile intelectuale ale profesorului său, ca să vadă doza de lichelism care altera, şubrezea această personalitate. „Filosoful Nae Ionescu nu e decât un impostor, afirmă Mircea Zaciu. O întreagă conferință de la Fundații e copiată din Spengler."

Fireşte, într-o zi Sebastian a deschis ochii, într-o zi a văzut că există mari scamatori intelectuali în stare să scoată în slujba oricărei politici dialectica cea mai potrivită, cu dexteritatea cu care scamatorul scoate douăzeci de păsărele sau o sută de batiste colorate din fundul unui joben. Într-o zi şi-a dat seama ce aberație înseamnă o mare inteligență fără cinste sufletească, fără generozitate, fără scrupule, fără elan!

Eroul romanului, obosit, descurajat, urmează graficul unei sensibilități ajunsă la destrămare şi indiferență. E în el un veşnic refuz la participare la întâmplări, un refugiu în lumea proprie caracteristică marilor visători, marilor singuratici ai lumii...

Greşeala lui Sebastian e că din dorința de a fi obiectiv face o regretabilă confuzie între tineretul dezabuzat, fără busolă, şi evreul care devine țap ispăşitor în această orânduire. După cum greşeşte când se simte obligat să fie ceea ce englezii numesc *fair-play,* publicând prefața penibilă a lui Nae Ionescu.

Explicația, sinceră de altfel, că prefața o ceruse în 1931 profesorului pe care-l admira, şi din 1931 până în 1934 s-a produs o alunecare spre fascism, care a antrenat şi alți intelectuali şi buni prieteni, nu este suficientă.

Şi totuşi, încercă să se apere, să se justifice, arătând că Nae Ionescu a fost înainte de 1933 directorul democrat al unui ziar democrat, prietenul său cel mai bun, directorul de conştiință al unei generații. „Mi se părea, în primul rând, foarte firesc să cer omului care-mi călăuzise primii ani de tinerețe, o judecată directă asupra unei cărți ce trebuia să-mi lămurească cel puțin în intenția mea o sumă de întrebări hotărâtoare."

În lungi şi vibrante citate din colecția ziarului *Cuvântul,* în care Nae Ionescu răspundea şi combătea *Viitorul,* Mihail Sebastian arăta poziția politică de atunci a profesorului. „Ce s-a întâmplat din iulie 1931, când această prefață a fost cerută şi promisă, până în 1934, când ea a fost scrisă şi tipărită? O totală alunecare a Europei spre dreapta. În mai puțin de trei ani, toate iluziile ce sprijineau continentul s-au dărâmat, toate rezervele şi formulele democrației au căzut, toate punctele de reper ale păcii s-au pierdut."

În 1933, Nae Ionescu se alăturase Gărzii de fier. Totuşi, Sebastian se simte obligat să-i publice prefața, fiindcă *noblesse oblige* şi îmi aduce argumente:

— Eu i-am cerut o prefață, şi nu o anumită prefață.

— Dar legile jocului nu sunt păstrate, când unul din adversari are mâinile goale şi celălalt izbeşte cu bâta. Nu-i vorba aici de doi cavaleri într-o întrecere elegantă, ci de un popor lovit nedrept care nu are nevoie de explicații savante pentru suferința lui.

Dar când Sebastian răspunde, prin magistralele pagini în *Cum am devenit huligan,* nu mai seamănă cu eroul, care în *De 2.000 de ani* spune cu indiferență: „Pleci de acasă cu o pipă şi un gând, şi umbli ceasuri întregi prin oraş, fără să vezi pe nimeni. Te loveşti de oameni, de pomi, de vitrine ca să te întorci târziu, ca o navă în portul

ei.”

Menajul meu pârâia din toate încheieturile. Nehotărâtă între tot ce mă lega şi mă nemulţumea aici şi tot ce mă chema şi mă speria departe, a început zbuciumul meu. E zbuciumul pe care-l trăieşte Diana şi despre care Perpessicius va scrie într-o cronică din *România* în martie 1938:

„Atâtea tribulaţiuni sufleteşti şi aceste înfrângeri se înţeleg şi cu toată aparenţa lor contradictorie sunt ale psihologiei feminine. Doamna Cella Serghi, biografă atentă şi devotată, notează cu arta dumisale necontestată toate staţiunile calvarului eroinei sale. Este o logică şi în lipsa de logică a sentimentelor şi Diana o ilustrează cu prisosinţă, căci, deşi îşi dă seama de mizeria iubirii lui Alex, nu se poate feri să se mintă, pentru că, mai ales, aşa cum atât de lucid o spune, simte nevoia să fie fericită.”

În grupul prietenilor care mă aşteptau la Paris se afla un tânăr francez, care lua atât de mult parte la toate discuţiile din care nu descifra decât numele meu, încât a fost contaminat de un sentiment în care intra curiozitate, nerăbdare şi admiraţie. Şi aşa se întâmplă că, în ziua sosirii mele, amânată de atâtea ori, era tulburat, exasperat. Pentru ca ceilalţi să nu bage de seamă, a refuzat să vie la gară şi, ca să pară indiferent la agitaţia din jur, s-a dus la cinema şi a văzut de două ori filmul, fără să înţeleagă nimic. Târziu, când a venit, era intimidat, alb de emoţie.

— El e Raoul, Raoulito, Toto. Gata amorezat de tine! a spus Tessa în gura mare.

Şi toţi s-au amuzat, afară de tânărul francez care, având aerul că nu înţelege nimic, a înţeles foarte bine şi a zâmbit foarte trist.

Era, aşa cum îl voi descrie pe Gian în *Cartea Mironei:* „Palid, prea trist, prea romantic, prea distrat tânărul Gian”.

Distrat? Nu! Era doar prea tânăr şi poate prea îndrăgostit. Nu împlinise douăzeci de ani. Eu aveam douăzeci şi şase, dar nu-i păream şi nu-i mărturiseam. El era surprinzător de matur. Tatăl lui era consulul Franței la Monaco, dar locuiau la Nisa. Se născuse în Mexic, mama era mexicană din străbuni asteci. Până la nouăsprezece ani trecuse de şapte ori oceanul. Întocmai biografia lui Gian. Şi e adevărat, că înainte de a mă întoarce în țară, am făcut drumul la Nisa împreună, şi e adevărat că am fost prinsă de pasiunea şi de tristețea lui. De scrisorile lui.

În vară a venit în România şi direct la Balcic, împreună cu Geo, Tessa şi Codin.

Descumpănită între prezența lui Camil, prea orgolios ca să-şi mărturisească gelozia, între oscilație sentimentale ale lui Alex şi între pasiunea prea tânărului Gian, am hotărât să plec.

Dorința mea de a fugi de tot ceea ce mă înconjura părea misterioasă. Forța de atracție a scrisorilor pe care le primeam de la Paris e greu de înțeles. „Interregnul de Balcic şi Bucureşti al mediocrului, dar nu mai puțin pitorescului (în fond cabotinului Alex) o descumpăneşte. Diana cunoaşte ura fără de care o iubire nu este şi o mină în pragul unor noi aventuri pariziene, dar se opreşte în drum", scrie Perpessicius în articolul pe care îl voi descoperi după zeci de ani.

„Ai să mi te prăpădeşti, Dianet, îi spune Michi eroinei mele, care-mi seamănă mult. Oamenii sunt răi."

Sunt din nou la Paris, privesc pe fereastră şi mă întreb: Sunt într-adevăr aici? Toți oamenii sunt răi? Am să mă apropii de ei ca să-i cunosc bine! Acum n-am curaj, dar mâine…

Atunci mi-am dat seama că e un miracol să poți să spui „mâine", să existe un „mâine". Pentru moarte ai timp. Chiar dacă n-ai forța să aştepți să vie ea la tine, trebuie să rezişti de a te duce tu la ea.

Şi aşa începe căutarea chinuitoare de a mă apropia cât mai mult de ceea ce voiam să explic, nu povestind evenimentele, ci ceea ce am simțit în apropierea lor şi, mai ales, ceea ce se opunea la exprimarea în cuvinte a ceea ce simțeam: „Arta e totdeauna rezultanta unei constrângeri, voi citi în *Nouveaux pretextes* a lui Andre Gide. Porumbelul lui Kant, care crede că ar zbura mai bine fără aerul care se opunea aripii, nu ştie că are nevoie să-şi sprijine aripa de rezistența aerului ca să poată zbura. Şi tot aşa, pe rezistență trebuie să se sprijine arta, ca să urce."

Părinții lui Gian au venit la Paris, tatăl lui având nevoie de un consult medical. În prezența familiei, Gian părea şi mai tânăr. Prea tânăr! Preocupat de diagnosticul pe care-l aştepta, de care se temea, nu şi-a dat seama că-mi pregătesc fuga.

Căutam să-l liniştesc.

— Am să mă întorc.

Geo voia să mă convingă să rămân la Paris. Dar oraşul mi se părea din zi în zi mai mare, mai străin, mai amenințător.

— Vezi, i-am zis, în fața mormântului lui Napoleon, nici chiar el nu s-a simțit aici la el acasă. N-a îndrăznit să spună „mon peuple français", a spus „acest popor francez": „Je désire que mes cendres reposent sur le bord de la Seine, au milieu de ce peuple français, que j'ai tant aime"{13} Trebuie să mă întorc, să fiu acasă, ca să mă simt peste tot la mine acasă. Şi ca să pot să scriu.

Erau trei ani de când săpam ca-n piatră seacă, pentru ca să scot pământului un strop de apă, un pic de viață. Cât am reuşit şi cât nu? Eroina mea, speriată de propriul ei curaj, se întoarce de la Colonia. Eu am ajuns până la capătul drumului, ca să înțeleg că trebuie să mă întorc.

Încercările mele de a mă împăca cu Michi dădeau greş, poate fiindcă nu ştiam cum e mai bine. Pornisem să-mi câştig libertatea, dar poate că renunțasem prea uşor la ea şi mă temeam că-i voi păstra regretul. Eram sigură că

lângă Michi nu am să-mi termin cartea şi ştiam că nu va accepta s-o public, şi ştiam că trebuie să scriu: „O scriitoare nu e o femeie care se ocupă de casă şi scrie – *Une femme d'interieur qui ecrit,* spune Simone de Beauvoir – ci o femeie a cărei existenţă întreagă este subordonată scrisului. Această viaţă merită cel puţin cât alta."

Şi apoi, nu era vorba să renunţ la un roman, pentru ca să scriu alte romane. Nu mă interesa o carieră literară, ci o singură carte, aşa ca o singură viaţă, a mea. Voiam să fiu liberă, dar purtam cu mine spaime şi prejudecăţi moştenite, o nevoie ancestrală de a fi ocrotită şi numai Michi mă putea ocroti. Dar dacă rămâneam cu el, trebuia să accept, acum după ce m-am întors, să fiu sfioasă, spăşită şi nu autoarea unei cărţi, care, căutând să-şi apere eroina, îşi înjoseşte bărbatul.

Am decis să mă despart.

— Nu am dreptul la apartamentul ăsta, i-am spus lui Michi.

— Dar îţi aparţine, e pe numele tău.

— Nu ai ştiut atunci, când l-ai pus pe numele meu, că ne vom despărţi.

— Adevărat, nu mi-am închipuit că ne vom despărţi vreodată.

Mi-au dat lacrimile.

— Dacă n-ar fi pe numele meu şi mi l-ai dărui acum, l-aş accepta. Altminteri, ţi-l las ţie. E al tău.

— Să împărţim casa, a spus Michi. S-o vindem şi fiecare să ia jumătate.

Mi s-a părut că aud verdictul regelui Solomon în faţa celor două femei care pretindeau că sunt mamele aceluiaşi copil.

Era prima casă pe care o aveam, cea dintâi unde pe ferestre intra soarele, lumina. Era tot ce-mi dorisem o viaţă întreagă. O casă în care să intre lumina. O fereastră prin care să vezi coroanele copacilor, o pasăre pe o cracă, o picătură de ploaie pe o frunză. O casă care să te adune de pe străzi, în care să te întâlneşti cu tine.

— Foarte simplu: o s-o vindem! a repetat Michi.

— Foarte simplu! am şoptit dezarmată şi obosită, înfricoşată, între pereții care parcă se năruiau atunci.

Am căutat un sprijin, dar nu-l aveam decât pe el. Pe soțul meu. M-am cuibărit în brațele lui.

Dar după ce mi-am găsit liniştea, au revenit îndoielile. N-am să fiu fericită cu el.

„Codin ştie că Tessa n-o să fie fericită cu el, îmi scria Geo, dar nu-şi poate imagina, cred, să n-o aibă lângă el. Toate astea nu mi le-au spus ei, dar nu cred că mă înşel. Tessa vrea să vii cât mai repede, i se pare mult până la sfârşitul lui noiembrie. I-am explicat, de ce nu e simplu nici atunci. Am fost mult cu ei şi azi. Nu mi-au spus încă nimic despre ei, dar am înțeles din jumătățile de cuvinte că nu s-a schimbat nimic în starea ei de spirit: îl iubeşte pe Pit şi sunt convins că suferă în virtutea unei predestinații. E în suferință, în elementul ei. I s-au făcut ochii mai împânziți de un fel de apă întunecoasă. Ai impresia că ar fi superflu să plângă. Codin îşi dă seama de asta. Ştie că ar fi nefericită cu el, dar nu-şi poate imagina, cred, să trăiască fără s-o aibă lângă el. Toate astea nu mi le-au spus, dar nu cred că mă înşel."

De la Gian două rânduri: „Cella, mon chéri, papa est mort cette nuit. Comme je voudrais pleurer dans tes bras! Je suis désespéré."{14}

Sfârşitul anului se apropia. Ne vom petrece revelionul împreună, vom începe un an nou împreună şi toți anii care vor urma. Câți ani? Aveam aproape douăzeci şi opt! Bătrânețea se apropie! gândeam fără milă şi mai ales fără minte, tinerețea s-a dus. Trecuseră zece ani din ziua când l-am cunoscut la ştrand pe Camil. De când mi se părea că toate porțile mi se deschid şi pe fiecare din ele intră tinerețea mea. S-au închis pe rând toate. A mai rămas poarta casei mele. Pe această poartă va intra bătrânețea. O voi primi în ultima zi a anului. Îi voi ieşi în cale cu o rochie sclipind ca argintul, cu reflexe albăstrii ca ale

amurgului. O rochie lungă de revelion.

Trebuia s-o mai încerc o dată. Aveam o masă reținută la Continental. O masă în doi. Nu va fi mai tristă decât ziua nunții mele. O masă în doi ne aştepta şi atunci la Palace, la Sinaia. A doua zi – atunci – ne-am dus să vedem concursul de frumusețe pentru „Miss România". O doamnă s-a oprit în fața mea, m-a luat de mână şi m-am trezit pe scenă, în culise.

— Ai toate şansele, repeta, toate şansele.

— Nu pot să concurez, sunt măritată.

Şi eram mândră că sunt măritată.

— Da?! Ce păcat, ce păcat! Sunt dezolată. Nu mai aveți dreptul să concurați.

Nu mai aveam niciun drept. Auzeam întrebarea profesorului Rarincescu, la examen:

— Cine sunt incapabili în dreptul civil?

Am roşit.

— Ştiu, am spus, dar nu sunt de acord.

Şi ca să nu pierd examenul:

— Minorul, nebunul şi femeia măritată.

Râsete în sală.

Îmi încercam acum rochia în fața oglinzii şi croitoreasa mă privea cu aceeaşi admirație, ca doamna care mă dusese pe scenă la concursul de frumusețe, ca profesorul de drept civil. Cum de păream la fel de tânără? Trecuseră totuşi şase ani! Cum de n-au lăsat urme pe răbojul vieții mele?

În fața oglinzii nu-mi vedeam tristețea, ci admirația ucenicii:

— Sunteți ca o zână din poveşti.

De ce nu am fost în stare de gestul unei zâne, de ce nu i-am dăruit rochia? De ce mă întrebam, iar şi iar, dacă e bine că am rămas cu Michi? Dacă e bine, să începem împreună un an nou, încă un an!

A hotărât întâmplarea. Poate că am chemat-o. Sorții erau aruncați. Jocurile sunt făcute, nimic nu mai merge. Bila se învârtea, sărea, şovăia. S-a oprit.

O maşină s-a oprit lângă trotuarul din faţa pasajului Comedia, în faţa teatrului. În oraşul albăstrit de seara care se lăsa, cu fulgi mari, albi, care cădeau ca-ntr-un decor de teatru, Alex. Cu capul descoperit, cu părul nins, părea un om îmbătrânit într-o zi, într-o noapte, cu ochii grei, în care se cuibărise amurgul. A coborât cât ai clipi, m-a luat de mână, m-a tras după el, în maşină.

Îmi venea în minte o frază din romanul lui Camil: „Nu simt pentru tine nici dragoste, nici ură, simt ceea ce simte somnambulul pentru lună". Maşina fugea de oraşul cu vitrinele atrăgătoare, cu lumea care se înghesuia, mişuna, se grăbea de parcă ar fi vrut să cumpere tot ce mai rămăsese din anul care se topea. Maşina fugea de parcă era urmărită.

Ce largă era acum, în faţa mea, câmpia! Ce albă în lumina sângerie, sub cerul cu toate stelele aprinse, parcă numai pentru noi!

Maşina s-a oprit. Alex m-a luat în braţe. Nimeni nu rostea un cuvânt. Cuvintele erau abolite, trecutul uitat şi regăsit ca după moarte:

— Ţi-e frig? m-a întrebat.

Aşa l-am întrebat şi eu, la Balcic, şi mi-a răspuns:

— Nu, şi n-are să-mi mai fie frig niciodată, dacă ai să rămâi lângă mine.

Maşina alerga. Geamul luminat al unei oase apărea în orizont, ca ochii aprinşi ai unei sălbăticiuni.

— O să bem vin fiert, a spus Alex, şi o să ne încălzim.

— Să ne întoarcem, trebuie să ne întoarcem!

— Te rog... rămâi cu mine.

Vocea lui era încărcată de rugăminţi.

— Să ne întoarcem! am stăruit.

Şi ne-am întors.

— Vrei să vii la mine? Sunt singur. Dacă ai şti cât de singur!

Când am ajuns acasă şi a oprit în colţul străzii maşina, l-am văzut pe Michi.

Am intrat în casă, fără un cuvânt. Rochia argintie,

bătând în albastru, rochia de revelion, era întinsă pe pat, neînsufleţită. Parcă eu eram întinsă acolo, moartă.

— Cred că orice explicaţie ar fi inutilă, ridicolă, mi-a spus Michi.

Nu-şi scosese paltonul.

— Aş vrea să-mi pun rochia şi să bem câte un pahar de şampanie. E ultimul lucru pe care ţi-l cer. Te rog.

— Peste zece minute e ora douăsprezece.

— Dă-mi aceste zece minute.

— N-avem decât o sticlă de vin şi nu mai avem ce să ne spunem.

— O să ciocnim câte un pahar de vin şi o să ne spunem: Noroc!

O pagină pe care am scris-o după miezul nopţii, atunci:

„Deodată, am acceptat moartea. Nu gândul morţii, nu ceea ce se crede şi se spune despre moarte, ci pe ea însăşi, ca o prezenţă vie, ca o prietenă. Nu are chip, cum nici Dumnezeu nu are. Are linişte. Liniştea de dincolo de lume. (Cred că am avut uneori nostalgia acestei linişti fără să ştiu unde e, cine o va aduce.) Nu mi-a vorbit, nu mi-a pus mâna pe umăr, m-a invadat liniştea ei şi am simţit împăcarea cu ea. Poate că am întâlnit-o şi în copilărie, dar, sigur de tot, s-a apropiat de mine în adolescenţă, la Mangalia, seara, când eram singură la capătul digului şi priveam marea, valurile care se zbăteau, se zbuciumau şi se loveau de stânci, furibunde, făceau spume la gură disperate că nu pot să le sfărâme în dinţii lor albi de giganţi. Şi se întorceau în larg învinse, respinse. Şi tot marea era înfrântă şi spumega. Ascultam respiraţia ei uriaşă, o înţelegeam, dar în mine intra o linişte care venea de dincolo de mare, de dincolo de zare. Liniştea cerului, a stelelor, a unei lumi necunoscute, liniştea altor zări.

Simţeam atunci împăcarea cu mine. Acum ştiu că era împăcarea cu moartea. Îmi dădea târcoale, o simţeam, dar nu ştiam că e ea. Dar acum s-a oprit în faţa mea. Nu ştiu cât o să rămână lângă mine, cu mine, dar simt că ea

o să fie într-o zi liniştea mea, împăcarea cu marea tăcere care urmează, prietena mea. Nu e, cum se spune, rece, nu te înfioară, nu te înfricoşează. Dimpotrivă. Te vindecă de frică, o frică veche, moştenită, adusă pe lume odată cu primul țipăt. Acum ştiu că mai întâi a fost teama, teama de viață, pe urmă spaima de moarte. Ce târziu am acceptat să fie prietena mea! Am să privesc totul de aici înainte simțind-o prezentă, şi totul se va reduce la alte proporții, cele mai mici şi mai neînsemnate, singurele adevărate, când le priveşti de sus ca o stea.

Nu sunt încă acolo, dar am să fiu. Moartea nu te duce cu ea în pământ decât un timp foarte scurt, atât cât să te obişnuieşti. Călătoria cea mare începe odată cu drumul spre stele. Până acolo, la steaua care te aşteaptă şi care de atâtea ori ți-a clipit, te însoțeşte, singura prietenă care ți-a rămas, ea!"

Şi, în continuare, am scris:

Singurătate

Totul a început cu *singurătate*
Însingurarea din pântecul mamei
Totul a început cu tăcere, culcuşul din pântecul ei
Moale tăcut
Totul, a început în beznă
Acolo în întunericul ei a crescut
Singurătate
Linişte
Beznă
Aşa a început
Erai iubit
Erai temut
Erai aşteptat
Detestat
Adorat
De la început
Şi înainte de început

Fără să ştii
Fără să vezi
Fără să auzi
Nu aveai nume
Trăiai ca-n miez de pământ
Erai sâmburele lui viu
În jurul lui
În jurul tău
Se învârtea pământul
Mama te purta
Cu forța lui Atlas
Mama plângea
Şi râdea
Te voia
Şi nu
Se temea
Nu mai putea să fugă de tine
Erai plumb în aripile ei
Bolovani în visele ei
Veneai din iubire
Şi ură
Din beția unui sărut
Din mizeria unui viol
Ea ar mai fi vrut să-şi ia zborul
Tu o legai de pământ
Brațele ei se întind
Spre marginile lumii
Spre tivul orizontului
Dar vâsla a intrat în pământ
S-a înglodat în mâlul adâncului
Încărcat de lighioanele
Şi algele ei
Din lupta asta tu ai să învingi
Şi învingătorul e ca de obicei
Un învins
Stranie cavalcadă
Cu picioarele în glod

Cu grumazul întins peste crestele apelor
Marea se zbuciumă
Te poartă în jurul ei
Fabulos
Imens căruț
Leagăn al lumii
Al vieții
N-ai deschis ochii
N-ai văzut încă
Geana de foc
Te laşi legănat
Aşteptat
Dai din picioare şi pumni
Şi din cap
Vrei să ieşi la lumină
Cu dureri cu blesteme
Rupt din măruntaiele ei
Le sfâşii
Vrei să vezi
Dar despre clipa când lumina
Ți-a ridicat pleoapele
N-ai să-ți aminteşti
Cum n-ai să poți povesti
Nici despre clipa
Când întunericul invadează
Şi-ți trage pleoapele
Obloane de întuneric
Pe ochi
Ce repede a trecut
Tot
Ai apărut, ai dispărut
N-ai apucat să-ți exprimi
O dorință
Şi uite că steaua a căzut
Trena ei se mai zăreşte
Dar se risipeşte
Dispare

Ai fost împrumutat
Plăteşti cu dobândă
Cât de mare e dobânda?
Iată întrebarea
Cu sau fără gropari
Se deschide botul
Crocodilului
Sunt poate rechini
Poate țipari
Cu drept de stăpâni
Te-au căutat
Te-au recunoscut
Te-nghit.
O punte medievală
Coboară pe ape
Necunoscute
Porneşti
Zvârlit peste stânci
Absorbit de mâl
De lighioane
Şi putreziciuni
Sau agățat de o stea
Rămâi prins
În nopțile lumii
Şi priveşti
Ochi înghețat
Şi uituc
Şi uitat
Maurul şi-a făcut datoria!…

5

Camil îi spunea Any Ondra. Dar fotografia de pe coperta micului ei roman, abia apărut, nu semăna deloc cu a celebrei actrițe de cinema, care dansa şi cânta în comedii muzicale de mare succes. Tunsă băieţeşte, cu fruntea luminoasă, cu ochii depărtați, coborând spre tâmple, traşi parcă de greutatea genelor mai lungi în extremități, cu gura bosumflată şi colțurile căzute, părea mai curând un copil supărat.

Nici poza, nici cartea n-au trecut neobservate. Camil mi-o dădea mereu de exemplu, ca să mă necăjească.

— Uite, ți-a luat-o înainte. Romanul tău când o să fie gata? Dacă ai scrie măcar două pagini pe zi, dacă te-ai aşeza în fiecare zi la masa de scris, nu când ai chef! Uite, fata asta şi-a început al doilea roman.

— Dar nu suntem în întrecere, Camil. Nici nu o cunosc.

— Vrea să te cunoască.

— De unde ştie că exist?

— I-am vorbit de tine.

— Adică, m-ai vorbit de rău!

— Dimpotrivă. Şi am exasperat-o.

— Ca s-o faci geloasă?

— E mai geloasă decât motanul ei.

Într-o zi Camil m-a chemat la telefon.

— Diseară mergem împreună la Capşa. Profesorul e în consiliul editurii la Cultura Națională. De el depinde acolo apariția unei cărți, el decide. Vine şi Any Ondra.

A venit împreună eu Sebastian, care s-a scuzat că nu poate rămâne: avea bilet la concert. Profesorul n-a avut ochi decât pentru ea, iar ea n-a vorbit decât despre cartea pe care o scria. N-o terminase, dar îi găsise titlul.

Profesorul părea încântat, fascinat. Camil, când a apucat să plaseze un cuvânt, nu i-a vorbit despre mine, ci despre manuscrisul lui Mircea Gesticone.

— Părinții lui au fost singurii mei prieteni, singurii care mi-au trimis scrisori şi pachete pe front.

Enervat, probabil, de eforturile Daniei – era numele care-i plăcea – de a-şi cuceri editorul şi neobişnuit ca altcineva să fie în centrul atenției, Camil a preluat ofensiva, discutând cu un entuziasm, pe care-l simțeam exagerat, despre romanul protejatului său *Războiul micului Tristan.* Despre mine, niciun cuvânt.

Dar poate că seara aceea a marcat un sfârşit, dar şi un început. Insuccesul meu ca femeie mă va îndemna să iau totul de la capăt: şi viața, şi cartea. Eroina mea nu trebuie să ajungă la Paris ca să vadă că peste tot este la fel, în cercul aceleiaşi lumi. N-o să facă ochi dulci ca să-şi găsească un editor. Eroina mea nu se va sinucide şi nu se va împăca cu soțul ei. Acasă, n-o să mai găsească nimic din ce a lăsat: nici casa, nici compromisurile adunate în toate ungherele ei, nici pe Michi. O să se găsească numai pe ea şi o să înțeleagă, va trebui să înțeleagă cum a ajuns aici, unde a greşit.

Cartea nu era terminată, dar nu fiindcă nu avea un sfârşit, ci fiindcă totul trebuia să înceapă, încă o dată, ca la începutul lumii după cataclism.

„Toate diminețile de vară, pe plajă, sunt primele dimineți ale lumii", spune Camus. Cărțile lui nu le citisem, poate că nici nu erau scrise, dar el se născuse ca şi mine la mare, şi avea vârsta mea. Şi dacă nu pot să spun: „Toate serile de vară la mare dobândesc înfățişarea unui sfârşit de lume solemn", e fiindcă înaintea mea a spus-o Camus. Scriitorul poate că nu exista, dar el ştia că există, că e scriitor şi că aceste dimineți, aceste seri vor trăi în cărțile copilului care a hoinărit pe malurile mării.

Ca şi Albert Camus, m-am simțit copil bogat, fiindcă, neavând casă, îmi petreceam timpul pe străzi şi străzile erau ale mele şi la fiecare colț de stradă apărea marea. Plaja era toată a mea şi toate minunile puteau să apară de după un dâmb de nisip, de după o stâncă.

Sărăcia am simțit-o când am pierdut oraşul, unde toate

străzile coborau spre faleză, unde toate scoicile, toate pietrele, toată lumina, cerul cu tot albastrul din lume, copilăria liberă şi fantastică, totul era al meu.

Când ne-am refugiat, mama a luat cu ea o boccea cu rufe curate, foarte puține, câteva lucruri de vară şi un pahar de botez de argint. Cât a regretat coşul cu rufe murdare – niciodată nu se strânseseră atâtea – cât am regretat cercul pe care-l dorisem atât, şi pachetul cu cărți, premiul cu care absolvisem clasa I primară. Nu apucasem să citesc decât una din ele: *Banul norocos.*

Nu mi-am dat seama că am luat cu mine copilăria.

A doua zi, m-am pomenit dimineața foarte devreme cu Any Ondra. Fără să telefoneze şi fără să se scuze că a picat la o oră nepotrivită.

— Aş vrea să ştiu ce impresie ți-am făcut aseară. Camil pretinde că am fost vulgară, penibilă. Că dumneata eşti o doamnă. Ei bine, eu nu sunt o doamnă, sunt o scriitoare şi am nevoie de un editor. N-aveai decât să-l cucereşti dumneata.

Umbla prin casă de colo-colo, se uita la cărți. Îi plăceau rafturile zidite în adâncimea peretelui şi căptuşite cu lemn ars. Examina atent desenul în cărbune pe care îl cumpărasem de dragul pictorului.

— E cartierul tătărăsc din Mangalia?

— Nu, e Marrakesch, în Maroc.

Şi desluşind semnătura:

— Constantin Constantinescu?! N-am auzit! Îl cunosc pe Ştefan…

În fața ferestrei, care dădea pe un balcon spre strada Arcului, m-a întrebat:

— Dacă divorțezi, trebuie să te muți? De ce divorțezi? Îmi place vederea de aici.

Mă zgâria şi indiscreția şi inexplicabila intimitate şi nasul ei prea mare şi în vint, care n-o împiedica să fie frumoasă.

— Îmi place că n-ai perdele. Parcă-i pe vapor. Mă

aşteptam la un interior burghez.

— De ce?

— Te culci devreme, te scoli devreme, te îmbraci ca o fetiță cuminte, te-ai măritat cu un inginer. Nu te întreb de ce l-ai luat, dar îmi pare bine că l-ai lăsat. Numai de nu te-ai răzgândi. Totdeauna când o fată se mărită mă întristez. Când divorțează, mă bucur. Dar dacă divorțezi pentru Camil…

Nasul i s-a încrețit. Nu observa că nu răspund la niciuna din întrebările ei.

— Să ştii că el n-o să se însoare.

La fel îmi vorbise şi Sebastian cu trei ani în urmă.

— Prietenul nostru Camil vorbeşte despre iubire absolută, dar i se pare firesc ca femeia pe care o iubeşte să doarmă cu altul în pat, fiindcă e soțul ei. Se luptă pentru etică, pentru morală, în tot ce scrie, dar ar accepta să aibă copii pe care să-i crească altul. Îi place să cucerească şi mai ales să fie cucerit, îi place jocul şi orice rumoare în jurul lui. Eu îi semăn, de aceea îl scot din sărite. Cred că era furios aseară că am plecat cu profesorul. Ce ți-a spus?

— Că Maria vrea să plece pentru o săptămână la țară.

— Ştiu. Îi fată vaca. Şi el e furios că îndrăzneşte să-şi ia o săptămână de vacanță. Ea, care nu-i liberă nici duminica.

— Totuşi Maria ar intra în foc pentru el.

— Cine n-ar intra în foc pentru el? Până într-o zi, când fugi mâncând pământul. Atunci i se aprind lui călcâile, se crede nedreptățit, înşelat şi descrie stările astea ca nimeni altul.

Şi descoperind pe masa neagră, îngustă, de lungimea peretelui hârtiile, caietele mele:

— Camil nu ți-a găsit un pseudonim? Mie mi-a propus să semnez Maria Popescu. Maria i se pare numele cel mai frumos din lume. Maria Popescu, cel mai original, tocmai prin banalitatea lui.

Privea cu interes dezordinea de pe masa de lucru.

— Spune, cum stai cu romanul? îmi pare rău cu n-ai aranjat nimic cu profesoral aseară. Am să vorbesc cu el azi. Joi voi fi invitată la masă la directorul editurii. În fiecare joi are şase persoane la masă. Am să-i cunosc pe Lady Asquit şi pe Anton Bibescu. Spune, îl mai iubeşti pe Camil? Ştiu, ar fi trebuit să te întreb mai pe ocolite.

— Eu ar fi trebuit să te invit să şezi şi să-ți fac o cafea. Pot să te las câteva minute singură?

— De ce? Pot să vin la bucătărie. Mi-e mai dor de o bucătărie, decât de o cafea. Până anul trecut, când mi-am luat licența, am stat la cămin. De atunci, la gazde care nu mă lasă să intru în bucătărie. Acces la baie da, la bucătărie nu. Cafeaua o fac pe spirt în camera mea şi totul miroase a spirt, şi camera, şi cafeaua, şi eu. Visul tatei era să fiu profesoară şi gospodină. Îmi găsise un soț, profesor de caligrafie şi desen. Avem la Lugoj casă cu livadă, grădină şi tot ce trebuie. Tata e profesor de istorie. Mama mea vitregă, o femeie foarte de treabă. Amândoi mă răsfață. Copil orfan! Camil spune că sunt prea râzgâiată, dar la început îi plăceam. La început totul le place bărbaților, că eşti copil orfan, că eşti răsfățată, că eşti cochetă, capricioasă, că nu te găseşte când te caută, că te aşezi pe covor sau la gura sobei, sau pe marginea mesei, sau pe genunchii lor. Pe urmă totul devine cusur…

Dania umbla acum prin bucătărie, deschidea şi închidea cutiile de pe rafturi, sertarele.

— Totul e prea nou, prea lustruit, şi nu miroase a bucătărie. Cine o fi inventat *Shell* gazul ăsta? Şi nici n-are cuptor. Noi avem o maşină de gătit enormă, e zidită o dată cu casa, plită cu şase ochiuri, cuptor să intre un viței, să doarmă toate pisicile pe el.

— Uite, mi-a dat cafeaua în foc! am spus năucită.

— De ce divorțezi? Nu mi-ai răspuns.

— Fiindcă nu sunt fericită.

— Crezi că poți să ții în mână fericirea, cum ții acum coada ibricului? Camil mi te dă mereu de exemplu.

— Ca să te necăjească.

— E adevărat, mă scoate din sărite.

— Bine că te-ai liniştit.

— Simt că am putea fi prietene.

Şi după ce a sorbit din cafea:

— E foarte bună şi filigenele adorabile. Eu am una de la Ada-Kaleh, i-am făcut ochi dulci cafegiului ca să mi-o dea.

— Cred că obții tot ce-ți place.

— Altfel cum m-aş putea descurca?! Spune, dumneata cum ai să reuşeşti?

— Să reuşesc, ce?

— În primul rând să-ți găseşti editor, pe urmă pe cineva oare să-ți lanseze cartea şi să serie despre ea, cu autoritate. Dacă te bizui pe Camil!... Ai văzut aseară? Dacă ai să ajungi celebră, da, Camil o să se laude că te-a descoperit, că te-a lansat, că lui îi datorezi tot, chiar şi găsirea unui editor, şi va fi convins că-i aşa. Pentru el totul devine realitate când îi convine, când vrea. Va povesti cu amănunte despre întâlnirea noastră cu profesorul, pe care a pus-o la cale ca să-ți apară cartea, la Cultura Națională, şi va omite tot ce nu-i în favoarea tezei lui.

— De ce ai o părere aşa de proastă despre el?

— Am o părere extraordinară. Îl consider cel mai mare scriitor al nostru, în literatura modernă, bineînțeles. Dar cât e de naiv! A crezut că sunt o studențică pe care o poate băga în buzunarul vestei, o fetiță de provincie, un copil neajutorat. Şi eu, la optsprezece ani, am călătorit singură, am urmat cursurile de vară la Grenoble, m-am îndrăgostit, m-am logodit, am scris o carte şi, dacă as muri mâine, n-aş regreta nimic.

— Totuşi aseară, prezentându-ți un editor, Camil ți-a făcut un serviciu.

— Nu uita că e vorba de a doua mea carte, după ce prima a avut succes şi ştii cât e de orgolios! Aseară m-a luat, ca pe lângă o scriitoare lansată, să treci dumneata mai uşor. Voia să te ajute fără să se angajeze prea mult.

În aparență, protejata lui trebuia să fiu eu. Bineînțeles, cuminte şi la locul meu. Nu-şi închipuia că o să trec la atac.

— Ai vrut să-l faci gelos?

— Am vrut să-mi plasez cartea. Un contract e un stimulent puternic. Acum mă duc să-l semnez. Poate iau şi un acont tot azi. De aceea am venit aici cu noaptea-n cap.

N-am întrebat-o de ce trebuia să vină neapărat. Privea concentrat în zațul din fundul ceştii de cafea.

— În ceştile astea nu poți să ghiceşti. Dacă nu au toartă, nu ai de unde să începi.

— Ştii să ghiceşti?

— Ştiu să invent. Lui Camil i-am spus lucruri care l-au uluit. E teribil de naiv acest mare psiholog. O spun fără ironie, să ştii. E o inteligență fascinantă, o personalitate de calibru european. Dar asta încă nu se ştie la noi. Ştii cum s-a amorezat de mine? Prima dată când a venit, am adus pe o tavă şase ceşcuțe de cafea. S-a încruntat, gata să se ridice. Când a văzut că mă aşez pe taburet şi încep să sorb cafeaua, m-a întrebat: „Nu-i aşteptăm pe ceilalți?”. „Care ceilalți?”. Mi-a arătat ceşcuțele, parcă le număra. „Sunt pentru noi”, am spus senină. „Toate?”. „De ce să punem pe un platou mai multe prăjituri sau să oferim cutia cu bomboane şi nu o tavă cu cafele? Ceştile sunt mici. Eu beau două, trei.” Asta l-a amuzat foarte mult, dar mai ales a fost încântat că nu mai vine nimeni. Ce puțin îi trebuie unui bărbat ca să fie flatat şi să se amorezeze!

— Mai ales când fata e frumoasă şi inteligentă.

— Camil pretinde că eu sunt deşteaptă şi dumneata inteligentă. Cât despre frumusețe, e convins că o femeie care nu e îndrăgostită e frumoasă ca o pereche de mănuşi într-o vitrină. Numai îmbrăcată pe mâna unei femei inteligente şi îndrăgostite mănuşa capătă viață. Bineînțeles, pentru ca o femeie să fie frumoasă şi inteligentă, trebuie să fie îndrăgostită de el. El trebuie să

te învețe să te piepteni, să te îmbraci, să umbli, să vorbeşti. Trebuie să recunosc că el mi-a găsit stilul şi croitoreasa ideală. E într-adevăr foarte talentată şi convinsă că Doamna T. Eşti dumneata. E adevărat?

— Cred că sunt multe modele.

— Eu te recunosc. Camil pretinde că eşti singura femeie care, la cinematograf, poate să facă semne cuiva că i-a găsit un loc fără să fie vulgară. Şi că îți stă bine când mănânci castane pe stradă, întocmai ca în roman, ca fetele de şcoală, fără să-ți stea rău. Eram furioasă când îmi vorbea atât de mult de dumneata şi mi te dădea de exemplu. Aseară, am vrut să mă răzbun pe el, să-i arăt că eu pot să plac mai mult decât doamna T. Ți-am făcut rău fără să vreau. Iartă-mă! De asta am venit, ca să-ți spun că-mi pare rău. Eşti supărată? Ştiu, e o întrebare stupidă. Dintr-un orgoliu elementar, orice femeie ar răspunde NU. Interesant e că într-adevăr nu pari supărată. Poate din dispreț, poate din indiferență. Poate fiindcă ştii să pierzi. E o mare dovadă de încredere în tine, de încredere în viață, să ştii să pierzi. Eu, în ziua în care am să pierd cu adevărat, am să mă sinucid, dumneata nu. Cred că ştii să aştepți, ca şi cum ai avea eternitatea înainte. Eu sunt grăbită.

S-a sculat brusc, parcă pentru a-mi dovedi că e grăbită. Mi-a mulțumit pentru cafea şi mi-a cerut voie să telefoneze. Am trecut prin oficiu, din nou în camera în care aveam masa de lucru. S-a dus la telefonul care era la capătul ei şi l-a chemat pe Camil. I-a spus că se află la mine, că ştiu să fac cafea, că-i plac filigenele mele.

— Ei, de ce taci, Camil? Nu ştii cine e? Am venit dimineața la opt, crezând că te găsesc aici, v-aş fi ucis pe amândoi. Sunt nebună? Suntem toți puțin nebuni, pretinde Pirandello, chiar şi fata asta care mă suportă aici de un ceas şi mă lasă să vorbesc de una singură. Dacă nu era nebună, mă dădea pe uşă afară. E fermecătoare, ai dreptate. Îmi place! Vrei să luăm masa împreună toți trei? Nu eşti liber? Nici pe la două? Bine. O invit pe ea şi te

aşteptăm. La Capşa…

Apoi, după ce a pus telefonul în furcă, deşi nu-i spusesem că primesc invitația:

— Pe ce pariezi că vine?

Camil nu a venit. Dania mi-a arătat contractul semnat.

— Deocamdată nu i-am vorbit despre cartea ta. Iartă-mă că te tutuiesc, dar mi se pare că ne cunoaştem de-o veşnicie. O să ți-l prezint pe directorul editurii, la Eforie. Are acolo o vila superbă. M-a invitat, dar eu prefer să stau în cort. Vrei să plecăm împreună?

— Depinde de prea multe.

— De bani, în primul rând, ştiu. Dar găsim o soluție. Totul e camera. Masa nu-i gratis nici aici, ş-apoi îmi dau seama că mănânci te miri ce şi mai nimic, nu trebuie să ne îngrăşăm. Dar în tabără cred că e greu să-ți găsesc un loc. Poate la copiii anormali.

Am crezut că nu aud bine.

— Acum doi ani am stat cu ei. Eram prietenă cu o doctoriță, medic psihiatru, dar acum e furioasă că s-a recunoscut în cartea mea. În realitate, i-am descris rochiile şi obiceiul de a-şi curăța țigaretul. N-am ştiut că trăieşte cu soțul celei mai bune prietene. A fost o simplă coincidență.

— Ce legătură au toate astea cu copiii anormali?

— Doctorița lucrează la un centru de igienă mintală şi pleacă cu copiii la mare. Anul trecut am stat în camera ei, dar mi-am făcut relații în tabăra studențească. Am să-ți fac cunoştință cu antrenorul pentru sărituri şi craul. Eu am terminat cu el din cauza lui Tobi. Dar am rămas prieteni. Tobi e toboşarul orchestrei de la buvetă. Nevasta lui i s-a plâns lui Camil.

Dania voia să mă şocheze cu atitudinea asta de fată prea liberă, sau voia să vadă până unde merge înțelegerea, răbdarea mea?

— Camil mi-a făcut o morală straşnică şi nu ştiu de ce. Bănuia că trăiesc cu toți sportivii, dar când a aflat că mă

plimb numai cu unul, care nici măcar nu e sportiv, cu bietul Tobi, pe clar de Lună, şi că totul se reduce la nişte sărutări, n-a fost mulţumit. Certitudinea asta l-a înfuriat mai rău decât toate bănuielile, şi pe urmă, un toboşar din orchestra buvetei, un omuleţ cu nevastă şi doi copii?! Parcă nu-l cunoşti pe Camil?

— E greu să-l cunoşti pe Camil!

— E şi mai greu să-l suporţi. De ce crezi că i-a vorbit profesorului de romanul lui Mircea Gesticone?

— Pentru că al meu nu-i terminat, fiindcă nu l-a citit.

— Cum se face că nu l-a citit?

— N-am avut curaj să i-l dau.

— Mie o să-mi publice un fragment din noul roman în *Revista Fundaţiilor*. Aş vrea să-mi citeşti ceva.

N-am rezistat ispitei de a revede marea. Nici farmecului Daniei; îmi era necesar curajul ei.

Ne-am dat jos din tren la Eforie, fără să ne fi oprit la Constanţa: nu voiam să revăd strada Mării, dugheana bunicului de pe strada Traian, nu voiam să mă opresc în faţa lui Ovidiu, nu voiam să revăd Mangalia. Ali-Baba, Alex începeau să fie personaje de roman, nu mai voiam să-i întâlnesc în viaţă.

Mi-am luat puţine lucruri, un caiet şi stilou. Mi-era dor să înot şi ţineam să scriu. Dania avea dreptate. Se poate trăi cu bani puţini. Într-un rucsac mi-am luat o maşină de spirt şi tot ce-mi era necesar pentru ceai şi cafea. Într-o valiză – valiza pe care mi-o dăduse Camil – o rochie albă de plajă, un halat alb care se leagă cu un şnur şi pare tot rochie un pantalon albastru, o fustă, două bluze şi un pulover, două fulare înflorate. Haina de ploaie, bună şi de frig şi de vânt, o îmbrăcasem. Dania a dormit la mine, ca să fie sigură că nu mă răzgândesc.

În tren, mi-a vorbit tot timpul de Hans. L-a cunoscut cu cinci ani în urmă la Grenoble, la nişte cursuri internaţionale, unde a fost trimisă, după ce şi-a luat bacalaureatul şi a câştigat un premiu la Tinerimea română. S-au logodit. Hans a dus-o la Berlin s-o prezinte

familiei.

— Familia locuia la palat.

— La palat?!

— Nu-mi venea nici mie să cred. Dar aşa a fost şi aşa este. Tatăl lui Hans a fost şeful protocolului şi a rămas în aceeaşi funcţie sub toate regimurile. Mama lui Hans, stăpâna „casei".

— E impresionant şi neverosimil.

— Mai ales la faţa locului. Închipuie-ţi, eu prost îmbrăcată, cu rochii confecţionate de mama mea vitregă! Mămica lui Hans, sora lui şi alte câteva doamne măsurându-mă, cântărindu-mă, forfecându-mă fără milă. Nu-şi închipuiau că ştiu nemţeşte; de acasă – mama e săsoaică – vorbeam franţuzeşte destul de curent. Au trebuit să admită că sunt deşteaptă şi destul de drăguţă. Cu multă diplomaţie – diplomaţia era specialitatea casei – au acceptat logodna, amânând căsătoria până ce ne vom termina studiile. Era de la sine înţeles că în toate vacanţele ne vom întâlni. Numai că pentru studii, Hans a plecat în Anglia şi vacanţele le-a petrecut în diferite familii engleze, ca să-şi perfecţioneze limba. Am învăţat şi eu englezeşte, am învăţat să mă îmbrac, adică am ascultat sfaturile lui Camil, am scris o carte şi mă pregătesc pentru marea întâlnire. Înţelegi, vin acum cu alte atuuri.

— Când o să aibă loc?

— Trebuia să plec anul ăsta în Germania, dar părinţii l-au trimis în Japonia. Îşi închipuie că vom renunţa.

— Îl mai iubeşti?

— Nu ştiu. E o idee fixă, ca orice iubire, de altfel. Camil are dreptate când spune: „Orice iubire e un caz de monoideism, voluntar la început, involuntar pe urmă". La mine e şi o nevoie de răzbunare.

— Pe cine?

— Pe familia lui. Nişte snobi, care m-au umilit cu mijloace discrete şi perfide. Trebuie să-i înfrunt acum cu armele mele. Habar n-au cât m-am schimbat. L-am ascultat pe Camil pas cu pas. Îţi închipui cât a fost de

flatat. Nu bănuia motivul pentru care aveam atâta răbdare, nu ştia pentru cine mă pregăteşte.

— Înseamnă că-l iubeşti pe Hans.

— Numai în prezența lui şi a lor am să ştiu. Cred că vor avea o surpriză grozavă. Surpriza lor va fi revanşa mea. Hans se va îndrăgosti de mine abia acum. Sunt sigură.

Şi ridicând nasul în vânt, a lăsat capul pe spate. Era frumoasă.

— Crezi că te vei simți bine în Germania hitleristă?

— Hans nu-i hitlerist şi nici familia lui. E convins că regimul ăsta nu va dura.

La Eforie, Dania avea asigurat un pat într-un cort. Eu am căutat ore în şir o încăpere în care să fiu singură şi să coste cât mai puțin. În cele din urmă, o femeie de serviciu a unei vile mi-a dat cămăruța ei. Era ca o cabină de vapor, dar avea o chiuvetă. Din stradă intrai drept în pat. N-avea loc de masă, ci doar un scăunel şi un cuier. Dar pe fereastra rotundă se vedea, în depărtare, marea. Numai marea. Parcă pluteam în larg. Dania mă invidia.

— Singură! Îți dai seama ce fericire? Eu, cu două studente în cort. Noroc că mai decuşează.

Cinismul ei nu mă supăra. Era în ea o libertate care-mi plăcea şi avea față de mine o grijă şi o sinceritate cuceritoare.

Camil a sosit o săptămână mai târziu cu o maşină superbă, cu o fată şi mai superbă. Prietenul ei, un fel de avorton, dar maşina era a lui. Au descins la Bellona, hotelul cel mai la modă atunci.

Noi, pentru o sticlă cu votcă, mâncam de o săptămână la pescărie. Plaja pentru nudişti era aproape. Dimineața dădeam fuga pe malul mării să prind răsăritul soarelui. Intram în mare şi înotam cinci minute, în loc de duş. Acasă, după o cafea mare, fiartă pe spirtieră, scriam trei-patru ore. Abia pe la unsprezece porneam pe plajă, şi pe la două ajungeam la pescărie. Sticla cu votcă a Daniei

făcea minuni. Unul din pescari era de pe lângă Silistra. Îl cunoştea pe tata.

— Marcoff? Venea să plaseze maşini de cusut în rate. Ce om de viaţă! Şi nevasta, Carolinca, o frumuseţe, o bunătate! Voce de privighetoare!

Dania îşi petrecea serile la buvetă, dansa cu sportivii dar se plimba, după orele de program, cu toboşarul din orchestră.

— S-a amorezat de mine lulea. Camil ştie şi e furios. Dar nici el nu şomează. Blonda cea superbă îşi împarte graţiile între prietenul urât cu maşina frumoasă şi celebrul scriitor. Dar numai platonic. Sau semiplatonic, fiindcă e „demi-vierge" şi aşa vrea să rămâie până la măritiş. Camil mă întreabă mereu de tine, şi c-o îngrijorare în privire, care mă face să cred că tot pe tine te iubeşte. Vrea să ştie ce scrii, cum scrii, dacă mi-ai citit din roman. Ne invită diseară la masă.

Capitolul pe care l-am scris în vara aceea la Eforie se petrece la Balcic. Diana vine pentru Alex şi-l găseşte cu Colette. E un capitol care s-ar putea intitula *Gelozie*. L-am scris cu caietul pe genunchi, culcată pe pat, în cămăruţa aceea numai cât patul de mare, într-o staţiune în care lumea petrecea, dansa, se agita, se întrecea să-şi exhibeze luxul, să-şi risipească banii şi se sinchisea prea puţin de cele ce se petreceau în Germania. Reciteam romanul lui Sebastian, *De 2.000 de ani,* şi mă întrebam cum a reuşit să creeze personaje cu opinii atât de diferite, de la extrema stângă la extrema dreaptă, şi mă întrebam pentru ce e nevoie de atâtea opinii când există numai bogaţi şi săraci. Şi asta aş fi vrut să se vadă în cartea mea. Cursa asta, în care săracul intră ca o gloabă neţesălată, nehrănită, şi cu încărcătură grea, alături de ceilalţi, aleşi pe sprânceană, unşi cu toate unsorile, hrăniţi ca la carte şi antrenaţi anume.

Aşa începe cursa. În condiţii inegale. Cum se va termina? Cum se va termina cartea mea? Va fi vreodată o

carte, cu coperte, cu titlu, cu numele meu tipărit? Va admite soțul meu să-i port numele după ce vom divorța? Sau va socoti, după apariția romanului, că-l compromit? De ce era totul atât de nesigur?

Mă urmărea provizoratul ca un blestem, căutam să-l înțeleg pe tata, neastâmpărul lui, greutățile cu care a avut de luptat ca să-şi ducă barca şi s-o scoată la mal. Căutam să mă înțeleg pe mine.

Prietenia Daniei mi-era necesară. Scrisorile ei – se înapoiase la Lugoj – îmi dădeau curaj să trăiesc şi să scriu.

„Ce-i cu tine, Cella. Acum ai ocazia să dai dovadă de ce poți. Ar fi păcat să nu învingi. Dacă vei învinge acum, îți vei căpăta un echilibru pentru totdeauna."

Cine şi-ar fi închipuit că în această cursă, în care pornise mult înaintea mea, cu toate atuurile de partea ei, va fi învinsă.

Recitesc, după patruzeci de ani, scrisorile ei, şi le redau ca să se înțeleagă climatul acelor ani, contradicțiile în care ne zbăteam, cu atât mai mult cu cât nu le înțelegeam, sau nu voiam să le înțelegem. Țineam cu orice preț să fim fericiți, în mijlocul nefericirilor şi al fascismului dezlănțuit. Prețul îl vom cunoaşte şi îl vom plăti mai târziu. Fiecare altfel.

„Mă simt luată de curent şi nu pot face nimic", îmi va scrie atunci. Şi câtă maturitate şi încredere în forțele ei avea la început, şi ce frumoasă a fost prietenia noastră!

„Cella,

A avea experiențe triste e o întâmplare, nu o superioritate. Nu ignorez tot ce a fost în viața ta până acum, cred totuşi, că adevărata experiență începe numai din momentul când te vei simți singură. Nu numai neînțeleasă, ci realmente singură. Să petreci seri întregi de singurătate, după

care – «va urma» o zi de la care nu aştepți nimic. Pentru asta merită să trăieşti. Nu-ți vorbesc despre o voluptate a durerii, ci de un fel de descoperire a ta alături de tine, lucidă. Tot la aste trebuie să ajungi, la ce ți-a spus Camil Petrescu în scrisoarea pe care mi-ai dat-o. Dar nu se schimbă un om, nu se desăvârşeşte vorbindu-i. Să dea Dumnezeu să scapi de asta. Să te întăreşti. Să scrii. Cine ştie dacă pentru cariera ta de scriitoare toate astea nu sunt bune. Dar să crezi în ea. Să te gândeşti la frumusețea gesturilor mari chiar dacă trebuie să le sacrifici toată fericirea omenească.

Fii mai orgolioasă, Cella, şi ai mai multă încredere în universul tău. De ce să ai nevoie de aprobarea sau dezaprobarea lui Eddy Bischoff – de ce să te explici lui şi ție însăți Mihail Sebastian, de exemplu. Tu nu te poți compara cu niciunul din ei, cum nu se poate compara un scaun cu o stea (sau… ce vrei tu, să nu mă întrebi care-i scaunul şi care-i steaua). Țin la tine într-un fel destul de curios pentru mine. Mă interesează mult mai mult realizarea ta, decât o eventuală evoluție a prieteniei noastre.

Sunt orgolioasă şi pentru tine, Cella, aşa cum sunt pentru mine însămi. Mă enervează toți oamenii care te înconjoară şi care nu pot să-ți dea nimic din ceea ce-ți trebuie ție. Prefer să fii singură, pentru că sunt sigură că aşa ai mai multe şanse să-ți îndrăgeşti scrisul, pentru că eşti singura femeie din lume a cărei carieră literară m-ar interesa.

Tu trebuie să-ți dai seama de anumite adevăruri ca să-ți devină scrisul drag, şi sper că eşti pe calea cea bună. Nu te întreba de ce-i necesar să-ți fie drag scrisul, atunci când îți va fi n-ai să mai vrei să ştii de ce trebuia, pentru că acest «de ce», de altfel, poți să-l spui totdeauna.

Dar fac pe baba filozoafă.

Dragă Cella, cred că am să-ți telefonez într-o seară sau am să-ți telegrafiez când viu. Să nu ții la mine, fiindcă asta m-ar împiedica să fiu dură cu tine. Te pup mult, mult de tot”…

„Dragă Cella, *Lugoj, 21 martie 1930*

Încep să-ți scriu cu gândul să nu-ți scriu tot ce voiam zilele astea şi ce m-a împiedicat să-ți scriu, ca să mă exprim mai clar: am amânat să-ți scriu, pentru că voiam să-ți spun o mulțime de lucruri şi căutam un moment potrivit. Aşa cum am amânat să citesc *Revolta în deşert* de Colonelul Lawrence, tradusă de Mircea Eliade, şi să-mi scriu romanul.

Dragă Cella, nu ştiu când şi în ce condiții am să vin la Bucureşti. Mi-am făcut aici aproape toate lucrurile de care am nevoie şi, de altfel, n-am bani ori numai voiajul m-ar costa până la 2.000 lei. Totuşi este o soluție – e plictisitor să ți-o spun – aşa că s-ar putea să vin a treia zi de Paşti şi să stau câteva zile. Trebuie să-mi fac şi ondulație permanentă şi numai la Bucureşti pot s-o fac. Da, mi-ar părea rău să nu te văd atâta vreme, dar mi-aş rezerva plăcerea asta pentru reîntoarcerea din Germania. Afară de cazul că aş fi împiedicată să plec, la care, deocamdată, nu vreau să mă gândesc.

Cella dragă, de rochii mă ocup aşa de mult, încât țin să respir cel puțin acum şi să nu-ți mai pomenesc nimic de ele. La Lugoj am furnizori perfecți atâta vreme cât lucrez cu ei, şi dezolanți când îi las de capul lor. Au reunit să realizeze foarte bine jumătate din lucruri şi s-o strice complet pe cealaltă.

Nu mai scriu. Sunt aproape de sfârşit. Scriu dezolant, nu sunt mulțumită deloc, cred că am să termin romanul până plec, dar am să-l las să-l

refac când mă întorc, ca să-mi dau seama mai bine de el când îl recitesc. Cine ştie, voi avea motive să mă preocupe mai mult. Acum n-am absolut niciun stimulent. Nu găsesc interesant nimic din tot ce s-a petrecut până acum cu mine, a scris-o mult mai bine Mircea Eliade în *întoarcerea din rai* (Pavel Anicet) şi Sebastian în *De 2.000 de ani.* Iscălesc toate părerile lui Camil Petrescu, în rest. Ce mai pot să spun eu în afară de asta? Nimic.

Cella, crede-mă, nu pot să-mi fac iluzii. Că am iubit? O spun toate femeile în romanele lor. Că am fost părăsită? A scris-o destul de bine H. Y. Stahl. Singurătate? Toți oamenii care gândesc sunt singuri. Cine a scris fraza: «Cine s-a rezemat vreodată de un copac, cine s-a gândit vreodată cu melancolie la singurătatea lui etc.…» A trăit, sunt sigură, tot ce am trăit şi eu ca efect, nu cauză, cauza nu prea interesează. Că am să mor şi n-are să rămână nimic în urma mea? Dacă trăieşte un Camil Petrescu, un Mircea Eliade, nu mai e nevoie de mine, nu mai pot să contribui cu nimic la nimic, cum mai mult îi face rău unei fete oarecare să semene cu o stea celebră.

Nu sunt descurajată deloc, Cella – sunt mai rău decât aşa – nu mai am nici spiritul de conservare pe care l-am avut până acum, acela de a realiza o carte. Mi-i dor de alte timpuri, de cele mai frumoase zile, de cele mai frumoase seri din viața mea. De serile când plângeam pentru că ieşeau stelele, era aşa de frumos atunci. Cella! Credeam că am să pot să scriu despre ele aşa de frumos cum n-a mai scris nimeni şi să vezi ce pagini fade am scris acum, în ultimul timp. Nimic din ce ar fi trebuit să scriu, pentru că… O, nu merită dragostea mea – oricum ar fi – nu merită o eventuală fericire terestră un asemenea sacrificiu. Ar fi cea mai mare dramă, întâia adevărată, care s-ar petrece în viața mea.

În clipa când aş simți că starea asta amenință să se perpetueze, aş vrea să am puterea să mă sinucid sau să fie cineva care să mă suprime. Asta ar fi moarte mai mult decât orice. Mă simt târâtă de curent şi nu pot să fac nimic. Remediu: să las să meargă lucrurile cum vor. Aş vrea să simt iar cum am simțit în unele zile când vedeam, pe rând, toate punțile dintre mine şi lumea exterioară dărâmându-se. Când ascultam singurătatea, cum asculți marea! Cella, vreau să fiu singură şi foarte nenorocită, şi să mă bucur că e soare afară, că-mi mişc degetele, cum s-ar bucura un om care s-a sculat dintr-o boală grea şi lungă. E singurul lucru care-mi place. A devenit la mine un fel de viciu, ca beția, ca toate viciile care la început te înspăimântă şi apoi îți devin necesare vieții.

Îmi spui că ai stat între Camil Petrescu şi Mircea Eliade. Aş fi fost foarte tristă să fiu în locul tău. N-aş mai fi avut ce să-mi doresc. Poate fac literatură. Nu doresc deloc să stau între ei, sunt oamenii a căror existență o fac cu totul inutilă pe a mea, cel puțin în ceea ce credeam eu că ar putea da.

Dragă Cella, cu privire la romanul tău, nu-ți lungi prea mult povestea. Aveai sfârşitul, sau ceva aproape de el: plecarea Dianei la Paris. Las-o să plece. E un sfârşit oarecare. Probabil, romanul tău e tot ca un colț de motiv decorativ care se reface la infinit şi din el se poate deduce că tot aşa va fi şi mai departe. Pentru oamenii de gust, de multe ori e mult mai de preț o asemenea carte de nelinişti al cărei zigzag e uniform şi fără şanse de un sfârşit clar şi catastrofal. Cartea mea aşa va fi: un crâmpei, un eşantion de viață. Şi ea anunța să nu se mai sfârşească, dar am concentrat-o.

Dragă Cella, să nu uit să te mai întreb ceva: aş vrea să comand pantoful tău bleumarin, dar în alb cu bleumarin, la pantofarul tău. Vreau să fie

bleumarin baretele din față, tocul şi fâşia care vine din toc în sus la spate. Spune-mi, nu se poate să-l comand, menționând să fie un pantof normal cu un număr mai mare decât al tău? Ştii că al tău îmi intra, dar n-aş fi putut să umblu cu el. Sau să-mi decupez forma piciorului – talpa, cum fac ei – şi, să ți-o trimit? Ce fotografie spirituală! Aş vrea foarte mult să-i am. Când vin eu sau, dacă vine tata la Bucureşti, să fie gata. Poți să-mi faci serviciul acesta? Am toată încrederea în pantofarul tău, de altfel pe responsabilitatea mea. Ai aconta tu şi îți trimit banii. Aş vrea mult, da? Îmi răspunzi la asta. Mai spune-mi ce se poartă.

Cella, te sărut mult şi scrie-mi…

D.

P.S. Aş vrea să uiți odată să-mi scrii de P.[15]

P.S. Cella, nu poți să telefonezi tu să te interesezi când îmi apare fragmentul la Fundații? Mă ierți dacă te întreb la sfârşit ce-i cu manuscrisul meu. N-o fac din ipocrizie, ci fiindcă m-a interesat mai puțin decât ceea ce ți-am scris înainte de asta. Am să te mai rog ceva. Când îți mai faci un drum prin Lipscani, să-mi mai cumperi un ghem de lână verde pentru pulovărul lui Hans. Dar nu acum. Îți trimit altă dată modelul. De asemenea, când pot lua banii de la Fundații. Îmi pare rău că nu pot să-ți fac în schimb niciun comision aici.

Mi-am terminat partea întâia a romanului. 209 pagini. Îmi pare rău că nu pot să continui, trebuie să învăț de mâine.

Cella dragă, îți mulțumesc încă o dată.

Mai vreau să-ți spun să-i telefonezi lui Mihai Enescu să-ți aducă *Adela, la premiere affaire* de Richardson şi *Histoire extraordinaire* a lui Poe şi manuscrisul romanului meu *Micey,* care e la el (să

nu uiți de asta). Să te grăbeşti, pentru că pleacă la Haga. Spune-i toate cele bune din partea mea. Telefonul îl ştii, e şi în carte: 2 10 12.

Scrie-mi. Te pup mult”…

D

Luni 18 mai 1936

Cella mea dragă,

„Nu din neglijență nu ți-am scris. Tu ai destule necazuri şi am avut şi eu foarte multe în ultimul timp şi fiecare nu se poate ajuta altfel decât singur. Ar fi trebuit să-ți fac confidențe al căror răspuns l-aş fi aşteptat cu nerăbdare. Te-aş fi încărcat doar pe tine şi cu alte gânduri.

Draga mea Cella, îți trimit, prin tata, manuscrisul meu. N-am avut când să-l copiez, nici limpezimea să-l refac, am mai completat câte ceva pe la sfârşitul părții a doua, ca să nu-l las prea fragmentat. Am încercat şi să-l citesc şi sunt foarte decepționată de început. Cred însă că mult mai bun n-ar fi putut să iasă. I-am scris şi o scrisoare lui Camil Petrescu, stupidă, dar nu-i nevoie să mă aperi; era singurul fel de scrisoare pe care puteam să i-o scriu. Tot lui, te rog, să-i dai şi manuscrisul. Vreau să-l citeşti şi tu. Nu ți l-am lăsat ție, pentru că eşti o mare zăpăcită, o zăpăceală pe care nimic n-o atenuează, nici bunăvoința şi nici înțelegerea ta. Şi manuscrisul acesta nu trebuie să se piardă. N-am nicio copie şi-i strânsă acolo toată viața mea, tot ce ar putea să rămână bun după mine. Poate sunt multe lucruri nespuse, dar trebuie să renunț şi eu la câte ceva. Sunt sigură că de acum înainte voi mai trăi clipe extraordinare şi pe care nimeni nu le va şti niciodată. Să regret mult asta, ar însemna să am dezgustător de mult spirit de conservare.

Dragă Cella, niciodată n-am fost mai pregătită

sufleteşte pentru deznodământ decât acum. Ar putea să intervină o laşitate de ultim moment, care, îți mărturisesc foarte lucid, ar fi foarte bine să nu vină. Am trăit totuşi o viață foarte „literară”. E absolut necesar să nu mă resemnez, să-mi închei opera mea demnă de ea. Am plătit pentru asta, cum numai un om foarte darnic cu el poate plăti. Şi asta vreau. Cella, simt că ființa mea interioară merge spre asta ca spre un destin. Totuşi, sunt aşa de obosită, nu laşă, dar imens de obosiți ca să mai pot să fac acte eroice. Nu mai pot să sufăr, Cella, nimic, chiar pusă în fața aceloraşi emoții. Sunt sigură, Cella. Aşa ca şi când aş fi luat un medicament prea mult şi nu-şi mai produce efectul. Asta-i îmbătrânire, asta, desigur, e îmbătrânire. Mi-e teamă că în aceeaşi măsură n-aş putea nici să mă bucur prea mult. Azi, dacă-mi imaginez că aş putea să mă mărit cu Hans, să am copii, nu-mi închipui că aş simți ceva ca o viață nouă, „viața nouă” mult aşteptată. Poate să nu fie aşa. Sunt foarte indulgentă dacă îmi mai dau speranțe că şi asta e o criză.

Nu ştiu spre ce merg.

Dragă Cella, iartă-mă că vin cu astfel de gânduri. Ți-am scris fără să caut să dau un aspect logic faptelor. Aşa cum mi-a trecut prin cap. Sosesc la Bucureşti miercuri la şapte sau la unsprezece seara, ca rândul trecut. Tu aşteaptă-mă acasă la şapte, iar la unsprezece, dacă poți, la gară. Mi-ar face multă plăcere să te mai văd, Cella, pe peron, ca rândul trecut când am venit la Bucureşti, doresc clipa asta aşa de mult, tu nu poți să simți ce mult o doresc. Fii tu cel puțin mai veselă. Viața e, oricum, suportabilă când ai în jurul tău oameni pe care îi ai tu – are un colorit mai literar, mai… estetic – şi asta-i imens.

Aici mori cu ochii deschişi. M-am săturat”…

Lipseşte începutul scrisorii:

„Situația, concret, se prezintă în modul următor, îmi destăinuie Dania.

1. Cartea am scris-o. După asta s-ar putea să-mi însuşesc o tehnică mai bună şi să scriu romane impecabile. Dar carte scrisă cu suflet şi cu sânge ca asta n-am să mai scriu. Nu se mai poate, Cella. Am început să privesc lucrurile altfel, nu mai am reacțiile acelea spontane, emotivitatea aceea pură. Totul se repetă şi reacționez din ce în ce mai după şablon. Ca femeie, s-ar putea să încep abia acum. Ca scriitoare, menirea mea, aşa cum am înțeles-o, s-a sfârşit. Am trăit ca să scriu, am scris cât am putut, cum am putut. Despre alții, pot să scrie şi ceilalți, pe mine asta nu mă interesează, eu nu sunt „literată" cum e cineva croitor sau pantofar.

2. Tata, cu toate că mă iubeşte, e de o nervozitate aproape dementă. Nici el, nici mama nu înțeleg nimic din mine. Cu mama am făcut o experiență. I-am spus odată, într-un amurg, când stăteam sus în fereastra dinspre grădină:

— Mamă, tu ştii că eu am avut un copil?

Mama:

— Lasă-mă în pace, numai prostii ştii să-mi spui! De ce nu spui că ai avut doi?

Eu:

— Pentru că am avut numai unul. Tu ştii ce-nsemnează să fii singură într-o asemenea situație? Singură de tot, să nu fie nimeni să-ți ajute, să-ți vorbească?

Mama:

— Şi servitoarele fac copii. De ce nu te-ai măritat cu el?

Eu:

— N-am vrut.

Mama:

— Eu aşa ştiu că se face… etc… etc…

A avut tot timpul impresia că am glumit, şi i-am întărit-o eu râzând, ca şi când i-aş fi făcut o farsă.

La noi în casă e o atmosferă de balamuc. Tata nu vorbeşte zile întregi cu mine. E de ajuns să deschid gura, ca să-mi strige să-l las în pace. Şi el şi mama mi-au spus că „de-aş scăpa odată de tine". De enervare, ştiu, dar dacă tot timpul sunt aşa! N-am putut să plec mai înainte în Germania, din cauza banilor. În ziua când trebuia să plec am primit o telegramă de la Hans"…

Lipseşte sfârşitul scrisorii. Dar ştiu că Hans îi cerea să amâne plecarea.

Se întoarce din Germania după o mare decepție. O dezamăgeşte iubitul şi omul. Germania hitleristă. I se umblă prin valize, e urmărită la tot pasul. Asta n-o împiedică să-mi scrie cu exaltare despre eleganța femeilor din Berlin. Citez dintr-o foarte lungă scrisoare din care multe pagini s-au pierdut. Dar pentru uşurința cu care sărea de la deprimare la entuziasm, şi nu numai pentru asta, rândurile care urmează sunt caracteristice.

„…Ei bine, îți jur, Cella, că nu pot să-mi imaginez niciun oraş în Europa în care femeile să fie mai bine îmbrăcate! Cele mai frumoase combinații de culori pe care le-am văzut vreodată! Am uitat acum combinațiile pe care le-am văzut, dar sunt sigură că ai fi fost şi tu la fel de încântată. Se îmbracă sută la sută în genul tău. Am văzut bleu închis cu maro şi gri, galben de banană şi bleumarin. Cella, eşti prietena mea, spune tuturor celor ce nu cunosc femeia germană că pe Kurfurstendam în Berlin se plimbă cele mai perfecte femei din Europa şi n-ai să exagerezi"…

Dar această euforie se spulberă uşor, şi din ultima scrisoare se poate vedea decepția, dezamăgirea, tristețea ei:

„E aşa de bine în România, Cella, noi n-avem idee ce bine, ce bun şi prietenos e oraşul ăsta în care eşti şi pe care l-am blestemat atât! Aici te simți străin, pierdut. Inima nu mă apropie de țara asta. Nici de idealurile ei. Şi Hans e aşa de mediocru, n-am ce să vorbesc cu el, nu aduce nimic nou în viața mea, e încântat de atenția ce se dă şi-i stă prost. Singura mea dorință e să mă văd lângă tine, să te aud, să-l aud pe Camil Petrescu vorbind, să mă regăsesc, să mă dezintoxic. Dacă-ți voi scrie o scrisoare foarte lungă, vezi… iar nu ți-o trimit. Vom merge dimineață la şosea apoi la Lido, după acea mergem la mare. Toate astea îmi apar aşa de frumoase!

Cella, nu am să-ți telefonez. Când vin, vin la tine, nu merg acasă, acolo n-au să mă mai prindă multă vreme. O să te rog pe tine să te interesezi de ora trenului, eu nu îți spun de pe acum pe unde vine, nu ştiu nici eu deocamdată pe unde mă întorc. Am să-ți telegrafiez detailat, totuşi vreau să iau toate precauțiile, fiindcă trebuie să te văd deja la gară…

Pa, Cella mea dragă.”

Se întoarce ca un câine bătut şi pare lecuită. Vine la mine, locuieşte la mine. Dar firea ei capricioasă e greu de suportat. Când se ştia iubită, era în stare de orice cruzime. Şi nimeni n-o iubea mai mult decât tatăl ei. Un om blând, cinstit. Rămas cu această fetiță în brațe când i-a murit soția, i-a satisfăcut capriciile. Când s-a reînsurat, ca să nu se simtă nedreptățită, a răsfățat-o prea mult. La optsprezece ani a plecat singură în Franța, şi apoi în Germania, unde a înfruntat disprețul familiei înfumurate, a celui pe care-l considera logodnicul ei. S-a pregătit cinci

ani ca s-o înfrunte a doua oară şi să câştige un meci prea greu, prea inegal. Meciul cu Germania hitleristă şi cu „cele mai elegante femei din Europa” l-a pierdut. Era uneori ca un câine bătut, alteori gata să muşte.

> „Cred că adevărata experiență începe în momentul în care te vei simți singură, nu numai neînțeleasă ci realmente singură. Să petreci seri întregi de singurătate, după care va urma o zi de la care nu aştepți nimic. Pentru asta merită să trăieşti. Nu vorbesc de o voluptate a durerii, ci de un fel de descoperire a ta, alături de tine, lucidă.”
> [.....]
> Aş vrea să simt iar cum simțeam într-unele zile când vedeam pe rând toate punțile dintre mine şi lumea exterioară, dărâmându-se, când ascultam singurătatea cum asculți marea.
> Şi într-un post-scriptum, îmi spui că ai stat între Camil Petrescu şi Mircea Eliade la cinematograf. Aş fi fost foarte tristă să fi fost în locul tău, fiindcă n-aş mai fi avut ce să-mi doresc.

Cum s-a sfârşit prietenia noastră? Cum a înhățat-o puhoiul de ape care se revărsa luând cu el şi bun şi rău? Poate, dacă aş fi continuat să fiu alături de ea... dar o picătură de apă a depăşit paharul.

Tatăl ei, un om de treabă, venise într-o dimineață tocmai din nordul Ardealului s-o conducă până la Constanța. Am trezit-o din somn.

— A venit tatăl tău.

S-a strâns sub cuvertură, a mârâit ca o pisică.

— Cât e ceasul?

— Şapte. A venit cu o trăsură, te aşteaptă.

Era gata să zgârie.

— Trenul pleacă la zece. Spune-i că dorm, să mă lase în pace!

Am stăruit să se scoale.

— Trăsura aşteaptă jos.

M-a repezit:

— Ce, suntem țărani să dormim noaptea în tren, ca să plecăm dimineața? Să mă lase în pace!

Am tras cuvertura de pe ea.

— Îmbracă-te.

Nu ne-am mai văzut şi nu mai ştiu cât a trecut până în seara când a sunat la uşa mea.

M-am folosit în *Genţiane* de această vizită nocturnă:

„Într-o seară târziu, o prietenă a sunat la uşa mea. Când am deschis, a început să plângă în hohote.

— Ce s-a întâmplat?

— Nimic, sunt fericită că mi-ai deschis uşa. Nu ştii ce înseamnă o uşă care se deschide în clipa când nu mai suporți viața. Eram la capătul forțelor. Voiam să termin, să dispar. Să dispar de tot, înțelegi? Îți jur că dacă nu mi-ai fi deschis, dacă n-ai fi fost acasă şi dacă n-ar fi cald aici, şi dacă nu ți-aş auzi vocea!”

Ca în *Ciuma* lui Camus, unde şobolanii apar de peste tot şi molima se întinde, ca în *Rinocerii* lui Eugen Ionescu apăreau la noi cămăşile verzi. Prieteni apropiați, oameni de care ne simțeam legați, sucombă. Oameni necăjiți, mai ales tineri, care în loc de casă aveau o bancă în Cişmigiu, sunt momiți cu tot felul de promisiuni: un acoperiş, o bucată de pâine sau chiar de cozonac, slujbe, măriri, bani devin ispite. Pentru unii intelectuali cu certe calități dar fără posibilitatea de a le valorifica, nemulțumiți şi înrăiți de politicianismul, inerția, lăcomia şi nepotismul celor care aveau în mână destinele țării, se deschideau ispititoare perspective.

Cu câtă tristețe şi stupoare îi priveşte Sebastian pe cei mai intimi prieteni, aprobând cruzimile legionare, bătăile, justificându-şi prezența alături de ei, sub pretextul rizibil au unui „nou climat spiritual”. În septembrie 1936, Sebastian scrie în *Jurnal* despre studentul bătut cu frânghii, la sediul gardist, şi despre răspunsul pe care i l-

a dat cel mai bun prieten: „Foarte bine i-a făcut. Toți cei care nu sunt gardişti, toți cei care fac o altă politică decât cea gardistă sunt trădători de neam şi merită aceeaşi soartă." Şi Sebastian adaugă: „S-ar putea să recitesc cândva aceste rânduri şi să nu-mi vină să cred". *(Manuscriptum, 2* (23), anul VII).

Eram peste drum de Universitate, când m-a luat de braț. Fără un cuvânt, Sebastian m-a îndreptat spre chioşcul de ziare şi a cerut *Porunca Vremii,* a plătit şi mi-a înmânat gazeta.

— Prietena dumitale! mi-a spus, arătându-mi articolul şi semnătura.

— Prietena noastră! am replicat, citind, fără să-mi cred ochilor, numele Daniei.

Nu era pseudonimul sub care era cunoscută, ci se ascundea, ruşinată parcă, sub numele ei adevărat.

Ştiam că locuieşte chiar în piața Universității, în blocul Ghica, la ultimul etaj.

Cu ziarul în mână, am sunat la uşa ei. Cred că a înțeles pentru ce am venit. Dar şi eu, când am văzut pe masă fotografia „căpitanului", am înțeles că nu mai avem ce să ne spunem. Am pus ziarul alături de fotografia încadrată în ramă de argint.

— Mi l-a dat Sebastian.

Dania a roşit.

— Uneori e mai bine să suni la o uşă care nu se deschide! am spus şi am plecat.

Să fie oare nemulțumirea față de cartea pe care a scris-o unul din motivele schimbării penibile care s-a produs?

Reciteam scrisorile ei.

> „Să vezi ce pagini fade am scris în ultimul timp! mi se destăinuie într-o scrisoare. Nimic din ce aş fi putut să scriu pentru Hans nu merita dragostea mea. Oricum ar fi, nu merită o eventuală fericire

terestră asemenea sacrificiu. Ar fi cea mai mare dramă, întâia care s-ar produce în viața mea. În clipa în care aş simți că starea asta riscă să se perpetueze, aş vrea să am puterea să mă sinucid sau să fie cineva care să mă suprime. Asta ar fi moarte, mai mult decât orice. Mă simt luată de curent şi nu pot face nimic. Remediul: să laşi să meargă lucrurile aşa cum vor."

Cum de nu înțelesesem despre ce curent era vorba? De ce am lăsat-o singură? Nu cumva, pe această singurătate, pe această minimă rezistență, pe această, fisură sufletească au apăsat cei ce, promițând „o țară ca soarele sfânt de pe cer", au dus țara de râpă? Nu cumva a mai bătut într-o zi la uşa mea, într-o clipă de disperare, şi uşa nu s-a deschis? Nu cumva în ziua aceea i s-a deschis o altă poartă?

6

Nu-mi amintesc să mi-l fi prezentat cineva pe Ilarie Voronca. Îl văd în fața mea, înalt şi brun, cu o privire grea ca o mână care ți se aşază pe umăr şi-ți spune: nu te las să pleci mai departe.

— Sunteți ireal de frumoasă.

— La prima vedere.

— Sunt ore de când vă privesc.

— Când mă veți privi mai atent…

— Sunt prea emoționat ca să vă privesc atent.

— Când o să vă treacă emoția…

Nu mai ştiu cum a continuat dialogul şi nici de unde ştiam că e Ilarie Voronca. Dar numele lui avea atâta prestigiu în grupul prietenilor mei studenți la Paris. Şi-l auzisem de atâtea ori alăturat lui Tristan Tzara, Aragon, Marc Chagall şi chiar Brâncuşi, că nu-mi închipuiam că l-aş putea întâlni la ştrand la Lido, aşa cum, cu ani în urmă, îl întâlnisem pe Camil. Şi mă simțeam la fel de stingherită că nu-i citisem poemele şi nu ştiam nimic despre mişcarea suprarealistă şi dadaistă, despre marii protestatari în artă şi-n viață, cum erau la noi Saşa Pană, Ghiță Dinu, Geo Bogza, Virgil Teodorescu, Gellu Naum, Ion Vinea şi atâția alții… În poezie, mă oprisem la Baudelaire şi Verlaine, şi-mi plăcea să recit din *Luceafărul* lui Eminescu. Eram sensibilă la tristețea lui Bacovia şi mă pregăteam pentru marea pasiune care va deveni Arghezi.

Dar Darie Voronca nu se sinchisea de bagajul meu intelectual. Era sau voia să cred că este fascinat de apariția mea şi vorbea ca un om la beție, şi tot ce spunea mi se părea excesiv, incredibil.

A stăruit să mă vadă ca să-mi aducă o carte. Am acceptat să-l revăd, fiindcă voiam să-i citesc câteva pagini din ceea ce speram să devină un roman. Nu avusesem până atunci – suntem în 1935 sau 36, după ce m-am

despărțit de soțul meu – curaj să-i citesc lui Sebastian, cu atât mai puțin lui Camil. La Paris, le citisem câteva fragmente prietenilor mei, care, deşi foarte tineri, erau cultivați, exigenți. Nelipsiți la conferințele lui Alain, pasionați de James Joyce, Valéry, Max Jacob, Marcel Schwob, de teatrul lui Antonin Artaud, de Picasso şi Brâncuşi, mă încurajau, totuşi, să scriu, să continui. Dar n-aveau decât douăzeci de ani şi nu erau scriitori. Ilarie Voronca era cel dintâi, a cărui opinie va avea greutate. Aşteptam cu emoție şi teamă să vină.

Şi a venit.

Răsfoiesc acum cartea lui, *Mic manual de fericire perfectă,* în româneşte de Saşa Pană, şi nu-l recunosc defel în fotografia din ultima pagină sau din celelalte. Eu l-am păstrat în memorie ca-n portretul semnat de Ed. Vandercamen şi unde asemănarea lui cu Marcel Proust e izbitoare. Aceiaşi ochi prea grei, prea încărcați de vise, de nădejdi şi nostalgii. Acelaşi profil oriental, cizelat şi stilizat ca-n portretul în peniță al lui Maxy. Şi mi s-a părut înalt, aşa cum e în desenul *Voronca văzut de Chagall.* Dar avalanşa de cuvinte pasionate, de fraze prea frumoase ca să fie adevărate şi la o scară neobişnuită, mă îndepărtau de el. Mi-a adus poemele lui, *Poèmes parmis les hommes.*

Nu ştiam că trăieşte la altă scară decât cea obişnuită, la altă tensiune, pentru un alt adevăr. Exaltarea era adevărată, dar asta aveam s-o aflu zece ani mai târziu. Atunci nu credeam un cuvânt din ce spunea, nu citisem niciuna din cărțile care m-ar fi ajutat să-l înțeleg, să-l prețuiesc şi să-l cred şi chiar dedicația de pe volumul pe care mi l-a adus – îl am şi acum în fața mea – *Poemes parmis les hommes,* care azi mi se pare atât de frumoasă, pe care atunci am citit-o cu indiferență şi scepticism, mi se părea excesivă: „Doamnei Cella Seni, a cărei frumusețe aproape ireală aş vrea s-o văd trecând cu generozitate printre oameni."

— Îmi pare rău că nu ți-am dat primul exemplar, dar

nu te cunoşteam.

Volumul poartă numărul 209. Dar eu nu băgasem de seamă numărul exemplarului şi nici nu mă interesa că, din această lucrare, „a été tiré 400 exemplaires numerotés a 1 à 400”[16], şi aveam un fel de dispreț, bineînțeles, stupid, pentru bibliofili.

O carte! Ce miracol! Şi cât aş fi dorit ca paginile care se adunau pe masa mea de scris să devină o carte! Să aibă coperte, un titlu şi numele meu.

Mă întrebam abia acum ce s-aleg, ce să-i citesc, ce ar putea să-i placă.

— Am să încep cu începutul.

Erau acele pagini în care Ilinca, personaj secundar, necesar confidențelor mele, se trezeşte târziu dimineața, într-un salon burghez.

Bineînțeles, Ilarie Voronca îşi va închipui că Ilinca sunt eu. Îl vedeam ascultând distrat şi ghiceam că se întreabă: de ce vor fetele astea să scrie? Şi în clipele acelea, pierdeam încrederea în mine şi regretam că n-am ales alt fragment.

Să mă opresc şi să-i citesc altceva? Era prea târziu şi continuam lectura fără convingere, temându-mă de clipa când voi termina şi Ilarie Voronca va trebui să spună ceva. Eram sigură că va găsi cuvinte de laudă nesincere, fraze ditirambice şi sufeream. Dar a urmat o tăcere, după care mi-a spus:

— Nu ştiu ce-ai citit, n-am ascultat. Te-am privit. Am ascultat vocea şi toate inflexiunile ei, şi schimbările prin care trecea chipul dumitale frumos. Abia acum încep să te cunosc şi să te iubesc. Vreau să te iau cu mine. Spune, vrei să mergi cu mine?

— Eşti însurat, pe câte ştiu.

— Da. Colomba e un om minunat. Când o să te vadă, o să mă înțeleagă.

M-am gândit: Colomba o să înțeleagă că e nebun. Cu siguranță că ştie de mult că e nebun sau poate că ştie că e copil. Un copil are nevoie să se joace, un copil are

fantezie şi un poet e un copil.

L-am revăzut zece ani mai târziu, în 1946, la Societatea scriitorilor. Avea acum aureola bărbatului care a luptat în Maquis, tristețea omului care şi-a pierdut cei mai buni prieteni – pe Fundoianu, pe Desnos, pe Max Iacob – arşi în cuptoare la Auschwitz.

Ştiam că a venit să-şi ia iubita. O cunoşteam pe Rovena, ştiam că divorțase şi, după cinci ani, se împăcase cu soțul ei şi împreună plecaseră la Paris cu burse de studii. El era matematician, ea pianistă. Ştiam că acolo s-a îndrăgostit de ea Ilarie Voronca şi Colomba a suferit, dar l-a înțeles. La începutul războiului, Rovena s-a întors în țară. Ilarie Voronca a luptat în Rezistență şi desigur că în clipele cele mai grele dorința de a o regăsi l-a ținut în viață. Acum o ținea de mijloc şi o privea c-o infinită dragoste. A venit la mine:

— Ți-o prezint pe logodnica mea. Ştiu că n-ai avut încredere în mine atunci. Ai greşit. Tot ce ți-am spus era adevărat. Rovena ştie. I-am mărturisit tot. Ştie că era adevărat. Dar acum o iubesc pe ea. Numai pe ea.

A fost atât de neaşteptată mărturisirea lui, atât de candidă şi de gravă, că am suferit nu numai de nedreptatea pe care i-o făcusem lui, atunci, ci de nedreptatea pe care mi-o făcuse soarta mie, în clipa în care am trecut fără să mă opresc pe lângă un mare poet, pe lângă un om a cărui valoare acum o ştiam. Şi o ştia lumea întreagă.

Seara aceea s-a prelungit cu o masă la care au participat. Semnând pe o foaie, pe care o găsesc acum în *Mic manual,* oameni de cultură, poeți şi scriitori, şi-l văd pe Ilarie Voronca răspunzând fericit la afecțiunea care-l înconjura, dar fără a o scăpa o clipă din ochi pe Rovena.

Câteva luni mai târziu din pricina ei s-a sinucis. L-a lovit în ceea ce era mai adânc în el: încrederea în dragoste, în fericire, într-o lume fără minciună. El, care a scris, fiindcă a crezut – „Dragostea va câştiga o lumină

nouă, chipul femeii va fi oglinda în care se va arăta surâsul bărbatului. Neliniştea, obsesia greşelii, teama că pierzi ființa iubită, gelozia, adulterul, nu vor mai exista" – a simțit prăbuşindu-se totul în clipa când a văzut în chipul femeii oglinda în care surâde un alt bărbat.

Abia după moartea lui Ilarie Voronca, care a stârnit nedumerire şi jale, m-am apropiat de literatura revoluționară, de tot ce-am pus scriitorii, poeții din sufletul lor pătimaş şi curat, din nevoia lor de dreptate, pentru ca „în cor cu toată omenirea să clădească edificii veseliei".

Recitesc scrisorile din anii aceia, şi-mi dau seama că n-am fost mai puțin iubită decât am iubit. Aş spune dimpotrivă. Care era steaua care mi-a ascultat ruga, atunci când, scuturând după umerii mei slabi copilăria, i-am cerut să fiu iubită? Care dintre stele a clipit sau poate că a surâs? Sau poate că a râs ca o bătrână înrăită, care ştia ce mă aşteaptă şi cum voi plăti.

După cincizeci de ani, îmi caut steaua pe cer şi vreau să-i mulțumesc, să-mi exprim recunoştința. Fiindcă, din toate sentimentele pe care le-am încercat, cel ce-mi umple sufletul azi şi mi-l încălzeşte este recunoştința.

Cum a putut sufletul meu nesățios de iubire să fie atât de îndestulat? Cum am ajuns la echilibrul, la împăcarea, la mulțumirea de azi? Steaua mea ştie cât de greu am ajuns şi ştie că n-am trişat. Nu i-am pus iubirii condiții. Şi dacă nu i-am cerut să dureze o veşnicie, e fiindcă nu ştiam că poate fi altfel. Nu i-am cerut iubirii să fie binecuvântată, nu i-am cerut iubitului să se înfățişeze ca un mire, care trece pragul casei cu mireasa în brațe. Am vrut o iubire care să mă poarte pe piscurile munților, pe crestele valurilor, în bătaia vânturilor. Nu o căsnicie fericită şi un soț bun mi-am dorit, nu afecțiune, ocrotire şi linişte şi, dacă nu le-am avut, e poate fiindcă nu am bănuit cât de necesare îmi vor fi, dar, dacă le-aş fi avut – cine ştie – poate că nu aş fi scris.

PARTEA A TREIA

> Scriitorii pe care îi admirăm nu pot să ne servească drept ghizi, întrucât avem în noi, ca şi acul busolei sau porumbelul călător, simțul orientării noastre…

Marcel Proust contra lui Saint Beuve

1

— Cum ați început să scrieți? sunt mereu întrebată.

Şi de atâtea ori, cu suspiciune:

— Cum ați apărut, deodată, aşa, cu un roman?

Apariția mea în literatură a nedumerit, a iritat.

„Cum se scrie o carte, nu ştiu", mărturiseşte Mirona la sfârşitul câtorva sute de pagini.

— Ți-ai făcut un plan, care-i ideea de la care ai pornit?

„Sunt scriitori – spune Ilya Ehrenburg – care, înainte de a începe povestirea lor, îşi fac un plan amănunțit. Alții încep să scrie închipuindu-şi foarte vag ceea ce trebuie să facă. A. N. Tolstoi mi-a spus odată că el nu ştie ce se va întâmpla după câteva pagini. El scrie romanul la fel ca un sculptor când lipeşte bucăți de lut, făcând astfel să ia naştere chipul."

Eu fac parte dintre aceşti scriitori.

„Sunt scriitori, continuă Ehrenburg, care îmi amintesc mai curând de nişte arhitecți, cu rigla şi compasul, dar numai după ce au scris o sută sau două de pagini, eroii devin pentru ei deplin palpabili. Incontestabil că planul este supus unei schimbări când eroul care a luat ființă începe să se opună planului dinainte conceput de autor."

— Cât din biografia dumneavoastră e tratată în paginile *Pânzei de păianjen?* am fost întrebată.

Dar cât este biografie pe paleta unui pictor care priveşte marea şi vrea s-o redea în toată strălucirea ei?!

Şi talentul? E un secret, o taină!

„Dar taina creației – afirmă Liviu Rebreanu – nu e în elaborarea, oricât de amănunțită ar fi, a unui plan de roman ori de poezie, trebuie să fie necunoscutul care îi aduce suflul dătător de viață. Când în tine s-a dospit aluatul viitoarei opere de artă, luni sau ani de zile, parte conştient, parte cu totul inconştient şi în afară de puterea voinței tale, când fermentația tainică s-a terminat, atunci trebuie să intervie voința ta hotărâtoare, stăruitoare,

încăpățânată, adică munca creației, cu bucuriile şi ostenelile ei, asiduă şi chiar programatică. Fără muncă, opera ar rămâne în stare embrionară în sufletul creatorilor."

„Anume personaje, pe care Proust le-a părăsit în drum, spune J. Nathan, ca acel Swan. Căruia i-a consacrat un episod, erau tot aşa de dotați ca şi el. Dar n-au realizat opera lor, pentru că au sucombat tentației înşelătoare (fallacieuse) a iubirii şi a mondenității. Romanul constituie în acelaşi timp opera ea însăşi şi povestea aventurilor scriitorului care îl călăuzeşte spre această operă."

„Dar trebuie să te dăruieşti materialului până la pierzanie, afirmă Leonid Leonov. Pentru ca cititorii să iubească acest material cu un cal-putere, scriitorul trebuie să-l iubească cu cinci sute cai-putere."

Şi trebuie să te dăruieşti cu sinceritate şi curaj. Curajul de a fi sincer.

„Ce jivină capricioasă, talentul! constată pe bună dreptate Ion Caraion. Dacă o singură dată ai scris fără să crezi în ceea ce ai scris, el se duce să se joace cu altcineva!"

Publicul meu, încă din copilărie, era strada. M-a impresionat, citind *Cuvintele* lui Sartre, cât de bine pot, răsturnând datele, să-mi regăsesc la antipodul copilăriei lui, copilăria mea. Supravegheat de familie, micul Jean-Paul ducea o existență trucată între pereții grijulii ai casei. Eu, liberă şi nebăgata în seamă, trăiam după propriile mele gusturi şi fantezii. El stârnea admirația familiei la fiecare cuvânt pe care-l spunea. Pe mine, acasă, nu mă băga nimeni în seamă. Trebuia să ies din casă pentru ca halvițarul, pescarul, croitorul din colț şi ucenicii să mă bage în seamă şi chiar să mă admire. Sartre s-a născut printre cărți, a trăit printre cărți. Eu n-am găsit nicio carte în casă. Figurinele ciobite, sticluțele irizate, ulcelele de pe vremea geto-dacilor îmi vorbeau fără

cuvinte. El a văzut cuvinte, eu am văzut lucruri şi fapte. De educația lui se ocupa toată familia, nimeni nu se sinchisea de educația mea. Mama trebăluia, tata înjura, bunicul mârâia, bunica scotea bani din piatră seacă. Bogăția din casă erau vocea mamei, inteligența tatii, antichitățile bunicului, halvaua turcească pe care o făcea bunica. În familia lui Sartre, copil, viața cobora din cărți. La noi, viața era adevărată şi variată ca vremea, cu ploaie şi soare, cu cer senin sau înnourat, cu grindină şi furtună. Nimeni nu se întreba de ce marea e disperată azi, de ce tata e furibund, de ce mama cântă atât de frumos, de ce suntem atât de săraci şi de îngrijorați?

„Din larg se ridică frunți albe de tauri înfuriați şi vin grămadă, mii şi mii, către țărm!" (George Macovescu, *Vârstele timpului).*

Vin şi te înhață. Mamele sunt îngrijorate, alarmate, înnebunite. Dacă dintr-o ochire nu-şi văd puii, primul gând „e la mare". Marea e uliul. E cât o mie de ulii.

— Mai stați şi în casă.

Dar tocmai casă n-aveam.

În curticica din dos era privata – kénéfé, cum i se spunea pe turceşte – şi erau trei, precum şi prăvăliile de la parter. Şi curticica mirosea a urină, trăsnea. Bucătăria, o fostă magazie întunecoasă, avea uşa veşnic deschisă spre curticică, pentru ca să intre puțină lumină. Dar intra multă duhoare. Acolo spăla rufe bunica, acolo gătea şi-şi prepara alifiile, săpunurile, cremele, laptele de frumusețe. Era negoțul ei. Trebuia să câştige ca să-şi ajute bărbatul, familia. Bunicul câştiga prea puțin cu ceasornicăria, din cauză că umbla pe unde se făceau săpături:

— Pământul ascunde comori…

Comori erau pentru bunicul urmele pe care le lăsase antichitatea. Şi dacă, totuşi, bunica accepta această nesăbuită pasiune pentru cioburile unui ulcior de acum 2.000 de ani sau pentru un chip fără nas, e fiindcă se găseau nebuni care să le cumpere şi mai intra un ban în

casă.

De ce suferea bunicul când intrau pe uşa prinţul Şuţu, sau doctorul Severeanu, care acceptau preţul şi i le luau?

De ce? De ce? Nimeni n-avea timp să-mi răspundă!

Pentru Sartre, drumul era însemnat, ca drumurile de munte, obiceiurile, şi cărţile, şi cuvintele, moştenite. În familia mea, totul era improvizat şi fiecare lua totul de la început, fiecare trebuia să-şi găsească un drum al lui.

Până mi-a venit rândul şi mie. Nimeni n-a moştenit niciodată nimic, afară de poveştile unor întâmplări de spaimă. Romanele au fost trăite. Cea mai frumoasă din surorile mamei, pe când se întorcea de la nuntă, s-a pomenit cu o ţigancă în trăsură, care i-a smuls voalul de mireasă, l-a luat pe ginere de mână şi a strigat: „E al meu!" şi al ei a fost. A plecat cu ea în Africa şi după zece ani s-a întors singur, şi-a luat nevasta şi a dus-o în America. De acolo veneau fotografii cu veri şi verişoare în costume de marinar.

Fraţii mamei, după doi ani grei de armată în marină, s-au săturat şi tot acolo au ajuns. După zece ani, a plecat bunicul să-i vadă şi s-a întors. Nu i-au plăcut nurorile, agitaţia, zgomotul, graba şi goana oamenilor.

— Toată lumea, acolo, aleargă şi vrea să câştige „money şi business" atât ştie americanul. La noi e raiul pe pământ!

Casa celei mai mari dintre surorile mamei era plină de mistere şi de nenorociri. Străbunica zace, cu sânii tăiaţi, carne vie. Străbunica e aplecată peste patul în care mama, cu pântecul umflat, urlă. Şi vrând să văd tot, o văd scoţând, cu inimile însângerate, copilul.

Copiii mătuşii aveau nume grozave: Dorothea, Dagobert, Elisabeta, Isidor, Emanoil, Maria. Maria, ca pe străbunica? Nu, ca pe prinţesa pe care a luat-o de nevastă prinţul moştenitor. Dorothea a fugit, cum avea să fugă şi Fana din *Cartea Mironei,* cu un grec frumos şi bogat. Elisabeta s-a otrăvit, când a aflat că iubitul ei, un gazetar de faimă – un berbant, cum îl va numi Şerban

Cioculescu în *Amintiri* – e însurat. Marița a fost găsită în nu ştiu ce şantan.

Toate poveştile astea mă atrăgeau şi mă îngrozeau. În poza înrămată, singurul „tablou" agățat în perete, bătrânul Abraham se pregătea să înfigă cuțitul în gâtul lui Isaac. Şi Isaac n-avea decât treisprezece ani, părul scurt şi bălai, purta rochiță albastră şi părea nevinovat ca un înger.

E tocmai reproducerea pe care o am în față acum, dintr-o frumoasă ediție germană *Frühchristliches Byzanz.* Băiatul care trage asinul e vesel. Cel care cară pe umeri povara de lemne e trist, mielul legat de copac priveşte nepăsător gestul tatălui gata să-şi ucidă fiul. Abraham are pe cap o aureolă de sfânt, adolescentul îngenuncheat, cu gâtul întins, gata să fie jertfit în locul mielului, seamănă cu mama când era mică. Şi tot oraşul ştie că a jucat şi a cântat în *Sacrificarea lui Isaac* şi că a fost un spectacol minunat, în sala Elpis. În Grecia misterele se jucau de două mii de ani în aer liber, cu actori vestiți. Dar constănțenii pretindeau că nimeni n-a văzut un Isaac mai neprihănit şi cu o voce mai dulce ca a mamei mele. Un spectacol de binefacere – un singur spectacol – dar nimeni nu l-a uitat. Tot oraşul voia s-o trimită pe fata ceasornicarului la Bucureşti, să învețe şi să ajungă la operă. Dar tata s-a amorezat de ea şi Isaac a fost sacrificat.

În ciuda stăruințelor mele, avansam încet. Marea ispită era pentru mine romanul fluviu, legăturile de idei mă duceau mereu înapoi, la copilăria aceea fabuloasă şi angoasată, scăldată în soare şi întunecată brusc de o eclipsă de soare: războiul! Mereu alte cartiere, alte case, gata de a fi demolate. Alte şcoli, aceeaşi sărăcie. Când locuiam pe Izvor – şase într-o singură odaie – urcam maidanul spre Arhivele statului şi acolo citeam, sub ferestrele înguste, pe brâul de beton care înconjura cetatea. De ce-mi plăcea să umblu desculță pe cheiul

Dâmboviței, de la Podul Izvor până la Abator? Câți ani aveam după război, când îmi făceam lecțiile pe garderob şi când la biblioteca Socec de pe Splai citeam *Elena* de Bolintineanu, *Ivette* de Maupassant şi *Adolphe* de Benjamin Constant? Când m-am îndrăgostit de *Dorian Gray?* Cum să țiu în frâu imaginile care sar ca spiriduşii. Şi care-şi cer aceleaşi libertăți ca-n lumea viselor? Ce legătură cu fotografiile de pe pereții acestei camere mobilate, cu copilăria mea? Dar tocmai prin ele îmi descopăr singurătatea şi de aici încep celelalte descoperiri. Îmi aduc deodată aminte că după război, când am văzut marea, am fost atât de fericită, că am sărit în valuri cu ceasul pe mână. Mi-l dăruise mama, cu câteva luni în urmă, de ziua mea. Împlineam atunci treisprezece ani. Era ultima ei avuție, păstrată în secret pentru mine. Aşteptasem să treacă timpul să fiu mare, să capăt ceasul. Dar cerul se întunecă iar. Marea a devenit ca cenuşa. Toată bucuria s-a risipit. Înotam de parcă duceam după mine un cadavru, ceasul stricat.

Cum să aleg între atâtea poveşti? Cum să încep?

„Nu înseamnă ea în afara unui punct de plecare, spune Mauriac în *Romancierul şi personajele sale*, personajul meu nu e numai diferit, dar chiar la antipodul celui pe care l-am trăit cu adevărat. M-am folosit de împrejurări, de anumite obiceiuri, de anumite caractere, care au existat realmente, dar le-am centrat în jurul unui alt suflet. Acest suflet să fie oare opera mea? Din ce e făcută această viață misterioasă? Spuneam că eroul de roman se naşte din mariajul pe care romancierul îl contractă cu realitatea. Aceste forme pe care observația ni le furnizează, aceste figuri pe care memoria le-a conservat, le umplem din noi înşine sau cel puțin cu o parte din noi înşine. Care este exact această parte? Această imensă rezervă de imagini şi amintiri pe care viața a acumulat-o. Ca acele păsări hoațe, ca acele coțofene de care se povesteşte că adună cu ciocul obiectele strălucitoare şi le ascund în fundul cuiburilor, artistul în copilărie face

provizii de figuri, siluete, cuvinte.”

La aceste provizii umblam, în aceste amintiri cotrobăiam, căutând mereu să mă înțeleg, să-mi caut scuze, să mă apăr, să mă explic. Dar cât curaj îmi trebuie, câtă sinceritate! Şi cât de tulburător e faptul că, identificându-mă cu Diana, eroina romanului, trăiam fără să vreau o altă experiență, foarte diferită; experiența Mironei, care, fără ştirea mea, începea să existe.

Acumulam, pentru fătul care încă nu se născuse, senzații, sentimente şi întâmplări din care voi scrie a doua carte, fiindcă parcele au hotărât, ceea ce nici acum nu ştiam, să fiu scriitoare. Eu voiam să scriu o carte, dar trăiam într-o altă epocă socială şi istorică şi într-un alt mediu decât al cărții pe care o scriam. Trăiam epoca premergătoare celui de al doilea război mondial, în timp ce scriam despre anii care au urmat primului cataclism. Trăiam într-o cameră mobilată, camera pe care o va descrie Mirona, trăiam singurătatea ei, liniştea în care foaia albă se umple de viață, aspirând să devină o pagină de roman. Căutam să mă identific cu Diana, dar ascultam, de îndată ce lăsam tocul pe masă, cu urechile Mironei, liniştea din aleea înzăpezită în noapte, cu ochii ei descopeream fotografiile de pe pereți, şi cu sufletul ei trăiam realitatea plină de şoapte nelămurite, de umbre şi taine ale scriitoarei care trebuia să devin.

„Întreaga tragedie a oamenilor vine de aici că nu se pricep să stea singuri într-o odaie”, spune Pascal.

— Într-o zi vei rămâne singură! mă prevenise Dania în clipa despărțirii noastre.

În *Caietele* lui Camus, în dialogul dintre Claire şi Patrice, găsesc răspunsul pe care – bineînțeles, cu alte cuvinte – i l-am dat atunci:

— Da, ştiu, dar teama de singurătate nu justifică rabatul, concesiile, compromisurile. Va rămâne lângă mine cine va rezista, cine mă va înțelege, adică cine mă va merita.

— Ai să tremuri în fața morții.

— Da, dar nu voi fi ratat nimic, din ceea ce constituie singura mea menire de a trăi.

Când am înțeles care-i menirea mea? Cred că în clipa în care mi-am acceptat singurătatea.

Îmi aminteam cuvintele lui Camil, îi reciteam scrisoarea în care mă îndemna să mă adun, să scriu.

„Când vorbeşti mult, gândurile se risipesc, sentimentele se volatilizează prin vorbe. Albina nu pierde niciun pic de polen, îl adună. Gândeşte-te la artificiile pomului de Crăciun. Cum le dai un chibrit se aprind o clipă, dar se sting imediat, iremediabil. Păstrează-ți personalitatea. Fii mai calculată. Răsfrânge în tine sentimente, impresii, aprecieri. E un şiretlic al naturii intime această nevoie de discuție, de confidențe, de prea numeroase prietenii. Disciplinează-te. Ai un fel de grizerie verbală, care te satisface pe moment, dar ce rămâne? Trebuie să aduni în tine tot. Acest tot va izbucni într-o zi în scris. Poți să stai lângă un cireş şi să aştepți să se coacă, dar să stai lângă un plop şi să aştepți ivirea cireşilor? Asta nu! Nu se scrie un roman spunând: vreau să scriu."

E scrisoarea pe care, în romanul *Genţiane,* Agata o primeşte de la Cirus Hotaru.

În camera mobilată în care m-am mutat, am scris multe din paginile care vor deveni *Jurnalul* Agatei. „Dacă n-aş simți din când în când dâra suferințelor şi a bucuriilor trecute, aş fi ca un om care într-un accident şi-a pierdut memoria. Aş fi ca un înveliş lipsit de sentimente umane, un animal împăiat."

Am hotărât atunci să rup cu tot ce mă făcea să-mi pierd vremea, să fug de lumea la care atât de mult râvnisem să ajung şi care-mi lăsase un gust atât de amar.

„În fiecare etapă a drumului nostru, notează Proust, ignorăm un infinit posibil care nu este altceva decât acea proprietate pe care o au amintirile noastre de a se putea combina între ele."

Dar s-ar fi combinat atât de magistral între ele, dacă Proust nu ar fi fost nevoit să renunțe la viața oraşului, să se claustreze? Se întreabă Maurois, citându-l pe Valéry: „Romanul admite tot ce atrage şi îngăduie fiecare dezvoltare ordonată a memoriei noastre, atunci când reia şi comentează un moment trăit”.

„De câte ori am luat drumul de la început? se întreabă Anaïs Nin. Începutul memoriei sau începutul suferinței?”

Singură, în nopțile albe, în camera mobilată în care scriam neştiută de nimeni, mă uitam la caietele care s-au adunat, s-au decolorat, scoarțe galbene, cenuşii, albastre, şi mă întrebam dacă ar putea să se transforme într-o carte. Dacă s-ar putea ca într-o zi să văd într-o librărie, într-un raft sau pe o masă, o carte între alte cărți bune sau rele.

— Ai văzut? A scris o carte! se va mira o preadistinsă doamnă.

— Dar cum se poate?! Am fost colege de şcoală în cursul primar! va răspunde prietena ei, ridicându-şi voaleta ca să-şi vâre lingurița de şerbet în gură. Ții minte? Era distrată, dezordonată şi nu ştia tabla înmulțirii. Cum a devenit scriitoare, deodată?

— Ce, crezi că ea a scris cartea? Am văzut-o cu un scriitor pe Calea Victoriei.

— Da, am auzit. Unul, Petrescu. Dar parcă nu e scriitor. E gazetar. I-am văzut fotografia în gazetă.

— A ei?

— Nu, a lui.

— Şi aşa, deodată?!

Mi s-au imputat, apoi prea multele citate, dar iată ce spune Titu Maiorescu: „Dacă aş publica eu, ca fiind ale mele, excelentele aforisme ritmate sau în proză ale lui Goethe, ele nu ar suscita nicio atenție şi nu ar face nicio impresie. Însă, întrucât sunt de Goethe... dar aceasta pe bună dreptate. Căci întâi trebuie cineva să fi realizat un întreg – dintr-o bucată – ceva unitar şi desăvârşit în sine, fie operă de artă, fie operă ştiințifică, pentru ca apoi, abia

să se acorde încredere aforismului sau. Abia în totalitatea din care provine stă valoarea unei opinii singulare, în conexiunea logică a întregit concepții despre lume."

Peste ani, citesc în *Săptămâna* (aprilie, 1977): „Paginile eseurilor lui Mircea Eliade par uneori «sufocate» de exemple, dar sunt în realitate, bine armate din punct de vedere factologic."

2

În perioada aceea mi-am păstrat un singur prieten, pe Mihail Sebastian. Îl vedeam aproape zilnic. Era obosit şi trist. Purta cu decență o mare suferință, o nefericită dragoste de care nu vorbea. Numele adevăratei Ann l-am aflat mai târziu. Dar *Accidentul,* romanul a cărui eroină va fi, nu exista. Şi nu ştiam că actrița, pentru care cu ani în urmă suferise Camil, cum vorbesc însemnările din *Proiect de roman,* pe care le regăsim amplificate în *Ultima noapte,* va răvăşi şi viața lui Mihail Sebastian.

Încercam să-i descriu frumusețea Predealului iarna, avântarea, zborul prin spații, nesfârşitele curse pe pantele albe sau cu genunchii îndoiți sub baldachinul brazilor încălcați ca nişte crengi cu boule-de-neige, viața de cabană, poezia ei aspră, izolarea de lumea oraşului, nepăsarea față de grijile ei, fericirea schiorului.

— Stăpână absolută e natura, oamenii par mici şi totuşi îndrăznesc să se măsoare cu ea.

— Ai îndrăznit mai sus de Cioplea? m-a întrebat, cu un zâmbet uşor ironic.

— Numai o dată. Eram la Predeal, când m-am pomenit cu un grup de schiori, printre care personajul care în romanul meu se va numi Alex.

— Cred că ştiu cine e, avea un cort la Balcic.

— Cu ani în urmă, într-o vară la Braşov, am mai urcat pe acelaşi drum pe Postăvarul. Fără bocanci, în espadrile, pe Familienweg, un drum uşor, care mi-a părut greu, neantrenată şi cu rucsacul în spate. Dar sufletul mi-era mai greu decât ruscacul, fiindcă eram îndrăgostită de Georges, un braşovean, şi Georges n-a venit. Dar la cabană, a apărut, livid, istovit, gata să-şi dea sufletul, ca eroul de la Maraton. Urcase pe scurtătură în câteva minute, ca să ajungă odată eu noi. Atunci aveam cincisprezece ani. Acum, după zece ani, urcam cu schiurile şi trebuia să mor sau să înving. Nimeni nu m-a

întrebat câte ore de exerciții am făcut, ce ştiu. Urcuşul de la Poiana până la cabana de pe Postăvarul n-a fost uşor. Dar grozăvia a fost coborârea, mai ales că peste noapte ninsese şi continua să ningă. Nicio vizibilitate. Cerul coborâse la înălțimea noastră, zăpada se urcase până la genunchi.

— Nu exagerezi? mă întreabă Sebastian.

— Retrăiesc spaima de atunci. Nu ştiam să schiez decât pe zăpadă bătută, pe aceleaşi pante pe care făcusem ocoliri printre bețe. Cunoşteam pe dinafară terenul, scârțâitul zăpezii, totul mi-era familiar. Acum priveam îngrozită, fără să văd la câțiva paşi înainte. Îmi venea să plâng, să strig. Nu ştiam ce să fac cu zăpada asta moale, pufoasă, care se lipea de schiuri, cu brazii camuflați în ceața deasă, ascunşi ca nişte duşmani. Dar cum să rămân singură sus, la cabană? Cum să strig: mi-e frică? Celelalte două sportive, destul de urâțele, îşi ungeau schiurile şi parcă mă sfidau cu liniştea lor. Una din ele jucase o seară întreagă şah cu Alex. Cealaltă urmărea, peste umărul lui, cu o competență indiscutabilă, jocul, mişcând din când în când figurile în locul lui. Eu eram în afara grupului, handicapată parcă de feminitatea mea, deplasată în atmosfera aceea. Cu vădită satisfacție îşi ungeau schiurile, de parcă-şi pregăteau armele, ignorându-mă în continuare. Dintre bărbați numai Alex făcea tacit sat cu ele. Costache, prietenul lui, citea în mine ca într-o carte deschisă şi, cu simpatie, îmi dădea sfaturi. Auzeam ca prin vis „cristiana, telemarc, astea sunt frânele la zăpadă mare”.

Cristiana nu-mi reuşise niciodată, cât despre telemarc… Nu ştiam docât plugul, dar zâmbeam. Nu vorbeam, ca să nu-mi tremure vocea.

— Şi cum te-ai descurcat?

— Am coborât în plug, cu cozile schiurilor complet desfăcute, cu vârfurile apropiate, cu brațele crispate, îndoită de mijloc, cu nasul în genunchi, încordată. Şi când, totuşi, luam o viteză oricât de mică, puneam „frâna

națională”. Din fericire, ştiam să mă ridic, şi mă ridicam cu atâta dexteritate, încât, cei care mă tot aşteptau, nu mă vedeau nici când cădeam, nici când mă ridicam şi nu înțelegeau de ce am câte o farfurie albă, nou-nouță pe locul cu pricina.

Sebastian râdea cu poftă.

— De zeci de ori m-am lăsat pe fund şi tot de atâtea ori m-am ridicat, până s-a ridicat ceața şi poiana a apărut în soare, şi acolo tot grupul aştepta catastrofa. Unul din băieți pregătise aparatul fotografic. Trebuia să cad chiar în fața lor. Ei bine, m-am concentrat şi, cu o voință încrâncenată, am încercat o cristiană care mi-a reuşit pentru prima oară: Praful de zăpadă s-a ridicat aşa cum scrie la carte, zăpada a scârțâit sub frâna bruscă şi poza a ieşit superbă. Am să ți-o arăt.

— Şi amorul?

— S-a pulverizat ca zăpada. Sigur, e o boală care revine, dar cu forțe mai slabe. Totul e să vrei să te vindeci. Să vrei cu adevărat. Muntele, mai ales iarna pe schiuri, te cucereşte ca o mare iubire. Cui pe cui se scoate, ai să vezi.

— Şi ai renunțat la schi?

I-am arătat manuscrisul.

— Am acum psihologia femeii însărcinate. Numai că perioada de gestație e mai lungă. Uite ce s-a adunat aici.

„De când am plecat de aici – îi scrie Roger Martin du Gard lui André Gide – nu am făcut nimic altceva decât să scriu din primul foc magma asta informă, care va deveni, în cele din urmă, după nenumărate filtrări succesive, capitole de citit. Grămada creşte, dar fără a-mi aduce satisfacția ce aş avea-o şlefuind definitiv cea mai neînsemnată pagină. Nu-i decât glod, deocamdată.” Credeam că numai eu scriu greu, dar „asta e lupta fiecărui scriitor, afirmă Anaïs Nin. Fiecare scriitor are sentimentul de a înfrunta o masă informă, elementară şi nu reuşeşte să spună cea mai mare parte din ceea ce simte.”

— Din glodul ăsta, îi spun lui Sebastian, nu văd cum voi ieşi, fără un exemplar dactilografiat. Scriu, transcriu, iar şi iar, pagini, fraze, capitole întregi. Şi într-o zi se va spune că romanul mi l-a scris Camil Petrescu.

Sebastian zâmbeşte:

— Când i-l dai să-l citească?

— Aş vrea să-l citeşti tu.

Pentru întâia dată îl tutuiam.

— Ce o să spună Camil? Ştii cât e de orgolios.

— N-o să ştie.

— Dacă află?

— N-o să afle.

Scriitorii sunt întrebați – şi întrebarea se repetă în toate întâlnirile lor cu cititorii – dacă personajele romanelor sau ale pieselor de teatru au existat cu adevărat sau sunt rodul fanteziei. Iar dacă e vorba de o carte care i-a emoționat, de eroi în care au crezut, îşi găsesc singuri răspunsul: „Desigur că au existat, există." Thomas Mann apără dreptul scriitorului de a prelucra date din realitate fără a le lua aidoma şi combate tendința de a identifica figurile create cu persoanele care au servit parțial ca modele.

La 18 octombrie 1935, Sebastian notează că a văzut un accident pe Bulevard şi e sigur, că o să poată scrie, că e inspirat. „Şi nu merge şi n-a mers... Nu e mai puțini adevărat că de atunci mă gândesc mereu la posibilitatea acestei cărți. Sunt câteva fapte, câteva mici sugestii, bunăoară: plimbarea cu C.S. în seara când a furat un măr pe strada Academiei, gest care m-a întinerit şi mi-a redat chiar în momentul acela gustul de a scrie o poveste, un *récit,* descurajat cum sunt, voi găsi poate o bucurie în asta."

Într-o seară, pe o stradă care cobora din Lipscani spre Dâmbovița, între prăvălii înghesuite, urâte, ne-am oprit în fața unei vitrine luminate feeric. Era plină de crengi de liliac alb. Sebastian se uita vrăjit şi trist.

— Nu voi fi niciodată destul de bogat ca să trimit liliac,

iarna, unei femei.

După câteva zile, trecând pe la florăria, aceea, am intrat şi am întrebat cât costă o creangă. Era scump pentru mine, dar nu imposibil. I-am trimis lui Sebastian, fără niciun cuvânt, creanga de liliac. După un timp, i-am telefonat:

— N-aş vrea să-ți faci cine ştie ce iluzii, să crezi că-i de la cine ştie cine. Creanga de liliac e de la mine.

În *Accidentul,* apare creanga de liliac.

Şi totuşi, *Accidentul* mai aştepta o întâmplare decisivă. Ea s-a ivit în ajun de sărbători, când l-am întâlnit pe Sebastian în magazinul Lafayette. Voia să-şi cumpere un trenchcoat.

— De ce nu un costum de schi? l-am întrebat.

M-a privit nedumerit.

— Dar sunt două lucruri diferite. Mi-e necesar un impermeabil de ploaie şi de vânt, îmi ține loc de pardesiu.

— Da, dar nu înlocuieşte costumul de schi.

— Din păcate, n-am bani pentru costum de schi.

— Decât dacă renunți la impermeabil.

— După ce criteriu?

— Când ai de ales între un lucru de care ai nevoie şi unul care-ți face plăcere, alege-l pe cel care-ți face plăcere.

— Ai dreptate! mi-a spus, zâmbind amuzat.

Şi cu un entuziasm neaşteptat, a cerut un costum de schi.

Sebastian a plecat la Predeal, s-a vindecat de o dragoste nefericită şi a cules materialul din care va scrie *Accidentul.*

Şi alt exemplu, tulburător…

Într-o toamnă la Roman, Sebastian se duce să-şi viziteze un prieten, pe Blecher, scriitorul țintuit de câțiva ani în pat, bolnav de Morbul lui Pott şi conştient că sfârşitul i se apropie.

„Ce mă bucură şi mă emoționează la el, notează

Sebastian în *Jurnal,* sunt rezervele încă nealterate din copilărie, umorul, exuberanța lui. Îmi povestea diverse jocuri de astă-vară, când era Geo Bogza la el: se jucau de-a vaporul. Bogza îi remorca patul, iar Biecher dădea semnalul de plecare. În perete bătuseră un aviz: «Este interzis a se sui pe catarg şi a scuipa în camera maşinilor».

Câțiva ani mai târziu, Sebastian va scrie *Jocul de-a vacanța.* Personajul Bogoiu, modest impiegat de minister, în vacanță, într-o pensiune în munți, trăieşte în imaginație o viață de marinar. Pe-o tablă neagră notează zilnic temperatura, vânturile, presiunea atmosferică. Are o busolă în buzunar şi oriunde ar fi caută nordul. Bogoiu se joacă de-a vaporul.

Numele lui Bogoiu are primele trei litere ale lui Bogza. Ca şi Proust, Sebastian simte nevoia să lase personajului fictiv ceva din numele modelului său. Se ştie, bunăoară, că actrița Berma din *În căutarea timpului pierdut* este celebra Sarah Bernhardt.

Deşi atât de diferite, piesele lui Sebastian se mişcă pe acelaşi sistem de coordonate, au acelaşi punct fix: nevoia de a evada din viața cenuşie, măruntă. Ce e vila din *Jocul de-a vacanța? Insula,* din piesa pe care n-a terminat-o? Ultimul act îl va scrie Mircea Ştefănescu cu deplină înțelegere şi sensibilitate.

Într-o seară, la sfârşitul unui spectacol, Sebastian pleacă fără a-şi lua rămas bun de la mine. A doua zi, cerându-şi scuze, mi-a spus că a condus-o pe actrița cu care stătuse de vorbă în antract. Nu mai era nici foarte tânără, nici frumoasă. Poate de aceea a simțit nevoia să-mi explice:

— Veneam de la Brăila, sunt câțiva ani de atunci, eram aşa de neînsemnat, atât de prost îmbrăcat, atât de modest! Cunoşteam de curând câțiva scriitori, care m-au dus la masă la Continental. Şi atunci a apărut această femeie. Era foarte elegantă, cu brațele goale,

strălucitoare. Mi se părea că a picat din altă lume, mi se părea că visez.

Cincisprezece ani mai târziu, va scrie *Steaua fără nume.* O femeie elegantă, strălucitoare, cu brațele albe, coboară într-o gară sordidă a unui biet orăşel de provincie. Profesorul şcolii de fete, eroul, e uluit. Ea înseamnă pentru el altă lume, e steaua la care visează de mult, pe care de o viață întreagă o caută, cu ochi nesățioşi, pe bolta cerească.

În *Fragmente dintr-un caiet găsit,* la capitolul „Dintr-o călătorie în Normandia", e descrisă o întâmplare: „Între Montigny şi Virnnes am fost opriți cinci minute în drum din cauza unui platan tăiat. Îl retezaseră de la rădăcină şi aşteptau să se rupă acum singur, sub propria lui greutate, de ultimele fibre care îl mai țineau. Lucrătorii, automobiliştii şi trecătorii se dăduseră respectuoşi deoparte, făcând gol în jurul lui, pe o rază de cincizeci de metri. A căzut frumos, lent, descriind un cerc de stea căzătoare şi s-a lovit masiv de pământ, răspândind departe un zgomot întâi surd, pe urmă amplu, vibrând între orizonturi ca într-un ghioc. Era ceva glorios şi superb în tăcerea asta, ştiind că eu niciodată nu am să mă pot despărți de nimic, ca acest trunchi de platan, întins de-a curmezişul drumului."

În *Jurnal* descoperim întâmplarea care l-a impresionat şi care i-a sugerat rândurile de mai sus.

„Mă oprisem cu Camil la şosea. Se transplantau acolo câțiva pomi şi tocmai în momentul acela se încerca să se planteze un pin adus de nu ştiu unde. Două lucruri m-au impresionat: întâi imensa bucată de pământ cu care fusese rupt copacul propriu-zis. Nu rupt, se săpase în jurul lui un fel de glastră de – să zicem – doi metri cubi, încercuindu-l ca pe un butoi. Această glastră trebuia să intre într-o groapă dinainte săpată pe dimensiunile ei.

Ce m-a surprins mai mult erau oamenii care se sileau să ridice copacul. I-am numărat. Peste cincizeci. Dar ce voință de viață, fără gesturi, de o grandoare tăcută, în

copacul acesta care părea uriaş între oamenii care se agitau în jurul lui!”

„Care este, se întreabă Mihail Sebastian în capitolul „Izvoare şi chei”, din corespondența lui Proust, hotarul dintre ficțiune şi realitate? În ce măsură spiritul de invenție colaborează cu spiritul de observație, prin ce transformări trece un fapt autentic pentru a deveni un element de roman, care este unghiul de refracție care deplasează în literatură imaginile luate din viață? În fapt, chiar când originea unui personaj de roman este un model de viață, lucru care se întâmplă în cele mai multe cazuri, chiar când punctul de plecare a unei situații este real, desfăşurarea ulterioară capătă cu totul alte direcții. Într-o operă vie, personajele se desprind în mod inevitabil de modelul lor inițial şi dobândesc o personalitate distinctă, o identitate proprie. Dacă nu ar fi decât elementara dorință a romancierului de a camufla modelele de care s-a servit, schimbându-le numele, profesiunea, oarecare trăsături fizice, şi încă o copie strictă după natură n-ar fi posibilă.”

Dar aici am vrut să redau tocmai acele puncte de pornire, întâmplarea reală, întâlnirea cu personajul sau faptul concret, care declanşează creația literară.

„De ce n-am arătat fotografia, când tatii i-ar fi făcut atâta plăcere?” se întreabă Diana, eroina romanului *Pânza de păianjen.*

Scena, în realitate, n-a existat.

Real e egoismul meu, mustrarea mea de cuget.

În spital, în ultimele lui clipe, tata mă întreabă dacă mama a plătit chiria.

Ar fi trebuit să spun da, ca să-l liniştesc. Am spus: nu ştiu.

— Poți să-i dai tu?

— Nu ştiu, am să văd…

Îngrijorarea din ochii lui mă va ustura multă vreme, dar mă va ajuta să scriu poate cel mai bun capitol din carte.

În carte, tatăl Dianei întreabă cu aceeaşi îngrijorare dacă fratele meu a avut bani să-şi facă haine de ofițer, haine noi. În carte, tata vrea ca Diana să-i arate doctorului fotografia lui Nicu. Iar ea, prefăcându-se că o caută în sertarul măsuței de lângă pat, spune: „n-o găsesc”. Scena e imaginată. Reală e îngrijorarea din ochii tatălui meu, remuşcarea care nu-mi va da pace.

Poate că imaginație, talent înseamnă tocmai găsirea echivalentului cu care înlocuieşti realitatea. Uneori, mai convingător decât adevărul. Alteori dimpotrivă.

În *Gențiane,* tânăra Luchi, ca să-i arate bărbatului ei că e gospodină, topeşte untură. Douăzeci de kilograme tăiată mărunt. Miroase strada, scara, clanțele, totul miroase a untură.

Scena se petrecuse în realitate la mare. Scriitorul, un celibatar nărăvit, venise cu o fată. Într-o zi, întrebând de ea, mi-a răspuns indignat că topeşte untură.

— Îmi miros manuscrisele, hainele, miroase plaja a untură.

Totuşi, după un timp, se însoară cu ea înduioşat de cât de serioasă e. Şi cât de gospodină.

Am căutat un echivalent pentru topirea unturii. Fata pune murături, fata face bulion. Sar dopurile sticlelor şi mânjesc pereții, manuscrisele, dar întrebând pe unii şi pe alții ce consideră mai convingător dintre aceste îndeletniciri, mi se răspunde: untura.

E adevărat că la mare scena era mai tare, decât transplantată într-un apartament din Bucureşti. Totuşi am preferat riscul de a strica o prietenie – scriitorul murise, dar soția lui nu-mi va ierta – decât să folosesc un echivalent, mai puțin expresiv, sau mai puțin „fotogenic”.

De ce i-am dat lui Sebastian să-mi citească manuscrisul? De ce nu i l-am dat lui Camil? De ce am aşteptat cu înfrigurare părerea lui Liviu Rebreanu?

Fiindcă nu ştiam dacă ceea ce ani adunat în paginile mele este o carte.

„Raţiunea este simplă, spune Simenon, fermierul ştie cum să sape pământul, dulgherul cum să facă un scaun sau un pat, dar romancierul nu înţelege miracolul prin care un număr oarecare de pagini scrise devin un roman. Neînţelegerile în cazul său provin din tendinţa generală de a confunda termenul de romancier cu acela de om de cultură."

Şi totuşi, Camil va face confuzia asta, când un an mai târziu îmi va citi manuscrisul. El, care recunoaşte şi notează în *Jurnal* că reface cartea până şi în şpalt, nu va avea nicio indulgenţă pentru manuscrisul pe care eu n-am avut posibilitatea să-l dactilografiez decât o singură dată. Cât despre „talent", citim în *Note zilnice* (31 III 1935): „Şi pe urmă eu n-am crezut în talentul nimănui. Nu cred decât în personalitatea mea."

Personalitatea lui abia acum mă intimida. „Cred că schema gândirii mele – notează Camil în *Jurnal* – era complet fixată în momentul când am conceput *Jocul ielelor,* în 1915, odată cu descoperirea că este a patra dimensiune a spaţiului şi în acelaşi timp cu analiza apriorismului cantian, expusă în *Ultima noapte."*

În 1915, eram în clasa I primară. Învăţam alfabetul. Dar nu diferenţa de vârstă explică decalajul de cultură dintre noi. Camil Petrescu era un scriitor, dar şi un om de cultură. Eu eram, sau trebuia să devin, un scriitor.

„Este imposibil să-mi fac portretul, din cauza mobilităţii mele, spune Anaïs Nin în *Jurnalul* ei. Climatul meu familiar este anxietatea."

Mi s-ar fi potrivit şi mie, altădată, să spun ca Anaïs Nin: „Sunt mai interesată de fiinţele umane, decât de scris, mai interesată de dragoste, decât de scris, mai interesată să trăiesc, decât să scriu. Sunt mai interesată să devin o operă de artă, decât să creez una, sunt mai interesantă, decât ceea ce scriu."

Dar azi – şi acest azi a început când m-am pomenit singură în cambra mobilată, în care nimic nu-mi

aparţinea în afară de caietele şi hârtiile care se adunau pe masă – azi aş afirma tocmai contrariul. E poate schimbarea pe care, prin acumulări lente o aduce vârsta, dar e, desigur, marea schimbare care s-a produs de la întâlnirea mea cu Camil. Aveam şi eu altădată mai multă nevoie de dragoste decât de hrană, acum de nimic nu aveam mai multă nevoie decât de linişte şi de tot ce mă rupea de lume şi m-aduna în faţa hârtiei albe. Ca şi Anaïs Nin, „găsesc viaţa tragică, nu comică, fiindcă nu sunt detaşată de ea, şi tot ceea ce scriu e adevărat, transpus, dar adevărat. Dar dacă Anaïs pretinde că ar fi vrut să aibă viaţa lui Ninon de Lanclos, eu aş fi vrut să am viaţa lui Anaïs Nin, puterea ei de muncă, puterea ei de dăruire, vitalitatea, cultura ei, posibilităţile ei de a cunoaşte lumea, orizontul ei larg.

Dar dacă asta n-a fost posibil, atunci favorita mea ca femeie sunt eu. Poate să fie şi o parte de narcisism în această preferinţă, dar cred că e mai ales ataşamentul meu pentru, marea investiţie pe care am făcut-o ca să ajung ceea ce sunt, să fiu aşa cum sunt. Sunt propriul meu Pygmalion. Am făcut prea greu drumul prin pădurea nedefrişată pe care am străbătut-o, bâlbâind, am urcat prea greu munţii pe drumuri nemarcate, ca să nu am puţină admiraţie pentru mine.

Puţină într-adevăr. Căci multă, nu-mi îngăduie sfiala şi bunul simţ, neliniştea şi poate superstiţia. Orice clipă de infatuare îmi este pedepsită pe loc. Dar nu pot, privind în urmă cu recunoştinţă, faţă de tatăl meu care nu avea decât o clasă primară, şi aceea neterminată, după cum spunea cu mândrie, şi nicio meserie, să nu privesc cu plăcere cărţile pe care le-am adunat, eu care n-am găsit în familia mea nici o singură carte. Anaïs, copil, adormea în braţele lui Pablo Casals, îl auzea la pian pe tatăl ei, compozitorul Joachim Nin, pregătindu-şi concertele. Micul Jean Paul Sartre a deschis ochii asupra bibliotecii bunicului şi înainte de a şti să vorbească şi-a vârât mânuţele în cărţile lui.

Eu am fost cea dintâi care, în familia mea, a cumpărat o carte.

Sebastian ezita să-mi ia manuscrisul.

— Camil n-o să-ți ierte că nu l-a citit el cel dintâi.

— Dar ştii cât e de subiectiv. E în stare să-l arunce după primele pagini.

Eram la capătul puterii. Abia îmi țineam lacrimile. Sebastian, cu discreție, răsfoia manuscrisul, aşteptând să-mi revin.

Mi-am turnat un pahar cu apă din carafa care era pe masă, am scos din bufet o sticluță din care mi-am turnat câteva picături.

A sărit şi mi-a prins brațul, răsucindu-mi-l.

— Ce vrei să faci?

Era alb la față.

— Să iau un calmant.

— Ce fel de calmant?

Citea atent eticheta farmaciei.

— E pentru oboseală, pentru stări nervoase şi chiar pentru ficat.

— Am crezut..

— Nu sunt grăbită, Mihai. O să m-aştepte. Are răbdare, dacă la moarte te-ai gândit.

— Ai dorit-o vreodată?

— De multe ori. Tentația există şi pare o soluție. Dar îi spun: Piei, satană!

— Consideri că e o laşitate?

— Consider că mi-aş ucide mama.

— Ai dreptate. Teribil de scump plătim dragostea ei! Dar în ce te priveşte, cred că iubeşti prea mult viața.

— M-a costat prea scump ca să ajung aici şi nu numai pe mine. Cine ştie câte străbunici şi bunici şi-au încovoiat spinarea ca să mă pot urca pe umerii lor, să văd ceea ce ele n-au putut să vadă! Le port recunoştință.

— Ce ciudat că ți-ai păstrat optimismul intact! Ce tânără ai rămas! Eu sunt mai sceptic.

— Cum poți să te îndrăgosteşti, dacă eşti sceptic? Şi dacă nu eşti îndrăgostit, cum poți să scrii?

— Dar dacă nu eşti iubit?

— Îți spui că acel ce nu te iubeşte e un prost.

— E un prost, a repetat…

I-am simțit emoția.

— Şi asta te împiedică să suferi? m-a întrebat.

— Nimic nu te împiedică să suferi. Sufăr, deci exist.

— Mă uimeşti. Spune, ai o conştiință atât de liniştită?

— Dimpotrivă. Neliniştită. Chinuitor de neliniştită. Dar e conştiința mea. Nu mă pot despărți de ea. Şi nici de viață. Viața e totuşi frumoasă. Plină de surprize.

— Dumneata eşti plină de surprize. Nu mă mir c-ai făcut atâtea victime.

— Cum de-ai scăpat? l-am întrebat în glumă.

— Te iubea Camil. Tot oraşul vuia.

— Eu îl iubeam pe el.

— Ce ciudat mi se pare că n-ai suferit fascinația personalității lui! „Dacă l-aş vedea pe Shakespeare în carne şi oase aş muri de spaimă", spune Flaubert.

— Flaubert ştia cine-i Shakespeare. Eu nu ştiam nimic despre Camil. Cum nu ştia nici el nimic despre mine.

— El e eroul?

— Nici nu există în carte.

Sebastian s-a luminat la față.

— Mi-ai luat o piatră de pe inimă.

Nu voi reda aici cuvintele lui Sebastian, răspunsul aşteptat cu atâta înfrigurare în zilele cenuşii, lungi, în nopțile albe care au urmat. Nu ştiu cât m-ar ajuta memoria şi nici cât credit mi s-ar acorda.

Sunt examene la care candidatul vrea să ştie dacă a trecut sau nu, pacientul aşteaptă un diagnostic: bolnav sau sănătos, presupusul vinovat verdictul: achitat sau condamnat.

Sebastian va scrie, trei ani mai târziu: „Totul arată în opera Cellei Serghi: excepționale daruri de sensibilitate şi expresie au fost aici dominate şi călăuzite de o voință

proprie de a crea peste orice improvizație, peste orice diletantism. Un dar de observație minuțioasă, exactă, notată pregnant cu o rară putere de a da viață şi relief ultimului detaliu, iar în al doilea rând un simț de poezie, care trece dincolo de spectacolul imediat al vieții, şi proiectează o lumină peste cele mai derizorii fapte, gusturi sau lucruri". *(Revista Fundațiilor,* 1939).

— Mi-a fost frică, o frică mortală, mi-a spus Sebastian. Cu toate că m-ai asigurat că nu-l voi găsi pe Camil în carte, că eroul îi va semăna, că va fi un Camil camuflat, dar recognoscibil ciuntit, minimalizat. L-ai eliminat cu o conştiință de scriitor care scrie numai despre ce şi-a propus, şi-şi cunoaşte limitele, dar în limitele de care vorbesc intră Balcicul şi Mangalia cu toată poezia lor, adolescența cu tot amarul ei şi portretul tatălui, care salvează frivolitatea Dianei, dă cărții o pondere, un lest neaşteptat. Totuşi, ai trecut prea uşor peste moartea tatălui, şi oricum, trebuie să mai lucrezi.

S-a căutat cu tot dinadinsul în *„Pânza de păianjen"* influența lui Camil Petrescu. Cum de nu s-a observat că în romanele lui copilăria nu există şi nici adolescența, care în cartea mea ocupă un loc atât de important. Stilul lui bogat în metafore; metafora lipseşte cu totul în literatura mea: „stil dens, cenuşiu, din care se clădesc lucrări fără strălucire, dar durabile, cu aspect de timpurie maturitate", va scrie Lovinescu în Aqa forte.

În romanele lui Camil Petrescu, eroii masculini sunt oameni superiori, cu aspirații spre absolut în dragoste. Femeile mărginite, nedemne, mediocre. În cărțile mele bărbații sunt mai prejos decât hazardul marii întâlniri, femeile superioare dezamăgite, demne, reuşesc să se salveze ca dintr-un naufragiu.

3

Pe strada Plevnei, peste drum de intrarea artiştilor la teatrul Bulandra, se ridicase un bloc. Calculele de beton le făcuse soţul meu. Credeam că jumătate din suma pe care i-o dădusem în păstrare pentru apartamentul vândut va acoperi preţul unei garsoniere. O cameră, o chicinetă şi o baie.

Dar socoteala de acasă nu se potriveşte cu cea din târg. Îmi lipseau câteva mii de lei. Deocamdată eram tolerată, dar dacă arhitectul care investise banii în această construcţie ar fi vândut altcuiva garsoniera, cumpărătorul m-ar fi aruncat în stradă, aşa cum mi se întâmplase în casa cealaltă. Cu spaima în suflet şi cu frigul în oase, m-am mutat în blocul în care ascensorul nu funcţiona, caloriferul nu încălzea, apa nu curgea; cu ferestrele deschise ca să se usuce pereţii, şedeam pe un geamantan care-mi servea drept scaun şi pe altul care ţinea locul mesei, transcriam capitolul în care, la Mangalia, soarele dogorea, plaja era încinsă, marea caldă şi în valuri tineretul zburda.

În blocul unde se va petrece o parte din *Cartea Mironei* am descoperit la parter o lăptărie. Acolo mâncam zilnic o porţie de mămăligă. Într-o ceaşcă unsă cu untdelemn, se lăsau la fund câteva aşchii de brânză şi apoi se punea mămăliga şi se răsturna ceaşca, aşa cum răsturnam la Mamaia găleata cu nisip ca să facem „cozonaci”! Era prânzul meu de fiecare zi. Seara, un pahar cu lapte, care absorbea, ca în copilărie, bucăţile de pâine.

Dar asta nu însemna sărăcie. Nu trebuia să fur o pâine, ca Jean Valjean, nici să dorm în sala de aşteptare a gării. Sărăcie însemna, pentru mine, să n-am bani pentru a dactilografia manuscrisul romanului meu.

Într-o zi, fiind cu Camil pe stradă, m-am oprit, în panică:

— Mă întorc acasă.

— De ce?

— Mă tem să nu se întâmple ceva cu manuscrisul meu. E într-un singur exemplar, dacă ia casa foc? i-am spus portăresei care face curat că, dacă se întâmplă ceva, să ia manuscrisul în braţe şi să fugă cu el, să nu se sinchisească de nimic altceva. I-am explicat că nu sunt foi de hârtie, că e un copil, să-l ia în braţe şi să fugă cu el.

Camil n-a râs de mine.

— Bine, du-te acasă. Eu mă duc la bancă, la Blank, să-ţi iau un safe. Să-l ţii acolo până găseşti dactilografă.

Un burete fermecat a şters într-o clipă ani de suferinţă. Am uitat tot ce am pătimit din pricina lui, tot ce pe drept sau pe nedrept i-am imputat. Mi-era iremediabil drag. Gestul lui, când mi-a luat o casetă la bancă pentru ca să-mi pun la adăpost manuscrisul, era cu atât mai tulburător, cu cât ştiam că nu-şi face iluzii prea mari despre valoarea lui, despre talentul meu. Dar ceea ce înţelegea ca nimeni altul şi voia să protejeze era munca mea de câţiva ani, grija pentru efortul pe care-l cunoştea. Poate că nimeni mai bine ca el nu-l ştia. „Nu admit nici cea mai mică bagatelizare a unei cărţi, când ştiu cât efort supraomenesc a cerut, nicio bagatelizare a acestei lupte dramatice care e scrisul", citim în *Note zilnice.*

I-am povestit întâmplarea unui prieten avocat, care îmi dădea din când în când de lucru. La început s-a amuzat:

— Va să zică ai safe la bancă, ce-ţi pasă?

— Dar nu mai am manuscrisul acasă! Adaug pagini din memorie, tai şi corectez din memorie, ca puşcăriaşii care la închisoare nu au voie să aibă hârtie şi creion.

A fost impresionat.

— Am să vorbesc cu secretarul meu, în orele libere să-ţi bată la maşină manuscrisul. În trei exemplare. Dacă unul ia foc şi altul se fură…

Într-o seară, la Corso, Camil, binedispus, tandru cum era rareori, m-a întrebat dacă am găsit o dactilografă.

— Aş vrea mai întâi să-l citească cineva, să ştiu dacă

merită să fie bătut la maşină.

S-a supărat:

— Asta înseamnă să-ți tai singură craca de sub picioare. Nu ştii cât pierde un text pe care-l descifrezi greu, de care te poticneşti de câte ori dai de ştersături şi îndreptări. Îți vine să-l arunci.

— Camil, să ştii că mi l-a citit cineva şi nu l-a aruncat.

— Depinde cine l-a citit.

— Sebastian.

M-a privit drept în ochi, şi parcă nu-i venea să creadă:

— Şi?

— I-a plăcut.

Camil a cerut plata şi, grăbit, s-a sculat de la masă. L-am urmat fără un cuvânt. Ne-am dus la el acasă şi, de îndată ce a intrat, l-a chemat pe Sebastian la telefon.

— Ei, cum e? Ştiu că l-ai citit… De ce să mă supăr? Eu nu l-aş fi citit nescris la maşină şi, oricum, n-aveam timp.

Fața i s-a luminat.

— Ei, chiar, aşa?! Mie spune-mi cum e în comparație cu…

Au urmat câteva nume de scriitoare cunoscute.

— Chiar dacă exagerezi, tot e bine. Îți mulțumesc. E o veste bună… Sigur, o să mai stăm de vorbă… Chiar mâine la prânz…

4

— Rebreanu a acceptat să-ți citească romanul, mi-a spus Sebastian, gâfâind ca după un meci greu câştigat. Vreau să i-l duc imediat.

— Nu… mai vreau să-l recitesc, să-l revăd, să-l refac.

— Dacă ai să-l smângăleşti, n-are să-l poată citi. Ai timp pe urmă.

— Cum de a acceptat?

— Mai întâi m-a întrebat dacă sunt amorezat de autoare. I-am răspuns: are talent. „Bine, bine, dar eşti amorezat de ea?”. „Are talent”. „E şi părerea lui Camil?”. „Camil nu l-a citit.” Lui Rebreanu nu-i venea să creadă. Am căutat să-i explic că-şi pregăteşte doctoratul şi n-are timp. Rebreanu a zâmbit, ca de şotia unui copil: „Ăsta-i Camil!” Şi atunci s-a decis să-l citească. Vreau să i-l duc chiar acum.

Căutam să mi-l închipui pe autorul lui Ion aplecat asupra manuscrisului meu, şi-l rugam pe Sebastian să mi-l mai lase două zile. Dar nu l-am putut convinge.

După plecarea lui, m-am simțit ca un elev care a dat lucrarea scrisă neterminată. Reciteam copia dactilografiată. Voiam să citesc cu ochii lui, ochii aceia de un albastru prea deschis, prea rece, imaginam privirea care va cădea necruțătoare pe foile pe care palpita, atât de nesigură, o viață. A mea.

Vizita pe care i-am făcut-o lui Liviu Rebreanu, după ce mi-a citit manuscrisul, am folosit-o ca punct de plecare în al doilea roman, pentru întâlnirea Mironei cu directorul unei reviste, căruia îi trimisese câteva schițe, fără să ştie că este Ştefan. Eroul din *Cartea Mironei* nu are nicio legătură cu Liviu Rebreanu. Adevărate sunt emoțiile când am urcat acele trepte şi scena care a urmat.

De ce străbătea prin uşă zarva unei sindrofii? De ce s-a deschis uşa fără să fi sunat? Fiindcă tot ce mi se

întâmpla mie, ca şi Mironei dealtminteri, era neobişnuit şi – ca în copilărie – ținea de miracol.

Liviu Rebreanu îmi fixase pentru prima duminică ora când să ne întâlnim şi să-mi vorbească despre manuscrisul meu. Dar s-a nimerit să fie Sfântul Ştefan, onomastica soției sale. Prin uşă străbătea zgomotul unei sindrofii. În momentul când priveam butonul soneriei, fără să îndrăznesc să-l ating, cineva nevăzut deschidea uşa unui oaspete care pleca, şi în uşa întredeschisă zarva sindrofiei lua şi mai multă amploare. Iar musafirul, cu spatele spre mine. Îi descria mănuşile, pe care nu le găsise, personajului invizibil.

— Uite, ai musafiri! i-a spus, dându-şi seama de prezența mea şi m-a privit bucuros, de parcă şi-ar fi găsit mănuşile.

Atunci a apărut, înalt, frumos, cu prestigiul unei statui, Liviu Rebreanu. Ținea capul puțin aplecat, ca Ovidiu, poetul, care de pe soclul lui din centrul oraşului Constanța se apleca peste copilăria mea:

— Pictorul Ressu şi tânăra romancieră de care am vorbit.

Zece ani mai târziu de la această realitate, care părea atunci atât de ireală, am plecat, pentru ca să pot descrie vizita pe care Mirona i-o face lui Ştefan, sindrofia unde o va cunoaşte pe Madeleine, soția lui. Vestibulul, acelaşi.

Simt şi acum greutatea mâinii lui Liviu Rebreanu pe umărul meu:

— Eşti un scriitor!

Şi dacă după atâția ani care au trecut şi cei care au rămas, m-ar trezi cineva din somn să mă întrebe care a fost clipa cea mai fericită din viața mea, aş spune:

— Când autorul lui *Ion,* cu mâna pe umărul meu, mi-a spus: eşti un scriitor!

Pentru Liviu Rebreanu nu mai eram o fată frumoasă care voia să scrie. Nu mai spunea: „Şi Puia noastră scrie”. Nu mai eram o tânără avocată, care n-are ce căuta în tribunal, nici prietena lui Camil Petrescu. Eram un

scriitor!

Şi mi-a vorbit ca unui scriitor.

Dar emoția mea era prea intensă şi zgomotul care trecea prin ziduri, pe sub uşi, înăbuşea cuvintele.

Sigur că nu erau cuvintele pe care i le voi atribui lui Ştefan, atunci când se va naşte *Cartea Mironei.* Dar ceea ce am reținut, ceea ce era adevărat şi se poate numi fericire, sunt cuvintele care se repetau şi-mi pecetluiau destinul: „Eşti un scriitor".

În sufragerie m-au întâmpinat Fany şi Puia Rebreanu care, radioase, generoase, ciripitoare, mă prezentau musafirilor.

Lumea s-a strâns în jurul meu ca în jurul lui Isus la treisprezece ani, în templu.

La plecare, Liviu Rebreanu mi-a fixat o altă zi ca să discutăm manuscrisul.

M-am dus fericită ca la o serbare de fine de an, după ce examenul a fost trecut cu zece. Dar în viața mea, totul se întâmpla altfel decât mă aşteptam. Parcă n-am voie să mă bucur, n-am dreptul la destindere, la certitudini. Când, în prima zi de şcoală, fetița cu ghiozdanul greu şi sufletul plin de îndoieli şi spaime se oprea prin fața lui Ovidiu, care îi dădea curaj, şi mai departe în fața geamiei, ca să se roage lui Dumnezeu, toate se depanau neaşteptat de bine. N-a fost ascultată din cărțile pe care le purta în ghiozdan, n-a fost scoasă la tablă. Nici n-a intrat în clasă. N-a fost decât sfeştania. Dar când în loc de îndoieli avea certitudini şi zbura nepăsătoare spre şcoală, totul se întorcea împotriva ei, şi aşa avea să fie mereu.

Un scriitor se ducea la un alt scriitor. Ce-mi putea spune Rebreanu la această întâlnire? Manuscrisul va fi pe birou. Liviu Rebreanu îl va răsfoi bine dispus: „Uite, ți-am însemnat aici, cu creion roşu, ce trebuie să scoți şi aici, cu creion albastru ce trebuie să adaugi. Ți-am îndreptat un cuvânt, o propoziție, o frază."

N-a fost aşa.

Am descris această întâlnire într-un articol, pe care l-

am intitulat *Manuscrisul se află în mâini bune,* publicat în *Flacăra,* nr. 47, 20 nov. 1963, şi îl redau aşa cum a apărut...

Între biroul imens, masiv şi peretele căptuşit până în tavan de volume, Liviu Rebreanu răsfoia un manuscris. În față, pierdut în fotoliu, aştepta, cu sufletul la gură, autorul. O fată tânără. Părea şi mai tânără decât anii pe care îi avea. Muncise cinci ani încheiați la foile care se aflau acum pe masa de lucru, aceeaşi în care se născuseră în dureri *Pădurea spânzuraților, Răscoala, Ion...*

„Numai atâta cinste şi ar fi trebuit să-mi fie de ajuns!" gândea fata, dar era obosită, obosită de viață. Hotărâtă s-o curme. Dacă n-ar fi fost decât zbuciumul de a găsi mijloace să bată la maşină acest manuscris. Poate că asta a fost picătura care a umplut paharul. Căci trebuiau bătute la maşină măcar o singură dată aceste cinci sute de pagini transcrise de zece ori. Cinci mii de pagini. De câte ori fusese gata să lase totul în drum! Viața era prea strâmbă, prea încâlcită, prea grea.

În sfârşit, manuscrisul se afla în mâini bune. Şi dacă romancierul nu i l-a trimis înapoi după primele pagini citite, dacă a mers până la capăt, dacă a chemat-o să stea de vorbă cu ea, dacă a primit-o cu prietenie, înseamnă că i-a plăcut. Şi curând, când ea nu va mai fi, poate îl va publica, după cum e obiceiul, cu o introducere: „Autorul care mi-a încredințat aceste foi..."

Privirea lui albastră s-a oprit asupra ei. Fata se simțea parcă la capătul unei ascensiuni în care a rătăcit, a bâjbâit, în întuneric şi frig, în care parcă mai mult a coborât decât a urcat. Totul i-a fost potrivnic. Negură, burniță, furtună şi ploaie. Deodată un petic de cer senin: privirea lui Liviu Rebreanu.

În această lumină albăstrie, părul lui părea de argint. Vocea lui caldă şi gravă:

— Da, e o carte! Ai scris cu sinceritate, ai scris cu

răbdare, cu simț de răspundere, aşa cum se scrie o carte. Criticii or să-ți spună că ai talent. Eu îți spun că eşti un scriitor. N-am notat ce e balast aici, în foile astea, nici ce e găunos. Dacă ai fost în stare să scrii tot ce e aici bun şi valoros, ai să fii în stare să găseşti şi ce e inutil, plat. Ai să ştii să scoți ce-i prolix. Ai să adaugi ce-i lipseşte. Ia-ți manuscrisul. Închide-l într-un sertar şi scoate-l peste şase luni şi mai lucrează câteva luni, poate un an. Mai ai de furcă…

— Un an?! a exclamat fata îngrozită.

Ochii i s-au umplut de lacrimi.

Liviu Rebreanu s-a sculat în picioare, înalt şi puternic ca o statuie. În razele soarelui, părul îi lucea ca o cască de argint. Dar în ochii care au devenit cenuşii se adunaseră norii.

— Cum? E prea mult? E prea mult un an? şi vocea răsuna atât de puternic, de parcă se clătinau pereții şi casa: Unsprezece ani am muncit la *Ion,* şi voi? Voi sunteți grăbiți să vă apară poza în vitrină numaidecât. Nu ajunge să ai talent, trebuie modestie, răbdare şi muncă. Am crezut că le ai…

„Da! ar fi vrut să răspundă fata. Le-am avut, dar nu mai pot, am trăit destul, îmi ajunge. Am rezistat numai ca să termin cartea. Nu sunt grăbită şi apară. Am vrut să ştiu că este o carte. Şi s-o las în mâini bune. Mie îmi ajunge atât. Eu nu mai pot, nu mai pot. O copilărie grea, război, refugiu şi tot ce a urmat. O lungă spovedanie, ca să acuz o lume. Ca să justific un gest. Gestul din urmă. Nu mai am nimic de spus. De obicei eroina moare în ultimele pagini, autorul rămâne. În cartea mea eroina vrea să trăiască. Vrea să lupte, autoarea vrea să moară. Depune armele. E dreptul ei. E hotărâtă. Dar uite, i se mai cere un an. Ca şi când ar fi nimica toată un an!”

Niciun cuvânt din toate astea n-a fost rostit. Au fost gândurile fetei. În fața ei se afla un stejar: Liviu Rebreanu! Cum şi-ar fi putut închipui el, care câştigase atâtea curse peste obstacole, laşitatea de a abandona

lupta chiar la început, la prima carte?

Fata era acum în picioare şi lacrimile îi curgeau pe obraz. Ar fi vrut să-şi găsească batista, dar cum să găseşti o batistă când ai nevoie de ea?

Liviu Rebreanu şi-a scos din buzunarul de la rever batista albă ca neaua. Batista lui mare. Şi a zâmbit. Vocea lui era acum potolită şi blândă. Mâna lui ocrotitoare, pe umărul ei.

— Eşti un scriitor. Ai vrut să fii un scriitor, nu-i aşa? Ai reuşit. Dar asta te angajează, să ştii. Te angajează pe viață, îți angajează viața, viața întreagă.

Aşa i-a vorbit Liviu Rebreanu.

În acest fel îi îmbărbăta pe tinerii scriitori. Şi atunci, în clipele cele mai grele, în nopțile cele mai negre, când îi cuprindea deznădejdea, ochii lui albaştri le aduceau seninul dimineții, când le era frig, zâmbetul lui îi încălzea.

A trecut miezul nopții. E ora când Liviu Rebreanu începe să scrie. Cât va rămâne din foaia la care a robotit toată noaptea? Ce importanță are asta? Rând cu rând şi cuvânt cu cuvânt au dat *Răscoala,* l-au dat pe *Ion.* Câți n-au auzit ecoul acestor cuvinte:

— Unsprezece ani am muncit la *Ion*!

Exemplul lui le dădea curaj, răbdare, putere, îi ajuta să meargă înainte…

Când am scris despre această întâlnire cu Liviu Rebreanu pentru revista *Flacăra,* n-am ştiut că articolul o să apară la optzeci de ani de la naşterea lui.

Erau douăzeci de ani de când romancierul murise.

Într-o zi, m-am pomenit cu soția lui la Mogoşoaia. Era însoțită de fiica şi ginerele ei. Abia încăpeau în odaia mea minusculă, ocupată de masa de lucru, încărcată cu caiete şi cărți.

— Uite, mi-a spus Fany Rebreanu, scoțând din poşetă un mic pachețel în care era împăturită cu grijă, în foiță, o batistă. Batista lui Liviu. Batista cu care ți-ai şters ochii atunci. Vezi, are monograma lui. Îi păstrez toate batistele.

Copiii mei ştiu cum i le păstrez. Lor o să le rămână tot, dar acum nu mă despart de nimic din ce i-a aparținut lui. Mă despart de batista asta, fiindcă meriți. Ai scris cu mult suflet, foarte frumos ai scris despre Liviu al meu.

Şi m-a îmbrățişat.

Păstrez batista cu inițialele lui, chiar dacă nu e aceeaşi cu care mi-am şters lacrimile atunci.

Păstrez cuvintele pe care mi le-a spus, chiar dacă nu sunt aceleaşi pe care le voi auzi la conferința pe care a ținut-o în 1943, sau în acele fragmente de memorii publicate:

„A trebuit să renunț la multe şi, desigur, să risc totul, pentru a mă dărui scrisului. Şi, desigur, a trebuit să existe scrisul, pentru ca să îndrăznesc a-i închina toată viața."

Eram şi eu hotărâtă să-mi închin toată viața, dar nu scrisului, ci acelui manuscris, pe care-l aveam în față şi pe care, cu cât îl reciteam, cu atât mă nemulțumea. Totuşi, când Sebastian spunea că Diana e frivolă, că am trecut prea uşor peste moartea tatălui, mă înfuriam:

— Bine, dar astea sunt aparențele. Aşa trebuie să pară Diana, frivolă. Dacă n-am reuşit să arăt. Ceea ce e dincolo de înfățişarea ei, n-am reuşit nimic.

— Ai reuşit mult, dar nu destul, stăruie Sebastian, treci prea uşor, îți repet, peste moartea tatălui.

— Dar Maurois de ce are dreptul să spună: „S-a declarat războiul", şi să treacă la partea a doua a cărții, care mi se pare că începe aşa: „Pe Solange am cunoscut-o în timpul războiului". E, totuşi, un intelectual francez. N-are nimic de spus despre intrarea în război a Franței?

— *Climate* e numai una din cărțile lui şi nu cea mai bună.

— M-aş mulțumi cu o astfel de carte.

— Trebuie să fii mai exigentă. Reciteşte manuscrisul. Ai să-ți dai seama singură.

Şi atunci, în ziua în care a început să funcționeze caloriferul, când au început să se usuce pereții şi în casă

era cald, când credeam că voi avea câteva clipe de destindere, am luat totul de la început. Mi-era groază că o să apară cartea cu toate gafele şi slăbiciunile ei, şi mi-era groază că n-o să apară.

Asta era starea mea sufletească în clipa când a sunat cineva la uşă. M-am uitat prin vizor şi am văzut un bărbat adus din spate, cu o maşină de călcat. I-o fi dat portăreasa să-mi repare fierul electric, m-am gândit.

Deschid şi vreau să întreb, ce-i datorez, şi dacă poate să-mi repare şi râşnița de cafea. Figura lui mi-era cunoscută şi mă întrebam dacă nu-i omul de la care cumpărasem râşnița.

— Sunt vecinul dumneavoastră de la etajul patru. Portăreasa îmi face şi mie menajul. Mi-a cerut să vă împrumut maşina de călcat.

— Mulțumesc, mai am o maşină, i-am dat să cumpere cărbuni.

Eram gata să închid uşa. Trebuia să mă gândesc la cele ce mi-a spus Sebastian, să-mi amintesc, cu toate amănuntele, zilele de spital, când mă duceam la tatăl meu. Ultimele zile.

— Am auzit că e altfel garsoniera dumneavoastră. Eu, pe acelaşi spațiu, am vrut să am două odăi.

— Şi de ce regretați?

— Tocmai, ca să nu regret, aş vrea să văd cum e aici. Mi-a spus portăreasa că aici e foarte frumos.

— Acum am de lucru.

— Poate că vă pot fi de folos. Şi eu sunt avocat. Am fost colegi de facultate. Nu vă amintiți?

Dacă i-aş spune: „Trebuie să-mi amintesc cum a murit tata”, ar fi convins că sunt nebună.

Iată de ce scriitorii trec drept nebuni. Dar sunt scriitoare? Am să fiu vreodată? Sau am să trec mereu, ca Diana, drept o cochetă, frivolă?! Totuşi am făcut tot ce am putut ca să se vadă că e altfel…

Omul din fața mea aştepta. Aştepta să-l invit înăuntru.

Eram sigură că peste câteva minute mă va invita la cinematograf.

— Eram în grup cu Papahagi, cu Odobescu, cu Bebe Petrescu cu Porumb. Nu vă amintiți.

Am făcut un efort să-l situez undeva printre cei cinci sute de colegi.

— Ba da! spun fără convingere.

Îmi aminteam vag un student cu fața măslinie şi ochii verzi. Dar parcă nu era adus din spate.

— Eu eram înscris şi la Filosofie. Pe urmă am făcut doctoratul şi armata. Abia acum am început să lucrez în tribunal.

Toate astea mi le spunea în prag un tânăr care, la facultate nu se apropiase niciodată de mine. Era tăcut şi timid. Dar poate îl confundam.

— Vreți să intrați o clipă?

Privea împrejur, surprins.

— E original.

Îi plăceau rafturile de cărți adâncite în zid, căptuşite cu lemn afumat, aşa cum le avusesem în apartamentul pe care-l părăsisem cu doi ani în urmă. Divanul, fotoliul şi taburetul erau îmbrăcate în pânză de sac vopsită într-un verde odihnitor. Masa neagră, lungă cât peretele, făcea un contrast plăcut cu pereții albi, cu verdele deschis al tapițeriei.

— Scrieți o carte?

— Am scris-o.

I-am fost recunoscătoare că nu m-a întrebat despre ce. Sau că n-a zâmbit neîncrezător, ironic. Numai de nu m-ar invita la cinematograf!

Nu m-a invitat. Nici eu nu l-am poftit să stea.

Când a plecat, n-am ştiut cum îl cheamă. Dar când am coborât să-mi iau de la localul de dejun porția de mămăligă, m-am oprit în dreptul uşii, unde mi-a spus că locuieşte şi am citit cartea de vizită.

Nu ştiam că am să fiu soția lui!

Nu ştiam că am să refac de atâtea ori capitolul care va

da adevărata greutate cărții mele.

Moartea tatălui va fi remarcată de toți criticii care vor scrie despre romanul meu. Nu ştiam că voi suferi atât de mult, retrăind zilele de la spital, nu-mi închipuiam că voi trăi destul pentru ca să-mi văd cartea în librării. Nu țineam să aibă succes şi nici nu speram să-şi găsească un loc în istoria literară. Voiam să existe, ca să nu mor de tot. Voiam să existe, ca să trăiesc prin ea.

Şi în noaptea aceea am scris:

„Aş vrea să nu fi trecut degeaba prin viață. Ploaia care cade acum pe streaşină, pe geam şi pe asfalt şi care miroase şi răsună a vară, aş vrea s-o fixez, să rămână aici pe foaia asta ca o pânză din cele făcute să nu piară, ca să trăiesc şi eu cu ea, mereu în fiecare din picăturile ei şi ea prin mine, să trecem împreună prin toate viețile care vor urma şi să rămânem vii ca acum când îi ascult rostogolirea. Şi peste cincizeci – o sută de ani, o fată care nu va dormi şi va asculta cum cade ploaia cu alt răsunet pe geam, cu altul pe streaşină şi altfel pe asfalt, de parcă ar fi mai multe ploi deodată şi fiecare ar vrea să se facă ea singură auzită, să se întrebe când a mai plouat aşa, de ce noapte îi aminteşte ploaia asta, de ce parfum, de ce tristețe. Nu cumva ploaia asta am găsit-o într-o carte? Cum se numea cartea? Cum se numea eroina? Îmi amintesc numai că avea în ochi o nelinişte, o nostalgie ca a mea, că era îndrăgostită ca mine şi adulmeca aroma pământului şi asculta rostogolirea grea a apei din jgheaburi. Îşi asculta singurătatea."

M-am sculat de la masă trezită de picătura de apă care cădea pe abajurul de pergament al lămpii cu picior înalt. Am dat deoparte lampa, am pus o cratiță în loc, dar picătura făcea acum un adevărat vacarm, amplificând singurătatea mea.

5

Despre Felix Aderca, scrie Şerban Cioculescu în *Amintiri*: „Rămăsese acelaşi convins peripatetician ca atunci când l-am văzut pentru întâia oară, cu patruzeci de ani în urmă, pasionat de controverse şi însetat de frumos. Era în acel moment autorul admirat al povestirii realiste *Ţapul şi domnişoara din strada Neptun.”*

L-am cunoscut cu prilejul unei conferințe în care apăra romanul de mare scandal, pe care-l tradusese, *Amantul doamnei Chatterley.* Eram atât de entuziasmată, de exuberantă, încât Camil, care a venit la sfârşitul conferinței ca să-i strângă mâna, mi-a atras atenția:

— Ai grijă, Sanda Movilă e foarte geloasă.

N-am apucat să aflu cine e Sanda Movilă, când m-am pomenit în fața conferențiarului. Încercam să-i spun cât de mult mi-a plăcut cartea şi cât îl prețuiesc pe D. H. Lawrence. Conferențiarul mă privea cu ochii aprinşi, când a apărut între noi, ieşind ca din pământ ca o mogâldeață, o femeie mică, pistruiată, cu capul mare şi ochi bulbucați.

— Scriitoarea Sanda Movilă! mi-a prezentat-o Camil.

— Soția mea! a completat Aderca, foarte firesc şi deloc stânjenit.

Aderca voia să mai spună ceva, dar în timp ce eu mă întrebam „cum e posibil”, femeia pitică luase ofensiva şi, înălțându-se pe vârfuri, părea gata să-l ia de gât pe Camil.

— Când vii pe la noi? Uite, mâine seară.

Şi către mine:

— Veniți împreună la un pahar de vin. Camil, fac o musaca…

— De când mi-ai promis!

— Dar mie! făcu strălucitul conferențiar, oftând cu nostalgie.

Pe drum, când Camil mi-a spus că Aderca şi-a părăsit

nevasta şi copilul, că a divorțat ca să se însoare cu Sanda Movilă, m-am oprit din mers încremenită de parcă aş fi aflat că pământul e pătrat.

— E inteligentă, are haz şi nu e lipsită de talent, dar îşi pierde prea mult timp cu cratițele şi cu Aderca.

— Înțeleg că e geloasă.

— Şi el e gelos. Se ceartă, se sfâşie, se despart, se împacă.

Nu-mi venea să cred.

Am urcat două etaje ale unei case vechi, pe strada Sfântul Constantin, în apropierea Cişmigiului, fără să ştiu că peste cinci ani mă voi muta peste drum şi vom fi vecini şi prieteni treizeci de ani. Camil mă ținea de braț, cu afecțiune, posesiv, grijuliu. Simțea că mă pierde. Nu ştia că m-a pierdut. Şi mă ducea în casa unor prieteni ca pe logodnica lui.

Camera mare în care am intrat, o sufragerie banală, m-a impresionat prin tablourile care se impuneau din prima clipă.

Gazdele, luându-se la întrecere, mi le prezentau cu plăcere şi orgoliu.

— Café concert de Maxy, spunea Sanda Movilă.

— „Leda" e de Lucia Demetriade Bălăcescu.

— Caricaturile de Marcel Iancu.

— Bujorii de Pica Delavrancea-Dona.

— Aş vrea să am un Victor Brauner, spune Sandă Movilă.

— Gheorghe Dinu are o colecție care va valora, într-o zi, o avere, mi se adresează soțul ei.

Pictura modernă pe care n-o cunoşteam, sau, din comoditate, refuzam s-o înțeleg, irupea acum cu o ciudată forță şi mă purta cu ea în alt univers, îmi impunea o altă realitate.

„Gardul de răsură, spunea Aderca, citându-l pe Proust, care se relevă într-o zi ca un lucru infinit mai real decât celelalte, ca o reînnoire a lumii, ca o surpriză în univers,

oferindu-ne acea bucurie pe care o încercăm când vedem o operă a pictorului nostru preferat care diferă de acelea pe care le cunoaştem…”

Înțelegeam pentru prima dată, poate fiindcă mă ajuta Aderca, acea dislocare a logicii, dezordinea emoționantă a vieții din *Falsificatorii de monede* a lui Gide, forța explozivă a lui Maiakovski.

— Felix a scris prima dată la noi despre Proust, se lăuda soția lui.

— Să nu se ardă musacaua, a spus Camil alarmat de verva lui Aderca şi de admirația care simțea că mă prinde.

Sanda Movilă a dispărut cât ai clipi şi s-a întors luptându-se cu greutatea unei cratițe uriaşe. Aderca n-a mai avut ochi decât pentru musacaua care avea o crustă rumenă, îmbietoare, şi un miros la care Camil. Se arăta foarte sensibil.

Bărbații amândoi îi lăudau gazdei capodopera.

— Aveam alte visuri decât să fac cea mai bună musaca din sud-estul Europei…

— Dar m-a întâlnit pe mine, zâmbi Aderca.

— Şi cât am fugit de cratițe şi de amor! La şaisprezece ani am tradus *Les fêtes galantes.* La optsprezece ani am fugit de la țară.

— De la țară?

— Sunt de la Cerbu, de lângă Piteşti, şi am venit la Bucureşti, hotărâtă să plec mai departe, la Paris. Eram în corespondență cu Elena Văcărescu.

— Dar s-a încurcat cu un boxer, o namilă de doi metri.

— M-am logodit ca să mă ia la Paris. Voiam să-l părăsesc în Gara de Est şi să mă duc la Elena Văcărescu.

— Dar l-a întâlnit pe Aderca, mă lămuri Camil.

— M-am dus să-i citesc poeziile mele lui Lovinescu şi să-i spun că plec la Paris.

— M-am opus, se încruntă Aderca.

— Avea nevoie de o bucătăreasă, făcu acru Sanda Movilă.

— Şi de o muză, interveni Camil.

— De o *muzaca,* ar spune Lemnaru.

Şi gazdele încep să înşire din celebrele calambururi prin care Oscar Lemnaru îl cucerise pe Ion Barbu şi cafeneaua bucureşteană, lumea de care Camil mă ferea.

Cum s-au adunat norii? Furtuna – parcă a fost anunțată de un gong – care s-a repetat şi s-a întregit: Gongopol!

— Iar ați luat-o de la Gongopol… surâde Camil încercând să-i împace.

Dar Sanda Movilă se dezlănțuise.

— Eu îi țes ciorapii, îi spăl cămăşile şi el îi citeşte poezii domnişoarei Gongopol.

Şi repezindu-se mi-a adus, de parcă ar fi fost pregătit anume făcând parte din recuzită, un coş imens cu ciorapi. Ciuperca, bobinele de ață de diferite culori, degetarul, ieşeau la iveală ca nişte probe zdrobitoare.

— Eu îi țes ciorapii, eu îi calc cămăşile, eu curăț fitilul la lampa de gătit. Eu, cu cenuşa din sobe, Gongopol cu poezia.

— Tu ai vrut să te iau de nevastă, răspunde Aderca bine dispus.

— Eu?! Nu mi-ai căzut în genunchi în Cişmigiu, şi m-ai implorat să merg la ofițerul stării civile?! Camil ştie şi Ticu Arhip…

— Şi toată lumea care era în Cişmigiu, continuă Aderca vesel.

— Pentru ca a doua zi să te duci la Gongopol…

— Puico, adu albumul să vadă musafirii noştri cum te-am plimbat pe Champs Elisée.

— După un an, când am vrut să te las.

— Când am luat bani pe *Cartea de la San Michele.*

— Aderca a tradus-o, mă lămureşte Camil.

— Şi banii i-am făcut praf cu Puica.

Aderca ne aduce albumul, Puica, îmblânzită, începe să ne arate diferite fotografii de la Paris.

— Aici suntem cu Eliazar.

— Fiul cel mare al lui Arghezi.

— Aici suntem cu Demetrius, Antigona şi Lucica. Şi aici cu Tristan Tzara, Voronca şi Colomba.

Şi din nou se deschide o poartă spre viața literară care mi se ascunde.

Şi armonia conjugală e restabilită când apar nişte baclavale, la care Aderca priveşte ca un îndrăgostit.

— Cu baclavalele astea elimini orice rivală, Puico, spuse vesel Camil.

— Speram să le elimin cu alte însuşiri.

Dar eu sunt atentă la privirea lui Aderca în care vreau să desluşesc lăcomia şi nerăbdarea, admirația pentru nevasta lui şi desigur unul din secretele cu care îl domină, fără să bănuiesc o clipă că secvența se va imprima pe o ascunsă retină şi o voi folosi în *Cartea Mironei*, unde apar, în locul baclavalelor, savarinele la care râvneşte Ştefan, forța cu care îl stăpâneşte Madeleine.

Treizeci de ani va ține prietenia mea cu soții Aderca. S-au iubit şi s-au detestat, şi-au fărâmițat viața în certuri şi socoteli meschine. Se ajungea până la divorț şi se împăcau. El nu-i putea ierta că a divorțat din pricina ei, părăsindu-şi băiatul, ea nu-i ierta că din cauza lui n-a ajuns la Elena Văcărescu. Scria printre picături şi spăla vase, mormane de vase. Aderca şi-a adus băiatul. Din spirit de revanşă şi-a adus şi ea un frate mai mic. Împovărată de menaj şi de slujbă, visa o cămăruță de hotel la Paris, o masă frugală în Cartierul Latin. Ar fi vrut să scrie pe mesele cafenelelor, şi să ia parte la conversațiile şi certurile suprarealiştilor.

— Aderca n-are ce vorbi cu mine, mi se plângea. Dacă vrea cutia de chibrituri sau paharul cu apă, întinde mâna şi eu trebuie să ghicesc. Azi când i-am adus paharul pe tăvița de aramă lustruită, cu şervetul scrobit am spus poftim, cona… gata să-i spun „conaşule”.

Şi cu tremolo în voce:

— A făcut din mine un suflet de slugă.

6

Camil nu se grăbea să-mi citească romanul, eu mă temeam să i-l dau. Îi cunoşteam exigența. Până şi pe Sebastian îl suspecta.

— Prea are o părere bună despre cartea ta. Nu cumva e îndrăgostit?

— Dar Rebreanu?

— Probabil că se aştepta la mai puțin, sau fiindcă ține la mine, vrea să-mi fie pe plac. Oricum ca să câştigăm timp, eu nu pot să las acum din mână teza de doctorat, am vorbit cu Baltazar să-ți citească romanul. Vreau să am şi părerea lui.

Camil m-a luat într-o trăsură şi, cu manuscrisul în brațe, am urcat pe străzi ca de provincie şi ne-am oprit în fața unei case cu o curte neîngrijită şi viță sălbatecă.

— Aici stă Baltazar.

Poetul, pe cât îmi amintesc, n-a fost prea entuziasmat după lectură.

— Stilul e stângaci, greşeli de ortografie cu duiumul, acordurile proaste. Lipsă de experiență. De ce a început deodată cu un roman?

În timp ce refăceam romanul pe copia dactilografiată, îngrozită că nu voi avea mijloace să-l bat la maşină din nou, reciteam, ca să capăt curaj, paginile în care Camil îi îndeamnă pe Doamna T. şi pe Fred Vasilescu să scrie, cu multe amănunte şi sinceități, fără să se sinchisească de stil. Această invitație la confesiune îmi amintea de îndemnul mamei:

— Hai, spune tu cu cuvintele tale, cum s-a întâmplat?

„Stilul, fraza, frumusețea cuvântului acoperă deseori goluri penibile, seamănă cu ambalajul de poleială al bomboanelor proaste", pretinde autorul *Patului lui Procust*. „Aurul străluceşte şi în mâl. Tinicheaua oricât de lucrată şi de prelucrată rămâne tinichea şi, dacă lumea, obişnuită cu fraze care leagănă şi te adoarme, şi ceea ce e

mai grav e că adoarme conştient, le cere în continuare cum cere sugaciul suseta, nu înseamnă că trebuie să i le dăm. Noi trebuie, chiar cu riscul de a-i şoca pe cititori, de a-i izbi în moalele capului, să le dăm fapte de viață autentice."

Camil avea obsesia autenticului, a faptului trăit, fiindcă e nerepetabil.

— Dar autentic nu-i faptul de viață, îndrăzneam să-l contrazic, decât prin convertirea lui artistică, oricât de disimulată ar fi, şi trebuie să fie.

Şi-i dădeam de exemplu *Roata* lui Gian Dauli, pe care el n-o citise, cărțile lui Jack London, romanele lui Panait Istrati.

— Romain Rolland l-a ajutat în sensul că i-a dat curaj să persevereze şi chiar să trăiască într-un moment, când era gata să depuie armele. A atras atenția lumii asupra lui. I-a dat sfaturi utile, de la scriitor la scriitor, dar nu-mi închipui că, trimițându-i materialul autentic lipsit de harul talentului şi de voința şi stăruința de a-l prelucra, autorul lui *Jean Cristophe* s-ar fi apucat să-l refacă. După cum nu cred că surâsul Giocondei ar fi rezistat timpului, ajungând până la noi cu tulburătorul lui mister, fără talentul şi dragostea lui Leonardo. „Un scriitor adevărat nu se lasă descoperit, ci se descoperă singur. Important rămâne să i se creeze condițiile afirmării şi orientării ulterioare", va scrie Mihai Unghianu *(Luceafărul,* 27 august 1977.)

„Lasă manuscrisul. Pune-l într-un sertar, mă sfătuise Liviu Rebreanu, ai să-l priveşti mai detaşat după un timp."

Dar eu nu mai aveam nici rezistență fizică, nici morală. Nici materială. Trebuia să-mi găsesc o slujbă, fie într-un contencios, fie pe lângă un avocat cu procese şi nu puteam să las cartea din mână. Ultimul strop de energie, ei trebuia să i-l dau. Cartea asta trebuia să apară ca să am libertatea de a alege să trăiesc sau să mor…

Sinuciderea era atunci o psihoză?

Reciteam scrisorile Daniei. Dar nu-mi închipuiam un om de maturitatea şi forța lui Camil socotind, după cum citim în *Note zilnice,* că e singura soluție. Nu-i cunoşteam această disperare când ceream să mă ajute, să-mi arate ce-i lipseşte manuscrisului meu şi să-mi găsească un editor. Cum puteam înțelege că Sebastian a găsit timp şi răbdare să ia cele cinci sute de pagini, scrise de mână, mâzgălite, să le citească şi să-i vorbească de cartea mea lui Liviu Rebreanu, că autorul lui *Ion* a pierdut atâta timp şi a avut atâta bunăvoință? Un prieten avocat mi-a dat posibilitatea să-l dactilografiez şi Camil nu face decât să i-l ducă lui Baltazar. Cum puteam să ştiu ce înseamnă pentru Camil teza de doctorat, care acum îi cerea ultimele eforturi?

Convins că e o poveste de dragoste, puțin dulceagă şi probabil mediocră, sau scrisă cu vervă şi teribilism dar în care eroul dramei e el, credea că umblând printre pagini va mai îndrepta o frază, va mai arunca ceva din balast, îşi va şlefui portretul. Oricum, nu se aştepta să nu se găsească nicăieri, în niciun fel, în cartea mea.

Dar eu, cu instinctul scriitorului care trebuia să fiu, şi în stare latentă eram de când am deschis ochii, cu o stranie conştiință scriitoricească, am ştiut să iau din biografia mea numai cât era necesar, să azvârl din nacela balonului nisipul care mă va împiedica să zbor şi să las atât cât e nevoie ca să păstrez legătura cu pământul. Eram, cum spune Anaïs Nin, „ca aventurierul care lasă în urmă tot ce iubeşte ca să se întoarcă apoi încărcat de aur".

Primele capitole, copilăria, refugiul, casele în care ne tot mutam, sărăcia, l-au entuziasmat. Episodul când Diana pierde mingea în iarbă, dezamăgirea ei când o găseşte şi i se pare mai mică decât şi-o amintea erau, după părerea lui, remarcabile. Îl emoționează episodul de la Brăila, când fetița rămâne singură şi priveşte pe geam, imaginea cu care-şi exprimă tristețea: „Pe afară se scurgeau picăturile de ploaie, pe dinăuntru lacrimile

mele”.

— Moartea lui Puiu, îi spune lui Sebastian, putea să înceapă în zece feluri. A găsit formula cea mai simplă: „a murit Puiu!”

Îmi iartă şi prima iubire.

— Bine integrată în peisajul Mangaliei, ține mai mult de vis decât de realitate.

Dar clipă de clipă ocupat, citeşte cu mari întreruperi şi, când ajunge la personajul care în carte se numeşte Alex, se înfurie.

— Nu admit să fiu ridicol.

— Dar e un roman, Camil. Eu nu sunt Diana. Sau e creație literară şi am avut dreptul să-mi selectez materialul, să-l folosesc în avantajul romanului cu un anumit spirit de invenție, sau sunt confidențe care n-au nimic comun cu arta şi atunci nu țin să apară cartea.

Camil se apără afirmând despre primul lui roman, „acest dosar de existență este complet închipuit”, dar nu-mi recunoaşte mie dreptul de a găsi echivalențe artistice. În privința literaturii lui n-ar fi admis nicio obiecție, nicio rezervă oricât de elogios ar fi fost apreciată. Să spui că „în Ladima recunoaştem pe învinşii sămănătorismului”, cum scrie Mihai Unghianu, sau că „sub platoşa îndrăznelilor descoperim prejudecăți sau vechi scheme”, l-ar fi exasperat până la a nega tot ce s-a spus indiscutabil exact şi elogios înainte. Atunci nu i-am putut aduce în sprijinul argumentelor mele autoritatea lui Thomas Mann, care spune: „Aş vrea să semnalez eroarea care constă în a identifica practic o realitate şi imaginea ei artistică” *(Scrisoarea către Matheus).* Aş vrea ca o operă de artă să fie considerată ca ceva absolut. Îi aduceam argumente pe care nu voia să le audă, şi Camil, când nu voia, nu auzea.

„Camil Petrescu e necruțător, politețea, obiectivitatea sunt lăsate la o parte”, remarcă Eugen Simion într-un articol din *Luceafărul.*

Aşa l-am cunoscut după citirea manuscrisului

romanului meu: necruțător, nedrept, furibund. Descoperirea lui Alex, personaj care nu-i semăna şi de care era îndrăgostită Diana, i-a lovit orgoliul, i-a stârnit gelozia. Sau poate numai teama de ridicol l-a întărâtat peste tot ce mi-aş fi putut închipui. Ce o să spună lumea? Orbit de furie, ca Torvald când află că Nora a semnat o poliță falsă, repeta:

— Ce-o să spună lumea?!

— Dar nu eşti soțul meu, Camil.

— Lumea ştie că sunt prietenul tău şi tu, la adăpostul acestui „prieten" îndrăgostit şi ridicol, ai îndrăznit…

— N-am ştiut că eşti îndrăgostit şi, dacă nu eşti soțul meu, nu poți să fii ridicol.

— Dimpotrivă, dacă se admite un soț înşelat, e de neconceput…

— E de neconceput, că nu m-am sinucis pentru Camil Petrescu?

Oricât de bine l-aş fi cunoscut pe Camil, oricât de tari erau invectivele pe care le zvârlea oricui îi atingea orgoliul, furia lui oarbă de acum mă consterna.

— Dar acest Alex… un păun, care bate pasul pe loc, îşi desface evantaiul şi păunița se apropie, se depărtează, revine fascinată şi se lasă prinsă de evantaiul masculului, care o cuprinde şi se întâmplă ceea ce se întâmplă şi la pasări de vreo două ori pe an? Nu, asta nu! E penibil. Cartea, aşa cum e, n-o să apară. N-ai să mă faci de râs cu acest fante stupid şi îngâmfat.

Îi țineam piept, lovind orbeşte:

— Alex e modest. Andrei Pietraru orgolios, încrezut. Crede că totul i se cuvine. De ce i se cuvine? Şi vorbeşte, vorbeşte, Alex tace. E o tristețe atrăgătoare. Nu-i arivist şi ambițios. Nu ajunge la duel, eternul, ridicolul duel.

Nu-i spusesem până atunci că nu-mi plăcea eroul. Era uluit de îndrăzneala mea, fiindcă nu-mi înțelegea disperarea:

— Între teoriile lui Andrei Pietraru şi faptele lui e o discrepanță inadmisibilă. Recunosc că ai reuşit s-o

escamotezi prin forța talentului tău. Andrei Pietraru e curajos, dar şi hoțul care-şi pune viața în pericol, pentru o cutie de bijuterii, e curajos. Cât despre Grala, aş fi înțeles s-o ucidă din gelozie pe Alta, s-o părăsească, fiindcă l-a înşelat. Dar de ce atâtea explicații despre concepția lui despre absolut şi despre cum a gândit-o el? Ca şi când n-ar fi destul că a iubit-o. *Cidul,* care trebuie să aleagă între dragoste şi datorie, mă emoționează, dar un erou care are de ales între dragoste şi concepția lui despre dragoste…

Camil începea să asculte cu un fel de curiozitate obosită.

— După tine pasiunea are nevoie de girul lucidității, înțeleg, dar nu mă emoționează, Camil, nu mă convinge.

— N-ai înțeles nimic, mi-a spus cu o imensă tristețe.

— Am înțeles că-ți plac femeile de genul Mioarei, Emiliei şi Belei, dar fugi de doamna T. şi o părăseşti pe Alta. Poate că eroinele tale sunt vulgare, fiindcă pe eroii tăi îi atrage vulgaritatea. Îi atrage, dar, lucid, n-o acceptă. Poate că aici e drama lucidității. Care din eroii tăi s-ar fi însurat cu o studentă săracă, o fată care pleacă din țara ei cu clasa a patra, ajunge la Paris cu o singură rochie şi mănâncă ridichi, până ameţeşte de foame? Pierre Curie se însoară cu ea. Darul lui de nuntă: o bicicletă. Duminica ieşeau din oraş cu bicicletele şi căutau copacii, florile şi iarba, muntele şi marea. Eroii tăi au nevoie de câte o moştenire, ca să se însoare. De ce n-au nici curajul faptei lor şi-şi prezintă soția ca pe logodnică? De ce îşi duc femeia iubită într-o lume coruptă? „Când o femeie iubeşte acceptă să doarmă şi pe duşumea", spune Lawrence. Involuția Elei din *Ultima noapte* e nefirească. Se vede că ai avut două modele care au refuzat să fuzioneze. Studenta din partea întâi a romanului nu poate deveni femeia venală din partea a doua a cărții!

Dar poate că nu aveam dreptate şi involuția eroinei e normală în climatul unei lumi corupte. Căci iată ce spune Martha Bibescu în memoriile ei: (pag. 522 din

manuscrisul dactilografiat depus la Academie): „Uzina face şi ea parte din romanul lui Daphnis şi Chloe. Soțul meu a început-o într-o epocă în care voia să-mi dea contravaloarea a tot ce altul îmi oferea, şi încă mai mult. Cimentul cenuşiu al văii a devenit rochiile mele de la Callot, pălăriile mele de la Reboux, călătoriile, portretele mele de Boldini, apartamentul de la Paris, frumoasele automobile, florile, o lume infinită de flori, egreta, de diamante cumpărată de la Emmanuel, ca să împodobească mica şi încăpățânata mea frunte, de Anul nou, la Posada, când purtam acea rochie din țesătură roz, şi apoi toate capriciile mele de a mobila, şi apoi lacrimile mele, ingratitudinea mea, şi apoi Mogoşoaia. Cadoul meu, cadoul pe care mi l-a făcut, o frumoasă jucărie pentru toată viața. Iată, în ce priveşte fabrica de ciment. Mi-e mai dragă decât şi-a închipuit, şi aş vrea să continue să fie, şi să prospere, ca locul unde forța motrice a produs acest miracol, de a transforma pietrele văii în atâtea dovezi ale iubirii, pe care credeam că am pierdut-o unul pentru celălalt”.

Cred că orice comentariu este inutil.

7

Sunt patruzeci de ani de când, în noaptea de 24 spre 25 decembrie, în preajma Anului nou (1937), Camil nota în jurnalul său *(Note zilnice):* „Am citit, până acum, la ora 2, romanul scris la maşină al Cellei S. E de o bogăție faptică, de o sensibilitate, de o autenticitate care depăşeşte tot ce aşteptam anul acesta de la ea.” Dar, probabil furios, adaugă: „E totuşi mediocru prin incultură, plin de gafe”.

În aceleaşi *Note zilnice,* Camil spune: „Pisani înjurase într-un articol din *Argus* pe Rebreanu, pe Galaction şi Minulescu că nu ştiu să scrie. Am protestat. Pisani s-a dat la mine cu mustăți mânioase: «Nu ştiți să scriți niciunul, sunteți inculți şi proşti».”

Totuşi, făcând o inexplicabilă confuzie între un om de cultură şi un om cultivat, mă considera incultă fiindcă nu-l citeam pe Berguson şi Husserl.

Camil adaugă la *Ultima noapte* un volum în corecturile din şpalt, dar n-are nicio înțelegere pentru gafele pe care le găseşte în prima şi singura versiune dactilografiată a primului meu roman: „Atâtea gafe, încât numai una din ele ar fi în stare să omoare o carte”, notează în *Jurnal.* Dar, când e vorba de cărțile lui, recunoaşte că numai în şpalt îl izbesc greşelile, gafele şi numai atunci le poate corecta, când lucrarea e culeasă. Şi cu cât talent exprimă ceea ce gândesc şi eu: „Ți-ai aşternut pe hârtie fraza, şi condeiul tremura intens, gândul țâşnea dintr-un prea plin, care a început de la facerea lumii. Tiparul ți-o trimite după câteva săptămâni înapoi, îmbrăcată în uniforma lui măruntă, aliniată, uscată. E ca o iubire de altădată, a cărei modestie azi te miră şi nu-ți vine să crezi că te-a făcut cândva să suferi apocaliptic. Golul acesta pe care îl întâmpini la o nouă lectură, între ceea ce a fost scris întâi, cu atâta ardoare, şi ceea ce e tipărit în rânduri stereotipe, îmi impune trecerea lucrării din nou prin

dezarticularea şi truda şantierului.” *(Versuri,* postfața ediției din 1957).

Eu m-aş fi mulțumit să pot transcrie încă o dată textul dactilografiat, corectat, pe care acum îl masacrez şi-l rebat la maşină de patru-cinci ori. Dar atunci, după ce găsisem cu atâta trudă posibilitatea de a-l vedea dactilografiat o singură dată, îmi puteam permite să-l înnegresc, să-l ciopârțesc şi să-l lipesc? Gafele le-am redus îndrăznind să „operez” în şpalt. Tiparul e necruțător. Ți le aruncă în obraz şi tu îi mulțumeşti că ți le-a aruncat!

Nici Sebastian, nici Rebreanu, care mi-au citit manuscrisul înaintea lui Camil şi desigur le-au observat, nu mi-au arătat aceste gafe.

— Ai talent, îmi spusese Rebreanu, şi destulă luciditate ca să vezi singură ce trebuie să scoți, ce trebuie să pui. Mai ai de furcă, să ştii.

Dar Camil nu şi-a dat seama că acele „gafe” nu se pot îndrepta, nu se pot scoate cum ar scoate o croitoreasă câțiva nasturi de prisos, un guleraş care nu se potriveşte. Manuscrisul trebuia refăcut de către cel ce l-a scris, aşa cum îşi refăceau manuscrisele, până la epuizare, Creangă şi Caragiale, Rebreanu şi Camil. De opt ori a transcris Tolstoi *Anna Karenina* şi cum se mai lupta Roger Martin du Gard „cu magma asta informă”, cum îi scria lui Gide despre primele versiuni ale *Familiei Thibaut,* care va lua Premiul Nobel!

„Cartea ar putea deveni o carte de succes”, notează Camil despre romanul meu, fără să-şi dea seama, şi asta mi se pare ciudat, că nu despre o carte de succes era vorba, ci despre o carte care trebuia să înfrunte timpul.

Îmi doream eternitatea despre care vorbea Sebastian în legătură cu jurnalul lui Jules Renard. „După moarte să fii mai viu decât un om viu, iar amintirea ta să fie mai reală decât o prezență fizică.”

Dorința mea de a fi publicată îl exasperează pe Camil, deşi el nu lasă deoparte nimic pentru ca să-i apară o

carte, să se scrie despre fiecare dintre cărțile lui, să fie lăudat fără rezervă. Ştie să-şi organizeze publicitatea, îşi scrie singur notele care apar în ziare şi cere să revadă cronicile scrise despre el şi n-admite rezerve. „S-ar zice că operele mari se nasc dintr-o vanitate excesivă şi poate nu greşesc mult afirmând asta. De altfel, în atelierul oricărei activități literare şi chiar de alt soi este intenția imediată a publicității" (Mircea Zaciu, prefață la *Note zilnică).*

„Pentru posteritate, afirmă Camil, e important ca încă din viață să ai un start bun pentru gloria postumă". „În posteritate se capătă loc pentru scandal, tot aşa ca pentru moda zilei" *(Note zilnice).*

Totuşi, pretinde că romanul meu va fi obiect de scandal, deci se opune la tipărirea lui, ca să mă protejeze. Şi susținând că romanele lui sunt ficțiuni, nu vrea să facă nicio deosebire între mine şi eroina din *Pânza de păianjen,* între viața mea reală şi lumea pe care, folosindu-mă de fapte, trăite, am creat-o fictiv. Şi dacă personajul Alex nu-i este simpatic, nu-i recunoaşte rezistența artistică. Alex trăieşte şi asta Camil nu poate să-mi ierte şi nu-mi va ierta niciodată.

— Care este ideea romanului? mă întreabă, pentru a mă pune în încurcătură.

— Se vor găsi specialişti care să găsească ideea. Eu le-am oferit viața.

— Te-ai oferit cu prea multă sinceritate.

— Sinceritate e un dar ca oricare altul, spune Julien Green, nu-i sincer cine vrea.

N-am ştiut atunci să-l citez pe Barres: „O idee adevărată este o idee care a devenit adevărată încorporându-se unei vieți. Ceea ce e just, adevărat frumos, e viața rupând cadrele impuse de cultură, viața ridicându-se ca o dimineață nouă pe o mare necunoscută şi pură şi crudă şi liberă. Aveam tendința să conduc spre lumina zilei tot ce găseam în sufletul meu, căci totul voia să trăiască intens."

„M-am folosit, cum recunoaşte Mauriac, de împrejurări,

de anume caractere care au existat realmente, dar le-am centrat în jurul unui alt suflet. Acest suflet să fie oare opera mea?"

„Opera mea" l-a surprins pe Camil, fiindcă nu bănuia că fata pe care a întâlnit-o cu zece ani în urmă la ştrand era un scriitor. Dacă s-a înfuriat că nu s-a găsit printre personajele cărții, e fiindcă nu s-a aşteptat să se afle în fața unei creații literare. Şi nici când a citit nu a recunoscut ceea ce, competent şi calm, va scrie despre mine Mihail Sebastian:

„Totul arată în opera Cellei Serghi că excepționale daruri de sensibilitate şi expresie au fost dominate, călăuzite de o voință proprie de a crea peste orice improvizație, peste orice diletantism" *(Revista Fundațiilor,* 1939).

Emanciparea mea, nu numai sentimentală, dar şi curajul de a o mărturisi public, l-a înfuriat în aşa măsură pe Camil, încât a încercat să mă împiedice să public romanul şi, dacă înaintea lui nu l-ar fi citit Sebastian şi Liviu Rebreanu, poate că n-ar fi apărut.

— Oricum, Camil nu va scrie niciodată un rând despre mine, i-am spus lui Sebastian.

— Proust era şi el indignat că Sainte Beuve n-a scris despre Baudelaire, mi-a răspuns ca să mă tachineze.

Dar eu nu eram în stare să înțeleg de glumă.

— Nu numai că nu mă va ajuta să-mi găsesc editor, dar mă va împiedica să-mi public cartea. E în stare de orice.

— Ai girul lui Rebreanu şi pe al meu. Camil n-o să admită să rămână deoparte. Ceea ce îl indignează e că ai putut şterge cu buretele existența lui, că nu s-a găsit în carte, decât într-un episod secundar, o conferință la Balcic.

Au trebuit să treacă patruzeci de ani pentru ca în perspectiva timpului, şi cu experiența de scriitor acumulată, să mă încumet să creez un personaj pentru care modelul să fie Camil. N. Carandino îl va recunoaşte

în Cirus Hotaru, din romanul *Genţiane:* „Cartea cuprinde amintiri din copilărie, un roman de dragoste etc., pagini de jurnal intim. Şi mai presus de orice, o memorialistică în care cele mai bune portrete sunt cele morale şi indirecte (figura lui Cirus Hotaru şi evocarea mediului în care se complăcea…)”

În acest roman sentimentele mele le atribui Agatei, un personaj care nu-mi seamănă. Şi aici am greşit, fiindcă scrisorile de care m-am folosit pentru *Jurnalul* ei nu i se potrivesc şi nu reuşesc s-o umanizeze: „Fireşte, cartea este cu cheie, continuă N. Carandino, aşa cum au fost toate romanele bune sau rele la vremea lor. Vine un timp când dispar modelele, când dispar autorii, când se schimbă epoca. Vine un timp când se pierd cheile. Atunci supraviețuiesc romanele care au adus în fluviul lumii sensibile vibrația unei idei sau a unei pasiuni” (*Tribuna*, 17 noiembrie 1971).

„Desigur că n-am reuşit să redau – aşa cum spune pictorița care în acest roman vrea să-i facă portretul – acea intensitate, acea tensiune nervoasă, acea încordare care-l caracterizează. Parcă e o coardă gata să sară, o praştie care azvârle piatra. Parcă mestecă, parcă striveşte o înjurătură între dinți. E în toată ființa lui o mânie, un spirit de revanşă, care lipseau în portret.”

Mânia exacerbată, de un orgoliu excesiv, o regăsesc în scrisoarea pe care mi-a trimis-o, şi care mi s-a părut atât de nedreaptă, încât am fost gata s-o rup în bucăți.

„Cella,

Ca să nu mai fie atâtea discuții de prisos e mai bine să precizăm lucrurile pe hârtie. Te-am îndemnat să scrii un roman şi nu mi se pare că am făcut o crimă pentru care să merit atâtea insulte. Te-am ajutat cu sfaturi de scriitor şi cred că nu mi-am agravat situația. Că am mai făcut asta şi pentru altă lume, nu e un motiv să mi se spună că n-are

valoare, că e, *deci,* egal cu nimic.

M-am oferit să-ți sprijin tipăritul romanului, fără să fiu obligat de nimeni, dintr-un sentiment stupid de a face cuiva un bine. Dar cea mai rudimentară inteligență ştie că orice făgăduială dezinteresată e condiționată moralmente şi condiționată omeneşte. Pentru ca să se pretindă execuția unei făgăduieli (pentru care nu s-a oferit nimic în schimb), e necesar ca persoana beneficiară să păstreze condițiile morale ale momentului făgăduielei, ca şi datele ei materiale.

Dumneata, însă, în loc să dai romanul la 1 septembrie, l-ai dat la sfârşitul lui noiembrie şi mi se pare că... abia înainte de Crăciun. Când dumneata ai întârziat (şi cât te văitai că „nu poți") trei luni, e stupid să impui punctualitate de Shilock altuia, care nu a făcut decât crima să dorească să-ți fie de folos.

Pe urmă făgăduiala orală e în înțelesul ei concret. Anul trecut în martie (acum e anul) m-ai întrebat la telefon dacă romanul tău va putea apărea în Ziua cărții. Ți-am spus clar, neted, hotărât: Nu. Pentru că nu eu decid, ci editorul şi are şi el nevoie de timp ca să citească şi să decidă. Şi pe urmă mai rămâne o mică şi destul de serioasă condiție, *anume ca romanul să fie publicabil.*

Te-ai înfuriat la telefon, ai făcut gălăgie şi mi-ai aruncat cu dispreț că Mihail Sebastian ți-a promis că ți-l va publica de Ziua cărții. Ți-am spus – acum un an – să-ți fie de bine şi să ți-l publice d. Mihail Sebastian, care poate aceasta.

Prin urmare, încă din martie anul trecut ai văzut că romanul nu se publică doar fiindcă am eu chef, că eu nu sunt cine ştie ce tartor, ci fiindcă e publicabil şi eu îl ajut să nu fie nedreptățit.

Cum te ții dumneata de cuvânt?

Sub motiv că nu poți! nu poți! dai romanul cu

trei luni întârziere, după ce în vacanță *făcuseşi ce făcuseşi (şi anumite lucruri de bună-cuviință în ținută intrau în condiții)* pierzi conjunctura favorabilă şi-ți ia Anişoara înainte (că nu se putea să aştepte o carte scrisă capriciile cuiva, care are Europa la picioare, romanelor ei viitoare!)

Vine conjunctura tezei mele de doctorat, la care lucrez de şapte ani, bolnav de nervi şi de răbdare, de exasperare în muncă. Mi se pare că nu se mai termină. Şi iată, când gândesc că termin după şapte ani, când aştept ziua asta ca o mântuire de robie, vine doamna care n-a putut, n-a putut, n-a putut, n-a putut! să scrie la timp romanul şi întreabă cu scene nervoase că ea ce face cu romanul? că ei i s-a făgăduit… că ea nu cere nimic, dar i s-a făgăduit… că ea nu vrea nimic, dar ea nu poate să doarmă, că am îmbolnăvit-o de nervi cu promisiunea mea, că ea nu cere nimic, dar vrea să ştie când apare romanul. Îi spun în decembrie că în forma actuală nu e publicabil, deşi are un material excepțional de bun. Nu crede şi cere experți. Mihail Sebastian (cel din primăvară), Liviu Rebreanu şi chiar Baltazar îi spun toți trei acelaşi lucru.

[…]

Toată lumea ştie ce crâncenă este pentru mine, surmenat, această lucrarea de doctorat. Lume pentru care n-am făcut nimic se interesează de lucrare, îmi dă ajutor să găsesc o carte, să transcriu la maşină. O singură persoană *n-a întrebat niciodată ce greutăți am, dacă-mi poate fi cumva de folos…* Persoana care, ca şi Shilock, pretinde împlinirea făgăduielilor care i s-au făcut, aşa cum a înțeles ea făgăduiala. Unui om neurastenizat de lucru îi face scene de nervi, joacă teatru prost.

Omul acesta are un contract pentru un roman cu editura „Adevărul”, şi de trei ani amână

romanul, căci este sfârşit, este obosit, nu mai poate lucra… Doamna nu cere nimic, pretinde făgăduiala împlinită, chiar dacă ar fi să taie o felie din creierul celui care a promis.

Ți-am spus.

Dragă, până nu trec acest doctorat nu pot face nimic. A vorbi cu editorul acum este a compromite orice şansă a cărții, căci respins acum, romanul, niciodată nu-l va reciti. Eu nu pot renunța acum la doctorat, când mi s-a fixat data oralului.

— Dar eu ce fac cu romanul meu, nu e prea târziu?

— Sigur, cred că ar fi bine să-l refaci. Uite, iau un mare fragment pentru *Revista Fundațiilor,* aproape 40 de pagini de carte, ți-l refac eu în plin examen, ți-l public. Iei o sumă frumuşică şi e o recomandație bună pentru orice editură. Fac acest lucru cu trudă şi cu durere de cap…

Persoana care nu cere nimic:

— Şi cu romanul ce fac? Cum o să aştept? Când o să apară? N-ai făcut absolut nimic pentru mine… Ce-nseamnă că m-ai publicat?

— Uite ce e, ca să câştigi timp până termin eu, lucrează singură, întrebându-mă chiar în timpul acesta câte ceva. Sigur, poți câştiga 25 de zile…”

Ultima parte a scrisorii îmi lipseşte, dar discuțiile continuă. Îmi apăr cartea, ca o leoaică, puiul.

Înverşunat, Camil îmi cere să folosesc manuscrisul ca un prețios material pentru un volum de nuvele, „vor fi nişte admirabile nuvele”. Înțeleg că dintre nuvele va lipsi episodul Alex.

— Vreau să laşi să se înțeleagă că nu s-a petrecut nimic altceva acolo în cort.

— Altceva?! Nici nu s-a petrecut.

— Scena asta erotică poate să lipsească.

— Nu renunța la ea.

E, în *Pânza de păianjen,* o atmosferă lirică, o voluptate difuză, o căldură, o lumină, o atracție senzuală. Scena sărutului, care a fost remarcată, e pregătită de toată ziua aceea, prea caldă, prea însorită, de plimbarea la vie, de norii care se adună. Alex o atrage pe Diana ca o forță a naturii. Răbdarea lui e atrăgătoare, senzuală, dar umilă şi demnă, omagiu de respect pentru femeia care nu e bruscată, nu e forțată, ci chemată. Scena din casa tătărască de la Balcic e pregătită printr-o lungă răbdare. Scena din casa tătărască a lui Alex, hamacul în care Diana se leagănă apropiindu-se când de Alex, când de mare, e încărcată de dorinți nemărturisite, e ca o chemare a naturii, e fără cuvinte. Vorbeşte marea, se lovesc valurile de stânci, vorbeşte pământul prin zumzetele lui şi foşnetul copacilor. Se desprind stelele de pe tăria cerului, Alex tace. În legănarea hamacului Diana se apropie de Alex şi se depărtează spre mare. Vrea să se dăruie şi vrea să se salveze. Alex tace, aşteaptă. Parcă se roagă, „Doamne, facă-se voia ta".

Alex nu promite nimic, nu se obligă la nimic. Tace. Vorbeşte numai tristețea lui, vorbeşte aşteptarea lui mută, vorbesc ochii lui înlăcrimați, complicii lui, noaptea încărcată de toate misterele ei, de toate nevoile ei de iubire, de toate durerile şi aşteptările lumii.

Cine n-a cunoscut o astfel de noapte, o astfel de tăcere nu va înțelege iubirea Dianei pentru Alex. E o beție fără alcool, fără cuvinte, beția tăcerii.

Sclipesc de departe, în gemulețe de mărimea unor ochi aprinşi, luminile unor cârciumi. Se aud, tot din depărtări, o chitară şi o voce, cu aceeaşi melodie tărăgănată, repetă ca un tam-tam „Cara-cîz". Se încing beții, se îmbrățişează bărbați cu femei, se pun la cale furturi, crime, e violată o fată, o femeie, noaptea e îmbibată de toate pasiunile lumii, de toate bucuriile şi fărădelegile ei, de toate chemările, împlinirile dragostei, de toate brutalitățile, visele şi poezia ei. Nimic asemănător în literatura lui Camil. Şi totuşi la Arhiva Camil Petrescu, de la Biblioteca

Academiei se află pagina cu dedicație a „Pânzei de păianjen” ataşate la „Note zilnice”.

„Lui Camil Petrescu pentru că m-a învățat că scrisul înseamnă muncă, muncă grea, amară, disperată, pentru că m-a învățat ce înseamnă conştiinciozitatea în scris prin exemplul cărților sale. M-a învățat să ocolesc ce-i facil, să caut întotdeauna calea cea mai grea. M-a îndemnat zi de zi să scriu cartea asta, să renunț la tot ce era în afara ei, să fiu disciplinată şi răbdătoare, muncitoare, îi datorez tot... fiindcă fără tot ce m-a învățat el, însuşirile mele s-ar fi risipit şi această carte n-ar fi existat”.

Cella Serghi

Primul fragment, intitulat *Cele dintâi nedumeriri,* a apărut în 1937 în *Revista Fundațiilor,* cu un an înainte de apariția romanului. Sanda Movilă a scris un articol emoționant cu titlul *Cui să-i mulțumim?* amintind acele apariții meteorice pe firmamentul artei, din cele mai vechi timpuri.

Din păcate, nu l-am păstrat. Găsesc în schimb un petic de hârtie dintr-o scrisoare transcrisă probabil şi expediată prietenilor mei la Paris:

„Vă trimit *Revista Fundațiilor,* cu un fragment din romanul meu şi îmi pare rău că l-ați citit (şi încă de câte ori!) şi că nu poate fi deloc o surpriză. Totuşi, fiind tipărit e poate puțin altceva. Romanul nu e încă la editură, pentru prea multe motive, ca să am răbdare să le scriu. Vor face poate subiectul unui roman viitor. Toată viața mea şi despărțirea de Puiu au fost glume, fleacuri, pe lângă clipele pe care le-am trăit după terminarea romanului. Eroul, de data asta, a fost Camil Petrescu.

Vă voi povesti totuşi cândva.

Dar acum e linişte. M-am instalat delicios. Interiorul pe care-l am acum. E mai nostim şi mai simpatic decât celălalt. O să vă trimit poze. Mă simt foarte bine aici. Din punct de vedere material merge.”

Intervenția soției lui Liviu Rebreanu a fost hotărâtoare în acest conflict care se prelungea (dealtminteri, în casa marelui romancier, Fany hotăra).

— Camil, te-am recunoscut, Liviu mi-a dat să citesc manuscrisul. Alex eşti tu, leit. Nu mi-aş fi putut închipui să fii în stare s-o faci să sufere atât pe „Diana": Şi fata, să ştii, are talent. I-am spus şi lui Liviu. Liviu e de aceeaşi părere. La început nici n-a vrut să te recunoască în carte. A spus că asta n-are importanță, pe el nu-l interesează asemănările cu realitatea sau deosebirile. Are criteriile lui. Dar Puia e de părerea mea. Dovadă că fata are talent e că s-a priceput să-ți schimbe nu numai trăsăturile, dar şi felul tău de a fi, ca să nu fi recunoscut. Dar ochii te trădează. Cine mai are ochii tăi albaştri, irezistibili?! Multe victime ai mai făcut, Camil, cu ochii ăştia! Şi Balcicul, ce decor pentru îndrăgostiți! Puia vă vedea mereu împreună. Erați o pereche superbă. Noi ne pregăteam să vă cununăm, la noi la țară. Ia spune-mi, de ce n-o iei? Fata s-a despărțit de soțul ei pentru tine. Cine nu ştie? Şi ce tot cauți?

Răspunsul îl voi găi în *Note zilnice:* „Ah, o femeie care să nu fie o ignobilă amantă spirituală, ci o frumoasă şi calmă tovarăşă senzuală. Ah, o femeie care să fie atât de puțin frumoasă, încât să nu se observe. Să-ți lase liniştea. Atât de senzuală, încât să-ți calmeze nervii. Atât de bună camaradă, încât cu averea ei să poți realiza etica, estetica, sociologia."

Nu îndeplineam niciuna din aceste condiții. Cecilia ar fi corespuns acestui tip feminin. Camil a cunoscut-o în 1935 la Paris. Deci ea nu poate fi în niciun fel Doamna T. sau unul din modelele de care s-a folosit autorul *Patului lui Procust* aşa cum se sugerează în *Note zilnice.* Şi nu era frumoasă, deşi, într-o bună măsură, datorită lui Camil, a devenit. La început prea plină, lipsită de stil, s-a transformat cu totul de dragul lui, şi cu ajutorul lui. Lui Camil îi plăceau femeile grase, „urmărea femeile cu

şolduri mari pe stradă", spune Octav în *Proiect de roman,* dar nu ieşea în lume decât cu femei foarte zvelte, foarte elegante.

— Închipuie-ți că în tot timpul meciului, mi-a spus Camil odată, după ce ne-am despărțit de grupul nostru, Cecilia a colindat oraşul într-un taxi care difuza meciul la radio, ca să se simtă mai aproape de mine.

— De ce n-ai luat-o la meci?

Întrebarea a rămas fără răspuns.

Ca un sculptor, Camil i-a modelat silueta. Ca un regizor, i-a găsit croitorul, îmbrăcămintea, pieptănătura care o avantaja. Devenise de nerecunoscut, o femeie frumoasă. Dar, bolnavă de plămâni, n-a rezistat.

„— Sabina se topeşte, va spune, în *Genţiane,* tânărul Petrache. N-a slăbit, s-a topit. Parcă e o lumânare care se topeşte şi Cirus îi cere să-şi schimbe pieptănătura şi-i spune că-i stă bine slabă.

— Vrea să-i ridice moralul! îl apără Rada.

— E foarte serios preocupat de pieptănătura ei, de silueta ei."

După înmormântarea Ceciliei, Camil a venit la mine. Credeam că va fi distrus. Era indignat.

— Nu ştiu cine a pieptănat-o. Era prost pieptănată. Şi câtă osteneală mi-am dat ca să-i găsesc pieptănătura care-i stătea atât de bine. Părul adunat în creştetul capului îi lungea gâtul, îi descoperea ceafa…

— E incredibil! i-am spus lui Sebastian.

— Camil are uneori inocența şi cruzimea copiilor. E de o candoare dezarmantă.

Totuşi, Sebastian nu era, cum am crezut multă vreme, lipsit de spirit critic. „Sunt edificat în privința lui, notează în *Jurnal,* şi tot ce poate face este să mă deprime, în niciun caz să mă surprindă. Într-o seară, cu Camil la Gambrinus: «Dragă Sebastian, un singur scriitor este astăzi capabil să dea un roman mare, şi acela sunt eu». Mi-e imposibil să-mi explic candoarea lui, adaugă Sebastian, e aşa de inteligent şi totuşi aşa de profund

naiv!”

— Nu. Eu cred că-i tot orgoliu. Toată lumea ştia că Cecilia îl iubeşte şi femeia care-l iubeşte trebuie să fie frumoasă, ca el să fie mândru de dragostea ei.

În romanul lui Dumas *Les Revenants (Strigoii),* Goethe îi spune lui Mustel: „Nu-i cer decât un singur lucru lui Dumnezeu: să-mi trimită o durere mortală necunoscută până azi. Aş face din ea o capodoperă. M-aş închide singur cu ea şi aş ucide-o, ea care ar putea să ucidă douăzeci de bărbaţi. De ce? Fiindcă aş descri-o, aş forţa-o să treacă din sufletul meu în mintea mea, din mintea mea în condeiul meu. S-ar uza în drum şi ultimul cuvânt odată scris aş fi consolat fără a mai socoti că, împărtăşind-o cititorilor mei, făcând-o s-o simtă, aş fi divizat-o la infinit şi fiecare din ei ar fi vărsat o porţie de lacrimi pe care, fără această resursă, aş fi fost nevoit s-o vărs singur, şi m-aş fi înăbuşit. Apoi, când voi avea aici scheletul pasiunii mele învinse, a durerii mele anatomizate, aş agăţa-o într-un colţ ca o curiozitate şi cu ajutorul amintirii, acest galvanism moral, aş face, când aş dori, în folosul artei şi al filosofiei, să joace toţi muşchii şi toate resorturile şi atunci publicul va spune: ce adevărat este. Orice om posedat de artă devine insensibil, el reflectă ca o oglindă, dar nu simte mai mult decât ea. Niciodată un om de geniu n-a murit din dragoste. Dacă aş fi femeie, n-aş iubi niciodată un om mare, un mare scriitor mai ales. Iubirile atât de bine zugrăvite au uzat inima amantului ca nişte iubiri reale, ea are în creaţiile lui rivale eterne. Dacă ea moare din dragostea pe care o resimte, iubitul ei va face din asta o carte, va înmiresma moartea în imortalitate şi va trece la altceva.”

Nu ştiu cât e invenţie şi cât e exagerare în pagina pe care am transcris-o. Dar se pare că marii scriitori sunt în acelaşi timp buni şi cruzi, egoişti şi generoşi. Iată ce aflu din aceeaşi carte:

„În noiembrie 1811, într-o cârciumă la Wansée,

aproape de Berlin, doi oameni care se iubesc discută veseli. Ea e Henriette Vogel, femeie măritată cu copii, suferă de inimă. El e scriitorul Heinrich von Kleist, autorul *Ulciorului stricat.* Au hotărât să moară împreună. El o împuşcă şi se sinucide trăgându-şi un glonte în gură. E interesantă reacția marelui Goethe când bătrânul Wieland îi anunță întâmplarea: „Noiembrie, lună bună pentru spânzurați, cum o numesc englezii.”

Coincidențe?

După 150 de ani de la cele întâmplate în cârciuma din Wansée, Margueritte Durras scrie un roman, *Moderato cantabile.* Într-o cârciumă, la Marsilia, un bărbat ucide o femeie pe care o iubeşte. De ce? Fiindcă aşa a vrut ea?

8

Romanul meu a intrat în tipografie cu un titlu care nu i se mai potrivea: *Coincidențe.* Aş fi vrut să se numească *Diana Slavu* – îmi plăceau din copilărie titlurile cu nume proprii – dar mi s-a atras atenția că există un roman *Diana* de E. Lovinescu.

Manuscrisul se afla la tipografie şi nu avea titlu. Era în schimb plin de corecturi, făcute alandala, fără trimiteri clare, cu pagini tăiate, lipite, cusute. Editorul – Ocneanu – m-a chemat urgent şi mi-a vorbit sever:

— Oamenii din tipografie m-au întrebat cine-i autoarea asta. Cum îşi permite, mai mult decât Iorga şi Camil Petrescu? Oricum, ei nu înnădesc, nu lipesc, nu lucrează cu foarfeca, cu ace de gămălie şi cu acul de cusut. Cine-i scriitoarea asta? N-am auzit niciodată de numele ăsta. Cum îşi permite?!…

Mi s-au tăiat picioarele. Ce puteam să răspund? Că de câte ori citeam textul dactilografiat, descopeream ce-i lipseşte şi ce trebuie pieptănat, scărmănat, ca să sune mai bine? Că am adăugat două capitole, cele mai bune, fără să am bani să mai dactilografiez textul o dată?

Paginile în care descriu moartea tatălui le-am scris după ce romanul a fost terminat. Vizita la părinții lui Miki – despre care Al. Piru va scrie în *Panorama deceniului literar 1940 – 1950:* „O vizită a Dianei la aceştia, magistral descrisă în roman, îşi are efectul dorit” – am adăugat-o în şpalt.

Ca ultimul criminal, aşteptam osânda. Înțelesesem că de la tipografie i s-a trimis înapoi manuscrisul şi mă vedeam plecând cu el în brațe.

— Ei, nu spui nimic? mă întreabă Ocneanu.

Ce să-i spun? Că ideile nu curg din cişmea, că un fir de aur trebuie căutat în tone de nisip şi de mâl? Că trebuie să cureți cuvintele de zgura care le acoperă? Că din tone de pehblendă au scos soții Curie un dram de radium? În

câți ani?

— De ce nu vede un croitor la prima probă toate cusururile costumului, nici la a doua? Abia când haina e gata apar imperfecțiunile. Şi atunci ce faci? Închizi ochii?

Ochii mi s-au umplut de lacrimi.

— Eşti prea exigentă, îmi spune editorul, la urma urmei e o carte de debut.

— Tocmai acum nu ți se iartă nimic şi nici nu trebuie, nu vreau să mi se ierte.

Aş fi vrut să-l rog să mă ducă la tipografie, să le cer iertare lucrătorilor, să capăt indulgența lor. Poate că m-ar înțelege. Dar cum să intru în tipografie? Pentru Camil Petrescu, pentru Iorga era uşor. Pentru mine totul era – şi este şi acum – greu, îngrozitor de greu.

PARTEA A PATRA

Existența morții ne obligă să dăm vieții noastre un sens pe care moartea să nu i-l poată răpi...

Lev Tolstoi

1

„Tocmai terminam, spune André Maurois în *Memoriile* lui, discursul de recepție la Academie, când au început să răsune primele bubuituri internaționale. Berlinul amenința Praga."

În vitrina librăriei Alcalny, luminată à giorno, *Pânza de păianjen,* în multe exemplare! Fotografia mea în prim plan şi lume adunată în fața vitrinei. Printre trecătorii curioşi, mă aflam şi eu, ca o cenuşăreasă. Nu mă recunoştea nimeni. Aveam aerul meu de şcolăriță slabă, după examen, cu fața verzuie, nesigură de rezultat, prăpădită, obosită, ca după urcuşul pe treptele pe care ajunsesem de la Buşteni la casa Schill. Pe coperta cenuşie, o pânză de păianjen, pe manşeta roşie, numele a trei mari scriitori, care-şi dădeau girul.

În 1938, scrie Alexandru Piru în *Panorama deceniului literar 1940 – 1950*, trei scriitori: Liviu Rebreanu, Camil Petrescu şi Mihail Sebastian recomandau publicului romanul unei noi scriitoare, Cella Serghi, *Pânza de păianjen,* revăzut şi adăugit în noua ediție din 1946, în colecția de prestigiu «Romanul românesc».

„Debutul Doamnei Cella Serghi este unul dintre cele mai remarcabile ale timpului nostru", afirmă Perpessicius.

„Debutul de surprinzătoare vivacitate din *Pânza de păianjen".*

„Pânza de păianjen interesează prin minuțioasa expunere a suferinței unei inimi, prin stilul de superioritate ținută literară, prin toată acea poezie a mării în umbra căreia se desfăşoară cea mai mare parte a aventurilor nefericitei noastre sirene".

În *România* din 11 septembrie 1938, a apărut o cronică elogioasă, semnată tot de Perpessicius, despre care eu am aflat abia după 50 de ani, din *Scrieri, vol. VIII,* pe care l-am primit de la Prof. D. D. Panaitescu, fiul criticului. Iată

dedicația lui Dumitru D. Panaitescu (iulie, 1978):

„Doamnei Cella Serghi, scriitoarea a cărei consacrare a decis-o Perpessicius, odată cu debutul său strălucit. Mărturie pentru posteritate va fi cronica din acest volum de „Opere Perpessiciene", pe care vi-l ofer, ca o dovadă a înaltei prețuiri a literaturii dvs., a locului sigur şi de cinste pe care-l ocupați în literatura română."

Într-un articol din *Cuvântul* (23 iulie 1938), N. Carandino scrie: „Diana, Petre Barbu, Miky, Alex vor rămâne în Istoria literaturii române."

Cu toate că cei mai mari critici ai timpului au subliniat meritele *Pânzei de păianjen,* nimeni n-a prevăzut succesul în timp al cărții. Eu nu mi-l explic decât prin climatul acelor ani, climat care contemporanilor le era familiar, în care se regăseau ca în propria lor casă şi care a căpătat, cu trecerea anilor, un parfum de legendă, un farmec pierdut, pe care fiecare generație care a urmat l-a căutat, îl caută.

Fericirea nu-i veselă. E sfioasă şi tristă. Nu-ți vine să sari, să dansezi, să-ți arunci căciula în tavan. Nu-ți vine să chiui, să cânți. Îți vine să strângi ochii şi pumnii, să te aduni ca pentru o rugăciune.

Îmbrâncită de trecătorii care voiau să se apropie de vitrină, să vadă fotografia, şi de cei ce voiau să cumpere ziarul sau poate cartea, auzeam:

— Ce titlu, *Pânza de păianjen!*

— N-am auzit de scriitoarea asta!

— O fi vreo poză din tinerețe!

— Berlinul amenință! striga băiatul cu ziare.

Geo mă întreba într-o scrisoare:

„Dar tu? Ți-ai văzut cartea în vitrină? Ți-a dat lucrul ăsta mulțumirea pe care o aşteptai, sau a fost ca un lucru mult aşteptat, mai incolor decât credeai? Lucrezi la altceva? Te interesează şi altceva din ce-ți pot scrie? Află atunci că Geo, care era un fel de Wunderkind{17} monstruos când l-ai cunoscut, e acum un om care a trecut, din motive intime, un an şi mai bine de greutăți

serioase… însă căruia îi merge mai bine acum. Am pietinat în timpul ăsta, şi acum vin doi ani de armată. Nu voi avea totuşi mai mult de douăzeci şi şapte de ani când voi fi debarasat şi de asta şi sper să pot evada, aşa cum ar fi evadat Geo al tău."

I-am răspuns printr-o lungă scrisoare, în care am vrut să înțeleagă ceea ce atât de bine exprimă André Maurois în mai puțin de două rânduri *(Memorii):*

„În acea noapte a victoriei, când am rămas singur în camera mea, m-am simțit epuizat, învins".

2

Vrajba dintre Camil Petrescu şi criticul E. Lovinescu părea să fie pe viaţă şi pe moarte. Replica lui Camil în cartea pe care a scos-o pe socoteala lui, *Sub zodia seninătăţii imperturbabile,* surpa toate punţile pe care aş fi putut ajunge la „Sburătorul."

De câte ori urcam scările care duceau la mansarda lui Camil, pe Câmpineanu, mă opream o clipă în faţa uşii care, de zece ani, aşteptam să se deschidă. Îmi câştigasem, în sfârşit – şi cu câtă greutate! – prin apariţia *Pânzei de păianjen,* acest drept. Maestrul lăsase vorbă de câteva ori la librăria Alcalay, pe unde trezea zilnic la ora prânzului, să viu la cenaclu. Aflasem că a cumpărat trei volume din romanul meu, deşi primise unul din partea editurii, cu omagiile autorului.

Dar zeii au hotărât altfel. Cartea abia apărută, *Sub zodia seninătăţii...* era mai violentă decât mânia zeilor când se dezlănţuia, şi-mi interzicea intrarea în Olimp. Mă vedeam cu buchetul de flori, pe care voiam să i-l duc profesoarei de franceză şi-mi aminteam de impunătorul bărbat care deschisese uşa, stând în faţa mea ca Guliver în ţara piticilor:

— Doamna nu-i acasă. Duminica avem cenaclu. Cu alte cuvinte: Pe aici nu se trece.

După zece ani, Marcel Breslaşu, arătându-mi imobilul cenuşiu de peste drum, parcă se lăuda:

— Mă duc la cenaclul lui Lovinescu... şi îmi înşira numele celor ce veneau. Singurul scriitor pe care-l cunoşteam era Camil Petrescu.

Şi au mai trecut zece ani. Pe aceeaşi stradă în pantă eram cu Camil când ne-am întâlnit faţă în faţă cu un bărbat mai în vârstă, cu pasul greoi, cu părul alb, cu privirea întunecată, iscoditoare. O clipă au şovăit amândoi, dar, oprindu-se în acelaşi timp, Camil mi l-a prezentat pe Lovinescu.

N-am să uit uimirea maestrului când a auzit numele meu:

— Autoarea *Pânzei de păianjen?!* Aşa de tânără!

Parcă nu-i venea să creadă.

— Ce tânără eşti!

Dar privirea parcă spunea: Ce frumoasă eşti!

— Am lăsat vorbă la librărie să vii la Cenaclu, la „Sburătorul". I-am lăsat vorbă lui Jean, lui Mişu, nu ți-au spus, de câteva ori, am lăsat vorbă? De ce n-ai venit?

Am povestit, în altă împrejurare, că, despărțindu-ne de maestru, Camil m-a luat de mână şi a intrat cu mine în prima cofetărie care ne-a ieşit în cale, ceea ce nu intra în obiceiul lui.

— Să nu uiți ziua asta, mi-a spus, când ne-am aşezat la masă. Vreau sa înțelegi toată importanța ei. Să ştii că-şi drămuieşte foarte bine cuvintele şi admirația. La „Sburătorul", când vine un ministru care nu are talent dar se crede scriitor, găseşte un scaun mai lângă uşă, dar când intră un băiat cu pingele rupte, dacă are talent, e primit cu brațele deschise şi i se dă un scaun lângă birou. Lovinescu are o pasiune pentru literatură, o înțelegere pentru fenomenul literar, pe care, de la Maiorescu până azi, nimeni nu a avut-o. Nu trebuia să te laşi influențată de polemica noastră. De ce nu mi-ai spus că te-a invitat? De ce nu te-ai dus, dacă ți-a lăsat vorbă, dacă te-a aşteptat? Când te duci?

Picasem în această lume fără să-i cunosc cancanurile literare, intrigile, adversitățile, prieteniile, obiceiurile. Ştiam doar că a trebuit să renunț pentru cartea mea la un titlu care-mi plăcea.

Am citit *Diana* lui Lovinescu şi nu m-a entuziasmat. *Diana Slavu* suna pentru mine ca *Eugenie Grandet,* ca *Doamna Bovary*. Manuscrisul era la tipografie şi eu nu-i găseam un titlu potrivit, din pricina *Dianei* lui Lovinescu. Poate de aceea nu m-a impresionat când am auzit că a fost respins la alegerile de la Academie sau poate că eram insensibilă la astfel de onoruri. Nu citeam gazete, reviste

şi cu atât mai puțin cărți de istorie sau critică literară şi, dacă ținusem – cu ani în urmă – să intru şi eu la cenaclu, e fiindcă între numele înşirate de tânărul Marcel era Camil Petrescu.

Cei zece ani care au trecut din ziua întâlnirii noastre la ştrand îi purtam pe umeri, de parcă ar fi fost o sută. Îi simțeam urcând treptele care mă duceau acum la locuința lui Lovinescu. Va ştii vreodată maestrul ce greu am urcat în viață, treaptă cu treaptă, ca să ajung să sun la uşa lui? De ce n-am arătat în cartea mea cât de greu am urcat aceste trepte? De ce eram emoționată, ca la examen? De ce aveam trac? Şi de ce mi-a pus criticul singura întrebare pentru care nu eram pregătită:

— Ce-ai să mai scrii?

Cum să descriu privirea aceea catifelată, intensă, care pătrundea în cele mai adânci straturi ale conştiinței, sfredelind şi suspectând, pentru ca să afle adevărul şi să te oblige să faci față talentului tocmai fiindcă ți-l recunoştea, dar care n-avea valoare dacă nu-l dovedeai în continuare, cu altă carte, cu alte cărți, cu o muncă susținută zi de zi o viață întreagă! Dacă nu eram în stare să scriu încă o carte şi apoi alte cărți, însemna că el, criticul E. Lovinescu, s-a înşelat în privința mea şi el nu putea să accepte că s-a înşelat. Iar dacă n-aveai destulă încredere în forțele tale, el trebuia să-ți dea încrederea asta. Era rolul, menirea lui în viață.

— Ce ai să mai scrii? Văd că toată lumea e de acord că ai scris un roman remarcabil. Dar ici-colo se mai găseşte câte cineva care se întreabă dacă nu cumva te-a ajutat materialul autobiografic, dacă nu e mai uşor să scrii la persoana întâi? Şi de unde atâta siguranță în construcție? Şi atâta experiență? Ia spune-mi ce-ai să mai scrii? Să nu aud că Arvers a, scris o singură poezie şi Radiguet un singur roman!

Nu trebuia să-l dezamăgesc pe acest îndrăgostit de literatură, pe omul acesta generos, care uita că el însuşi e scriitor şi se bucura de succesul meu şi nu voia să dau

apă la moară duşmanilor. Omul gata să răspundă la orice sonerie, gata să deschidă uşa, braţele, inima oricărui tânăr şi să-l asculte, să-i citească foaia de hârtie smângălită aştepta un răspuns. Cum să-i spun că n-am să mai scriu?! Avusesem ceva de spus, ţinusem să las ceva în urmă, convinsă că am să mor tânără, fiindcă voiam să mor. Nu vedeam altă soluţie. Am vrut să apară cartea, ca să nu mor de tot, voiam să las în urma mea un proces câştigat: al meu. „Dixi et salvavi anima mea". Dar să mai scriu o carte şi încă una, de ce? „Fiindcă a fi scriitor înseamnă a scrie cărţi. Insist asupra pluralului", spune George Simenon. Maestrul aştepta un răspuns de care depindea însăşi prietenia pe care simţeam că e gata să mi-o ofere, încrederea lui.

— Mai am o experienţă! E adevărat, numai una. Una singură. Nu ştiam cum se scrie o carte. Acum ştiu. Nu mi-am închipuit că e atât de greu. Poate că despre asta, despre cum se scrie o carte am să scriu.

Şi i-am vorbit despre Sparkenbrook.

— Eroul e scriitor prin tot ce simte, prin tot ce sacrifică pentru cartea lui. Aş vrea să scriu despre anii în care am scris…

— Interesant!

Avea Lovinescu un fel de a spune „interesant". Un fel de a te asculta fără grabă, cu atenţia încordată şi cu o caldă, sinceră curiozitate. Avea un fel de a te izola de tot ce era în afara acelei încăperi cu pereţii căptuşiţi de cărţi legate, cu biroul masiv la care-şi petrecea aproape toate orele vieţii.

— Spune-mi, ai citit-o pe Hortensia Papadat-Bengescu? Nu?! Dar pe Anton Holban?

A urmat o serie întreagă de nume de autori, de cărţi, pe care nu le citisem, dar fiindcă nu admiteam să cad la examen, am luat ofensiva.

— Am fost cea mai bună elevă la română, maestre.

— Şi te-ai rezumat la ceea ce se cere pentru bacalaureat, după care te-ai aşezat la masă şi ai început

să scrii un roman.

Râdea înăbuşit.

— Ei, nu! Am citit literatură rusă a secolului al nouăsprezecelea, de la Turgheniev la Cehov şi tot ce e mai de seamă în literatura franceză clasică şi modernă. Şi scriitoarele engleze Rosamond Lehman, Katherine Mansfield, Mary Webb…

— Şi-n ceea ce priveşte literatura noastră, pe Camil Petrescu, bineînțeles! a zâmbit Lovinescu ironic.

— La paisprezece ani voiam să semăn cu Saşa din *Viața la țară* şi eram îndrăgostită de Matei. Panait Istrati a rămas marea mea slăbiciune. Şi, bineînțeles, Ionel Teodoreanu. Voiam să fiu şi Olguța şi Monica.

— Bine, bine, dar nu mai ai paisprezece ani.

— Am citit *În preajma revoluției,* volumele lui Stere, *Adela,* lui Ibrăileanu, şi pe Mircea Eliade.

Înşiram acum tot ce îmi trecea prin minte, autori şi titluri de cărți, pentru ca să nu rămân „repetentă în mijlocul odăii", cum spune Arghezi în *Cartea cu jucării.*

Dar maestrul, nemulțumit şi parcă nedumerit, revenea la Hortensia Papadat-Bengescu.

— Ştii măcar ce a scris?

— *Concert din muzică de Bach.*

Luându-mă de mână, m-a apropiat de peretele tapisat cu cărți, unde pe un raft întreg se înşirau, legate în roşu, volumele cu numele vestitei romanciere. Citeam îngrozită şi eu de ignoranța mea: *Balaurul, Bianca Porporata, Fecioare despletite, Lui Don Juan în eternitate* şi alte titluri care nu erau pe gustul meu. Şi ca să mă simt şi mai vinovată, sau poate dimpotrivă:

— Vezi, dumneata ai scris o singură carte care de-abia a apărut, şi doamna Papadat-Bengescu a citit-o şi vrea să te cunoască.

Pe urmă mi-a arătat fotografia ei. S-ar fi spus că nu are nimic mai de preț în toată casa.

— E foarte frumoasă! am exclamat.

— Distinsă! m-a corectat maestrul.

Am pornit numaidecât în căutarea cărților celebrei romanciere, vrând să recâştig timpul pierdut, şi le-am găsit la anticarii de pe cheiul Dâmboviței, dar mărturisesc că nu m-a entuziasmat decât *Concertul*. E drept că ciclul *Rădăcini* nu apăruse tot. Dar *Concert din muzică de Bach* ar fi fost destul pentru ca să justifice admirația lui Geo, respectul lui Camil, vâlva pe care o stârnise la *Viața românească.*

3

Suntem în 1938. Climat cu totul neprielnic unui debut literar. Forțele de dreapta sunt agresive. Aşteptam cu sufletul la gură prima cronică, dar a urmat o tăcere care mă îngrijora. Tăcerea în jurul unei cărți poate să sufoce în faşă o carieră literară. Cazurile când o singură carte ajunge ca să consacre un scriitor sunt cunoscute şi cu totul excepționale.

Nu mă credeam o excepție şi n-aveam nicio încredere în mine. Cum spune Sartre: „Eram ales, însemnat, dar fără talent. Totul va veni de pe urma îndelungatei mele răbdări şi a nenorocirilor pe care le voi încerca".

Păstrând proporțiile şi fără să fi ajuns la aceleaşi rezultate, aveam aceleaşi îndoieli. Mă străduisem cinci ani pentru prima mea carte şi nu ştiam ce am reuşit, cât am reuşit. Trebuia să perseverez? Cine-mi va răspunde? Tăcerea mi se părea ostilă.

În sfârşit, îmi văd numele în ziar. Numele meu şi titlul cărții cu litere de-o şchioapă. Îmi bate inima, citesc şi recitesc, şi nu-mi vine să cred. Pe trei coloane e discutată şi înjurată manşeta cărții. Niciun cuvânt despre carte.

Romanul apăruse, cum am mai spus, cu o manşetă pe care scria:

„Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, şi Mihail Sebastian au recomandat editurii acest roman".

În această cronică era atacat editorul şi editurile în general, pentru reclama cu care-şi lansează „marfa" şi, în cazul meu, scriitorii care s-au pretat la astfel de reclamă.

Mă simțeam pierdută. Nu ştiam dacă Liviu Rebreanu avea duşmani, dar Camil Petrescu şi Mihail Sebastian aveau destui şi-i vedeam năpustindu-se toți asupra mea.

Îngrozită, am trecut pe la librăria Alcalay să stau de vorbă cu editorul.

— Băieții de la *Vremea* vor să te înjure, mi-a spus Ocneanu de îndată ce m-a văzut.

Dar Lovinescu, care a sosit atunci, a căutat să mă liniştească:

— Pompiliu Constantinescu răspunde de pagina literară la *Vremea.* E un om de o probitate profesională cum nu sunt mulți. Fii liniştită.

— Dar dacă n-a citit cartea?

— Pompiliu Constantinescu? Citeşte tot ce apare. Nu-l cunoşti?

— Nu.

— Văd că nu cunoşti pe nimeni. Ce-ai făcut până acum?

— Am scris.

— Asta e bine. Dar, după cum vezi, nu ajunge.

Câteva zile mai târziu m-a chemat la telefon.

— Ai citit cronica lui Pompiliu?

— Nu.

Şi cu respirația tăiată am întrebat:

— Cum e?

— Ei, dacă o semnează Pompiliu… Ți-am păstrat ziarul. Vino să ți-l dau…

Pompiliu Constantinescu a scris despre mine nu numai cu probitatea, obiectivitatea şi talentul pentru care Lovinescu îl prețuia şi-l iubea mai mult decât pe oricare alt critic din aceeaşi generație, dar cu un curaj şi o generozitate care au pecetluit, poate, destinul meu literar. În orice caz a deschis poarta care va încuraja alte luări de cuvânt. Dincolo de obiectivitate, am simțit dragostea pentru carte a criticului, plăcerea de a o fi citit, respectul pentru munca autorului, dorința de a da încredere unui tânăr scriitor în forțele lui.

Lovinescu îmi arăta rândurile pe care le subliniase, şi mi le citea cu vădită plăcere.

„Căci, dacă de la Doamna de Sevigné, până la Colette, literatura franceză cunoaşte atâtea temperamente, atâtea patetice confesiuni (să nu uităm şi pe poetele propriu-zise), ea n-a avut decât să câştige în complexitate, cum desigur au câştigat literele noastre prin audierea şi

«celeilalte părți», într-o dezbatere eternă a mărturiilor omeneşti despre iubire… Romanul doamnei Cella Serghi este şi el o minuțioasă şi patetică mărturie asupra problemei fericirii. Diana este născută pentru acest farmec trist al provizoratului, căci toată existența ei n-a fost decât o înşelătoare speranță şi o plutire în nesiguranțe. Candoarea ei se revarsă asupra lui Michi cu toate rezervele de maternitate refulata, pentru Alex păstrând numai o feminitate tulbure, unduioasă."

— Şi uite aici, vezi? Te compară cu Emanoil Bucuța şi cu Anton Holban.

„În peisajul Balcicului, atât de nuanțat, de aderent simțit, fiindcă e o imagine obiectivă a stărilor ei, Diana şi-a notat toate variațiile sensibilității. Evocat de Emanoil Bucuța, în paginile lui spiritualizate, trăit de Anton Holban, în singurătatea lui sterilă şi în familiaritatea lui neliniştită – micul nostru orient capătă în romanul d-nei Cella Serghi o notă de feminitate caldă şi o semnificație personală. Un Balcic al dragostei, între idilă şi pasiune, între calm poetic şi nostalgie a simțurilor. Sunt pagini de poezie încântătoare, simplă în acelaşi timp, de instinctivă potrivire între peisagiu şi starea sufletească a Dianei, paginile consacrate Balcicului şi Mangaliei."

— Şi uite aici…

„Viața familiei şi figura aceea reliefată a tatălui, chinuit de problema existenței, de nevoile familiei, de propria lui fire, de boala care-l macină, este o schiță atât de vie, deşi mai redusă, a unui alt aspect al talentului scriitoarei. Debutul d-nei Cella Serghi e un debut remarcabil, sigur pe sine, pornind dintr-o experiență de viață şi mai puțin dintr-o formulă literară."

— Eşti mulțumită? mă întreabă Lovinescu şi, dându-mi ziarul: Ia-l acasă, sunt sigur că ai să-l înveți pe dinafară.

Îmi dădeam seama că maestrul se bucura nu numai pentru mine, dar şi pentru criticul şi omul excepțional care era Pompiliu Constantinescu, pe care-l iubea, în care

credea, pentru misiunea criticii pe care voia s-o lase în mâini bune.

L-am cunoscut, după multă vreme, pe Pompiliu Constantinescu, la scriitoarea Ticu Arhip. Aş fi vrut să-i mulţumesc. Şi-a dat seama că sunt emoţionată şi, ca un profesor care vrea să-şi ajute elevul preferat, mi-a vorbit de cartea mea, de bucuria care a însemnat pentru el *Pânza de păianjen* şi pentru care mi-a mulţumit. Apoi m-a întrebat ce scriu şi i-am vorbit despre *Mirona…*

Cartea Mironei, care a apărut, în 1950, sub titlul *Cad zidurile,* „roman al unui roman, sau jurnal al unui roman", cum îl va numi Perpessicius, s-a bucurat de mai multe ediţii. „*Mirona* este mai mult decât un roman, este un destin tulburător şi captivant, este experienţa unei vieţi trăite cu pasiune, experienţă din care se naşte actul suprem al creaţiei în retorta unui magician. Dragostea, dar şi renunţarea, bucuria, dar şi dezamăgirea, satisfacţia, dar şi nemulţumirea, *Mirona* – cum se va numi cartea în cele din urmă – este – în pofida densităţi epice – un poem închinat dragostei, aspiraţiei către puritate, adevăr şi frumos."

„În ea răsună obsedant ecoul războiului, conferind complexitate şi prestanţă unui personaj feminin de o deosebită frumuseţe morală şi de o netăgăduită autenticitate" (Nicolae Barbu, revista Cr*onica).*

Emil Manu: „Cella Serghi surprinde o epocă într-o sinteză simbolică: pe de o parte biografia eroinei se confundă cu a unei generaţii, pe de alta teritoriul de cantonare a temei e întregul continent european, cutremurat de atâtea tempeste şi implicat în atâtea efervescenţe."

Valentin Taşcu, în revista *Familia:* „Cella Serghi a programat în acest roman un proces de obiectivitate, menit să anuleze rezervele unor critici."

Ca să nu mai puie la îndoială fantezia, puterea de invenţie, am răsturnat toate datele din biografia Dianei şi i-am creat Mironei o familie la antipodul celei din *Pânza*

de păianjen”

În revista *Orizont,* numărul 9, martie 1976 Cornelia Rădulescu scrie: „*Mirona* (1975), romanul Cellei Serghi, ilustrează experiența transgresării faptului de viață în literatură. Dosar al unei opere, „Mirona” este în acelaşi timp dosarul unei epoci. Anii premergători celui de-al doilea război mondial, căci cel care ia contact cu ea, nu e un privitor oarecare, ci un ins cu o sensibilitate aparte, chinuit de întrebarea dacă va putea prinde în cuvinte forța şi farmecul vieții”.

„Cella Serghi reuşeşte în acest fel să divulge ceva din însăşi secretul reflectării artistice. Interesant este că o face cu mijloacele artei, ale ficțiunii literare.”

„Este de-a dreptul excepțional felul în care Cella Serghi observă acest mediu, fără satiră inutilă, fără ironie, cu indiferență similară felului ei de manifestare!(...) Marian Popa remarca, pe bună dreptate, că romanul este unul din puținele exemple de fixare reuşită a mediului cosmopolit în literatura noastră. Mă bucură faptul că Ion Negoițescu o socoteşte o mare prozatoare.”

4

Din camera mobilată, pe care o descriu în *Cartea Mironei,* m-am mutat într-un bloc neterminat. Calculele de beton le făcuse soțul meu şi garsoniera pe care mi-o promisese reprezenta jumătate din apartamentul vândut, din banii pe care îi împărțisem în clipa despărțirii noastre. Banii îi dădusem tot lui în păstrare. Dar având nevoie de ei îi cheltuise. M-am zbătut mult ca să obțin acum garsoniera.

În blocul cu cincizeci de apartamente, nelocuite, în care ascensorul nu mergea, caloriferul nu funcționa, pereții nu se uscau, în frig şi moloz, scriam.

Când mă trezeam dimineața, amețită de somn, nu ştiam unde mă aflu şi, ca să-mi continui visul, lăsam casa să se legene în ceață. Dar prin uşi şi ferestre deschise intra forfota zilei cu teribile veşti. Citez din *Cartea Mironei:*

„Am primit ordin de concentrare! şi omul a repetat, strângând buzele: Ordin! În fiecare zi îi venea altuia ordin!"

Cum se va lega partea întâi a romanului, impregnată de poezie, prin figura romantică a bunicii dispărute şi prin dragostea imposibilă a Mironei pentru un om însurat, cu cele ce vor urma, legionarii, rebeliunea, războiul? Referenții, ca profesorii zoriți să te trântească la examen, vor însemna fiecare pagină din partea la care am lucrat zece ani cu creioane albastre şi roşii, cu semne de exclamare. Întrebările conțin amenințări. „De ce pleacă Mirona în străinătate?" „Mirona e cosmopolită?" „De ce trebuie să afle la Paris despre brigăzile internaționale şi despre războiul din Spania şi despre Maiakovski? Şi de ce, după tot ce a aflat, nu se duce să lupte în Spania?" Într-o plimbare în grup, pe cheiurile Senei, un tânăr arată castelul ducelui de Guise, şi exclamă: „Ce vremuri!" Este combătut prompt de personajul care răspunde că nu erau

vremuri de invidiat, numai pentru că nobilii se scărpinau pe sub perucă cu andrele de aur. Cât despre oamenii obişnuiţi... Dar referentul reţine: „Ce vremuri!", trage pe margine linii albastre de protest, semne de exclamaţii: „Autoarea e paseistă, regretă trecutul, şi, în concluzie, e mai uşor să scrie altă carte decât s-o refacă pe aceasta". E ca şi când i-am spune unei mame: e mai uşor să faci alt copil, decât să te necăjeşti cu prăpăditul ăsta.

Totuşi, recitind manuscrisul, găseam dincolo de observaţii stupide cusururile cărţii mele şi – ca în basmele în care zâna cea bună e pusă la încercările cele mai grele, cum ar fi să desfacă sarea amestecată cu piper – desfăceam în bucăţele materialul şi combinam altfel diferitele capitole ale cărţii.

În ce priveşte critica, dacă la prima ediţie – apărută cu titlul *Cad zidurile* – a negat partea întâi a romanului prea estetic, prea artistic realizat şi cu prea multe pagini de dragoste, în ediţia a doua – *Cartea Mironei* – mi se va imputa documentul politic.

Dar se pare că n-a fost mai bine altădată. După o călătorie în Italia, Enescu notează: „Mă apucai să savurez pe îndelete tăieturi din ziare în felul acesteia: ca violonist, insuficient; compozitor, nul; ca om, prost crescut. Trebuia să iubesc muzica, spune Enescu, pentru ca după aşa ceva să nu arunc bagheta în urzici." Despre *Simfonia concertantă pentru violoncel şi orchestră,* după prima audiţie la Paris (17 mai 1918), ziarele scriau: „Simfonia deconcertantă, concert cu nas fals." Dar aici reaua-credinţă e evidentă. Mai trist e că citim în *Jurnalul* lui Tolstoi:

„După prânz, l-am citit pe Dostoievski. Descrierile sunt bune, deşi unele glume logoreice şi puţin amuzante deranjează. Discuţiile, în schimb, sunt imposibile, cu desăvârşire artificiale."

Am muncit zece ani la prima parte a romanului, zece ani în care cei mai binevoitori prieteni îşi pun întrebarea: „Va rămâne Cella Serghi o prozatoare monocordă într-o

faună a scriitoarelor prin excelență abundente, dar în acelaşi timp ne întrebăm de unde vine prestigiul atât de matur al unei scriitoare care n-a scris decât o singură carte, nu cumva dintr-o altă abundență care este a densității de experiență condensată în trei sute de pagini" (Dan Petraşincu, *Femeia şi căminul,* nr. 119, anul 1945). Fragmentele apărute în *Viața românească* şi *Revista Fundațiilor* erau atât de îndelung şi minuțios lucrate, încât legătura cu partea a doua cerea eforturi supraomeneşti. Am refăcut de zece ori paginile în care descriu drumul la țară în timpul bombardamentelor, pentru capitolul „O călătorie în timp de război". Dar cartea e expediată în *Literatura română de azi* (D. Micu şi N. Manolescu) în două rânduri şi jumătate: „Medii mic-burgheze înfățişează Cella Serghi în *Cad zidurile* şi *Fetele lui Barotă",* 1958, romane în care nu lipsesc pagini de fină analiză psihologică." Unii critici, probabil „răsfoind" romanul, declară că Mirona şi Diana sunt, cum ar spune francezul, aceeaşi Janette, dar altfel pieptănată. Alții mă confundă exclusiv cu Mirona, convinşi că am trăit într-o familie de bogătaşi: „Autoarea reuşeşte să creeze, mod desigur al unor trăiri personale, atmosfera unor anumite cercuri şi medii: deosebit de bine, de o plasticitate aproape palpabilă, e redat aerul sufocant din casa părintească, apăsarea aceea permanentă populată de intrigi şi panici mărunte care cu niciun preț nu trebuie să ajungă la urechea opiniei publice. Prezentată de atâtea ori în diferite cronici de familie, de la Balzac şi Zola la Philipe Hériat sau Hervé Bazin, atmosfera stătută retractilă temnicieră a căminului burghez capătă aici forța veridicității." (Sanda Radian, *Viața Românească,* anul XIX, iunie, 1966).

Dar suntem în 1939. Maestrul nu vrea să-şi arate îngrijorarea pentru prăpădul care vine şi mă cheamă la telefon, îmi cere socoteala de paginile pe care le-am scris, mă invită insistent să vin să citesc.

Celebrele şedințe ale cenaclului, când Hortensia

Papadat-Bengescu citea şi, pe măsură ce citea, scria în continuare romanul familiei Halipa, nu le-am apucat. Auzeam vorbindu-se despre verva sclipitoare a lui Bebs Delavrancea despre paginile de şoc ale versurilor lui Camil, observațiile scăpărătoare ale lui Felix Aderca, teribila irupție a poeziei lui Ion Barbu, epoca în care Fundoianu şi Claude Sernet erau stâlpii Cenaclului. Dar toate se întâmplaseră parcă pe vremea războiului cu burii. Obiceiurile erau totuşi păstrate: Stana deschidea uşa când sunai, maestrul te conducea la uşă când plecai şi câțiva favoriți erau reținuți cu discreție la masă duminică seara, după lectură. Ticu Arhip, Virgiliu Monda, Ioana Postelnicu, Sorana Gurian, Dan Petraşincu, Ieronim Şerbu şi eu. Chiar dacă nu toți de fiecare dată.

5

Am fost de multe ori în casa maestrului fără să o întâlnesc pe Hortensia Papadat-Bengescu, autoarea care a deschis un drum nou în romanul românesc modern şi citadin, înaintea lui Camil Petrescu, şi şocând gustul publicului mai mult decât el. Dar de fiecare dată i-am simțit prezența. De fiecare dată am regretat anii în care n-am văzut-o strălucind la Cenaclu, printre atâtea stele.

În sfârşit, când mă aşteptam mai puțin, a venit. Nu semăna cu fotografia pe care o admiram. Nu mai era nici tânără, nici frumoasă, şi nu m-a impresionat prin distincție. Era mai mult decât atât, mai mult decât orice: era vie. Tulburător de vie. Vibrantă ca o frunză în adierea vântului, ca o coardă de vioară prea sensibilă, prea întinsă, şi roşea ca o adolescentă, şi-şi căuta cuvintele pe care le găsea – paradoxal – parcă prea repede, dar fiindcă nu o mulțumeau, se aglomerau şi, în căutarea unei nuanțe cât mai precise, ezita. Şi spre deosebire de cei ce vorbesc din vârful buzelor, cuvintele ei veneau din adânc şi gâlgâiau în gâtlej.

A vorbit despre cartea mea cu o generozitate, cu o bucurie, cu o emoție de adolescentă nestăpânită, o adolescentă îndrăgostită. Îndrăgostită de viață şi, ca o îndrăgostită de viață, şi-a arătat indignarea împotriva celor ce călcau viața în picioare în numele unei politici rasiste, fasciste, inumane, care trăgea țara în război.

Casa lui Lovinescu a fost în timpul războiului o oază de omenie, unde nu se ținea seama de nimic altceva decât de talentul celui care intra pe uşă. Constantin Tonegaru, Stelaru şi mulți alți poeți foarte tineri şi foarte talentați erau primiți cu dragoste. Încurajați să scrie. Doamne care nu mai erau prea tinere, Ana Luca, Sorana Țopa, Ticu Arhip mi se părea că sunt acolo pe aceleaşi locuri, de pe vremea când venisem să aduc un buchet de flori şi să țiu un discurs profesoarei de franceză. Dar pentru mine era o

adevărată sărbătoare când o întâlneam la „Sburătorul” pe Hortensia Papadat-Bengescu.

Venea acum rar la Cenaclu, era suferindă, dar telefona zilnic maestrului. Şi rămâne un roman nescris această durabilă şi reciprocă afecțiune, această pasionată admirație, între o mare scriitoare şi un mare critic. Şi dacă vorbesc despre asta, e fiindcă acest roman nescris şi necitit în şedințele Cenaclului, unde romanciera a citit fiecare pagină din ciclul „Halipa”, era o prezență vie, chiar în ultimii ani ai „Sburătorului” şi până în ultima zi.

În 1946, ca referent al Ministerului Artelor, care îi va acorda Premiul de Stat, având nevoie de anumite date pentru a o prezenta la şedința festivă a Societății Scriitorilor, am vizitat-o acasă. Şi dacă nu-mi amintesc nici casa, nici interiorul, nici mobilierul, ci doar fotografiile copiilor la diferite vârste şi apariția soțului – distinsul magistrat – care a trecut ca o umbră, e fiindcă totul părea acoperit de umbre, atât era de luminoasă, de vie, atât de puternică era prezența, ca o flacără, a Hortensiei Papadat-Bengescu. Parcă era hotărâtă să nu moară, parcă ştia că nu va muri.

6

Prestigiul scriitoarei Ticu Arhip e greu de explicat. Dar el exista şi era acceptat de toți cei ce frecventau cenaclul. Era ceea ce se numeşte o femeie elegantă, de o eleganță sobră, discretă care suscită indiscreții.

O eleganță costisitoare. O singură bijuterie, un inel sau o broşă de mult gust, dar şi de mare valoare, scotea la lumină sobrietatea rochiei pe care nu o uitai. Îmi amintesc originalitatea unui palton de stofă cu mânecile de focă, turbanele care-i strângeau şi ascundea părul ce începea să cărunțească, lăsând gol obrazul palid, prea alb, prea pudrat, pentru a acoperi urmele unui uşor vărsat de vânt. Dar ochii negri erau fascinanți. Ardeau. Nimeni n-ar fi îndrăznit să spuie că e urâtă. Şi la „Sburătorul" toți ar fi vrut s-o conducă atunci când se pregătea de plecare. Nimeni nu era ascultat cu mai multă atenție, când vorbea, când citea. Avea dealtminteri o voce bine timbrată şi tot ce spunea era esențial.

Acasă avea şi mai multă prestanță şi farmec. Casa ei era ea. Adunase icoane multe şi vechi, covoare valoroase. Tablouri, vase japoneze, Gallé-uri enorme, mobile masive, cărți bine alese, frumos legate. Alte femei aveau un cămin. Ticu avea o casă care trebuia să compenseze tot ce-i lipsea. Surorile ei o adorau. Cea mare, era măritată cu un medic francez din cei pe care Franța ni i-a trimis în primul război mondial, când se dezlănțuise tifosul exantematic în Moldova. Îndrăgostindu-se de Elena Arhip, a rămas în țară. Locuiau în parterul clădirii. Şi-i vedeam mereu pe seară, ca doi porumbei în cadrul ferestrei.

Situația materială excepțională a doctorului Driout, generozitatea lui, explica în bună măsură huzurul în care trăia Ticu Arhip, mesele somptuoase pe care le oferea. Am întâlnit acolo scriitori, critici, oameni de cultură şi artă. Era greu să-ți închipui că această fermecătoare gazdă, şi scriitoare prețuită, era o severă profesoară de

matematică. Exigentă cu elevele ei, era exigentă cu ea. Deşi o perfectă traducătoare din engleză, lua lecții de engleză mereu, ca o elevă care trebuia neapărat să ia nota zece. Şi asta până în ultimele zile.

O adevărată doamnă această domnişoară Ticu Arhip. Doamnă, ca soțiile domnitorilor țării, n-a fost niciodată soție. Liberă şi demnă, a inspirat pasiuni şi omul pe care l-a iubit ar fi fost mândria oricărei femei asupra căreia şi-ar fi oprit privirea. Titlul pe care Anna de Noailles l-a dat unui volum de versuri, *Onoarea de a suferi,* s-ar fi potrivit unui roman semnat de Ticu Arhip, în care eroul să fie Vasile Pârvan.

Şi a încercat într-adevăr să construiască un erou din acest savant, despot în iubire şi cu scăderile lui omeneşti. Dar după părerea mea, n-a reuşit. *Soarele negru* a depăşit forțele ei de scriitor. Sufletul ei de femeie n-a rezistat încercărilor la care „Zeul" a supus-o. Preocupat să descopere Istria sub straturile istoriei şi reuşind să-şi vadă visul cu ochii, nu ştiu ce loc a ocupat Ticu Arhip în viața savantului.

Dar scrisoarea pe care mi-a citit-o, una din scrisorile lui, avea cu siguranță frumusețea scânteii care cu două mii de ani în urmă a strălucit pe meleagurile Dobrogei noastre: „Viața, scânteia asta!" le-a spus studenților la una din prelegeri, făcând un gest scurt cu mâna lui frumoasă.

Nu-mi amintesc niciun cuvânt din scrisoare, ci doar scrisul mărunt, rândurile strânse în rigoarea unui sonet. Poate că nu-mi amintesc niciun cuvânt, fiindcă nu erau cuvinte care vorbeau, ci semne care ardeau.

— Ce i s-a întâmplat? am întrebat-o pe Ticu.

— I-a murit soția şi fiica.

O iubea pe Ticu, dar nu cum ar fi vrut ea, sau cum ar fi vrut el. Această dragoste imposibilă, vrajă şi blestem, s-a terminat prin moartea lui. „Viața, scânteia asta", care a fost Vasile Pârvan, s-a stins La 47 de ani.

Dar în sufletul lui Ticu Arhip, în strălucirea ochilor ei a

continuat să ardă până în ziua când mi-a spus la telefon:

— Nu pot să te primesc.

— Atunci mâine.

— Nu, nu mai primesc pe nimeni.

— De ce?

— Nu pot să-ți spun mai mult. Poate peste o lună.

Aflase în ziua aceea că „viața, scânteia asta", atât va mai dura.

7

Am găsit de curând o carte foarte frumos editată, cu o *Introducere la monografia lui Luchian,* ediția din 1972. Sub titlul *Un critic de artă francez în fața artei române moderne,* semnat de Teodor Enescu, am citit cu emoție: „În 1933, un tânăr francez, în vârstă numai de douăzeci şi trei de ani şi care a debutat de curând, întreprinde o călătorie în România. În spiritul acestei osmoze culturale, Jacques Lassaigne revine în România în 1935. Intră, la invitația profesorului Dimitrie Gusti, într-una din echipele sociologice ale acestuia şi ia parte la redactarea monografiei unui sat din Transilvania. Avea prilejul să se inițieze direct în viața autentică a poporului român, la obiceiurile sale ancestrale". „Din păcate – mărturiseşte autorul monografiei, în prefața celei de a doua ediții – toată această parte documentară pe care am reuşit s-o strâng grație amiciției lui Jean Steriade, care mi-a îngăduit să am acces la arhivele familiei, care a regăsit fotografii de neînlocuit şi anume «Opere dispărute» – totul a dispărut în timpul războiului, cu manuscrisul original, în bombardamentul original, în bombardamentul locuinței lui Mihail Sebastian, căruia i le-am lăsat în depozit, pentru o eventuală traducere. În cele din urmă, pentru a-mi publica lucrarea în 1947, dragul meu prieten Rosetti n-a avut alte resurse decât a utiliza copia manuscrisului rămas în posesiunea sa, ilustrând operele principale ale lui Luchian."

Nu ştiam nimic despre toate astea. Nu ştiam că tânărul blond, înalt, puțin cam greoi, dar frumos, cu ochi albaştri blânzi, cu care stăteam pentru prima dată de vorbă în casa unor cunoscuți, de care nu-mi mai amintesc, era prieten cu Sebastian, cu Camil, cu profesorul Rosetti. La început n-am luat parte la discuție. Despre celebrul pictor Campigli nu auzisem şi nici despre Magdalena Rădulescu, cu care era însurat.

— Foarte influențată de pictura lui Campigli, a spus o voce din public.

— Am auzit că divorțează, a intervenit gazda.

— Foarte bine! am exclamat.

Dar nu m-a auzit decât francezul, care m-a privit intrigat.

— De ce e foarte bine?

— Ca să nu se mai vorbească de influența celebrului soț.

— Înseamnă că nu l-a iubit.

— Poate că nu cum ar fi vrut el, cum vor bărbații, mai ales când sunt artişti, scriitori, pictori.

— Şi nu credeți că e firesc şi bine aşa?

— Dacă femeia are personalitatea ei, trebuie să şi-o apere, să o salveze.

— Sau să-şi ajute bărbatul să-şi realizeze opera lui.

— Să-l inspire? am întrebat cu ironie.

— Mă gândesc la nevasta lui Luchian: îi ținea pensula în mână când degetele nu-l mai ajutau, îi muia pensula în vopsele, după cum îi cerea el.

Cunoşteam pe atunci prea puțin viața lui Luchian şi nimic despre omul care-i pronunța numele cu evlavie. Dar el auzise că am scris o carte în care Balcicul şi Mangalia se pot compara cu pânzele lui Tonitza, şi regreta că nu poate citi şi că m-a întâlnit prea târziu.

— Târziu, de ce?

— Fiindcă plec peste trei zile.

Îmi părea rău şi mie. Parcă ne cunoscusem în tren şi ne despărțeam într-o gară. Unul rămânea pe peron, celălalt pleca mai departe. Totul era hotărât dinainte şi războiul se apropia.

Nu mi-a cerut să ne revedem, dar mă privea cu o atenție plină de gravitate, vrând parcă să păstreze imaginea mea, ca pe o fotografie. Sau poate mi s-a părut a e aşa.

Oricum, întâlnirea noastră a hotărât, poate, atitudinea mea față de fostul coleg de facultate, vecinul care de un

an îmi urmărea paşii şi îmi făcea imputări.

— Unde ai fost aseară? De ce te-ai întors atât de târziu? Cine te-a condus?

— Nu sunt liberă?

— Nu!

— Vrei să te însori cu mine?

— Nu vreau să mă însor cu nimeni. Sunt un celibatar convins.

— Dar când familia o să-ți găsească a fată cu zestre? O moşie? O vie?

Mi-a vorbit despre familia lui. O familie scăpătată, dar cu tradiții, principii şi pretenții de boierie, îngrozită că s-ar putea însura cu o femeie fără nume, fără avere, „şi pe astfel de vremuri".

Îşi căuta cuvintele, fără să-şi fi scos pălăria trasă pe ochi, ca de obicei când era supărat, fără să se decidă dacă să mai rămână sau să plece. Îmi dădeam seama că nu se desolidarizează de „principiile" familiei şi nici nu-l supără „astfel de vremuri".

— Deocamdată să ne reluăm libertatea, am spus.

— Ai nevoie de ea?

— Cine nu are?

Era în vestibul, când a sunat telefonul. Lassaigne mă ruga să accept să ieşim seara împreună. Am acceptat.

Jacques Lassaigne a venit să mă ia. Nu voia să intrăm într-un cinema, dorea să stăm de vorbă. Dar nu într-un restaurant cunoscut.

— O cârciumă în hale, mi-a propus.

— Credeam că numai la Paris există cârciumi în hale, unde seara după spectacol se mănâncă „soupe a l'oignon gratinnée".

E cârciuma şi seara pe care o voi descrie în romanul Mironei. Dar cărțile şi „vremurile" îşi impun punctul lor de vedere şi cer autorului sacrificii dureroase. Bărbatul care aş fi vrut să fie Ştefan va deveni, în *Cartea Mironei,* Andrei, personajul pe care vremurile, aşa cum au evoluat, mi l-au impus. Eroul pe care-l aşteptam, care apăruse,

poate fiindcă era aşteptat, avea să dispară ca o stea care cade înainte de a fi apucat să-ți exprimi o dorință. Era un om de stânga, prieten al celor mai autentici revoluționari, dintre care cel mai drag îi era Luchian:

— Nimic nu e mai mişcător, îmi spunea vorbind despre Luchian, decât acest efort supranatural al unui artist de a-şi supraviețui lui însuşi, propriei lui forțe.

Poate că nu sunt întocmai cuvintele pe care le regăsesc acum în *Monografia* pe care o am în față, dar efortul despre care îmi vorbea îl cunoşteam. I-am vorbit şi eu despre cartea pe care o scriam, despre *Mirona.* Şi nu ştiu de ce l-am întrebat dacă e însurat.

— Da, sunt însurat. Poate ai cunoscut-o la Balcic pe Asia.

— Asia? O fată cu părul ca de argint, cea mai albă fată din lume? Soarele parcă n-o atingea! Vorbea multe limbi. Venea dintr-o țară baltică.

— E soția mea. A fost invitată la Balcic de familia pictorului Steriade. Dealtminteri, a copilărit în România.

„Mă simțeam plutind cu inima strânsă, între adevăr şi basm, iar Ştefan de-abia acum devenea pentru mine străin", va spune Mirona.

— Nu e curios, l-am întrebat, că războiul amenință lumea, că se petrec atâtea orori sub ochii noştri şi viața e totuşi plină de surprize, viața e totuşi frumoasă?

— Totuşi! am auzit ca un ecou.

— Aş vrea să arăt în cartea mea suferințele prin care trecem, amenințările, ororile, spaimele. Şi totuşi, să salvez din iadul ăsta dragostea şi omenia, aspirația spre fericire. Fiindcă eu cred că omul poate şi trebuie să fie fericit, că viața e totuşi frumoasă.

— Totuşi! a repetat Jacques Lassaigne, cu o imensă tristețe şi mi-a luat mâna, mi-a sărutat-o. Dacă ai să scrii cartea asta, mi-ar plăcea să aibă titlul *Viața e totuşi frumoasă.*

A doua zi, am primit de la el o scrisoare scrisă cu creionul, în franțuzeşte. O am şi acum. E scrisoarea pe

care am tradus-o cuvânt cu cuvânt, scrisoarea pe care Ştefan i-o scrie Mironei. Şi aşa trebuia să înceapă romanul:

„Nu ți-am spus nimic din câte aş fi vrut. Suntem, e hotărât, mai prejos decât hazardul şi nu destul de tari pentru a fi demni. Aş vrea să-ți fi dat ceva, cum tu mi-ai dat mie, certitudinea că putem fi iubiți, aşa dintr-o dată, că există între tine şi alte ființe omeneşti o măsură comună, un punct de întâlnire, un punct slab unde te poți atinge, foarte slab şi totuşi dătător de mari forțe. Ştiu că mai presus de frumusețea şi inteligența ta ai o rară sensibilitate şi nu eşti naivă şi suferi din pricina lucrurilor şi ascunzi asta mai bine decât un bărbat. Păstrez toate astea în adâncul meu, ca şi gândurile tale şi tot ce am simțit din ceea ce eşti tu!"

Atât am folosit în *Cartea Mironei* din scrisoarea lui Lassaigne, din care redau acum cele ce urmează, neschimbând decât acel „vous" pe care francezii îl folosesc chiar între prieteni.

> „Ce-ți pot spune mai mult?! Aş vrea ca solitudinea ta să fie mare şi nobilă şi fecundă. Şi dacă vei numi cartea *Viața e totuşi frumoasă*, din pricina mea, asta m-ar mişca profund. Aş vrea, mai ales, s-o crezi întotdeauna. Eram la Camil când ai telefonat la ora opt, dar n-am îndrăznit să iau receptorul, pentru că era întuneric absolut şi atunci nu avem toate resursele necesare. Dar mâine dimineață, dacă va fi frumos, cred că am să-ți vorbesc iar, pentru că o să fie deasupra mea o forță, un aer, care vor întări ceea ce vreau să-ți spun.
>
> La revedere, Cella, şi îți promit că-ți voi trimite ceea ce am mai bun, cartea mea, de îndată ce va fi puțin avansată. Te îmbrățişez foarte, foarte tandru, Jacques."

Nu l-am mai văzut pe Jacques Lassaigne.

În *Cartea Mironei,* un personaj care mi-e drag, un francez, se va numi Jacquot. L-am construit din imaginație, dar cu toată afecțiunea pe care i-am păstrat-o lui Jacques Lassaigne, care a rămas un mare prieten al țării noastre. Acum câțiva ani a venit la Colocviul despre Brâncuşi. Nu ne-am revăzut.

Dar, probabil că în scrisoarea pe care i-am scris-o lui Lovinescu fac aluzie la această tulburătoare întâlnire, deoarece îmi răspunde:

Fălticeni, 15 iulie 1938

„Scumpă dona Cella, numele dumitale autorizează acest apelativ italian, pe care mi-l acord. Scrisoarea dumitale mi-a făcut o plăcere şi o surpriză cu atât mai mare cu cât semnalizarea telefonică a plecării mele iminente n-a trezit vreun interes nici obştesc, nici particular.

Nici nu era de sperat de la o tânără doamnă în prada celei mai ostenitoare preocupări din câte s-au găsit până acum: aceea a inactivității.

În aceste condițiuni cusutoreasa, ştrandul şi pur şi simplu căldurile devin îndeletniciri absorbante şi catastrofale; cele ce rămân nefăcute se pot consola cu punțile aeriene ale bunelor intenții; în nisipul cald al plajei trebuie să se scrie foarte comod fel de fel de capodopere literare sau chiar numai sentimentale.

Din ceea ce-mi scrii, mai mult decât capitolul lecturilor, rețin cu bucurie capitolul de dragoste. Vrea să zică ai fost şi puțin îndrăgostită în acest răstimp! Iată o ocupație potrivită, care te absolvă de orice uitare; aşa da! Şi omeneşte şi literar e cred terapeutica cea mai salutară şi care întreține în om o prospețime de poezie care înnobilează. Nu prea mult, firește; nu cu posibilitatea de dramă sau cu epilog uşor căzut în platitudinea cotidiană. Aşa, puțin cam distant, cu un om puțin cam străin şi care pleacă. Dacă te-aş fi văzut conducându-l la gară, ți-

aş fi spus: Sunt sigur că va mai veni, dar iar se va duce. Asta e viața şi, diletantic nu e prea rea. E drept că femeile au şi ele socoteli ceva mai precise şi că judecata mea are peri albi nu numai pe la tâmple şi aparențe de lichidări de conturi.

Pe aici toate merg aerian şi vătuit; de aproape trei săptămâni nu am scos papucii; nici pijamaua de noapte de pe mine; n-am fost până la poarta curții. Am scris în schimb complet un roman! E drept că nu se cheamă *Ață de păianjen.* Nu-ți mai spun că, m-am gândit şi la prieteni şi prietene, dar asta nu e o activitate decât pentru cine se osteneşte să scobească nisipul ştrandului.

Al d-tale devotat,

E. Lovinescu.”

8

„Noi nu mințim în povestirile noastre, doar sărim peste unele lucruri, mărturiseşte Heinrich Böll *(Secolul 20,* nr. 8, 1972).

În martie 1939, măritându-mă, m-am mutat pe strada Sfântul Constantin.

„Alegerea noastră se face cu o mică majoritate de voturi", spune André Maurois. Cred că votul care decide are explicații foarte adânci, adânci şi ascunse. Profesorul V. Pavelcu, în cartea sa *Culmi şi abisuri ale personalității,* îl citează pe Mauriac: „Singură ficțiunea nu minte, ea deschide asupra vieții o uşă ascunsă, prin care se strecoară în afara oricărui control sufletul tău necunoscut". Şi în continuare: „André Maurois înscrie ca motto al biografiei lui Balzac următoarele: un scriitor nu încredințează totul nici jurnalelor sale intime, nici corespondenței sale. Creațiile sunt singurele care povestesc veritabila sa istorie, aceea pe care n-a trăit-o, dar a dorit s-o trăiască."

În articolul intitulat *Metamorfoze* din volumul citat, profesorul academician Pavelcu analizează, sub un anume unghi, poate cel mai subtil, alegerile eroinei din *Pânza de păianjen:*

„Romanul *Pânza de păianjen* de Cella Serghi conține numeroase scene când, fie bărbatul, fie femeia adoptă rolul de ocrotitor sau de copil ocrotit. Michi, soțul Dianei, i se adresează acesteia cu tandrețe: «Numai eu ştiu că eşti un copil. Oamenii sunt răi, o să mi te prăpădeşti, Dianet» Diana, la rândul ei, vede în Michi un copil: «Lacrimile-i curg pe obraz şiroaie, obrazul de copil limpede, deschis, cu ochii mari şi gura mică». Diana-şi manifestă frecvent sentimentul ei matern față de Alex: «M-am apropiat şi l-am sărutat pe obraz, aşa cum săruți un copil necăjit». La rândul ei, simte nevoia să fie ocrotită: «Ne ştim alături şi pentru mine e destul ca să mă simt la adăpost, ocrotită».

Postura de ocrotită a Dianei se transformă în atitudine de ocrotitoare, chiar față de tatăl ei muribund, pe patul de spital: «Dar când i-am văzut ochii, l-am simțit dezarmat, copil, un copil bolnav nu se desparte de mama lui, nu e înțelegător, e copil». Fiica, în rolul de mamă față de tatăl ei."

Odată această poartă întredeschisă de cartea lui V. Pavelcu, am găsit în viața mea şi reflectate în cărțile mele multe exemple, în care nevoia de a ocroti mi-a jucat cele mai teribile renghiuri. „De ce m-am despărțit atât de greu de Michi? Fiindcă nu mă puteam îndura să-l văd plângând, fiindcă îl simțeam slab, nenorocit şi aş fi renunțat la orice bucurie, ca să nu-l mai văd cu lacrimi pe obraz. Mi-e milă de el, sunt înduioşată, fiindcă îmi dau seama cât s-a zbătut, prin câte trece şi fiindcă aşa e Michi: când mănâncă se frige sau îşi muşcă limba sau îşi pătează cravata. Îl mângâi pe păr".

Pe Alex îl întreb: „Să-ți fac un ceai? Alex, nu mai vreau să te văd trist". Atunci venea la mine cu ochi nedumeriți, blânzi, de câine care nu înțelege de ce îl persecută stăpânul. «Ce aştepți?» «O minune, să pui mâna pe capul meu şi să mă mângâi».

Alex, Petre Barbu au aceeaşi tristețe în priviri, în mişcări, aceeaşi înfățişare umilă sub care simțeai o duritate de stâncă, o încăpățânare de destin (pag. 401). Forța lor venea din incapacitatea de a iubi, din teama de a se lega, din nevoia de a se elibera. Şi oare în aventurile lor paralele nu căutau să se elibereze de dragostea unei femei care le cerea prea mult, le cerea tot?

Profesorul Pavelcu foloseşte un termen pe care eu nu l-am găsit, deşi l-am căutat mult, fiindcă mi-era necesar: „arierație afectivă": „egocentrismul, incapacitatea de a te transpune în starea psihică a altuia, e semn de arierație afectivă". Am întâlnit astfel de oameni. Citez din *Mirona:* „Dar el vine şi spune că vrea să-mi dea drumul, nu poate să rămână mereu lângă mine. Vorbeşte de libertate, înşiră cuvinte goale ca văzduhul colțuroase şi grele ca nişte

pietroaie."

În *Viața Românească* (nr. 8, august, 1967) într-o cronică despre *Cartea Mironei,* Ov. S. Crohmălniceanu spune despre eroul romanului: „Avem de a face cu un copil mare complet iresponsabil, egoist, slab, obişnuit să fie cocoloşit. În mod ciudat această speță trezeşte instincte materne feminine şi reuşeşte acolo unde alții eşuează."

Dar dacă totuşi un astfel de bărbat se însoară, gestul îl depăşeşte, regretă, intră în panică şi orice prilej de a se elibera e bine venit. În *Cartea Mironei* redau o singură scenă în care un soț plecând pe front, îi cere nevestei lui să transcrie divorțul pe care l-a intentat.

„— Trebuie neapărat să-mi obții un concediu. Nu uita petiția la minister şi nu uita divorțul. Ține legătura cu avocatul. Mai bine notează-ți. Ai o hârtie şi un creion?

— Cum aş putea să uit că vrei să divorțăm?

— Lasă ironia, dragă, n-am timp pentru asta. N-a mai rămas decât să-l transcrii. Nebunii ăştia sunt în stare să mă treacă în cadrul disponibil. Acum la spartul târgului…

— Ei şi?

— De o mie de ori am auzit „Ei şi?!" Adică ce ai vrea? Să vând într-o zi şireturi de ghete şi ace de cap într-un gang? Să lustruiesc pantofi?

— Bine, am înțeles! Punctul unu: divorțul.

— Tu ştii că nu se va schimba nimic între noi, draga mea. E un divorț de formă.

— Nu e deloc sigur că nu se va schimba. Poate s-a şi schimbat. Un bărbat, când se însoară, se leagă să-şi ocrotească nevasta tocmai în zilele grele. Poate să am nevoie tocmai acum de numele tău, de ce să nu-mi laşi o şansă?

— Tu ştii că orice s-ar întâmpla, o să am grijă de tine.

— «Orice» poate însemna deportarea. O să ai grijă să-mi trimeți portocale în lagăr?"

Şi eroinele mele, care aveau nevoie să fie ocrotite, îşi dau seama că s-au înşelat în alegerea lor. „Dar insuccesul

devine stimulent, pentru eforturi noi, sporite. Aceste conduite, explicate prin legea compensațiilor, ne dezvăluie direcția ascendentă a spiralei spre eliberare” *(Culmi şi abisuri ale personalității).*

9

Aveam şaisprezece ani şi jucam croquet în curtea din față. Noi eram chiriaşii din dos.

Eram îndrăgostită de Floricel, băiatul proprietarilor, student la medicină. În *Pânza de păianjen* se va numi Bob. Gogu, prietenul lui, era sărac lipit pământului, dar curat de parcă praful se ferea de el, şi ploaia, şi noroiul. Slab, înalt, față rumenă, parcă frecată cu peria de scânduri. Nu se ştia unde doarme, unde mănâncă. Dar avea întotdeauna o carte în mână, un roman de Sadoveanu, ultima achiziție.

— *Venea o moară pe Siret* a apărut acum, şi mi-a întins cartea, parcă ar fi spus: e proaspătă, caldă, abia ieşită din cuptor. Am citit-o azi-noapte. E o carte grozavă, ți-o împrumut.

— Mai bună decât *Şoimii?*

— Cea mai bună. Sadoveanu, cel mai mare scriitor.

Cred că niciodată nu s-a întrebat dacă trăieşte, dacă e tânăr, bătrân.

Era etern.

— Ne ducem după-masă la Sadoveanu, mi-a spus într-o zi Sanda Movilă.

Iar Aderca, entuziast cum era:

— Vrei să mergi cu noi?

— Se poate?

— O anunțăm la telefon pe Valerica.

Sadoveanu era în închipuirea mea de vârsta lui Ştefan cel Mare şi amândoi se măsurau cu Ceahlăul. Nici chiar când am aflat că legionarii îi ard cărțile, n-am înțeles că autorul trăieşte.

Îmi amintesc o stradă în apropierea gării, parcă Witting se numea. Nu-mi amintesc casa, ci doar holul cel mare cu un covor în pătrate albe şi negre ca o imensă tablă de şah. Covorul care va apare în *Cartea Mironei.*

— Uite şi covorul cu pătrate albe şi negre pe care tata juca şah cu noi când eram mici. Nu se potriveşte aici, dar ne leagă de el prea multe amintiri!

Sunt cuvintele Profirei Sadoveanu pe care Giani le va spune Mironei.

Pe scara interioară a coborât Valeria, tânără şi grațioasă, ca o eroină din Cehov. Purta o fustă lungă, de catifea neagră şi o bluză albă de linon. „Dar prefer fusta lungă de catifea neagră şi bluza albă de linon, îi va scrie Ştefan, Mironei. Ce bine îți stătea! Aşa mi-o închipui pe Fana."

Valeria, a doua soție a romancierului, n-avea nimic din misterul Fanei sau din poezia Mironei. Dar era cuceritoare. Cu mintea sprintenă şi replica promptă bine informată şi bine dispusă, ar fi fost soția ideală a unui diplomat, dar îi era necesară şi scriitorului taciturn şi îndepărtat ca Ceahlăul.

Pictorul Baba l-a împodobit ca pe un doge venețian. Eu îl vedeam simplu şi sigur de el ca un comandant de oşti care a învins în toate bătăliile şi a văzut moartea prea de aproape ca să-şi mai atârne decorații în piept.

Privirea lui, ca o lamă de oțel, m-a cântărit într-o clipă şi parcă nu în avantajul meu. Dar Valeria nu-ți dădea răgaz să te simți prost. Îmi citise cartea şi era entuziasmată. Plimbându-mă prin casă, îmi arăta tablourile lui Miti Sadoveanu.

— Fiul lui Mihai, un pictor lucid, pasionat de cercetări, de ştiința picturii…

Şi revenea mereu la Sadoveanu.

Dar ca să-l înțeleg pe Sadoveanu, a trebuit să cunosc Moldova. Şi nu din cărțile lui, ci cu pasul pe pământul Moldovei cu ochii deschişi pe pajiştile şi colinele ei blânde şi dulci ca şi graiul de pe acele meleaguri. A trebuit să urc pe Rarău până la Pietrele Doamnei şi pe Ceahlău până la Ocolaşul Mare. Cu prăpăstiile stâncoase, aride ca după retragerea apelor după un cataclism. A trebuit să aud clopotele de la Putna şi să ascult slujba de la miezul

nopții lângă mormântul lui Ştefan cel Mare. Să intru în mânăstirea Neamț în al doilea naos şi stând cu spatele la mormântul lui Alexăndrel, să aud dangătul clopotului izbindu-se de pereți şi să văd cel mai aprins apus de soare.

În vara aceea locuiam la Văratec şi într-o dimineață, cu maşina poştei, am pornit ca la o întâlnire cu autorul *Fraților Jderi.*

La Târgu Neamț am intrat în casa copilăriei lui Creangă, pe urmă tot singură, cu un rucsac în spate, până sus la cetate. Nici țipenie de om. Când am coborât, am dat de un camion care ducea traverse la un şantier nu prea departe de mânăstirea Neamț. De acolo imaginându-mi cadența paşilor lui am pornit mai departe.

N-am să uit singurătatea „de dincolo de negură" care mă înconjura. Şi oricând m-ar întreba cineva care e cel mai frumos colț de lume aş spune: acolo în fața casei lui Mihail Sadoveanu, pădurea, iazul, apariția de vis a unei căprioare, o privelişte cum numai el ar putea s-o descrie. Cum numai el ştia să povestească şi să citească. Am văzut actori mari. L-am auzit citind pe Claudel. Nimeni nu-l întrecea pe Mihail Sadoveanu.

Credeam că nu-şi va coborî niciodată privirea asupra mea. Teribila boală care l-a doborât îl împiedica să scrie, să vorbească. Cu atât mai atentă, necruțătoare te pândea privirea lui.

Şi totuşi această privire se va opri asupra mea înduioşată, înțelegătoare şi blândă. Lucram de câteva luni la Casa Scriitorilor de la Mogoşoaia. Aveam acolo o odăiță – cea mai mică – dar două ferestre: una spre pădure, alta spre lac şi linişte multă. Era tot ce-mi trebuia ca să mă pot aduna asupra hârtiilor mele.

Profirița scria şi ea, acolo, atunci. Scriitoarea n-a suferit influența literaturii părintelui ei. I-a moştenit însă din plin talentul. Celebritatea lui n-a ajutat-o, ci i-a fost handicap. Gloria lui i-a stat nedrept în cale. Sunt convinsă că viitorul îi va da locul pe care-l merită.

În ziua când am hotărât să ne întoarcem acasă, i-am arătat îngrozită lucrurile care s-au adunat. De la şoşoni, palton şi pulovere groase de iarnă, până la jachetele şi încălțămintea de primăvară. Masa era încărcată de bibliorafturi, caiete, hârtii şi peste tot cărți şi reviste. Cum să-mi fac bagajul, în ce să strâng toate astea? Profirița n-avea necazuri. În fiecare sfârşit de săptămână pleca acasă cu maşina, îşi ducea tot ce-i prisosea şi-şi aducea ce era strictul necesar. Şi, mai ales, era ordonată.

Căuta să mă liniştească.

— Maşina e mare şi vine numai Anghel. Tata a avut gripă. Nu iese din casă.

Îmi imaginam privirea şoferului, solemn şi demn coborând asupra boarfelor mele.

„Nimic nu m-a intimidat mai mult la Londra, îmi spunea un prieten odată, decât personalul de serviciu de la hotel Savoy."

— Dar eşti sigură că maestrul nu vine?

— Absolut sigură.

Mi-am întins pe jos halatul roşu de sibir şi am pus acolo, claie peste grămadă, boarfele, am adunat marginile, cum ai înfăşa un copil şi am legat totul cu un şnur. Ba am mai băgat la încrucişarea şnurului reviste şi ziare.

Într-o valiză caiete şi manuscrise, într-alta îmbrăcămintea mai bună. În rucsac obiecte de menaj, încălțăminte şi tot ce-a mai rămas.

De nu m-ar vedea „creatorii"! cum spuneau, fără ironie, oamenii de serviciu. Dar colegii mei lucrau noaptea şi se sculau dimineața târziu.

— Maşina vine devreme, mă liniştea Profirița.

A doua zi de dimineață îmi scot bagajul în fața uşii. Caut o femeie să mă ajute să le ducă jos. Dar nu e nimeni.

— E sâmbătă, se schimbă aşternutul.

Apare Anghel. Profirița îi dă valizele mele. Ea are una uşoară şi o trusă, le duce singură. Eu, într-o mână, țin de

curele rucsacul, în cealaltă, de şnurul halatului, balotul diform.

În fața treptelor, scriitorii s-au adunat să-l întâmpine pe Sadoveanu. Peste umerii lor privirea lui, ca o lamă de oțel, ajunge la mine. Colegii s-au dat deoparte, ca să-mi facă loc să trec. Dar în fața maşinii, balotul s-a desfăcut, gazetele, revistele… s-au împrăştiat, boarfele au apărut necruțătoare. Sunt distrusă. Privirea lui Sadoveanu ajunge la mine; amuzată şi blândă.

— Anghel! se aude porunca maestrului.

Şoferul a înțeles.

Titel, fratele Valericăi, coboară din maşină şi împreună cu toți colegii mei fiecare ridicând câte ceva, totul dispare cât ai clipi în port bagaj.

Mă urc în maşină nefericită, cu obrajii încinşi. Maestrul îşi ia rămas bun de la scriitori.

— E bine dispus! îmi şopteşte Profirița şi-mi strânge mâna.

Sunt pierdută în fundul maşinii şi aş vrea să intru în pământ.

Titel s-a urcat în fața, şi mă întreabă:

— În ce cartier?

— Cişmigiu.

Maşina alunecă pe şosea. Suntem la Arcul de Triumf.

— Îl conducem întâi pe tata, spune Profirița, pe urmă cobor eu în Delavrancea…

Dar Sadoveanu o întrerupe scurt:

— Cişmigiu.

— Tata vrea să se plimbe.

Titel îmi surâde, încântat. Eu mă gândesc la clipa când vom ajunge acasă şi Anghel va trebui să-mi care bagajele sub privirile atente ale maestrului.

Maşina a oprit pe dreapta, venind dinspre strada Berzei. Sadoveanu a urmărit atent transbordarea bagajelor, pe „malul stâng”, dar privirea lui se întorcea mereu spre mine, şi era duioasă, şi o simțeam ca o mână pe umăr. În sfârşit, mă vedea.

Iar eu realizam că m-a condus acasă autorul *Şoimilor,* al *Baltagului,* şi al *Ţării de dincolo de negură.* Şi asta va fi într-o zi tot atât de greu de crezut, cum ar fi să spun că m-a condus Eminescu sau Caragiale.

10

Pe trotuar, sprijinite de zidul cenuşiu al blocului în care locuiesc şi acum, peste drum de biserica Sf. Constantin, am descoperit în pânze înrămate lumea de vis pe care o căutam de mult. Şi am rămas fascinată, ca Marele Meaulnes când, rătăcindu-se, a dat peste o nuntă unde petreceau numai copiii.

— Le-am adus acum de la expoziție! a intervenit o fată brună, cu plete pe umeri, descinsă parcă din tablourile ci.

Avea o voce ca un abur, o voce de vis, îmbrăcată ca fetele care se joacă în fața oglinzii, improvizându-şi costume de țigănci şi prințese, cu multe mărgele şi bijuterii. Magdalena Rădulescu va fi într-o măsură modelul meu pentru Marta, pictorița din *Cartea Mironei.*

— Aştept un om să-mi ducă tablourile sus.

— Vă ajut eu.

Atunci s-a oferit şi portarul să ne dea o mână de ajutor.

Într-un apartament, la etajul al doilea, trecând prin vestibul, am zărit prin uşa deschisă spre hol un pian de concert şi, în prelungire, o sufragerie cu bufetul masiv, înalt până la tavan. Dar pictorița a deschis o altă uşă şi-am intrat într-o altă lume.

— Aici e atelierul meu.

Era aşa cum îl vede Mirona: „Un clown în picioare, pe un cal, dansând cu o umbrelă deschisă, un Pierot cântând la chitară, tot pe un cal, bărci plutind în nori, fete proptite în vele în atitudini de grație şi dans, cavaleri medievali, feți-frumoşi orientali. Pe pereți, printre tablouri, atârna o funie de usturoi, un şir mare de ardei uscați, o cobză foarte veche. Prin uşile laterale de sticlă ale unui dulap se vedeau cojoace şi basmale colorate. Pe rafturi erau îngrămădiți cai de plumb, binocluri, scoici, pietre, ochelari de soare cu sticlele sparte, brățări, şiruri de mărgele. Câteva cărți fără scoarțe, alături de altele, exemplare rare legate în piele.”

Am rămas până seara împreună. Mi-a vorbit despre anii când a studiat la München, despre viața ei la Paris, despre căsătoria ei cu Campigli şi viața lor în Italia, şi mi-a arătat fotografii.

— Eram foarte frumoasă pe vremea aceea! mi-a spus cu seninătate, şi făceam senzație chiar printre pictorii suprarealişti.

Părul tuns băiețeşte, lipit şi lustruit cu gommina argintină, contrasta cu cerceii imenşi, roți de argint, şi cu taiorul bărbătesc. La gât, în loc de colier, purtam o zgardă de mops cu fire de păr țepos şi ținte de argint. Jacheta descheiată lasă să se vadă bluza, de un roşu aprins. În talie, umblam încinsă cu un brâu lat cu ținte bătute în piele.

În jurul mâinilor, aproape până în coate, răsunau, probabil, aceleaşi brățări orientale pe care le purta şi acum.

Aşa o voi descrie pe Marta Lena în *Cartea Mironei.* Înainte de a pleca în Italia pictorița a trăit, aşa cum va povesti Mirona în continuare, pe ultimele trepte ale sărăciei, într-o mahala a Parisului, în case care trebuiau dărâmate pentru insalubritate, mâncând stridii stricate, fiindcă erau aproape gratis.

— Ei, cum se poate? mă întreabă Lovinescu. Părinții ei nu-i trimiteau bani? Tatăl ei e inginer. Foarte apreciat la Căile Ferate.

— Magdalena n-a vrut să se ştie că împarte cu Campigli banii pe care-i primea şi când era studentă. L-a convins să renunțe la gazetărie – scria ca să-şi poată întreține mama – şi să picteze. La Roma, unde s-au instalat, Campigli a răzbit în lumea mare, care începuse să-i comande portrete, în timp ce Magdalena ziua gătea, spăla, cârpea şi noaptea începea câte un tablou pe care nu-l termina.

— De ce au divorțat?

— Pentru că a vrut să fie pictoriță şi nu „la moglie di

Campigli”.{18}

— Sau a lăsat-o el, când a ajuns celebru?

— Dimpotrivă, a venit după ea aici, şi a vrut cu orice preț s-o ducă înapoi în Italia. Dar Magdalena, artistă până în vârful unghiilor, voia să-şi recâştige prin muncă anii pierduți, să ia totul de la început.

Nu ştiam pe atunci cât e de greu să schimbi o opinie, să învingi o prejudecată. Magdalena nu putea scăpa de renumele lui Campigli, care ani de zile se alătura de numele ei, aşa cum în tot ce se scrie despre mine se începe cu influența lui Camil Petrescu.

Lovinescu, care trăise atâția ani la Paris şi cunoscuse studențimea Cartierului Latin, forfota Bulevardului Saint Miche, balul de Quatr’z’Arts, era refractar boemei la noi.

— De ce umblă Magdalena cu țigani?

— Îi pictează, maestre.

— Bine, bine, dar să umbli cu coşul cu floricele?!

— Niculina e cu floricelele. Magdalena i-o fi ținut coşul până ce femeia şi-a alăptat țâncul.

— A văzut-o cineva cu sacul cu sticle goale.

— O fi ajutat-o pe Gheorghița să-l ridice în spinare.

— Mama ei e înrudită cu Kogălnicenii şi ea doarme pe o saltea de paie!

— Pe două saltele, maestre. Învelite cu o splendidă cergă mițoasă. S-a dus anume s-o caute în Maramureş.

În *Cartea Mironei,* pictorița Marta Lena are cu totul altă biografie. Tatăl ei, mardeiaş în alegeri, îşi găseşte de lucru pe la casele oamenilor. „Schimbarea datelor biografice atrage numeroase consecințe în viața personajului”, cum atât de bine remarcă Sebastian. Dar, dacă cititorii cred în adevărul personajelor din carte şi nu caută sursa inspirației romancierului, criticii țin neapărat să cunoască modelul şi nu-ți iartă schimbările pe care le-ai adus, sau nu le iau în seamă. Pe lângă aceştia se formează, ca în apa în care arunci o pietricică, cercuri de „cititori”, care nici n-au citit cartea, dar „au auzit”… şi sunt revoltați că ai îndrăznit să spui.

„Dar, la urma urmei, afirmă Camus *(Caiete),* se poate scrie şi despre incest, fără ca, împins de asta, să te fi năpustit asupra propriei tale surori. Şi niciodată n-am citit că bietul Sofocle şi-ar fi ucis tatăl şi şi-ar fi necinstit mama.”

Lovinescu ştie toate astea dar nu conteneşte să mă iscodească.

— E adevărat că pictorița vine noaptea cu căruța cu roşii de la țară şi le vinde în Obor?

— Sunt roşiile de pe ferma tatălui ei, de lângă Bucureşti. Magdalenei îi plac pieţele în zorii zilei.

— Şi nopţile cu lună, insinuează maestrul.

— Cui nu-i plac?

— Dar nu toți pornesc noaptea cu căruța cu roşii.

— Nu toți au curaj.

— Ei, nu cred că umblă singură! surâde maestrul, cu tâlc.

— Şi pentru ca să fii fericit îți trebuie curaj.

— Mi se pare că o invidiezi.

— E singura femeie cu care aş schimba.

— Ei, cum, după ce ai scris *Pânza de păianjen?*

— Magdalena e o mare pictoriță. Aş vrea să scriu cum pictează ea. În pânzele ei, oamenii îşi iau zborul, se bucură că trăiesc, îşi găsesc bucuriile, aşa cum le găsesc copiii sau le inventă, nepăsători de grijile celor mari.

„E locul unde se întâlnesc copilăria, poveştile cu feţi-frumoşi şi se logodesc amintirile, totul apare în superbe imagini, întâmplări grăite pe pânză de Magdalena Rădulescu, această admirabilă poetă a unui popor cu multe legende, cu mult suflet şi care este de aceea nemuritor”, va scrie despre ea Jean Cassou, în programul expoziției din 1970.

E ceea ce am exprimat mult mai stângaci, vrând să-l fac pe Lovinescu să înțeleagă pictura Magdalenei.

— N-am întâlnit, i-am spus maestrului, un om mai fericit când lucrează, mai fericit că lucrează. Magdalena a eliminat tot ce-i ia timp, energie şi poate să-i umbrească

bucuria de a trăi şi a picta. Trăieşte pentru dragoste şi pentru pictură. În dragoste şi în pictură găseşte fericirea de care are nevoie.

„Magdalena Rădulescu este o purtătoare de imagini adânc legate de viața cea largă, o pictoriță care colindă lumea cu cântece de culoare, prin care-şi exprimă bucuria de a trăi", va scrie Petre Comarnescu. Iar Ion Vinea va spune: „Fantasticul predomină şi creează miracolul unei realități noi, luxuriante, vitalitatea de a cuteza şi care se sprijină pe o tehnică desăvârşită şi o cunoaştere adâncă a legilor construcției". „Secretul picturii Magdalenei Rădulescu constă în mişcarea personajelor, dansatori sau călăreți, într-un ritm baroc ce face din legende certitudini. E, de la Tonitza, cea mai impresionantă apariție pe care a cunoscut-o pictura românească", afirmă Victor Eftimiu.

Voința şi puterea ei de muncă erau pentru mine un stimulent şi un exemplu, optimismul ei era în marasmul de dincolo de ziduri, unde bântuia ura şi sălbăticia care au făcut posibile crimele legionarilor cărora le-a urmat rebeliunea, războiul... o oază de lumină.

Un articol al lui Geo Bogza redă, cu sufletul lui doritor şi talentul lui neîntrecut, vremurile acelea, în care Magdalena picta legende, fiindcă credea în oameni şi-i iubea, iar Saint-Exupery căutând poezia vieții, scria pentru ca oamenii să fie mai buni:

„Atunci când atâția oameni vorbeau de parcă ar fi lătrat, coborând speța umană pe cea mai de jos treaptă a josniciei,

Când o satanică industrie a minciunii răstălmăcise cu sfruntată neruşinare ziua şi noaptea, cele mai evidente şi categorice adevăruri,

Când pe lângă marii lupi, care ne vesteau o domnie a lor de o mie de ani schelălăiau tot felul de javre, adăugând la groaza acelor vremi o violentă scârbă.

Atunci când încotro s-ar fi îndreptat urechea, nu deosebeai decât tropot de cizme, scrâşnet de tancuri şi

clocotitul celor mai negre ape ale morții. În acel timp al închisorilor şi al plutoanelor de execuție, în oraşele în care oamenii se strecurau pe lângă ziduri,

Degete febrile şi suflete înfrigurate au început să-şi treacă unul altuia o carte,

De necrezut că a fost scrisă în acel timp de către un om al acestui timp, pentru oamenii acelui timp, pentru a nu lăsa să li se stingă în inimă speranța.

Iar titlul ei, cum nu se poate mai simplu şi cum nu se poate mai potrivit cu starea de atunci a umanității, cu starea de fapt şi cu starea de spirit a milioane de bărbați şi femei."

Era *Scrisoarea către un ostatec (Contemporanul*, 30 aprilie, 1974). Şi nu-mi pot ierta că pe vremea aceea eram tot atât de departe de Geo Bogza ca şi de Saint-Exupery, departe de atâția scriitori şi luptători care căutau să saboteze maşina de măcinat oameni.

— Eu nu fac politică, spunea Magdalena. Eu fac portrete, pictez.

Dar a venit ziua când, palidă, îngrozită, m-a căutat în adăpost, m-a luat de mână şi m-a tras după ea:

— A luat foc casa lui Victor Eftimiu!

Avea o colecție de tablouri de Magdalena Rădulescu, peste o sută de pânze bine alese.

„În poarta Cişmigiului, o ambulanță ridica pe targă un rănit. Am trecut pe lângă locul unde căzuse bomba şi am ieşit în Bulevard. Într-un copac atârnau, ca într-un cuier, o haină bărbătească, un fular înflorat. Dincolo, în intrarea Zalomit, suflul bombei aruncase în stradă mobile, haine, tot felul de obiecte de artă şi multe tablouri", voi scrie în *Cartea Mironei.*

Erau tablourile Magdalenei, munca atâtor nopți nedormite, caii Magdalenei, legendarii ei cai zăceau la pământ, ca după o bătălie în care nu mai ştii cine a învins. „Niculina", împodobită ca o prințesă hindusă, cu Aldo în brațe, era călcată în picioare de către trecători.

Dar asta s-a întâmplat după 23 August, când hitleriştii

izgoniți se răzbunau sălbatic.

11

Lui E. Lovinescu nu-i vine să creadă că scriu atât de greu, când totul părea atât de spontan şi dialogul atât de firesc, de sprințar. Totuşi a rămas puțin pe gânduri, când i-am spus:

— Nimic nu se realizează mai greu decât spontaneitatea. Pentru ca să spui „bună ziua" într-o piesă de teatru sau „masa e servită", actorul are nevoie de multe repetiții.

— De ce nu scrii teatru?

Mirona, numele eroinei mele, i se părea căutat, forțat, inventat.

— E femininul de la Miron.

— Tocmai femininul nu există.

Dar într-o zi la librăria Alcalay a intrat pe uşă Mirona, o fată frumoasă pe care o cunoscusem la mare.

— Ei, cum, chiar aşa te cheamă, Mirona? a întrebat-o maestrul. E un nume ciudat.

— Pe sora mea o cheamă Manana.

— Ei, cum? Ce-nseamnă Manana?

— În spaniolă se citeşte Maniana. S-a născut dimineața.

Ceea ce-l caracteriza pe Lovinescu era curiozitatea. Stătea tot timpul în casă, dar viața venea la el şi, cu toate că era refractar neobişnuitului, îl căuta, îl atrăgea.

Uneori, rămâneam seara târziu pe terasa casei în care locuia acum în fața Facultății de Drept. Miroseau teii şi discutam despre oameni şi întâmplări despre ceea ce Saroyan va numi *Clipe de viață.* Povestea Tessei i se părea incredibilă şi parcă mă suspecta.

— Ei, cum?! E grecoaică, s-a născut la Constantinopol, a venit la Constanța?! Ce căuta la Constanța*?*

— Tatăl ei făcea comerț cu fructe exotice. Tessa a urmat şcoala primară la Bucureşti. Când avea zece ani, a plecat cu mama ei la Paris.

— Ei, cum a plecat la Paris?

— Părinții s-au despărțit. Mama Tessei a descoperit că soțul o înşală, dar era prea ortodoxă ca să admită divorțul.

— Şi din ce-au trăit acolo?

— O sumă de bani, pe care tatăl ei a depus-o la bancă, în Franța, trebuia să le ajungă să trăiască, modest, din dobânzi. Dar banii s-au băgat în diverse „afaceri" falimentare şi la faliment s-a ajuns. La optsprezece ani, Tessa s-a îndrăgostit de un indian dar, fiind minoră, avea nevoie de consimțământul mamei. Ca să-l obțină, indianul a trebuit să renunțe la religia budistă şi să se boteze la biserica românească din Paris, unde s-a şi însurat.

— Indianul cu o grecoaică!

— Am cunoscut-o la Paris în ultima zi…

— Un indian se însoară cu o grecoaică la biserica românească din Paris! E cam complicat.

Dar câteva zile mai târziu, când am intrat pe uşă:

— A fost pe la mine părintele Petrescu. Scrie o lucrare despre originile bizantine ale muzicii noastre vechi. L-am întrebat despre prietena dumitale. „Frumoasă fată"! a exclamat, şi mi-a povestit cum a fost botezul indianului şi nunta. Sunt curios să ştiu ce s-a întâmplat mai departe.

— Când am cunoscut-o la Paris, mi-am spus: „Fericirea există", Tessa era frumoasă, sportivă, purta un aparat fotografic Laika atârnat pe umăr, era îndrăgostită de soțul ei, era iubită, locuiau la Londra şi se pregăteau să facă o călătorie în India. Eram sigură că n-o să ne mai vedem niciodată. Când, într-o zi, dau de ea pe Lipscani.

Maestrul face ochii mari.

— Ce căuta pe Lipscani?

— Nişte nasturi. Aşa mi-a răspuns. Pe urmă mi-a spus că s-a despărțit de soțul ei.

— Cum? Dintr-un amor aşa de mare?

— Atunci când a venit la Paris, drama se declanşase. Soțul voia să plece în India, la nunta fiicei lui.

— A mai fost însurat?

— Este.

— Atunci e bigam.

— Nu. La treisprezece ani s-a însurat în India. Nevasta lui avea unsprezece ani. S-au căsătorit după obiceiurile lor. Cu Tessa s-a însurat la Paris, după legile europene. O căsătorie civilă n-are nicio importanță la ei, după cum la noi nu e bigam fiindcă s-a însurat după obiceiurile lor. Cu nevasta lui a fost cinstit. N-o mai iubea de mult. S-au despărțit. El a venit la Paris, şi s-a înscris la Sorbona. Cu Tessa s-a stabilit la Londra unde sunt cele mai bune terenuri de tenis. Dar în India au ajuns anumite zvonuri despre isprăvile lui din Europa. Dacă nu se ducea la nuntă, ca să dezmintă acele zvonuri, fiica lui risca să fie părăsită. Pit – aşa îl cheamă – e un sentimental, o iubeşte foarte mult. N-a vrut să-i strice viața. Urma să plece singur şi Tessa să rămână cuminte acasă, să-l aştepte. Dar ea a refuzat. Nu voia să fie o nevastă clandestină. Dacă se duce la nuntă şi o prezintă lumii de acolo, înseamnă că şi-a luat răspunderea, că e cu adevărat nevasta lui. Dacă pleacă singur, totul s-a terminat. A plecat singur. Ea, umilită şi nefericită, a venit la Bucureşti, la tatăl ei. Nu ştia că e bolnav pe moarte. La căpătâiul lui l-a găsit pe Godin, un fost student la medicină. Era bolnav de tuberculoză şi refuza orice îngrijire. Când şi-a dat seama cât a iubit-o, şi cât o iubeşte, s-a înduioşat…

— Şi i-a căzut în braţe! surâde Lovinescu, ironic şi satisfăcut. *Tout est bien qui finit bien.*{19}

— Povestea e mai complicată. Când am întâlnit-o, atunci, pe Lipscani, primise o telegramă de la soțul ei care îi anunța ziua şi ora când va fi la Londra şi-i trimitea bani să vie „acasă”.

— Sper că a plecat…

— Da, dar Codin şi-a făcut rost de bani şi-a fugit după ea. Trebuia s-o prindă la Paris şi s-o împiedice să ajungă la soțul ei la Londra.

— Şi a împiedicat-o?

— Da şi ba. Tessa n-a rezistat la avalanşa de telefoane şi telegrame pe care le primea de la Pit, care nu bănuia adevărul. Şi l-a convins pe Codin – jurând să se înapoieze în aceeaşi zi – s-o lase să plece ca să lămurească lucrurile şi să-l convingă pe Pit să divorţeze. Dar acolo n-a avut curajul să-i spuie adevărul, nici destulă forţă să plece şi a rămas peste noapte. A doua zi, indianul a descoperit biletul de avion, deci intenţia ei de a se înapoia. Şi a urmat explicaţia. Ea i-a spus tot şi totul s-a sfârşit. Dar Codin nu-i ierta noaptea de dragoste cu soţul ei. Viaţa lor devenise un iad. Amândoi mă chemau. În acest iad am picat.

— Şi ce-ai realizat?

— Mi-am dat seama că peste tot e la fel, aceeaşi junglă, cu legi mai aspre.

— Păi e un roman gata scris, exclamă maestrul, cu satisfacţie.

— E gata povestit. Ca să-l scriu, îmi trebuie cinci ani.

— Chiar atât? De ce?

— Numai un critic ar putea să explice de ce un scriitor termină un roman în cinci ani, şi altul în cinci luni.

— Mai depinde de câte ore pe zi pierde scriitorul cu croitoreasa şi modista, cu ştrandul şi relaţiile mondene. Dar să revenim la Tessa.

— Era la Paris cu Codin şi de acolo îmi trimeteau scrisori disperate să viu. M-am dus. Şi am picat în plină dramă. De fapt. De aici ar putea să înceapă romanul. Vă mai interesează maestre?

— Sigur.

— În ajun de război, graniţele se închideau, riscau să rămână acolo, fără posibilitatea de a primi bani din ţară. Şi s-au întors.

— Eu te sfătuiesc să scrii povestea asta şi să vii s-o citeşti la cenaclu.

Eu mă întrebam cum să integrez în *Cartea Mironei* aceste personaje care m-au angrenat în viaţa lor atât de

mult, încât nu mi-am mai găsit locul.

Câteva zile mai târziu am primit un telefon de la Tessa:

— Vino la poştă numaidecât, plec în India.

M-am dus într-un suflet. Codin era împietrit, ochii sticloşi. Ei îi curgeau pe faţa de marmoră lacrimi, ca o ploaie de vară.

— Legaţia britanică nu mi-a mai prelungit paşaportul. A trebuit să aleg: sau plec mâine cu toată colonia engleză, prin Constantinopol în India – altă cale nu există – sau risc să intru în lagăr, dacă nemţii intră în ţară.

— Dar nu le-ai explicat situaţia ta? Nu le-ai spus că eşti în divorţ?

— Nici n-au vrut să audă: „You are british subject." La toate obiecţiile ei, au răspuns *You are british subject,* sunteţi supusă britanică. Ei sunt obligaţi să mă protejeze, să mă depună în mâinile soţului meu, care e „british subject", deci va restitui toţi banii, inclusiv pentru telegrama pe care i-am trimis-o imediat, şi celelalte cheltuieli.

Vorbeam amândouă, ca şi când Codin n-ar fi fost de faţă, ca şi când era de la sine înţeles că nu poate scoate un cuvânt.

— Acolo e uşor să divorţezi, mă liniştea Tessa, nu mai durează şase luni până ajunge o citaţie. Războiul va fi fulger, cum pretind nemţii.

Mă supăra seninătatea cu care privea perspectiva unei victorii germane, sau poate nu-şi dădea seama ce înţeleg nemţii printr-un *Blitzkrieg.* Mă uimeau lacrimile care alunecau pe obrajii ei, fără ca faţa să-şi piardă strălucirea şi o bănuiam că-l mai iubeşte pe soţul ei, că visul ei vechi de a ajunge în India, în calitate de soţie, a lui Pit, se realiza datorită unui război, care va măcelări lumea. Deci pentru unii era o conjunctură favorabilă, „dacă începe războiul".

Acest „epilog" i l-am povestit lui Lovinescu. Dar maestrul, bănuitor:

— De ce n-o ia de nevastă Codin? mă iscodeşte.

— Fiindcă nu-i divorțată.

— Dar nici nu s-a grăbit.

— Soțul ei plecase în India şi o citație de la Bombay la Paris făcea şase luni.

— Crezi că se va împăca cu el?

— Cred că vrea să cunoască India şi, poate, lumea întreagă.

— Are imaginație. Nici dumitale nu-ți lipseşte.

I-am răspuns, citind din Sparkenbrook: „Sunt oameni pentru care imaginația e echivalentă cu un fapt real şi o acceptă ca un lucru împlinit văzut cu ochii lor".

— E şi părerea doamnei Bengescu. Pretinde că mai întâi imaginează o întâmplare, până ce o acceptă ca pe o realitate, apoi o pune pe hârtie.

Eu porneam de la realitate. Fugeam şi mă întorceam la ea. Voiam să-mi apăr cartea de ştirile zilnice, de viața care intra prin uşi ferecate şi ferestre închise, prin ziduri.

Lovinescu îi detesta pe legionari. Îl îngrozeau anarhia, dezmățul, cruzimea, crimele pe care le săvârşeau. Dar avea naivitatea să creadă că Fălticenii sunt un refugiu posibil, că în grădina de acolo, la masa de lucru, va putea oricând să scrie liniştit, izolat de tot ce e urât şi inuman pe lume, că-şi va putea vârî capul în cărți şi hârtii, ca struțul în nisip. Nu înțelegea cum au apărut deodată aceste bande de huligani?

Eu îi cunoşteam din anii studenției. Pe atunci Sebastian nota în Jurnal: „Dintr-o scrisoare a mamei: Şi mai ales nu te duce la facultate, iar au început bătăile mari".

Erau zece ani de când mişcarea de stânga dădea alarma împotriva fascismului, şi cu prețul vieții voia să evite măcelul unui al doilea război mondial.

Într-o zi, ne-am pomenit cu Camil. Era alb ca varul, cu capul vârât între umeri.

— Pot să dorm la voi? ne-a întrebat, privind împrejur de parcă se temea să nu-l audă cineva.

— Sigur, dar ce s-a întâmplat?

Ştiam că n-ar fi dormit cu plăcere nici la Ritz, ca să nu-şi schimbe patul, obiceiurile, confortul, aşa cum şi-l organizase el, în vederile lui, în casa lui.

— Ce s-a întâmplat?

— Sunt pe lista neagră! Legionarii m-au pus pe lista neagră.

— Întreţineai raporturi bune cu câţiva dintre ei.

— Au interceptat telegrama pe care i-am trimis-o Adelei Călinescu. O telegramă de condoleanţe. Ca şef-redactor la *Revista Fundaţilor* avem obligaţia asta. Indignarea mea era sinceră şi mi-am exprimat indignarea. Acum mă urmăresc.

În *Cartea Mironei,* Madeleine spune despre Ştefan: „Era pe lista neagră, închipuieşte-ţi, pentru un fleac.. I-a trimis o telegramă de condoleanţe nevestei lui Armand. O politeţe. Dar excesiv cum e, şi-a arătat indignarea. Nu ştiu cum au interceptat telegrama şi l-au pus pe lista neagră."

Camil, care mai avea candoarea să creadă că unii dintre legionari sunt de bună-credinţă, acum era convins că sunt în stare de orice mârşăvie, de orice crimă.

Şi erau în stare.

Şerban Cioculescu povesteşte în *Amintiri:* „Pe Cezar Petrescu l-a căutat o echipă de cămăşi verzi la domiciliu şi cum l-a salvat prezenţa de spirit a îngrijitoarei lui, care le-a spus cu un mare aer de sinceritate că domnul nu e acasă".

Iar sculptorul Han, în memoriile intitulate *Dălţi şi pensule,* scrie despre asasinarea lui Iorga: „M-a cutremurat, că această privire curată şi de genială naivitate a fost ultragiată de ochii impuri de asasini, care în crima lor fulgerătoare au despicat şi ciopârţit această statuie umană vie, mândrie a geniului omenesc."

Camil a stat ascuns atunci trei zile la noi.

12

Pseudonimul Dinu Nicodin ascute numele unui parc cunoscut, cu vile elegante, boiereşti: Parcul Ioanid. Îndesat şi voinic, cu părul bine periat, frumos ondulat, argintiu, şi faţa roşcovană de anglo-saxon, Dinu Nicodin dădea o impresie de eleganţă firească, degajarea în mişcări a unui vechi sportiv. Purta monoclu, fiindcă avea un ochi de sticlă? Nu era sigur, după cum nu se ştia unde şi-ar fi pierdut ochiul: la o vânătoare în Africa, sau ca scafandru, căutând perle în Japonia.

Când a început să scrie, cât era de veche prietenia lui cu Lovinescu? Părea că n-a lipsit niciodată din casa maestrului, de la şedinţele *„Sburătorului”.* Criticul se obişnuise greu, pe cât lăsa să se înţeleagă, cu vocea lui puţin cântată, cu accentul uşor străin, cu proza prea ritmată şi fraza sacadată, ruptă, întreruptă, făcută parcă numai pentru a fi citită de autor, modelată după vocea lui.

— Şi totuşi are talent, spunea Lovinescu şi, încercând parcă să-l scuze, repeta: totuşi.

Totuşi însemna „deşi”, sau „cu toate că” romanele lui nu erau tocmai romane şi în *Revoluţia* arăta ororile revoluţiei franceze. Cărţile lui purtau embleme „exlibris” şi erau numerotate de la I la XX, tipărite pe hârtie *grau velur de la 1 la 80,* precizând numărul litografiei sau: *de la A la E,* rezervate autorului şi colaboratorilor.

Prietenii primeau cărţile lui, legate fiecare altfel, în piele de căprioară, şarpe sau tigru şi cu iniţialele lor, în argint. Maestrului îi aducea materialele cele mai puţin obişnuite, eşantioane de tapetat pereţii, ca să-şi lege cărţile, piele aurie, argintie, creton înflorat, mătase moarată, tonuri dulci, pastelate, sau dimpotrivă, colorate strident.

Criticul ni le arăta cu un zâmbet, cu o uşoară ironie, dar nu fără mândria copilului care îşi arată jucăriile. Era fericit când cărţile pe care le cumpăra zilnic se întorceau

de la legătorie şi le găsea loc în imensa lui bibliotecă.

Nu împrumuta cărți, dar dăruia prietenilor de câte ori o carte îi plăcea în mod deosebit.

„Maestrul a cumpărat al treilea volum din *Pânza de păianjen,* cu toate că a primit un volum cu dedicație, mi se spusese cu aproape un an în urmă. Şi a lăsat vorbă că vă aşteaptă."

— Acum mi-au sosit de la legat. Ce zici? Cam fistichie culoarea asta, mov, îți place? îl întreba chiar şi pe tânărul necunoscut care intra pe uşă. Îl cunoşti pe Dinu Nicodin? Ai citit *Revoluția?* Nu sunt de acord cu punctul lui de vedere. Dar e scrisă bine, are talent. Ei, ia să vedem ce-ai adus, poezie, proză?

Şi când băiatul scotea din buzunar câteva foi boțite sau un caiet făcut sul:

— Stai, uite că sună. Trebuie să fie Dinu Nicodin! şi Lovinescu îl prezenta pe tânărul poet „un moldovean de-al meu".

Şi când tânărul spunea bunăoară că-i din Hârlău:

— Ce vinuri bune! exclama Dinu Nicodin. Am un prieten acolo. Nu pot să uit vinurile! Şi nopțile, când dormeam în fân!

— Ei, ei! întrerupea maestrul amintirile pe care totuşi era curios să le cunoască. Ia să ne citeşti, tinere…

Aveam să aflu mai târziu de la tânărul din Hârlău – căruia, cu sprijinul lui Lovinescu, îi apăruse o poezie – că în ziua când l-a cunoscut pe Dinu Nicodin au plecat împreună şi scriitorul l-a invitat la masă.

— Şi tare mi-a prins bine! mărturisea tânărul. De trei zile dădeam târcoale casei. Urcam scările, mă uitam la sonerie şi nu sunam. Urcam scările şi coboram. Terminasem proviziile de acasă. Dormeam în Cişmigiu. Nişte băieți mi-au cercetat actele, mi-au spus că-mi asigură masă şi casă. Dar eu ardeam să ajung la „Sburătorul" să-i citesc maestrului.

— Şi mai sunt intelectuali care pretind că „băieții" ăştia vor realiza un alt climat spiritual, spune Lovinescu,

stăpânindu-şi indignarea.

Iar Dinu Nicodin, ştergându-şi monoclul cu batista mai albă ca zăpada:

— Un climat spiritual în care Iorga e asasinat! L-au ucis pe Iorga, ca să-l înlocuiască cu cine? Ca în locul lui să-l pună pe care din ei? Ce frunte îngustă o să înlocuiască fruntea cât un continent a genialului dascăl? Turcii i-au tăiat capul lui Brâncoveanu şi nu-i iertăm. Dar aceşti Zelinschi, care se pretind cei mai români dintre români, şi-l ciopârțesc pe Iorga…

Nu mai ieşeam din casă, decât pentru a mă duce la Lovinescu. Dincolo de pereții căptuşiți cu cărți legate, de zgomotele tapisate de covoare, de liniştea maestrului, oraşul trăia în tensiune şi spaimă.

— Scarlat Calimachi a fost urmărit, luat de guler de nişte nespălați, povesteşte Lovinescu. „Ce ai comun cu țara asta?” răcnesc hingherii. „Doi mitropoliți şi trei domnitori”, le-a răspuns Calimachi.

Maestrul e încântat de răspuns, dar eu trăiesc în nelinişte, spaimă. E veche nelinişte, e spaima din ajunul unui alt război. Parcă de când m-am născut trăiesc în ajun de război. În drum spre Sofia, la Plevna, în grădina publică, tata ne arată tunurile, cimitirul eroilor, mormântul unui nepot. Aveam cinci ani.

Mi se pare că port în mine un sfert de secol de spaime. Când au trecut anii? Mi se pare că sunt la Mamaia, în vara lui 1916. Cineva ne sperie că se apropie un rechin care deschide botul şi înghite plaja, înghite tot. Şi aşa a fost. Câți morți, câți răniți, câți mutilați a lăsat în urmă războiul! Numărătoarea nu s-a terminat şi începe un alt război.

13

Pe Sorana am întâlnit-o la *Viața românească.* Nu ştiu cum a trecut privirea mea peste ea şi s-a oprit asupra unui bărbat cu picioare lungi. La început m-a intrigat lungimea picioarelor. Pe urmă am admirat mâinile cu degete lungi, proptite pe genunchi. Purta haine de olandă de un alb imaculat, lavalieră neagră. Un tip de nordic, cu nasul scurt, bărbia în vânt, pomeții sculpturali. Prin ochelari, ochii lui erau fixați asupra mea, cu interesul unui amator de pictură, care într-o expoziție se opreşte în fața unui tablou. Când am coborât privirea, am văzut lângă picioarele lui o gheată ortopedică cu o talpă înaltă. Celălalt picior era încălțat cu un pantof elegant, iar genunchii acoperiți de de volănaşele plisate ale unei rochii de mătase vişinie. Decolteul în triunghi lăsa sânii prea descoperiți. Gâtul lung, ca într-un portret de Modigliani, susținea ca un lujer căpşorul îngust. Bărbia, ascuțită şi fină, gura cu buzele subțiri. Ochii înguşti şi unul din ei pe jumătate acoperit de pleoapa umflată. Părul, atât cât se vedea pe frunte, pe tâmple era ca al ştiuletelui de porumb, cafeniu, tocat, fără viață. O pălărie albastră, imensă, cu o voaletă roz, prinsă ici-colo în buchețele de flori de câmp.

Cu o voce mică, plăcută, tărăgănată, mi-a spus:

— Semănați cu Diana. V-am citit cartea. Țineam să vă cunosc.

Mi-a întins mâna.

— Sorana Gurian.

I-am dat mâna căutând să-mi stăpânesc repulsia. Mi-a reținut-o cu o putere nebănuită.

— Lovinescu mi-a dat să citesc *Pânza de păianjen.* Voiam foarte mult să te cunosc, mi-a spus cu o voce puțin tărăgănată, mică, cu dulci accente moldoveneşti. *Pânzei de păianjen* are farmecul romanelor englezeşti. De altfel văd că sunteți comparată cu Catherine Mansfield şi

cu Rosamond Lehman. Aţi citit cartea lui Francisc Carco *Mémoires d'une autre vie*? E acolo o fotografie a lui Rosamond Lehman. N-aş putea spune că semănaţi, dar aveţi farmecul ei.

Atunci s-a apropiat de noi Suchianu:

— Am scris despre cartea dumitale în *Le Moment,* şi te rog să-mi dai ceva pentru numărul din august. Vreau să apari alături de Hortensia Papadat-Bengescu.

Îmi dădeam seama că nimeni nu bănuieşte că n-am sertarele pline de nuvele şi schiţe, că n-am ce căuta acolo. Şi brusc m-am ridicat, cu aerul cuiva care şi-a amintit că e aşteptat undeva. Dar am întâlnit privirea bărbatului cu ochelari şi lavalieră şi am şovăit o clipă. Nu-mi închipuiam că într-o zi mă va întreba:

— Unde te-ai dus atunci, de ce erai grăbită, cine te aştepta?

Într-o dimineaţă, când treceam prin Cişmigiu, mi-au atras atenţia, de departe, doi ogari superbi. Când m-am apropiat, am văzut-o pe Sorana ghemuită pe o bancă. Ogarii, în poziţie verticală, cu labele proptite pe umerii ei, păreau uriaşi. Obrazul ei părea mic, subţire, fin ca un desen japonez în peniţă, între capetele lor prea lungi. Au coborât într-o clipă, gata s-o apere de apropierea mea, dar ea, ţinându-i de grumaz, ca de o scurtă lesă, le-a şoptit câte un cuvânt, liniştindu-i. Erau acum imobili şi superbi, ca nişte imense bibelouri de porţelan Rosenthal. Ea, şi mai mică, dar stăpânindu-i cu forţa unei îmblânzitoare de lei, mi-a întins mâna. Câinii mă adulmecau cu boturile lor lungi.

— Poţi să-i mângâi, m-a încurajat, sunt blânzi. Numai pe mine să nu îndrăznească cineva să mă mângâie. Sunt geloşi, mai geloşi decât pisica mea siameză.

Şi mi-a făcut loc pe bancă.

Nu mai purta gheata ortopedică, ci sandale de balerină şi o rochie încreţită la gât, cu mâneci largi. Mâinile păreau şi mai mici, încheieturile şi mai pline de graţie. Avea un farmec care compensa lipsa de frumuseţe,

fiindcă nu mai puteam spune urâțenie. Nu mi se mai părea urâtă, fiindcă nu mai era nimic strident în înfățişarea ei şi speram, ca printr-o minune, să n-o mai văd şchiopătând. Voi pleca înaintea ei, m-am gândit, ca să rămân cu imaginea asta plină de poezie şi grație.

— Maestrul te apreciază foarte mult, mi-a spus Sorana, şi te aşteaptă mereu. Eram acolo când a telefonat Dinu Nicodin, să-l întrebe dacă a simțit cutremurul. Lovinescu mirat, ştii cum se miră el, m-a întrebat pe mine dacă a fost cutremur. Amândoi ne-am uitat la lampă să vedem dacă se mişcă şi maestrul a răspuns la telefon: „Nu, nici Sorana Gurian n-a simțit, şi lampa nu se mişcă". Pe urmă l-am văzut înseninat, amuzat: „Ei, asta-mi place! Am să-i spun autoarei, o să-i facă plăcere. Da, asta înseamnă talent!" Pe urmă mi-a explicat că Dinu Nicodin citea romanul dumitale şi la pagina unde descrii un cutremur, era atât de prins de lectură, încât i s-a părut că se mişcă duşumeaua, pereții. Şi ca să se convingă dacă a fost sau nu cutremur, i-a telefonat maestrului. Lovinescu te-a chemat imediat la telefon, dar nu te-a găsit acasă. Îmi pare bine că te-am întâlnit ca să-ți spun eu. Să ştii că Lovinescu te aşteaptă.

Câinii ascultau privind când spre ea, când spre mine, cu aerul că înțeleg tot. Ea îi mângâia, când pe unul, când pe celălalt. Avea mâini făcute să mângâie. Mi-a spus că m-a căutat, dar nu m-a găsit în cartea de telefon.

— E pe numele soțului meu telefonul.

— Da?! Asta te privează de multe plictiseli, dar şi de mulți admiratori.

Mă apără de inoportuni.

— N-aş fi vrut să te inoportunez nici măcar trimițându-ți flori, deşi mi-ar fi făcut atâta plăcere!

— E ca şi când mi le-ai fi trimis şi-ți mulțumesc!

M-am sculat gata să plec.

— Îmi pare bine că ne-am întâlnit, i-am spus. Ogarii sunt superbi, dar cred că sunt greu de îngrijit. Locuieşti la parter? Ai curte?

— Am o garsonieră cu o singură cameră. Când sunt întinşi pe jos, ocupă toată odaia.

M-a întrebat dacă am copii.

— Nu.

— Şi nu-ți lipsesc?

— Mi-e frică de război.

— Dacă ne gândim la greutăți şi primejdii, renunțăm la prea multe lucruri.

— N-am curaj să-mi iau răspunderea.

— Cartea asta trebuie să-ți dea foarte mari satisfacții.

— Mi-a dat certitudinea că mi-am ales bine drumul în viață.

— Aş vrea mult să stăm de vorbă. Când pot să vin la dumneata?

— Ascensorul e stricat şi locuiesc la etajul cinci.

— Urc totdeauna fără ascensor.

A venit a doua zi. După ce şi-a scos pălăria, aruncând-o la întâmplare pe un fotoliu şi după ce şi-a aruncat o privire peste tablourile Magdalenei Rădulescu, s-a aşezat punându-şi pălăria pe genunchi, ghemuindu-se de parcă-i era frig.

— Aş vrea s-o cunosc pe Magdalena. O întâlneam uneori la Paris, în cafenele. Făcea senzație. Am avut un prieten la Berck, un italian, care îmi vorbea tot timpul despre ea, despre Campigli despre de Chirico şi Malaparte.

— L-ai cunoscut cu siguranță pe Blecher la Berck. Am citit *Inimi cicatrizate,* e o carte excepțională.

— L-am cunoscut puțin. Eu locuiam într-un hotel şi închipuie-ți că nici nu treceam drept bolnavă. Acolo toată lumea umbla în gutieră. Toți erau în ghips. Eu eram o vedetă. Cocsalgia mea părea un fleac. Dacă aş scrie o carte despre iubirile, orgiile de la Berck, ar fi senzațional.

— I-am vorbit maestrului şi l-am îngrozit. Îi plac grozav amănuntele picante, deşi pare că se fereşte de ele.

— Mai întâi te trage de limbă, apoi îşi ia un aer de fecioară scandalizată. Îmi place să descopăr micile

slăbiciuni ale oamenilor mari. Fiindcă Lovinescu va rămâne o mare figură în istoria literară. Nu înțeleg de ce vrea să fie romancier. Talentul lui literar îi foloseşte de minune în critică şi mai ales în portrete. Dacă n-ar sucomba plăcerii de a şfichiui jucându-se parcă cu vârful biciului în aer ca un jocheu, dar atingând uşor pe cine vrea şi când vrea... Crede că i se cuvine. Şi se miră grozav când i se ripostează. Înverşunarea lui Camil Petrescu l-a uluit şi l-a durut. Am o imensă admirație pentru Camil Petrescu. Ați fost prieteni sau v-ați iubit?

— Suntem prieteni şi l-am iubit.

— Îți mulțumesc pentru sinceritate şi pentru încredere.

— Numai pentru sinceritate. Şi nici pentru asta. Aşa sunt eu. Am încredere în oameni.

— Şi îi iubeşti. Îi sunt recunoscătoare lui Lovinescu că mi-a dat cartea dumitale. Mi-a dăruit-o.

— Înseamnă că eşti una din cele trei prietene pentru care a cumpărat-o.

— Asta mă bucură grozav, dar te pomeneşti că dacă aş şti cine sunt celelalte două, mi-ar pieri bucuria. Aşa i-a răspuns Proust lui Leon Daudet, care a scris despre el că-i cel mai mare romancier: „Asta mi-a făcut plăcere, dar când ai spus că al doilea e Pierre Benoit, mi-a trecut toată plăcerea".

— Camil n-ar fi admis să existe măcar la distanță un al doilea. El trebuie să fie singurul.

Sebastian îmi povestise că, luând masa împreună la Gambrinus, Camil îi spusese textual:

— Dragă Sebastian, un singur om e în stare să dea un roman mare, şi acela sunt eu. *(Manuscriptum, 2,* 1976, anul 7).

— Am o imensă admirație pentru Camil, mi-a spus Sorana, şi-mi place că nu e modest. Numai aşa va reuşi să se impună. Şi merită. Nici Whitman nu era modest. Ştii ce a spus despre cartea lui? „Când atingi cartea asta, simți că atingi un om." Asta s-ar potrivi să se scris despre *Pânza de păianjen.* Vezi, Lovinescu te apreciază foarte

mult, dar sunt convinsă că n-o să scrie niciodată despre dumneata. Are slăbiciunile lui şi la vârsta asta.

Sorana se înşela. Într-o scrisoare din 8 octombrie 1942, pe care, după 35 de ani, o găsesc publicată în *Manuscriptum* (nr. 4/1975, anul 5), Lovinescu îi scria Scriitoarei cehe Huskova: „Ca roman, îmi pare rău că nu-ți pot recomanda nimic mai recent. Aş fi recomandat de la început *Pânza de păianjen* al Cellei Serghi, superior din toate punctele de vedere…”

Punctele de întrerupere se referă, probabil, la interdicțiile politice din țara ocupată de hitlerişti. Această obiectivitate a criticului, care avea într-adevăr atunci pe plan sufletesc alte preferințe, spune mult, nu numai despre felul în care mă prețuia, dar şi despre incomparabila loialitate a caracterului său.

— Cred că nu vei obține locul care ți se cuvine. Şi asta pentru că nu ştii să-ți faci relațiile, să tragi sforile, să cultivi oamenii care-ți sunt necesari. Camil n-a scris un cuvânt, stăruie Sorana.

— M-a îndemnat să scriu. Mi-a publicat un fragment în *Revista Fundațiilor.* Şi s-a bucurat că Suchianu a scris cu entuziasm despre cartea mea în *Le moment.*

— Dar asta l-a indispus pe George Călinescu.

— De ce? Suchianu a scris în acelaşi număr şi cu acelaşi entuziasm despre *Enigma Otiliei.*

— Trebuia să scrie numai despre *Enigma Otiliei.* Ştii că intră în librării şi urmăreşte câte volume se vând din *Pânza de păianjen,* şi câte din romanul lui? Ai să vezi că n-are să te ierte. I-ai trimis cartea cu dedicație?

— Nu, fiindcă nu-l cunosc.

— Nu-i un motiv. Lui Pompiliu i-ai mulțumit pentru cronica lui?

— Nu. Nu ştiam că trebuie să-i mulțumesc unui critic. Credeam că meseria noastră e să scriem, a lor să ne analizeze sau să ne foarfece cărțile. Ca avocat, n-aş fi îndrăznit niciodată să-i mulțumesc unui judecător că mi-a dat dreptate.

— Eşti adorabilă! mi-a spus Sorana. Ai nevoie de cineva să te ocrotească, să te alinte. Nu-mi închipui că eşti aşa de singură.

— Dacă n-aş fi fost singură, poate că n-aş fi scris…

— Totuşi, trebuie să te aperi. Ai nevoie de cineva care să te apere.

— De cine? De ce?

— De răutatea oamenilor şi de marile iubiri.

— Cu ce înlocuieşti marile iubiri?

— Cu micile aventuri. Maestrul te incită să i le povesteşti şi pe urmă ia un aer de călugăr care se fereşte de Satana. Nu înțeleg cum a trăit atâția ani la Paris şi s-a întors atât de feciorelnic, de imaculat. S-ar zice că n-a cunoscut decât bibliotecile, anticarii, profesorii de la Sorbona şi monumentele istorice. Acum moare de curiozitate să cunoască Parisul lui Toulouse-Lautrec şi să-i povestesc despre destrăbălările mele.

— Le invenți?

— Nu, de ce? Am vrut să trăiesc, am trăit, am cheltuit tot ce mi-a lăsat tata. M-am întors fără un ban. Dar am cunoscut oameni extraordinari.

— Şi pe Brâncuşi?

— Nu. Ştiam că e ursuz. Dar lui Anaïs Nin i-a făcut cu totul altă impresie.

Şi Sorana mi-a vorbit despre Anaïs Nin, fiica unui mare compozitor de origine spaniolă, prietena cea mai bună a lui Henry Miller, despre *Jurnalul* ei.

A doua zi, mi-a adus două pagini bătute la maşină şi traduse anume pentru mine. Le regăsesc în *The Diary of Anaïs Nin* (vol. II 1931 - 1939).

„L-am întrebat pe Henry dacă ar vrea să-l viziteze pe Brâncuşi, împreună cu mine. A răspuns că nu, nu-i plac profeții, pozează. Aşa că m-am dus să-l vizitez pe Brâncuşi împreună cu Dorothy Dudley.

Era după-amiaza târziu. Trăieşte într-o căsuță mică, cu o curte. Ne-a deschis o poartă enormă de fier. Purta un

costum alb de casă şi barba lui era lungă şi albă ca a lui Moş Crăciun. Studioul lui era alb, statuile lui erau albe şi argintii. Mi-a plăcut *Pasărea fără aripi:* un zbor liric, alungit, străpungând spaţiul. Ochii lui negri, închişi complet când râdea. Arăta ca un mujic rus, un ţăran. Faţa lui era sănătoasă şi roz în barba lui albă. Pregătea un şiş-chebap pe vatră şi servea asta cu sticle mari de vin roşu.

Statuile lui ne priveau, dar, prin contrast cu statuile Hanei Orloff, toate aveau o lumină, o capacitate de zbor şi abstracţia lor le făcea modeste, dispărând în umbră pe măsură ce marele studio se întuneca. Pentru ca să râdă, îşi arunca îndărăt capul. Vinul roşu, râsete. Dansa şi explica întâmplările pe care le spunea cu gesturi, le mima.

Timpul trecea, dar când sosi vremea plecării, a protestat. Am spus că trebuie să plecăm, era foarte târziu. A spus că nu ar putea să îndure pentru nimic în lume să plecăm, n-ar putea să suporte despărţirea.

Am râs şi am spus că nu am putea să dormim prea bine în studioul lui.

Dorothy şi cu mine am început să dăm îndărăt spre uşă, şi Brâncuşi a început să vorbească volubil, ca şi cum ar fi vrut să ne distragă atenţia de la plecare. Fiindcă a sculptat atâtea ouă, l-am tachinat spunându-i că am să-l prezint Hanei Orloff, care sculpta femei însărcinate „sau poate că v-a vizitat şi tocmai ouăle astea au făcut-o să sculpteze atât de multe femei însărcinate". Brâncuşi a răspuns că n-ar însărcina niciodată o realistă, numai femei tinere ca noi, femei tinere şi frumoase. Apoi, fiindcă a sculptat faimoasa *Coloană fără sfârşit,* l-am întrebat dacă el credea de asemeni în „nopţi fără sfârşit".

În fine, am plecat, râzând, glumind, dar când am ajuns de cealaltă parte a porţii, iar Brâncuşi îndărătul acesteia, cu mâinile lui pe barbă şi cu o atât de inteligentă, însingurată expresie în ochii lui întunecaţi, am simţit că-l părăseam."

Şi Sorana mi-a vorbit până seara târziu de Anaïs Nin, al cărui *Jurnal* a devenit celebru, de Antonin Artaud, de oamenii pe care i-a cunoscut la Paris.

— Când am rămas fără o leţcaie, m-am întors la Bucureşti. Abia am avut bani pentru taxiul care m-a adus, cu două valize, la Grand Hotel şi pentru bacşişul pe care l-am dat ca să mi le aducă în cameră. Sigur că peceţile de la Berck sur Mer, Deauville şi alte staţiuni, şi aerul sigur de mine cu care am păşit – era într-adevăr curioasă siguranţa de sine cu care păşea, deşi firavă, urâţică şi şchioapă – le-a impus şi mi-au dat o cameră excepţional de bună. Am cerut să mi se aducă masa în odaie dar fericirea asta a durat o săptămână. Plecam, mă întorceam, fără să ştiu de unde am să găsesc bani să-mi achit nota. A şaptea zi, mi-am găsit camera încuiată şi lucrurile oprite amanet. Am surâs mirată, cu un aer zăpăcit, ofensat şi am plecat, chipurile, să scot bani de la bancă. Nu ştiam unde am să găsesc un adăpost. După câţiva paşi l-am întâlnit pe Zaharia Stancu. Ştiam că e directorul unei gazete. I-am spus că vin din străinătate, că locuiesc la Grand Hotel, dar vreau să mă mut la Athenée Palace. Tocmai mă duceam să iau o cafea la Capşa. Dacă vrea să vină cu mine, îi povestesc lucruri interesante. Şi dacă vrea, i le pun la dispoziţie cu multă plăcere. L-a interesat tot ce am început să-i povestesc, despre viaţa în sanatoriul de la Berck, despre Blecher, despre prietenia mea la Paris cu Gide, Cocteau, Max Jacob. Simţeam că arde de curiozitate să ştie de unde am avut bani pentru viaţa pe care am dus-o. I-am spus că tatăl meu, care a fost medic, mi-a lăsat o moştenire, şi asta era adevărat, dar nu i-am spus că mama vitregă m-a jecmănit cum a putut mai bine, nici că am risipit tot ce mi-a rămas şi nu mai am o leţcaie. Când i-am spus că-i stau la dispoziţie cu materialele adunate şi cu amintiri despre Brâncuşi, culese de la prieteni, nu-i venea să creadă. „Ei, cum aşa?! Pentru ochii mei frumoşi? De ce?” Fiindcă n-am nevoie de bani, vreau să fac practică la o

gazetă, să bat la maşină. Eram secretara tatălui meu şi-mi pare rău să-mi pierd obiceiul de a munci, dexteritatea. E ca la pian, când nu exersezi. Şi mai ales vreau să trăiesc în atmosfera de redacție. Să fac orice fel de treabă. Absolut gratuit. Mă făceam că nu ştiu că e directorul unui ziar de avangardă, că în zilele când plecam de la hotel şi băteam drumurile ca să-mi găsesc o slujbă citeam subtitlurile diferitelor gazete şi reviste şi cunoşteam numele directorilor, al secretarilor de redacție. Aveam acum în față un țăran şmecher, deştept, uns cu toate unsorile. Trebuie să-i țin piept. „După viața pe care am dus-o acolo, i-am spus, n-aş vrea să mă burghezesc şi banii se duc. Acum n-am nevoie, dar mi-ar plăcea să lucrez la o gazetă. Dacă ar fi să vă fac cafele şi să fiu curier, corector de noapte, dar mai ales să vă bat la maşină." „Bine, vino cu mine. Noi, cu banii, o ducem prost. Dar dacă n-ai nevoie…" „Slavă Domnului, viața mi se pare foarte ieftină aici, după ce am trăit la Berck şi chiar la Paris, dacă vrei să trăieşti la nivelul lui Gide, Cocteau…"

M-am folosit de cele ce mi-a povestit Sorana pentru a completa portretul Lisandrei din *Cartea Mironei,* întâlnirea ei cu Octav. Ca şi Lisandra din romanul meu, Sorana a trăit două săptămâni în redacția unui ziar, bătând la maşină articole, scrisori, făcând cafele. Bineînțeles, avea şi ea, gratis, câteva ceşti de cafea pe zi şi câte un pateu sau un sandviş, când se aduceau. După plecarea tuturor, Sorana – ca şi Lisandra în romanul meu – seara târziu, rămânea ultima, sub pretext că mai are ceva de bătut la maşină, sau de pus ordine în hârtii. Dar de îndată ce rămânea singură, îşi spăla, la chiuvetă, lucrurile pe care le purta pe dedesubt, le punea pe calorifer la uscat şi se culca pe masa mare din mijloc, cu ziare la căpătâi, învelindu-se cu trenciul. Într-o seară a venit Stancu să-şi ia o mapă pe care o uitase, aşa cum în *Cartea Mironei* vine Octav descuie uşa cu cheia lui, intră şi dintr-o privire înțelege tot.

— Ce ai de spus? o întreabă pe „vinovată”.

— Că mi-e foame. De zece zile n-am mâncat.

— Vino cu mine.

Sorana s-a îmbrăcat în față lui. S-au dus la un restaurant unde a mâncat pe săturate, pe urmă la Grand Hotel, unde, plătindu-i datoria, şi-a recăpătat lucrurile, camera. Şi au rămas prieteni.

Sorana păstra toate legăturile de prietenie, indiferent cum începea povestea. Nu lăsa să-i scape niciun prilej, nu renunța la nicio aventură. Dar ştia să asculte necazurile altora, să se dăruie, să ajute. Nu-şi precupețea niciun efort şi dacă, la început, bărbații o doreau din curiozitate, se ataşau pe urmă din afecțiune şi admirație. Era inteligentă, cultivată, informată, poate prea informată. Avea relații cu oameni de stânga şi de dreapta, şi cădea în picioare ca o pisică în cele mai grele situații.

14

Sorana era la mine când mi-a telefonat Magdalena.

— Curtio Malaparte e aici. I-am spus că am o prietenă scriitoare. Vrea să te cunoască. Mai e cu un prieten…

— Bine, am spus, fără să ştiu despre ce este vorba. Cine e Malaparte? am întrebat-o pe Sorana.

M-a pus repede în temă.

— Curtio Malaparte e autorul unor cărți antihitleriste: *La techniqus du coup d'état* şi *Le soleil est aveugle. Il sole è cièco.* În care îi înjură pe fascişti. Ştiam că e arestat de Mussolini.

În sfârşit, ştiam şi eu câte ceva, dar nu mă aşteptam să apară doi ofițeri italieni. Cel care ținea de lesă un superb doberman era înalt, slab, uscat, roşcovan, la fel de rasat ca şi câinele lui. Îl chema Aldo David. Celălalt, brun, nu prea înalt, bine legat, frumos ca un artist de cinema, cu o privire care voia dintr-o dată să prindă şi să afle tot.

— Malaparte.

A înțeles imediat de ce-i sunt ostilă şi, fără să mă bage în seamă, răspundea la întrebările Soranei.

Prietenul său, David, se uita la tablourile Magdalenei şi sporovăia în italieneşte cu ea.

Desigur că Lovinescu va afla că am primit în vizită doi ofițeri italieni. Sorana se şi pregătea să-i povestească. Deocamdată se informa:

— Ştiu că ați condus o revistă literară, la care colabora Alberto Moravia şi Guttuso. În 1938, nu-i aşa? Vă credeam comunist, îi spunea lui Malaparte.

Amândoi vorbeau perfect franțuzeşte.

— Şi Hitler crede tot aşa şi Mussolini. Nemții m-au arestat pentru articolele pe care le publicam la *Corriere de la Serra* şi în care arătam cu cine s-a înhăitat Il Duce. Am avut până acum domiciliu forțat.

— Şi acum v-a băgat în cămaşă de forță! zâmbeşte Sorana, privindu-i uniforma.

— Mussolini m-a chemat să-mi spună că informațiile pe care le primeşte despre ororile hitleriste în răsărit depăşesc tot ce se poate imagina. El nu poate să creadă şi vrea să ştie adevărul. E convins că de la mine îl va afla. Dacă vreau să plec ca reporter de război…

— Şi de ce tocmai pe dumneata? am întrebat suspicioasă.

— Alții n-au să aibă curaj să spună adevărul. Dar mărturisesc că am vrut să fiu liber ca să-mi caut câinele. M-a însoțit în condiții inimaginabile. Două luni a reuşit să se ascundă şi să apară la anumite ore. Parcă avea ceas. Ne vedeam ca îndrăgostiții, clandestin. Şi deodată a dispărut.

— L-ați regăsit?

— Da. Într-un spital unde se făceau experiențe pe câini. I-au operat coardele vocale. Mă privea cu o dragoste şi o recunoştință sfâşietoare. Nu pot să descriu tristețea şi adorația din ochii lui şi neputința de a scoate un sunet, de a face o mişcare.

Malaparte o va descrie în *La peau*{20}, cu condeiul unui mare scriitor, dar şi cu o imensă dragoste.

— Nemții fac astfel de operații pe oameni, spune Sorana.

David îşi mângâie câinele.

— Pentru asta ați venit? Ca să discutați politică? întreabă Magdalena.

— Am venit pentru tine, răspunde Malaparte, şi o ia în brațe şi o învârteşte ca pe o balerină. Magdalena, tu eşti tinerețea mea.

— A noastră, completează David.

— Şi atunci sporovăiați despre război.

— Despre care? întreb văzând cât sunt de tineri.

— La şaisprezece ani, nebunul ăsta a luptat în Franța, voluntar, a fost rănit şi decorat, spune Magdalena, mândră de Malaparte.

În sufletul meu, gheața s-a topit.

— Mă duc să fac cafele.

Malaparte a venit după mine, la bucătărie.

— Le fac eu. Femeile nu ştiu să facă o cafea destul de amară şi destul de tare.

— Aşa spunea şi bunica. Nu era niciodată mulțumită şi se strâmba, „parcă e salep", o băutură turcească, mai dulce ca mierea, cafenie.

— Ştiu, am băut salep la Constantinopol.

Ca să-i intre în voie, fetele i-au făcut într-o zi o cafea fără zahăr deloc. „E aproape cum trebuie, a spus bunica. Puțin mai amară dacă era!"

— Sunt convins că aş fi iubit-o pe bunica.

— Era fermecătoare şi analfabetă.

— Şi nu era din Bucureşti.

— Suntem toți dobrogeni. Eu m-am născut la Constanța.

— Aş fi jurat că ai copilărit la mare.

N-aş fi vrut să-mi vorbească despre culoarea ochilor mei, care era a mării, nici să-mi spună obişnuitele dulcegării. Nu citisem niciuna din cărțile lui. Nu ştiam cât e de refractar locurilor comune.

Am stat pe terasa îngustă care înconjoară apartamentul ca un brâu de beton. Sorana mi-a pus un şal pe umeri şi pe urmă a adus câte un scaun pliant. Dar noi am stat toată noaptea în picioare, de vorbă. Era în tot ce spunea o forță pe care nu o mai întâlnisem decât în lupta dintre mare şi stânci, dar spre deosebire de mare, care îmi dădea sentimentul neputinței de a se elibera de țărmurile stâncoase, Malaparte părea un făt-frumos care înfruntă balaurii, doboară stejarii şi e în stare să elibereze şi marea în lupta ei cu uscatul.

Regăsesc zorii acelei zile în La Peau: „Aerul era atât de transparent, că vinele verzi ale cerului se detaşau pe azur, desenând stranii arabescuri asemenea nervurilor unei frunze. Tot cerul tremura în briza matinală, ca o frunză şi cântecul păsărilor în grădinile de sub noi dădeau acest fior pe care presentimentul zilei îl răspândeşte printre copaci şi dă o muzică dulce şi tristă."

Nimeni nu-mi vorbise cu atâta forță şi nicio carte nu m-ajutase să aud vacarmul lumii în suferință şi flăcări, o lume care urăşte şi iubeşte, moare şi trăieşte, omoară şi se apără. Se rostogoleau parcă şi cădeau cascade şi fierbea Vezuviul când îmi vorbea Malaparte şi, citindu-l, îi aud cuvintele, vocea: „În timpul acestor ani teribili, de îndată ce sirenele anunțau apropierea bombardierelor inamice, toate micile biete păsări din Neapole se duceau să se refugieze în tabernacole. *C'étaient des moineaux, c'était des hirondelles, au plumage ébouriffé, aux yeux ronds et brillants sous la paupière blanche*{21}. Se ascundeau ca într-un cuib, strânse una într-alta, tremurând printre statuetele şi cartonul presat al sufletului purgatoriului.

— Ai să regreți noaptea asta, mi-a spus în zori. Putea să fie foarte frumoasă. De ce n-ai vrut să plecăm de aici?

— Ce tristă ar fi fost dimineața!

— Nu poți să ai bucurii dacă te fereşti de tristețe.

— Nu caut bucuriile.

— Ce cauți?

— O noapte care nu se sfârşeşte.

— Ai întâlnit-o?

— O aştept.

— Crezi că există?

— Numai în Sparkenbrooke am găsit definiția dragostei, aşa cum o concep, cum o visez. *„L'acte de l'amour ne devient, pas un délice sensuel, mais une extase où s'abolit la différence entre les êtres. Les amants qui éprouvent cela rencontrent l'équivalent de la mort et de la poésie."*{22}

Sorana m-a întrebat cum am rezistat o noapte întreagă, sprijinită de parapetul terasei şi cum am rezistat inteligenței şi farmecului lui Curtio Malaparte.

De ce n-am putut să-i arăt, când a apărut după război, romanul Kaput, că acest mare scriitor povesteşte cu indiscreția unui soldat de rând despre aventurile lui din România! Dar *La peau* este una din cele mai puternice

cărți despre război. Malaparte o personalitate care poate fi comparată cu Ilya Ehrenburg, cu Hemingway şi poate chiar cu Malraux. După sfârşitul războiului, a plecat în China, care lupta pentru eliberare. Dar, bolnav, s-a înapoiat în Italia şi murind s-a liniştit.

În casa Soranei Gurian, „care are darul de a face şi desface prietenii ca nimeni altul", cum va scrie Dan Petraşincu în acelaşi articol din *Femeia şi căminul,* întâlneam numai oameni de stânga. Până într-o zi, când mi-a propus să mă conducă acasă cu maşina care venise s-o ia.

— E a unui prieten de la Legația japoneză, mi-a spus, cu totul firesc, după ce m-am urcat.

În drum, i-a cerut şoferului să oprească în fața Ministerului Sănătății şi m-a rugat s-o aştept câteva minute, ca să ia o rețetă pentru un medicament. Într-adevăr, n-a trecut mult şi a apărut, sprijinită de brațul unui bărbat slab şi înalt, care a condus-o până la maşina care o aştepta.

— Ştii cine era? m-a întrebat. Dănulescu, ministrul sănătății. A vrut să-mi dea maşina lui.

Am înghețat.

— Nu seamănă cu ceilalți, a căutat să mă liniştească, e un sfânt.

Şi fiindcă tăceam cu ostentație:

— Să ştii că şi printre ei – evita să spună printre legionari – sunt câțiva…

Am evitat s-o mai întâlnesc, când într-o zi i-am văzut fotografia în gazetă. Era căutată de poliție. A fost căutată şi la mine acasă, sub pat şi în dulap, într-o duminică pe când, senină, citea la „Sburătorul". Se descoperise o autorizație falsă din cele ce erau necesare nearienilor pentru angajarea unei femei de serviciu.

— Nu-i niciun fals! a spus Dănulescu, când i s-a arătat semnătura.

Funcționarul a făcut ochii mari:

— Atunci celelalte?

— Care celelalte? Eu am dat o singură autorizație.

— Noi am primit o sută cu semnătura dumneavoastră. Numai asta ni s-a părut suspectă.

Şi aşa s-a descoperit că toate celelalte erau false.

Odată m-a dus la cinema. Sala era aproape goală. Se juca un film german, *Evreul Züss.* M-a indignat felul în care a fost răstălmăcit romanul, otrava pe care reuşea s-o picure filmul.

— Dar regia e foarte bună, susținea Sorana, şi e jucat perfect.

Tocmai asta e ticăloşia. Poți, cu mijloace artistice, să răspândeşti ura, să asmuți oamenii până la crimă.

Aveam să aflu, întâmplător, că Sorana, prin relațiile ei, a înlesnit aducerea filmului.

După război, Soranei i-a apărut romanul *Zilele nu se întorc niciodată,* care a avut un foarte răsunător şi binemeritat succes. Asta n-a împiedicat-o să deschidă, într-o magazie pe marginea mării, la Mangalia, un bar, apelând la toți prietenii scenografi, decoratori, să-i deseneze pereții, să-i picteze, să-i decoreze interiorul cât mai modern, mai trăsnit.

Cei care aveau bani îi aduceau băuturile gratuit, alții consumau gratis. Unii recitau, alții cântau sau dansau. Ea, elegantă, decoltată, cu rochie lungă, şchiopătând, se apropia de fiecare, îi umplea paharul, îi spunea o vorbă bună, împărțea zâmbetele şi aduna bani.

În vara următoare s-a măritat, de formă, cu un pietrar italian. Au plecat împreună, dar curând Sorana a murit la Paris într-un spital, de cancer. Până în ultima clipă, refuzând morfina şi tot ce putea să-i amorțească durerile, a scris, a descris boala pe care, lucid a vrut s-o trăiască.

Se pare că acest roman, *Le combat,* a apărut după moartea ei şi a intrat într-o antologie a literaturii franceze. Dar asta se întâmpla în 1946.

Acum suntem în 1943.

15

„Ceva, totuşi, în lungul acestor ani îmi lipsea neştiut. După ce ai avut norocul să iubeşti cu tărie, toată viața trece căutând din nou acea văpaie, acea lumină” (Andre Maurois, *Memorii).*

Singură, în nopțile albe, în liniştea aceea densă, războiul se depărta, se apropia. Mirona se aşeza în locul meu la masa de scris. Aştepta. Pe pagina albă, Ştefan trebuia să apară. Era aşteptat. Aşteptat parcă de la începuturile lumii.

„Din cele mai vechi timpuri, dragostea năvăleşte neaşteptat, inundă sufletul femeii, îi înlănțuie ființa”, spune Nefertiti în romanul cu acelaşi titlu al lui Andree Chedid. Îndrăgostită de soțul ei Askleron, Nefertiti mărturiseşte că sculptorul căruia îi poza i-a năpădit sufletul, i-a înlănțuit ființa. „Au fond de mon silence je ne cesse de lui parle. Je lui parle, je l’écoute, je souhaite sa présence à chaque instant du jour.”{23}

Dar va avea dragostea locul precumpănitor în *Cartea Mironei*? Epoca e prea frământată, suferința pe lume prea mare, Mirona prea lucidă ca să nu participe la ce se întâmplă în jur: „Fundalul pe care este proiectată formația spirituală a Mironei, anii tulburi ai războiului mondial îi oferă posibilitatea conturării în imagini dramatice. (Valentin Taşcu, *Familia,* noiembrie 1972.)

Dincolo de dezamăgirile de care dragostea nu e scutită, apare instinctul de conservare al scriitorului. În măsura în care devin scriitor, încep să-l înțeleg pe Camil. Mirona trebuie să-şi salveze cartea pe care o scrie şi autoarea trebuie să se salveze ca scriitor: „Deosebirea de Diana Slavu stă în sentimentul unei vocații certe”. (Ovid Crohmălniceanu, *Viața românească,* august 1967).

Îmi descopeream, scriind, vocația de scriitor. Şi dacă atunci când scriam *Pânza de păianjen,* nu țineam să las decât o dâră a trecerii mele prin lume, acum voiam să

arăt nedreptatea oare-l umileşte pe om.

„Este acest roman o zugrăvire veridică a realității? se întreabă Andre Maurois despre *Climate*: Iau ca judecător un îndrăgostit şi nu dau niciun răspuns."

„Ploua mărunt, persistent, o maşină încercând să vireze brusc a derapat şi întorcându-se aproape cu 180°, s-a oprit în fața mea: Ştefan în uniformă de ofițer, întinerit şi parcă mai înalt", voi scrie în Ca*rtea Mironei.*

Pentru prima dată l-am văzut la *Viața românească.* A doua oară, la Lovinescu.

Sorana mi-a atras atenta asupra lui:

— De când caut să-l cuceresc şi dumneata, uite: veni, vidi, vici.

Ştiam că e scriitor. Dar nu citisem niciuna din cărțile lui. Şi acum era război. Scriitorul era medic, pleca.

— Plec pe front. N-aş fi crezut că am să vă întâlnesc, nu ştiam, nu-mi imaginam că locuiți aici... Şi am trecut de atâtea ori. În capul străzii era *Viața românească,* la câțiva paşi Lovinescu, cum de v-am găsit tocmai acum? Mă trimite Ministerul Sănătății într-un spital pe zonă. Dar sper să găsesc un mijloc să mă întorc cât mai curând.

Îşi scosese şi ochelarii şi ochii lui albaştri parcă voiau să spună: „Şi atunci nu ne mai despărțim niciodată, dacă mă întorc". Şi s-a întors.

Era ultimul an de război. Nu ieşisem nicăieri şi conferințele nu m-au atras niciodată. Dar Magdalena insistase să ne întâlnim acolo, unde e acum Biblioteca Centrală. Am privit afişul lipit de zid, fără să văd numele conferențiarului.

Când am intrat, sala era plină. Aici urmasem primul an de Drept. Ce tânără eram atunci! Priveam în jurul meu şi-mi căutam tinerețea, îmi căutam colegii. Câți au plecat pe front, câți mai trăiesc, câți se vor întoarce şi cum se vor întoarce?

Deodată s-a făcut linişte, ca pe vremuri, când intra

profesorul. În anul I eram îndrăgostită de Mircea Djuvara: înalt, prea înalt, foarte subțire şi foarte domn, elegant, demodat, ca un personaj din romanele lui Maupassant, de un farmec desuet, care-mi plăcea.

Urmăream acum paşii conferențiarului, picioarele lungi, şi voiam să-mi închipui că am douăzeci de ani, că sunt îndrăgostită de el, că va vorbi pentru mine. Când am ridicat privirea, am dat de scriitorul pe care ultima dată îl văzusem în uniformă de ofițer. Purta acum haine albe, ca în ziua când l-am întâlnit la *Viața românească,* lavalieră neagră. S-a înclinat uşor în fața mea, a aşteptat să-mi găsesc un loc, a vorbit pentru mina.

După conferință m-a căutat, făcându-şi loc prin îmbulzeală. Era în fața mea.

— Ați fost porte bonheur-ul meu pe front, vă mulțumesc.

Şi s-a scuzat că a vorbit prost.

— Eram obosit, am venit direct de la gară, eram foarte emoționat. V-am căutat de multe ori la „Sburătorul", speram să vă întâlnesc. Poate veniți acum, duminică. Vă rog să veniți. Vă rog...

„Nu mi-aş fi putut închipui că nu-l voi găsi pe Ştefan la Cenaclu", spune Mirona. Luându-şi rămas bun, se uitase atât de adânc în ochii mei şi-mi şoptise atât de cald „atunci duminică, la Cenaclu!"

„În liniştea încăperii a zbârnâit o sonerie. Speriată, am întors capul spre uşă. Dar maestrul făcea semn unui tânăr, care a înțeles că trebuie să răspundă la telefon. Doamna care citea îşi întrerupse lectura. Lumea avea privirile îndreptate spre locul unde suna telefonul. Tânărul se grăbi într-acolo şi când se întoarse, în tăcerea încordată, rosti aceste cuvinte:

— Doctorul Ştefan vă roagă să-l iertați. Trebuie să plece cu trenul de şase în provincie. Nu poate veni şi se scuză.

Maestrul părea uluit.

— Ciudat, foarte ciudat!

Umerii se ridicară, brațele se desfăcură în semn de uimire.

— Ei, asta-i bună! Dar nici nu-l aşteptam. Nu l-am poftit. La mine vine cine vrea. Prima dată mai înțeleg, spuse, privindu-mă cu simpatie. Altminteri, nimeni nu-i poftit şi n-are de ce să se scuze. Ce om ciudat!

Umerii i se ridicară din nou şi maestrul îşi potrivi iar ochelarii, nedumerit.

Am înțeles, într-o frântură de clipă, că telefonul era pentru mine. Că între riscul de a trece drept nebun față de gazdă, care nu-l poftise, şi acela de a mă dezamăgi, îl alesese pe cel din urmă. În inima mea se răsucea, ca un sfredel, o durere amară şi dulce. Mintea mi se aburea, ca amețită de o băutură tare."

Aşa a apărut Ştefan în viața mea şi în *Cartea Mironei.*

„Astăzi înțeleg că a acționa, a iubi şi a suferi înseamnă, într-adevăr, a trăi în măsura în care eşti permeabil şi-ți accepți destinul ca reflex al unui curcubeu de bucurii şi de pasiuni, " spune Camus *(Caiete).*

„Claire, multă vreme tăcută, îl privi pe Patrice în față şi-i spuse rar: «Multe dureri îi aşteaptă pe cei ce te iubesc.» Patrice se ridică cu ceva deznădăjduit în privire şi-i spune cu violență: «Iubirea ce mi se poartă nu mă obligă la nimic». «E adevărat, spuse Claire, constatam că într-o zi vei rămâne singur»."

— Într-o zi vei rămâne singură, îmi spusese Dania cândva.

— Da, ştiu, dar teama de singurătate nu justifică rabatul, concesiile, compromisurile. Va rămâne lângă mine cine va rezista, cine mă va înțelege, cine mă va merita.

— Recunosc vocabularul lui Camil. Ai început să semeni cu el.

— Am început să văd că are dreptate.

„Ai să tremuri în fața morții", îi spune Claire lui Patrice. „Da, dar nu voi fi ratat nimic din ceea ce constituie

singura mea menire de a trăi.”

Lovinescu, bolnav, pe moarte, nu părăsea masa de lucru, fiindcă era singura lui menire de a trăi. Pe biroul lui, paginile scrise ordonat, mărunt, elegant, cursiv, aproape fără ştersături, se înmulțeau. Fața îi slăbea, se îngălbenea, dar zâmbetul cu care mă primea era mai binevoitor ca oricând:

— Ca faci, simpatico? mă întreba. Hai, dă-mi veşti despre Mirona şi despre Ştefan.

Povestind, simțeam că mă vindec: „Car, lorsque nous commençons à voir notre souffrance comme une histoire, nous sommes sauvées”{24}, spune Anaïs Nin.

Şi ca să povestesc şi să mă vindec, refuzam să văd că omul din fața mea e obosit, epuizat.

„Cu două sau trei zile înainte de moarte, i-a adus Cella Serghi o pungă cu două kilograme de cireşe enorme, roşii, cărnoase. A consumat cu lăcomie, în câteva minute, un sfert din fructele îmbietoare. Îşi păstrase apetitul de viață şi de roadele ei suculente,” scrie Şerban Cioculescu în *Amintiri.* Şi în pagina următoare: „Generațiile noi îl prețuiesc mai bine decât mulți dintre cei care l-au apropiat. Acesta este semnul cel mai neîndoielnic al gloriei literare.”

16

În noaptea aceea, care trebuia să intre în istorie şi să transforme istoria, eu transcriam – pentru a câta oară? – călătoria mea la țară, *O călătorie în timp de război.* Revedeam noaptea petrecută la Cerbu, satul natal al Sandei Movilă, casa albită de lună, iazul ca de poveste, masa de lucru a lui Felix Aderca, ascunsă între sălcii, şi auzeam gâlceava broaştelor care săreau la picioarele noastre. Noaptea albă, în care puricii ne-au dat afară din casă şi am sporovăit până în zori. Şi tot ce-a urmat a doua zi, plecarea mea, înapoierea mea, după alte treizeci de ore de drum, bombardamentul din Gara de Nord. „Dinăuntrul iubirii pacea e totdeauna relegată. Se trăieşte pe Vezuviu. Lava-i ca tancurile câmpurilor de bătaie." (Ion Caraion, *Enigmatica noblețe).*

Aplecată peste hârtia albă în care se desfăşura ca pe o harta călătoria şi suferința Mironei, dragostea şi războiul, am auzit, ca trezită dintr-un coşmar: Pace! Dar poate că, dimpotrivă, pacea înseamnă visul şi realitatea e noaptea de la Craiova şi a doua zi trenul mitraliat, fuga pe câmp, alarma din gară. Şirul de oameni care vor să se adăpostească în clădirea neterminată a Căilor Ferate. Nu visez, era în 15 iunie… Acum suntem în 23 August. Pace! Nu visez. Pace! E lume pe scară. Alarmă? A luat casa foc? Bătăi puternice în uşă. Am deschis. E pace…

„Vecinii se îmbrânceau de parcă ar fi avut nevoie de cât mai mult spațiu pentru bucuria lor."

Vestea era prea mare şi venise prea brusc. Nu-i puteam pipăi realitatea. Războiul? Zeci de imagini se depănau în mintea mea. Frânturi grăbite, învălmăşite, apăsătoare se îmbulzeau, împiedicându-mă să am aceeaşi stare de euforie cu lumea care cobora pe scări, se aduna în stradă, intra în case necunoscute ca să nu se despartă unii de alții, să cânte, să râdă, să discute în continuare evenimentul, să se bucure împreună.

În mulțimea care se mişca în fața mea şi râdea, gesticula, am întâlnit-o pe frumoasa mea vecină, căreia îmi plăcea să-i spun verişoară, fiindcă în adăpost ne descoperisem legături de rudenie. Sobrietatea ei distona cu veselia dezlănțuită a celorlalți, gata să ne prindă ca într-o horă.

— Nu eşti fericită? am întrebat-o.

— Sunt îngrijorată.

Şi uitându-se la ceasul de pe mână:

— Tony, logodnicul meu, e aviator.

— Dar e pace.

— Armistițiu.

Nu vedeam diferența. Şi uitându-se din nou la ceas:

— E zece şi cincisprezece minute.

Aveau să treacă ani, ca să aflu că atunci, la cincisprezece minute după anunțarea armistițiului, dispozitivul de apărare al aerodroamelor noastre, şcolile şi unitățile centrelor de instrucție ale aeronauticei, comandate de comandorul de aviație Marin Anton – logodnicul frumoasei verişoare – erau în stare de alertă, complet pregătite pe pozițiile de luptă, şi aşteptând noi ordine.

Dar atunci…

„Împinsă de entuziasmul unui grup, m-am pomenit în casa de peste drum", spune Mirona. Gazda era Sanda Movilă, care turna vişinată în păhărele. Aderca, exuberant, o luă în brațe, într-un dans improvizat.

„Ea, mică şi îndesată, se împiedica în cămaşa lungă peste care-şi pusese o rochie de casă cu nasturi încheiați anapoda. El, peste cămaşa cu râuri, purta un halat cu şnurul dezlegat. Niciun pas de al ei nu se potrivea cu al lui. Dar țopăiau fericiți. Nu ştiu cum s-a încins hora, dar când m-am desprins mai târziu am simțit fiorul unei îndoieli."

Cine şi-ar fi închipuit că peste câteva ore…

La 24 august, în odaia cu toate geamurile sparte, am găsit un răgaz în care am notat:

„Avioanele cu crucea încârligată se ridică de pe aeroportul de la Băneasa şi împrăştie moartea la întâmplare, orbeşte, asupra oraşului, peste case, şcoli, spitale, biserici. Luat parcă de friguri, blocul nostru se zgâlțâie. Miros de pulbere şi praf intră prin gemulețele sparte ale spălătoriei, în boxele pivniței unde ne adăpostisem."

Dar veştile intră şi ele cu aceeaşi forță şi ne aduc oxigenul de care avem nevoie. Armata noastră susținută de corpul aviației a început acțiunea de eliberare a Capitalei. Nemții caută să intimideze populația, dar mai rău o îndârjeşte. Preşedinția, Telefoanele, toate sunt ocupate de noi. Tiberiu Moscu, un băiețel de treisprezece ani, a fost primul care a dat informații ample şi precise unităților de paraşutişti, care din 24 în 27 august s-au opus nemților în luptele de la Băneasa. Dealtminteri, acolo fiecare casă a fost transformată într-un post de prim-ajutor, fiecare bucătărie într-o minusculă cantină cu mâncare caldă. Fiecare cearşaf a fost rupt pentru un ostaş, şi fiecare om a devenit un ostaş.

La 26 august scriam: „Cerul e fără limite, noaptea ireal de frumoasă, şi parcă fără sfârşit. Casa e fără geamuri, fereastra şi uşa dinspre terasă smulse din țâțâni. Scriu la flacăra unei lumânări. Lampa e la pământ. Au dispărut de pe tavan umbrele lanțurilor de care era atârnată, umbrele ca nişte pâlnii de gramofon ale calelor, umbra cu gâtul întins a statuetei de bronz. La radio se transmite:

— Până la ora douăsprezece, ultimele resturi hitleriste s-au predat.

Dar războiul continua să intre în *Cartea Mironei.* Zidurile continuau să cadă. Trebuiau să cadă, pentru ca să vedem cum am ajuns aici.

Cad zidurile e titlul la care mă voi decide, când voi termina romanul. Erau zece ani de când, în camera mobilată, în care scriam *Pânza de păianjen,* începea să existe, fără să ştiu, Mirona. Zece ani de când hitleriştii amenințau Europa. Zece ani de când o lume spera să se

poată salva. Dar armele vor fi depuse pe toate fronturile, focul se va stinge, niciun om de bunăcredință nu mai avea dreptul să spună: „eu nu mă bag, nu mă amestec, nu fac politică”. Se despărțea apa de uscat. Cu un entuziasm pe care generația de azi cu greu şi-l imaginează şi poate nu-l înțelege destul, tineretul de la Vulcan şi Grivița, muncitori şi intelectuali, bărbați şi femei acționau în gărzile patriotice înarmate. În paginile cărților care se scriau, în pânzele pictorilor, pe portativele compozitorilor au apărut adevăruri dureroase. Mulți dintre noi aflam abia acum despre sălbăticia războiului, despre o suferință care nu mai trebuia să se repete.

Nu mai aveam timp să scriem în zece ani o carte. Cărțile nu aveau timp să prindă patima catedralelor. Lumea trebuia să afle o clipă mai devreme ce am înțeles din tot ce s-a întâmplat, ce a înțeles Mirona, ce a devenit cartea ei, cum intră viața în roman, ce înseamnă un scriitor angajat.

În *Viața românească* mi se publică fragmente scrise şi rescrise în nopțile albe, nopți lungi de război. Cum le voi lega de prima parte a romanului?

— Nu e *Pânza de păianjen!* vor spune cu regret şi nostalgie mulți cititori şi mai ales cititoare, despre *Cartea Mironei.* Prea multă politică, ne-am săturat de război, de lagăre şi bombardamente!

Dar, cum să mai închidem ochii, după tot ce s-a întâmplat. Cum să consolidăm pacea?

Am refăcut mereu cartea, ca să răspund la întrebările care se puneau atunci, şi se mai pun şi azi. „Am răsfoit zeci de caiete în căutarea firului care leagă destinele eroilor mei. Am refăcut drumurile pe care am umblat pe urmele lor, în căutarea mea” *(Cartea Mironei).*

„Ideea că o operă ce se vrea durabilă nu e sfârşită niciodată, face din Cella Serghi un judecător nemulțumit al propriei creații. Dacă la autoarea *Concertului de muzică de Bach* frapează redactarea spontană, în funcție de resorturi interioare dinamice, febrile, Cella Serghi se

autorevizuieşte mereu, la rece, cizelând, aprofundând, reorganizând construcția de la o ediție la alta, încât *Pânza de păianjen* va avea altă textură în 1946 şi iarăşi alta în 1971. La fel e istoria altei cărți: *Cad zidurile* (1950), reluată, cu modificări, sub titluri noi, pentru a deveni *Cartea Mironei* (1967), apoi simplu, *Mirona* (1975).

La originea romanului *Iubiri paralele* (1974) se găsesc sugestii din *Fetele lui Barotă,* roman cu şaisprezece ani anterior.

Procedeul devenit normă, aşadar!" va remarca Constantin Ciopraga.

Revoluția se desfăşura în fața ochilor mei pe stradă, intra în casă, prin ziduri, prin ferestre şi uşi închise, dar intra greu în foile albe. Şi nu înțelegeam de ce.

„Fiindcă e greu să scrii, entuziasmul nu te ajută, nu e un bun sfătuitor" spunea, mi se pare, Henry Miller.

„Nu există operă revoluționară, fără calitate artistică. Această afirmație poate să pară paradoxală. Dar cred că dacă epoca noastră ne învață ceva în această privință, ea ne învață că arta revoluționară nu se poate lipsi de măreția artistică, fără să recadă în formele cele mai umilite ale gândirii. Nu există niciun termen mediu, între propaganda ordinară şi creația care exaltă, între ceea ce numeşte Malraux «Voința de a dovedi» şi o operă, asemeni *Condiției umane",* scrie Albert Camus. *(Eseuri)*

În acelaşi sens propune Marin Preda: „Confruntarea vechilor valori cu spiritul revoluționar al timpurilor noastre. Şi autorul *Moromeților* e de părere că ar trebui să existe o întrecere între cărți bune, ca întrecerile sportive între jucătorii de acelaşi calibru.

„Oricare ar fi satisfacțiile pe care această lucrare mi le va da mai departe – afirmă Mateiu Caragiale, care a lucrat 18 ani la *Craii de Curtea-Veche* – adesea întreruptă dar niciodată părăsită, una singură pe care o şi am şi pe care o voi prețui totdeauna, înaintea alteia, e aceea a dificultății învinse."

Am cunoscut – cunosc – această satisfacție. Ea

depăşeşte bucuriile pe care mi le-au adus scrisorile primite şi unele dovezi tulburătoare de participare a cititorilor la viața personajelor mele. „Cum poți să spui că viața nu e frumoasă când atâția oameni te iubesc”, notează Tolstoi în *Jurnalul* său.

Nevoia mea de prietenie este atât de mare, că numai imensul număr de cititori ai cărților mele, devenind prietenii mei, o poate satisface.

17

În 1945, după moartea lui Mihail Sebastian, a apărut în *Revista Fundațiilor* articolul meu: *Marginalii la corespondența lui Proust,* de Mihail Sebastian. Nu-mi amintesc timpul care s-a scurs de când l-am întrebat:

— Ai citit scrisorile către doamna Strauss?

Privirea lui a devenit de un verde intens.

— Doamna Strauss?!

— A fost fiica lui Halévy, autorul *Ebreei.* Întâia dată a fost căsătorită cu Georges Bizet, compozitorul.

N-a mai avut liniște până ce nu i-am împrumutat volumul: *Lettres à Madame et Monsieur Emile Strauss.*

Portretul doamnei Strauss, cu privirea adâncă, orientală, într-un chip de copil, de Elie Delauney, apoi acea „photographie à la voilette" în care ochii-i sunt şi mai profunzi, gura şi mai dezorientată, mai tristă... dedicația lui Proust – pe exemplarul *Le côté de Guermantes II:* „D-lui şi D-nei Emile Strauss, rugându-i să citească episodul pantofilor roşii pe care într-o seară m-am dus să-i aduc" – totul în aceste scrisori l-au interesat, l-au exaltat pe Mihail Sebastian.

— Deci doamna Strauss a purtat pantofii roşii! mi-a telefonat a doua zi emoționat, ca şi când el ar fi însoțit-o într-o seară pe aceea care avea să devie, măcar pentru unele episoade, ducesa Oriane.

Şi când a închis cartea peste ultima filă, m-a chemat din nou:

— Am să scriu o carte despre corespondența lui Marcel Proust.

Am înțeles că numai această hotărâre putea să domolească, să facă suportabil un prea plin sufletesc, o pasiune literară care-şi avea rădăcini în adolescență – şi poate şi mai îndepărtat – căci există, dincolo de toate deosebirile de naştere şi mediu, trăsături sufleteşti asemănătoare, înțelegeri structurale, potriviri înnăscute.

Există familii de spirite care au o realitate obiectivă.

Însemnările pe margini şi sublinierile lui Mihail Sebastian în volumul pe care i-l împrumutasem, *Scrisori către doamna Strauss,* luminează puternic nu numai secretul de creație uluitor în opera lui Proust, dar şi ceea ce azi ne emoționează atât, pasiunea proustiană rămasă cu intacta prospețime a adolescenței, neliniştile intelectuale, căutările, psihologia lui Mihail Sebastian, care spune: „Corespondența lui Proust ne duce în camera obscură a romanului său, acolo unde, printr-o lentă şi secretă creştere, s-au clarificat strălucite victorii de artă şi cunoaştere".

Notările pătrunzătoare şi fine, analiza minuțioasă şi intimă a acestei corespondențe, spiritul disociativ, inteligența lui critică, înțelegerea ce o are pentru hipertrofia vieții afective, pentru valoarea şi semnificația amintirii ne deschid orizonturi nu numai pentru viața şi opera lui Proust, ci ne ajută să definim, ne dau interesante răspunsuri în ce priveşte personalitatea lui Mihail Sebastian, potrivirea structurală între admirator şi maestru.

Dar ceea ce ne emoționează cu deosebire, în lumina sfârşitului tragic al lui Mihail Sebastian, sunt paginile unde stăruie asupra morții lui Proust. Atât de mult lipseşte până şi umbra presimțirii, neliniştea cât de vagă a propriului său destin în tot ce scrie despre moartea scriitorului francez, încât aceste rânduri ni-l fac şi mai viu, cuvântul „moarte" pe care-l pronunța atât de des le dau un ciudat surplus de viață. Rând pe rând, cu excepționale posibilități de analiză, de amănunțire pe diferite compartimente a corespondenței, cu o dragoste pentru adevăr care e pe măsura pasiunii lui proustiene şi a talentului său, Mihail Sebastian va arăta toate paradoxele din destinul literar al lui Proust.

Pentru a risipi învinuirea de prolixitate, reproduce extrase din scrisori, exemple de infinite scrupule pe caro romancierul le avea înainte de a folosi un amănunt, o

anecdotă: „Trebuie, înainte de orice, să subordonez totul, să nu mă las antrenat de hazul unei anecdote şi să nu dau unui amănunt nicio linie mai mult decât trebuie să comporte echilibrul romanului. Lucrarea aceasta, al cărui titlu rău ales înşală puțin, este atât de minuțios compusă, încât ultimul capitol al ultimului volum a fost scris după primul capitol al primului volum."

În ce priveşte problema stilului, Sebastian redă şi comentează admirabil o scrisoare a lui Proust către doamna Strauss, pe care n-o putem reproduce decât fragmentar: „Fiecare scriitor e obligat să-şi formeze limba sa, după cum fiecare violonist este obligat să-şi formeze «sunetul» său... Şi între sunetul cutărui violonist mediocru şi sunetul (pentru aceeaşi notă) al lui Thibaut, există un infinit mic, care e o întreagă lume... Singurul fel de a apăra limba e s-o ataci. Căci nu rezişti, nu faci bună figură față de scriitorii de altădată, decât cu condiția de a fi încercat să scrii cu totul altfel decât ei. Şi când vrei să aperi limba franceză, în realitate scrii exact contrariu francezei clasice. Exemplu: revoluționarii Rousseau, Hugo, Flaubert, Maeterlink rezistau lângă Bossuet."

„Imoralitatea" acestei opere Mihail Sebastian o contestă cu hotărâre: „În 4.000 pagini de roman nu există nici o singură scenă de amor fizic, nicio pagină de senzualitate, căci până şi episoadele devenite între timp clasice ale iubirii naratorului pentru Albertine sunt, din acest punct de vedere, de o stranie castitate şi în orice caz de o totală lipsă de detalii fizice." În lumina corespondenței, Sebastian va spulbera şi învinuirea de frivolitate pricinuită de îngrămădirea amănuntelor, de descripții prea minuțioase, arătând necesitatea lor pentru construirea unui personaj, a unui moment, a unei epoci.

E emoționant să constatăm cât sunt de proustiene, prin adâncimea, muzicalitatea lor specifică, frazele lui Mihail Sebastian în această lucrare.

Ca şi Proust, care într-o scrisoare ne arată cum l-a pastişat pe Renan – „Mi-am potrivit metronomul meu

interior după ritmul său" – Sebastian îşi potriveşte involuntar poate metronomul său interior după cadența frazei proustiene, şi volumul aminteşte inteligența şi parfumul scrisorilor lui Proust. La fel au prețuit valorile supreme ale culturii şi civilizației. Cu acelaşi firesc elan, din aceeaşi structurală nevoie au mers către esențele nobile ale vieții.

Dar şi acolo unde se deosebeau atât de mult – în acea strategie literară, în acea complicată reclamă pe care Proust o făcea cărților sale – Mihail Sebastian, care avea oroare de orice agitație de acest fel, a căutat în lumina scrisorilor să-l facă înțeles şi iertat: „Aceste cărți sunt singura lui legătură cu lumea. Cu cât raza lor de influență va fi mai întinsă, cu atât viața lui personală va avea mai multe ferestre deschise spre viață, spre această viață care îi este interzisă."

Poate că singura lacună în volumul acesta este că nu găsim combătută, în lumina scrisorilor, acel snobism care nu i se iartă lui Proust. Căci faptul că starea materială şi socială a familiei i-a dat prilejul să cunoască „le côté de Guermantes" nu l-a împiedicat s-o arate în toată superba ei stupiditate! Iată un citat care ar fi fost necesar: „Pentru oamenii de lume, inteligența, nu ştiu cum fac, nu e decât o multiplicare a prostiei, pe care o ridică la o putere, la o strălucire nebănuită. Singurii suportabili sunt cei care au avut umorul de a rămâne proşti."

Lungimea romanului a putut face pe cei ce au citit la întâmplare numai unele volume, să-i atribuie autorului anumite preferințe ale personajelor lui, să-l facă responsabil pentru anumite păreri. „Ceea ce mă plictiseşte în acest *Côté de Guermantes,* îi scrie Proust doamnei Strauss – scrisoarea e subliniată de Mihail Sebastian, dar nu e reprodusă în „marginaliile" lui – este aerul atât de antidreyfuzard. Este adevărat că tomul următor e atât de dreyfuzard că va compensa, şi aceasta din pricină că prințul şi prințesa de Germantes sunt dreyfuzari şi Swann la fel, pe când ducele şi ducesa nu

sunt.”

Dar Mihail Sebastian desigur că ar fi revenit cu multe completări – atunci când ar fi scris un studiu despre opera lui Proust – dacă zarurile n-ar fi căzut atât de tragic. Căci, încheind volumul care priveşte *Corespondența,* spune aceste cuvinte pentru noi astăzi atât de dureroasei: „Nu ne putem despărți de cărțile şi de amintirea lui decât cu sentimentul că această despărțire e trecătoare şi că într-o zi nu prea departe le vom regăsi.”

Mihail Sebastian nu le va regăsi. Dar aici în acest volum, *Corespondența lui Marcel Proust,* noi îl vom regăsi pe Mihail Sebastian în fiecare rând în care retrăieşte firesc şi cu toate valențele sufleteşti ale prezentului subtilitatea proceselor de conştiință, atât de unduioase, cu ecouri atât de durabile, de tulburătoare, climatul intelectual şi moral al „scrisorilor” de esență atât de puternic proustiană.

Orientarea lui către „scrisori”, scotocirea lor pasionată, a fost fructul unei înclinații naturale, al convingerii că aici, în aceste confesiuni, în aceste notații întâmplătoare, directe, va găsi elementele de reconstituire a celui mai discutat proces de creație, că numai tălmăcirea lor poate întregi imaginea, în gândul cititorilor, a unei pasionante personalități.

Profesorul Al. Rosetti scria în *Revista Fundațiilor* din septembrie 1945 despre Mihail Sebastian: „Ascuțimea judecății sale critice de care dă dovadă în studiul consacrat *Corespondenței* lui Marcel Proust, justifica speranța ca el să devină un critic cu renume mondial. Scrisă în limba franceză, lucrarea de mai sus s-ar fi bucurat de adeziunea unui public internațional. Era în această intenție a lui Sebastian, de a depăşi cercul strâmt al cititorilor şi de a păşi în arena internațională prin tratarea unor subiecte de interes general, o justă apreciere a propriilor sale forțe. Opera lui constituia o strălucită prefață pentru o bogată activitate viitoare.”

În critică, Mihail Sebastian a fost sub multe raporturi

un neconformist, un apărător al bunului-gust, al unui echilibru, al unei tradiții literare clasice. Împreună cu Perpessicius, Pompiliu Constantinescu, Felix Aderca, Şerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Ion Biberi Sulu ț iu şi alții, a luptat împotriva curentelor literare neo semănătoriste. Ca şi E. Lovinescu, ca şi Pompiliu Constantinescu, Mihail Sebastian lasă, mai presus de opera sa, exemplul unei conştiințe literare formată la izvoarele autentice ale valorilor universale.

Totuşi, teatrul va rămâne creația cea mai expresivă, mai transparentă, mai concretă a ceea a fost personalitatea şi evoluția scriitorului. Căci de la *Jocul de-a vacanța,* în care eroul, ca şi autorul, se izolează de viață, până la *Ultima oră,* când intră în arenă hotărât să învingă, Mihail Sebastian – cum va afirma Alice Voinescu – „desfăşoară filmul unei societăți cutremurată de patime, sfâşiată de interese contradictorii, amețită de dorinți ale unei societăți scoase din echilibrul ei material şi moral".

A fost dorința profesorului Rosetti, care cel mai mult dintre prieteni l-a prețuit şi l-a iubit, să scriu o monografie despre Mihail Sebastian. Şi am semnat contractul. Dar timpul pe care mi l-a cerut documentarea, greutățile scrisului, o anumită timiditate, neîncrederea în condeiul meu de eseist m-au făcut să întârzii. Au urmat vremuri confuze, pline de contradicții, când proletcultismul şi demagogia îşi făceau loc cu coatele. Peste opera lui Sebastian a coborât pentru un timp tăcerea. Şi poate că pe nimeni n-a durut mai mult această tăcere ca pe profesorul Rosetti – „acest om drag", cum îl numea Lassaigne – acest om de omenie, înțelegător, calm şi modest, acest erudit care sacrifica timpul necesar studiului filologiei şi propriei sale opere pentru a fi un incomparabil editor şi un mare prieten al nostru. Începuse să scoată, într-o colecție de prestigiu, „Romanul românesc", romanele care trecuseră cu succes prin focul timpului. Au apărut în această colecție *Enigma Otiliei, Patul lui Procust, Ultimul spectacol* de Ovidiu

Constantinescu, *Pânza de păianjen* şi alte câteva cărți. Lui Camil i-a tipărit toate piesele de teatru şi tot ce altfel ar fi rămas în sertare – manuscrise, foi de caiet – multă vreme.

L-am întâlnit pe profesorul Rosetti acasă la Mihail Sebastian. Veniseră şi profesorii Andrei Oțetea şi Iorgu Iordan. Se forma atunci o armată a păcii, între zidurile unei lumi noi. Făceam parte din grupul care înjghebase Universitatea liberă democrată. Înscriam elevi, sute de elevi, şi cu fiecare din ei stăteam de vorbă. Completam fişe, scriam texte pentru radio şi-i aduceam alături de noi pe cei mai vestiți profesori şi oameni de cultură, pentru conferințe şi cursuri. Am obținut o sală a Universității, şi rectorul, matematicianul Simion Stoilov, a primit bucuros să fie rectorul universității noastre. Sebastian trebuia să țină o lecție despre Balzac, a doua zi. Am stat cu toții de vorbă în micul apartament din blocul de pe strada C. A. Rosetti. Aveam parcă toți aceeaşi vârstă, fiindcă ne însufleța aceeaşi încredere în viitor. Şi am plecat împreună.

Nu mai țin minte străzile pe care am luat-o şi când am rămas numai cu Sebastian. De pe Ştirbei Vodă am coborât pe Schitul Măgureanu şi am intrat în Cişmigiu.

„Pe ce poartă, pe ce scări coboram?" se întreabă Rada, eroina unui roman, pe care îl voi scrie douăzeci de ani mai târziu.

„Profanii, care nu ştiu nimic despre alchimia romanului, caută să stabilească o paralelă riguroasă, între viață şi operă", spune Maurois în *Memorii* şi adaugă: „dar e posibil să-mi hrănesc personajele cu emoții adevărate".

Eu nu sunt Rada, desigur, dar cu emoții adevărate am hrănit-o. Scările acelea de piatră nu le cunoşteam, dar ziua aceea am trăit-o. Citez din *Gențiane:*

„Pe pajiştea de un verde crud, pete roşii de maci, ca într-un decor de teatru. Țanțoş, gătit în culori, se plimba

un păun care-şi trăgea trena alene. Coada i se desfăcea într-un imens evantai, împodobit cu ochelari verzi cu marginea galbenă. Păunița, albă ca a mireasă. Trena parcă era de dantelă. Numai ea era albă. Totul era colorat, viu, îndrăzneț. Cerul prea albastru, tufele de trandafiri prea roşii. Zgomot de cascadă. Unde se afla oare? Niciodată nu intrase pe bolta asta de piatră. Niciodată nu coborâse treptele astea. Nu văzuse niciodată pajiştea asta mătăsoasă, păunii. Ochii curioşi de pe evantaiele lor colorate o fascinau."

Sebastian îmi vorbea despre Nora Piacentini, care, cu câteva zile în urmă, s-a sinucis, despre prietenia lui cu fermecătoarea, talentata actriță şi cu Mircea Şeptilici.

— În casa lor am citit *Steaua fără nume.* Încurajat de ei, am acceptat să mi se joace piesa sub numele unui fost coleg de liceu de la Brăila.

— Lovinescu era bănuitor, intrigat de acest autor, de care n-auzise, şi care apare deodată cu o piesă excepțională.

Dar Sebastian revine la Nora:

— Când mă gândesc ce eforturi disperate au făcut oamenii ca să trăiască, să supraviețuiască şi Nora se sinucide! Pe cât de mult am ținut la ea, pe atât de furios sunt acum. Îmi vine s-o scot din pământ, să-i cer socoteală, să ne certăm. Nu avea dreptul. Nu mai avem dreptul să fugim de răspunderi.

Ce schimbat era Sebastian! Altădată ponderat, indiferent, obosit, invidiind nepăsarea copacilor, avea acum accente de violență care aminteau de Camil.

„Ce schimbare după 23 August! va scrie Aderca în *Revista Fundațiilor.* Mihail Sebastian, care picase pe neaşteptate, stătu deoparte, stingher, privind pieziş. Apoi sări de pe scaun enervat şi zise cu glas îngroşat: «Revoluția aleargă pe stradă şi aici se face literatură!» Mihail Sebastian plecă repede, coborând scările într-o fugă de neaşteptat, cu o grabă febrilă.

Într-adevăr, ce schimbare între omul care nota în

Jurnal: „Unii simulăm mai bine, alții mai prost, unii câțiva ani, alții numai câteva ceasuri. La capătul lor vine, însă, iremediabil, întoarcerea la tristețe, ca întoarcerea la pământ”, şi cel care îmi vorbea acum:

— Trebuie să fim mai tari decât dramele noastre sentimentale. «Une nuit d’amour, un quart de roman»[25], spune Balzac.

— Mie mi-au trebuit cinci ani, dragă Mihai, pentru un sfert de roman. Nu-mi place aventura, n-o înțeleg.

— De ce? O aventură poate să se transforme într-o mare iubire. Nici iubirea nu ştii cât durează.

— Dar crezi că nu se va termina niciodată şi asta e esențial. Aventura îți interzice orice iluzie, orice sentiment al infinitului. Dacă ştii de la început că nu va dura, cum poți să fii fericit? „Est-ce que l’heure présente existe pour le condamné qui sait que l’heure suivante ne lui appartient pas?”[26] se întreabă Remy de Gourmont.

E întrebarea pe care i-o pusesem lui Malaparte!

— Da, nu m-am gândit la asta! şi Sebastian a rămas pe gânduri. (Cine şi-ar fi putut imagina că lui Sebastian ceasul următor nu-i aparține…)

Totuşi, în volumul pe care l-a scris despre *Corespondența lui Proust,* găsim aceste rânduri tulburătoare: „Aproape toate scrisorile lui Proust, chiar şi cele din tinerețe, sunt scrise sub iminența sfârşitului. Gândul morții e mereu prezent în scrisori. Dacă primeşte o invitație sau propune o întâlnire, sau fixează un termen, Proust e obligat să adauge clauza pentru el actuală, mereu plauzibilă a morții care poate revoca totul.”

„Moartea poate veni oricând”, spune Sebastian despre scriitorul pe care năprasnica boală de astm îl ținea de ani de zile într-o cameră fumegândâ, cu pereții de plută.

Neîmpăcat cu moartea lui Proust, nemângâiat, înduioşat de acest tragic destin, nu îi este dat lui Mihail Sebastian nici norocul modest de a-şi presimți propria moarte, de a se pregăti pentru ea, de a se revolta, de a

scrie un singur rând în lumina rece a apropierii ei.

„Dar într-o zi, notează în *Jurnal,* te întâlneşti cu tine la un colț de suflet, cum te întâlneşti la un colț de stradă cu un creditor de care te-ai ferit zadarnic."

Creditorul se va prezenta a doua zi. Un camion îl va lovi, îl va zdrobi.

Dar noi nu ştiam. Nimeni pe lume nu ştia că zarurile au fost aruncate.

Sebastian m-a condus până acasă, vorbindu-mi cu entuziasm despre sonetele lui Shakespeare. Şi când să ne despărțim, ținându-mi mâinile într-ale lui, m-a privit grav:

— „Din ce substanță eşti făcută tu/ Dacă milenii de înfățişări ciudate se-aseamănă cu tine" e *Sonetul* cincizeci şi trei şi ți se potriveşte. A zâmbit dar s-a întristat.

— Nu te-ai schimbat de loc, deşi au trecut cincisprezece ani.

— Şi anii de război se numără dublu…

Timpul făcea tumbe înainte-înapoi.

— De ce suntem trişti? m-a întrebat.

— Am pierdut prea mulți prieteni pe drum.

A doua zi îl voi pierde pe cel mai bun prieten al meu, pe Mihail Sebastian. „Cât de mult mi-a stricat nenorocul meu în viață", notase cândva în *Jurnal.*

Când am ajuns la Universitate – cu întârziere, cum îmi e obiceiul – vorbea rectorul. Nu ştiam că anunțase de la început accidentul. Fratele lui Sebastian a venit în urma mea. Nici el nu ştia. Sala era plină şi parcă nimeni nu respira. Într-o tăcere mormântală, Stoilov continua să-i aducă elogii lui Sebastian. Aşteptam ca dintr-o clipă într-alta să-i dea cuvântul. Credeam că e alături şi făceam eforturi să-l zăresc, dar – consternată – aud:

— Mihail Sebastian a murit. Dar el este unul din acei creatori care, murind, lasă în urmă, ca un alter ego, opera lui.

— Nu-i adevărat! se aude un strigăt sfâşietor.

Şi fratele lui Sebastian fuge ca un nebun.

E strigătul şi fuga Mironei, când află că Lisandra a murit.

La înmormântarea lui Mihail Sebastian, lumea aceea multă, atât de felurită, fiecare venind dintr-un alt mediu, nebănuind că se pot lega prin vreo punte, amintea viața socială complicată, geniul de a cultiva prietenia pe planuri diferite, nebănuite, ecoul unei vieți complexe, al unei nelinişti fecunde, pe care parcă o mai trăisem cândva. Am simțit atunci nevoia să-i vorbesc chiar lui despre nu ştiu ce lumină care schimba chipul oamenilor, despre unele corespondențe secrete între senzații şi sentimente, despre durerea dozată pe fiecare față altfel, după alte legi misterioase, aş fi vrut să-l întreb cine e fiecare, de ce suntem acolo, cine a murit, când am zărit-o pe nefericita lui mamă.

Şi mi-am amintit că în timpul bombardamentelor, Sebastian căuta să-şi scuze absențele lungi.

— Stau lângă mama tot timpul, n-o părăsesc nicio clipă, pentru a nu-i pricinui griji.

Câtă delicatețe şi abnegație proustiană în această teamă de a nu-i pricinui griji! Şi, desigur, că nimeni nu ar fi înțeles mai bine aceste rânduri dintr-o lungă şi sfâşietoare scrisoare pe care Proust, după moartea mamei sale, o scrie doamnei Strauss: „Un singur lucru mi-a fost cruțat. N-am avut chinul de a muri înaintea ei şi de a simți oroarea care ar fi fost pentru ea acest lucru.”

Şi tocmai Sebastian, tocmai el, cel mai atent, mai iubitor copil va pricinui mamei lui această oribilă durere, acest chin de neîndurat: oroarea de a-i supraviețui.

Am înțeles atunci că numai o sensibilitate asemănătoare, numai o formație sufletească identică ar fi putut să redea noblețea, puritatea, farmecul şi infinita tristețe a scrisorilor în care apare „mama”, şi să înțeleagă locul pe care aceasta l-a ocupat în viața şi opera romancierului francez: „Dacă viața mi-ar cere într-o zi s-o dau pentru ceva, pentru o revoluție, pentru o dragoste,

pentru o prostie, gândul că mama ar suferi pentru mine, în halul în care suferă azi, ar fi ca un act de teroare", îi spune Sebastian *Jurnalului* său.

Nu am avut curajul să mă apropii de nefericita mamă şi nici să mai rămân.

Nu ştiu cât am umblat şi cum a apărut Camil lângă mine. Niciunul din noi n-a scos un cuvânt.

Am mers mult, am mers alături, lipiți unul de altul, ca pe vremuri, când nu voiam să ne despărțim şi n-aveam curajul să ne mărturisim gândul, n-aveam curajul să ne oprim.

Te vindeci vreodată de o mare iubire, mă întrebam. O iubire nouă nu vine peste cea care mocneşte sub propria ei cenuşă şi refuză să moară de tot şi nu te lasă să mori de tot?

În apropierea unui grup de tineri gălăgioşi, Camil mi-a arătat o fată şuie, blondă, cu unduiri de trestie.

— Uite, aşa erai tu. Părul tău mirosea a grâu copt şi a soare.

— Ei sunt generația de după război, noi cea dinainte.

— Nu ne despart decât zece ani.

— Ne va despărți totdeauna războiul.

— Parcă e o replică dintr-o piesă de teatru. Replica peste care cade cortina, mi-a spus Camil.

E dialogul şi replica cu care se încheie romanul *Genţiane,* o carte pe care nu ştiam că am s-o scriu, pe care Camil n-o va citi, cum nu va citi *Scrisorile Agatei către Cirus Hotaru.* Le găsisem într-un caiet, caietul pe care mi-l dăduse Camil cu patruzeci de ani în urmă, şi lui îi erau adresate.

S-ar fi recunoscut Camil în Cirus Hotaru? I-ar fi plăcut personajul? S-ar fi înfuriat sau ar fi zâmbit puțin trist, înduioşat, dezabuzat? E o întrebare la care nu pot răspunde.

Când a apărut romanul, murise Camil. Dar cât de viu a rămas în amintirile mele! Cu câtă forță trăieşte în personajele, în opera lui! Şi cât de bine ştia că „existența

morții ne obligă să dăm vieții noastre un sens, pe care moartea să nu i-l poată răpi”.

{1} Mi-am dat seama atunci că nimeni la această masă nu auzise vreodată vorbindu-se de Proust, al cărui nume îi repetau surprinşi, pentru ei cu totul necunoscut. Era în 1916 !

{2} Necunoscuta din Sena.

{3} Preferă să fie iubit, ceea ce e mai dificil decît să fie admirat.

{4} Femeile sunt făcute ca să schimbe destinul bărbaților.

{5} Pentru că era el, pentru că eram eu.

{6} *Falsificatorii de monede*, roman de André Gide

{7} Cred că secretul tristeții tale (căci eşti tristă, Laura) e că viața te-a împărțit, dragostea nu te-a dorit întreagă, ți-a cerut să dai mai multora ceea ce ai fi vrut să dai unuia singur.

{8} Foarte bine.

{9} El e cel neiubit.

{10} Ah, eterna inegalitate a femeii în partea de suferință. Şi el se va duce către cei puternici, către bărbați, către cei ce gândesc, către cei ce creează, către cei ce nu te aşteaptă niciodată.

{11} *Ceux qui payent de leur vie,* Revista *Secolul* 20, 9-10, 1974, trad. în franceză de I. Igiroşianu.

{12} Una pierdută, zece regăsite.

{13} Cenuşa mea aş vrea să odihnească pe țărmul Senei, în mijlocul acestui popor francez, pe care l-am iubit atât de mult.

{14} Cella, dragă, tata a murit în noaptea asta. Cât de mult aş vrea să plâng în brațele tale ! Sunt disperat.

{15} Puiu Seni, primul meu soț, se va numi Michi în *Pânza de păianjen.*

{16} Au fost trase 400 exemplare numerotate de la 1 la 400.

{17} Copil minune.

{18} Nevasta lui Campigli.

{19} Totul e bine când se sfârşeşte cu bine.

{20} Pielea.

{21} Erau vrăbiuțe, rândunele, cu penajul înfoiat, cu ochii rotunzi şi strălucitor sub pleoapa albă.

{22} „Actul dragostei nu devine un deliciu senzual, ci un extaz unde este abolită diferența dintre ființe. Oamenii care trec prin asta întâlnesc echivalentul morții şi al poeziei."

{23} „În străfundul tăcerii mele nu încetez de a-i vorbi. Îi vorbesc, îl ascult, îi doresc prezența în fiece clipă a zilei."

{24} Căci, atunci când începem să privim suferința noastră ca pe o poveste, suntem salvați.

{25} O noapte de dragoste, un sfert de roman.

{26} Oare clipa prezentă există pentru condamnatul care ştie că ceasul următor nu-i aparţine?